

A HUNYADMEGYEI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
TIZENHATODIK
ÉVKÖNYVE

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGY FÜZETBEN

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTETTE

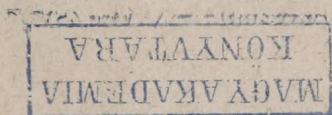
BARTHOS INDÁR

TÁRSULATI TITKÁR

HÁROM KÉPPEL, KÉT ALÁÍRÁSSAL, EGY PECSÉTNYOMATTAL ÉS NÉGY
HELYSZINRAJZZAL.

DÉVA
NYOMATOTT HIRSCH ADOLF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1907

300810

TARTALOM

	Lap
<i>Dr. Veress Endre</i> : Déva vára és uradalma 1640-ben I. Rákóczy György fejedelem idejében	1
<i>Fáy Béla</i> : Elnöki megnyitó. (Társulatunk 25-ik jubiláris rendes közgyűlésén)	43
<i>Fáy Béla és Mailand Oszkár</i> : Felhívás Hunyadmegye közönségéhez . .	47
<i>Ballun Ernő</i> : A kenyérmezei diadal Bonfini Dekasaiban	73
<i>Péterfi Márton</i> : Déva flórája	88
<i>Szabó Imre</i> : Jobbágyszolgálatok Hunyadmegye erdőhatvidékén	105
<i>Szabó Imre</i> : A dévai csizmadia és timár céh monografiája	149
<i>Hollósvári Imre</i> : Adalékok a »hunyadi vaskőtelep« bányászatának történetéhez, különös tekintettel a »Kaláni bánya- és kohórészvénytársaság« alsóteleki, vajdahunyadi és plockai bányáira	211

Irodalmi értesítő:

<i>Mailand Oszkár</i> : »Székelyföldi gyűjtés.« Közli: <i>Barthos Indár</i>	52
»Hunyadmegye részletes földtani felvétele.« Ismerteti: <i>G. I.</i> . . .	62, 192, 246

Tárca:

Nagyvárad <i>Sólyom-Fekete Ferenc</i>	127
Levél a szerkesztőhöz	197

Hivatalos értesítő.

Huszonötödik rendes közgyűlésünk	66
Az 1905 szeptember 27. és 1905 november 11-iki vál. ülések jegyzőkönyvei	129
Az 1906 január 24., 1906 május 2., 1906 június 23-iki választmányi ülések jegyzőkönyvei	199
Az 1906 szept. hó 22., 1906 október 28-iki választmányi ülések jegyzőkönyvei	252
Társulati névkönyv	261

S. 22. 16.

16-18

A HUNYADMEGYEI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
TIZENHATODIK
ÉVKÖNYVE

MEGJELENIK ÉVENTÉ NÉGY FÜZETBEN

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁRÓL

SZERKESZTI

BARTHOS INDÁR

TÁRSULATI TITKÁR

Az 1906. évi folyam 1. füzete

DÉVA
NYOMATOTT HIRSCH ADOLF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1906

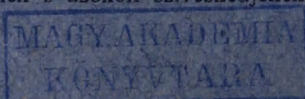
TARTALOM

	Lap
Déva vára és uradalma 1640-ben I. Rákóczy György fejedelem idejében:	
Dr. Veress Endre	1
Elnöki megnyitó: Fáy Béla	43
Felhívás Hunyadmegye közönségéhez: Fáy Béla és Mailand Oszkár	47
Irodalmi értesítő.	
Mailand Oszkár: »Székelyföldi gyűjtés.« Közli: Barthos Indár	52
Halaváts Gyula: »Hunyadvármegye részletes földtani fölvétele.« Ism.: G. I.	62
Hivatalos értesítő.	
Huszonötödik rendes közgyűlésünk	66

 Kérjük tagtársainkat, hogy a Társulatot vagy Évkönyvünket illető bármilyen ügyben a titkárhoz szíveskedjenek fordulni.

Fizetési felhívás.

Tisztelettel értesítjük a t. tagtársainkat, hogy ezután a tagdíjaikat postai befizetési lapok útján szedjük be, a befizetési lapok rendes időben szétküldetnek s azokon szíveskedjenek a fizetést eszközölni.

Kuzaila Péter
társ. pénztáros.

A »Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat« tagja lehet minden hazarészünk iránt érdeklődő és ügyünket támogató hazafi, honleány vagy testület. Az alapító tagok, egyszersmindenkorra 100 koronát fizetnek. Rendes tagok évdíja 6 korona, melyért mindkét rendű tagjaink díszes kiállítású évnegyedes folyóiratunkat ingyen kapják. * * * * *Szíves tagajánlások a titkárhoz küldendők.*

Kérjük ama t. tagtársainkat, kik az Évkönyvet hiányosan, vagy éppen nem, vagy hibás címezzel kapták, szíveskedjenek ez iránt a titkárt értesíteni.

A lakásváltozásokat kérjük a titkárral közölni.

Déva vára és uradalma

I. Rákóczy György fejedelem idejében.

A mikor I. Rákóczy György 1630 karácsony estéjén elfoglalta Erdélyország fejedelmi székét, Déva vára és uradalma egy asszony: a kaczkíás, szép rimaszécsi Széchy Mária kezén volt.¹ Urával, ifjabb Bethlen Istvánnal kapta, s uráról maradt reája, midőn alig ötévi együttélés után, »idejének legkedvesebb virágzó állapotjában« 1632 december 23-ik napján Ecsed várában meghalt. Az ifjú gróf holttestével özvegye s a gyásznép a nagyhéten (1633 márczius 23-ikán) ért Gyulafejérvárra, hol másnap: nagy-csütörtökön, az előre megállapított napon a várbeli székesegyházban helyezték örök nyugalomra. Pár nappal reá, húsvét harmadnapján indult aztán apja: id. Bethlen István Dévára, hogy annak birtokába megmaradt másik fiát, Pétert behelyezze²; míg haszonélvezetét élethossziglan biztosítá a fejedelem Széchy Máriának, a ki ezentúl

¹ Ez értekezés anyagát szabad előadásban ismertettem társulatunk 1905 október 22-ikén Déván tartott jubiláris közgyűlésén.

² A fejedelem sajátkezű naplófőjegyzései szerint az Erdélyi Múzeum 1900. évf. 470. 1. és Kővári László: Erdély építészeti emlékei (Kolozsvár, 1866.) 169, 1.

állandóan a dévai curiában lakott. De habár azt mondá is az özvegy temetésre hivatató levelében, hogy ez a halál »neki szegény gyarló özvegy asszonyi állatnak koporsójáig való keserűségére« esett,¹ nemsokára mégis férjhez ment rozsályi Kun Istvánhoz, kivel 1634 végén, november 21-ikén tartá lakodalmát dévai udvarházában. Ki vehette ezt rossz néven az alig huszonnégy éves fiatal özvegytől, a ki szerelemre vágyott, élni akart és férfi-támaszra szorult, hogy szabaduljon az unalomtól, atyafisága zaklatásaitól² és egyéb gondoktól, az udvarlók seregétől s a világ csúf nyelvéől. Hiszen maga is vallotta, érezte, a mit lakodalmi meghívójában vőlegénye szépen kifejezett, »hogyan nem jó az embernek egyedül lenni, hanem igen szükséges, kinek-kinek az emberek közül egy törvény szerint való segítő házastársának lenni,« miként ezt az isteni gondviselés a teremtés óta elrendelte.³

Csak hogy szerelmében csalódott, új urával nem tudott jól élni s a mire minden nő szívnek joga van: a szeretetre és becsülésre, nem találta meg benne. Jól tudta, hogy ennek válás lesz a vége, de katonás lelke nem riadt vissza a nehézségektől, s midőn látta, hogy ura mind rosszabbul bánik vele, okul adván, hogy a rozsályi szállást és konyhát nem szenvedheti, hirtelen elhatározással lóháton Dévára szaladt, hogy azontúl a »várhegy alatt való szép udvarházában« lakjék. Hiába hivatgatta innen haza ura, az elhagyott Kun István, a szegény asszony hajthatatlan maradt és hitese ura sértegető leveleire utóbb már nem is felelt. Bosszúságában ekkor arra határozta el magát, hogy erőszakkal szerzi vissza makacs nejét s így esett, hogy 1637 februárius elején⁴ harmadfél száz lovassal éjnek idején ráütött a dévai curiára, dőngetni kezdvén tölgyfa-kapuját. De a szokatlan zajra talpra állt az egész

¹ Széchy Mária Ecsed várában 1633 márczius 2-ikán kelt meghívóját kiadta Szilágyi Sándor: Gróf Kuun Géza maros-németi levéltára (Budapest, 1887.) 45. l.

² Így tiltakozik pl. egykori apósa, id. Bethlen István ellen 1640 július 12-én a gyulaféjérvári káptalan előtt, hogy bábolnai jószágára vele hátrányos egyezséget kötött; kiadva Schmidt Vilmos: Die Stamburg der Hunyader in Siebenbürgen (Nagyszeben, 1865.) 103. l.

³ Rosályi Kun István 1634 október 18-ikán kelt meghívóját ld. Szilágyi Sándor id. m. 46. l.

⁴ Az esemény idejét Acsády Ignác állapítja meg »Széchy Mária« életrajza (Budapest, 1885.) 65. l.

udvar, Széchy Mária pedig »háza ablakán az lugasos kertre, onnan vár útjára nyíló egy kis ajtón . . . az várba szaladott« szolgálival és cselédjeivel, s onnan »öreg lövőszerszámokkal,« puskákkal és ágyukkal¹ üzte el házából a garázda férjet.² A csúfos kudarcot vallott férj szégyenszemre vonult el, de tehetetlen dühében előbb tönkre tett mindent, a mi keze ügyébe akadt, úgy hogy még a gyümölcsfákat sem kímélte.

Ura vad pusztítását Széchy Mária 70,000 forintra tette egy hivatalos iratában, s ez az adat fogalmat nyújthat a dévai uradalom nagyságáról is. Hisz Jófőig (a mai Dobráig) és Déva körül a míg a szem ellát, 38 falu és rész-jószág tartozott a várhoz,³ melynek birtokáért mindig megindult a hajsza, valahányszor régi tulajdonosa meghalt, s a vár urat cserélt. Mert mint kincstári jószágot ő is csak élethossziglan birta, mint akár Károlyi Zsuzsánna fejedelemasszony, húsz esztendővel előbb.⁴ Ezt is inkább a fejedelem kegyének, mint a jognak köszönhetette, miután az elhalt testvér porlekedő öcscsét: Bethlen Pétert a fejedelem úgy békéltetvé meg Kun Istvánnéval, hogy Hunyad és Bábolna birtokát elvevé tőle s csak Dévát hagyta az asszony kezén.⁵ Sok évi torzsalkodás után maga Rákóczy György is itt, a dévai curiában békült ki hadaival Boros-Jenő alól Kőrösbányán és a Kajánon át jöve, november közepén apjával, Bethlen István egykori fejedelemmel s Hunyad-

¹ Sok azonban a várban nem lehetett, mert javarészt a fejedelem előzőleg, 1635-ben elvitette Sárospatakra és Ledniczére; Kraus György: Siebenbürgische Chronik I. k. (Bécs, 1862.) 118. l.

² Szalárdi János Siralmas magyar krónikája 92. l.

³ Az 1650-iki kincstári összeírás szerint a dévai uradalomhoz az alábbi »controversia nélkül való fiscalis jószágok« tartoztak: Déva városa, Szántóhalom, Szent-Andrási portio, Asszú-Almás, Kersest, Popest, Nagy-Muncsel, Kis-Muncsel, Bretelién, Kaján, Kozolya, Herepen, Veczel, Aranyos, Völcses, Jófú városa, Gerend (Hunyadban), László-Bregy, Szász-Disor, Mihalyesd, Alsó-Laposnyak, Felső-Laposnyak, Sztancsest, Pláj, Radulest, Fagyatsen, Sztregonia, Felső-Prasznnyak, Alsó-Prasznnyak, Roskány, Bánk; *praedia*: Sziliste, Dragie, Kozest, Tej, Bukurie, Lesesd, Sesz és Korom. (Az Erdélyi országgyűlési emlékek XI. k. 109—110. l.)

⁴ Bethlen Gáborné, Károlyi Zsuzsánna fejedelemasszony birtokai jegyzékét ld. a »Történelmi Tár« 1881. évf. 200. l. és a gróf Károlyi család oklevéltára IV. k. 60—64. és 94—99. l.

⁵ Öreg Bethlen István levele 1636 márczius 17-ikéről, az Erdélyi országgyűlési emlékek IX. k. 492. l.

vármegye örökös főispánjával, úgy, hogy az most utána bántatlanul mehetett haza maros-illyei birtokára.¹

Nem is látta többé ezután a dévai udvarház a fejedelmet, a míg az Kun Istvánné kezén volt!² Mert a dévai vár közel esett Fejérvárhoz,³ s ha egyéb nem, még a szél is elvihette az udvarba Széchy Mária kalandos életének hírét. A vallásos, komoly, szigorú fejedelem pedig még — egyébként ártatlan — pajkosságait sem szerette, melyekről az egész megye beszélt;⁴ még kevésbbé hunyhatott hát szemet egyéb magaviseletére. Holott szegény asszonytán maga sem tudta, miként vált oly könnyűvérűvé Bethlen István hűséges hitvese; de talán könnyíti róla való vélekedésünk súlyát annak tudata, mennyit szenvedett ez a szegény magára maradt szép asszony, s mennyi csapást, megaláztatást és mellőzést kelle túrnie, mióta első ura, az ifjú gróf örökre behunyta szemét. »Déva várának szabados ura-asszonya«-ként szokta magát leveleiben aláírni,⁵ büszkén és szabadon, mint a kinek senki sem parancsol. De mily szívesen lemondott volna e címéről és gazdagságáról cserében — a fejedelem becsüléséért, s egy kis meghívóért az udvari mulatságokra, melyek bizony farsang idején nélküle folytak vígan a fejérvári palotában! Érthető, hogy fájt neki e mellőztetés, bár rászolgált életmódjával, s ha kárpótlásul tovább tartott a víg

¹ Szilágyi Sándor szerint, ugyanott a 246. lapon, Rákóczy György 1636 november 20-ikán ebéd után indult seregével Déváról Szászvárosra; a Török-magyarokori Államokmánytár II. k. 458. l.

² Malomvízen és Barcsán találjuk azonban: 1638 június 4. és 11-ike közt. (Néhai dr. Ötvös Ágoston »Adatok I. Rákóczy György életéhez« cz. kéziratí művében; az Erdélyi Nemzeti Múzeumi Levéltár gr. Kemény József gyűjteményében.) Meg Szászvároson 1639 május 3-án Meggyesi Pál lakodalmán. (Haller Gábor napló-följegyzése az Erdélyi Történelmi Adatok IV. k. 56. l.)

³ Egykorúak két napi távolságra becsülték az útát; id. gróf Bethlen Miklós ifjúkori élete leírásának (1804-iki kolozsvári magyar kiadása) 109. l.

⁴ Segesvárról, 1637 december elsején keitezett levelében pl. ekként ír róla nejének, Lorántfi Zsuzsannának: Az elmúlt héten Kun Istvánné Vincze ment volt lóháton, két pisztolya feltekerve, szablya az nyeregfőn, bélélt süveg az fejében, abban medaille; előtte két vezeték-ló, azon is pisztolyok, egyetlen-egy asszonyember vagy leány nem volt véle, csak mind férfiak. Többet is írhatnék felőle, de másszorra hagyom. (Szilágyi Sándor: A két Rákóczy György fejedelem családi levelezése 57. l.)

⁵ Pl, 1638 januárius 8-iki levelében; Acsády id. m. 67. l.

élet a fényes *Magna curia*-ban, ebben a dacznak és sértett női hiúságnak is meg volt a maga része!

A daczot azonban csakhamar magábaszállás, a hívalkodást Istenfélelem, a léhaságot tisztos élet váltá fel, mindenki bámulátára. »Széchy Mária szentté lött, nem az elébbi«, írja róla 1640 nyarán Nagy Pál kapitány; »kapuját is bétéve tartják, senki kéretlen oda nem megyen«, mint régebben!¹ Háztartása vezetésében és gazdasága fejlesztésében lelte ezentúl örömét s találta fel önmagát, s hogy a kamara ki ne ürüljön, s a bor el ne fogyjon, arról uradalmi gondviselőjének, Brumár Andrásnak, egy megbízható becsületes oláh embernek kelle gondoskodnia. De Széchy Mária végre beleunt ebbe az életbe is és hogy szabaduljon ez országtól és embereitől, kikben annyira csalódott, — folytonos nógatására és ajánlataira hallgatva — 1640 november 8-ikán eladta Dévát és uradalmát 6000 talléron a fejedelemnek. Kötelezvénye rendjén, s a kor szokása szerint 21 nap múlva át is adta a jószágot a fejedelem biztosainak,² a kik megjelenvén Déván, november 30-án föl is vették az inventariumát.

II.

Déva várának és a dévai curiának e leltára harmadfélszáz esztendő múltán most került elő Hunyadmegye történetére vonatkozó kutatásaim közben. Néhai gróf Kemény József gyűjtő-szenvedélye menté meg számunkra, s hogy mily nagyfontosságú, arról mindenki meggyőződhetik, ha beletekint.³ Jelentősége főleg abban csúcsosodik, hogy dévai várunknak ez *legrégibb* és *hiteles* leírása,⁴ még pedig oly pontos és részletező, hogy belőle jóformán teljesen helyreállíthatjuk romladozó várunk összes részeit, bejárhatjuk névtelen útait, s megnevezhetjük mohos falait és bástyáit, anélkül, hogy idegen neveket örökítenénk meg, illetőleg fognánk rá.

¹ Ld. Nagy Pál 1640 július 20-ikán Déváról írt levelében; oklevél-mellékletünk V/3. sz. a.

² Acsády id. m. 68. 1. és Szalárdi krónikája 92. 1.

³ Oklevél-mellékletünk I. sz. a. egész terjedelmében közöljük.

⁴ A dévai várról és uradalmáról ugyan már Bethlen Gábor készítettett Mikó Ferencz által egy pontos inventariumot, de ezt nem ismerjük, csak özvegye: Brandenburgi Katalin fejedelem-asszony említi 1632 márczius 28-iki levelében; Szilágyi Sándor: Okirattár Strassburg Pál követsége és I. Rákóczy György első diplomacziái összeköttetései történetéhez (Budapest, 1882.) 43. 1.

Sétára indulva e becses kalauzzal kezünkben, a *Császárszék kapuján* át jutunk be a várba. Sajátságos még a neve is, mert hisz ekkor még magyar világ volt Erdélyben, hol a császár nem parancsolt. De talán jelzői név akar lenni pl. Főkapu helyett, mivel a leírás szerint különben is négy szegletre épített kőbástya volt, fölötte ágyú-helylyel, fatornácczal, hozzáépített drabantházzal, melynek őrei gyalogos embernek csak a kapu fióka-ajtáját nyiták ki, magát a kaput pedig csak lovasoknak, szekereknek. Innen délnyugati irányban kőfal nyúlt fel a *Bethlen-bástyáig*, melyre fahídon lehetett jutni. Ám magába a várba az *Alsó kapun* s azontúl a *Felső kapun* át lehet bejutni, mindkettő függő-hidas, vagyis emelcsős lévén, mellettök egy-egy romladozó »hitvány« darabantházzal. A kisebb *tömlöcz* mellett elhaladva érjük a *patantyús*, odább a *vice-porkoláb* házát, majd az erős bolthajtású két ajtós *Nagy tömlöczöt*, hogy azután megpihenjünk a *Tárház* előtt, melynek közelében a szem két *sütő-kemenczét* és egy *Eczetes házat* pillant meg. A vár keleti szegletét a *Szent Tamás bástyája* foglalta el, mellette egy *búzatartó-házacska*, három pincze, meg a vasasház. Ezek közzé esik az *Esővíz kútja* (vagyis a cisterna), mellette egy külön házzal, odább meg a *Pitvar*-ral, s a belőle nyíló szobával. Szemben ezzel, az északi oldal falmentét a pártázott mennyezetű, emeletes *Palota*, s az *Asszony-háza* foglalja el, kívül-fűtő jó mázas kemenczével, s benn ütött-kopott bútortattal. Erre nyílt a *Leányok háza*, s odább az öt drabantház, aztán a *Széntartóház* és a löszerszámot rejtő *Czejház*, a *Csonkatorony* mellett, majd a *Porkoláb-háza*, külön hozzáragasztott házacskaival. A várudvart orsós folyósók köríték, de a vár zsen-delyfődele elsenyvedt, régi, likacsos, mint a házaké, palotáké és öreg-házaké is, annyira nem viseltek rájuk gondot; hisz a palota sarkán ékeskedő óra is régóta nem üt, lévén az is már rég ideje: dajka nélkül és olaj nélkül szűkös!

Kevésbbé elhanyagolt állapotban találták a fejedelmi biztosok a várhoz tartozó gazdasági felszerelést. Így az Egregyvizen három kőre járó malmot, melynek vámja »szombat vecsernyétől fogva vasárnap vecsernyéig« ősi szokás szerint a predikátoré, a haltartót s a vizen túl elterülő majorházat, kevés aprómarháival, meg a csúrt, gazdasági szerszámaival.

Külön leltárba foglalták a *curia* vagyonát, pontosan feljegyezve mindent, a mire benne akadtak.

Az olasz fokra kőfallal kerített curia kapuján belépve, s a darabantházacska mellett elhaladva az udvarházhoz érünk, melynek földszintjén, vagyis az *Alsórendház*-ban öt szobát és a kolcsárházat, vagyis lakását találjuk, nem számítván a két pinczét s benne a tömlöczöt. Egész másként nézett ki az emeleti rész, azaz a *Felső rendházak* sora, hová a pincze fölötti orsós, karfás fa-grádicson felmenve egy mennyezetes tornáczról a nagy »ebédlő-palotá«-ba lépünk, melynek festett mennyezete, olasz lábú asztalai, festett bútorai, üveges ablakai, bécsi záros ajtói, mázas kemen-czéje és sok oldalszobája nemcsak a tulajdonos jómódjáról, de izléséről, költséget nem kimélő élni tudásáról is tanuskodik. Széchy Mária e lakosztályán kívül találjuk még a *Keringőházat*, a lugas-kert szélén, odább a *Lábasházakat* és istállókat, a konyha- és sütőházat, lisztraktárt és egyéb gazdasági épületeket, telve-rakva gabonával és abrakkal, télire elrakott élelemmel, zöldséggel, meg gyümölcscsel, jó »asszu-almá«-val, borral és eczettel, vajjal és színmézzel, úgy a mint a ház úrnője fölszerelte, s most mindenestől eladta.

A két istálló között nyílt egy kis »pántos ajtó« a veteményes- és virágos kertre, benne negyven kosárnyi méhessel, s a vetemények számára épült kőbástyával, mellette pedig a szénás kert, két kazalban hatvankét öl szénával, nem számítva a »csűrös kert« gazdagságát, ezernél több kalongya búzájával, vagy a juhok aklát, a mi e gazdaságot még kiegészíté.

Ime nagy vonásokban összefoglalt kivonata annak a hiteles összeírásnak, mely hű tükre Déva vára és curiája 1640-iki állapotának.¹ S a fejedelem nemcsak azt tudta meg belőle, miért is adott ő tulajdonképpen hatezer tallért, hanem egyúttal azt is, mit kell az elhanyagolt váron tataroznia, a Bethlen Gábor ideje óta alaposan tán nem is javított *Magna curián* építenie, hogy lakályosabbá tegye, a vár gazdaságát pedig jövedelmezőbbé, virágzóbbá. Így tavasz-nyíltával mindjárt hozzáfogtak a munkához. Ácsok és pallérok, kőművesek és lakatosok csapatától lett népessé, zajossá a dévai vár és curia, s őszig meg sem állt a munka, hogy a fe-

¹ Kinek a műve e becses összeírás, nem tudjuk, de irálya nagyon emlékeztet Maros-Illye 1640 februárius 1-én kelt leltározására, melyet néhai Koncz József Évkönyvünk X. k. 128—139. l. közölt.

jelelem parancsa foganatba menjen. Ezt mutatják második töredék-leltárunk *új sendelyezés, új szerszámi, új kemencze, új ajtócska* és hasonló kifejezései, meg aztán öreg Rákóczy György gondoskodásáról tanuskodó egyéb adataink. Mert tudjuk, hogy a várbeli épületeket úgy kijavittatá, hogy azok még a század végén is épségben állottak, gyönyörűségére a városnak, s az országnak, melynek a *dévai torokban* fekvő vár egyik védelmi pontja és erőssége vala, már a fejedelmi korszak legeleje óta. Ilyennek látszik a vár bemutatott *legrégibb* rajzán is,¹ de az egykorú krónikás is följegyezte, hogy a vár napnyugati oldalának védelmére hatalmas kőbástyát építtetett, megújíttatván a vár alatti udvarházat is »nagy szépen«, cserepes födelet rakatván reá, a mi ezidőben ritkább dolog volt. Nagyobb bámulatra ragadta azonban az embereket a fejedelemnek az a merész rendelete, hogy a vár sziklájába *eleven kútat* vágjanak. A nagy munkát «a várnak közép felmenő kerítése táján» el is kezdték, haladtak is vele «majd huszonöt ölig»² s később szerencsésen be is fejezték, a mint erről az egykorú Bethlen Miklós leírásából értesülünk, a ki Déva várában gyakran járt, töltésein sokat ábrándozott — mint emlékirataiban mondja — Bánffy Ágnesről, Barcsay Ákos fejedelem szép fele-

¹ Déva vára és városa déli oldaláról vett e képét Giovanni Morando Visconti olasz mérnök 1699-iki rajzáról rézbe metszette brassói Welzer István. Először »Izabella királyné« cz. munkám (Budapest, 1902.) 217. lapján közöltem. Kicsinyített gyenge rézkarczban megjelent már 1813-ban is, Marienburg Lukács József »Geographie des Grossfürstenthums Siebenbürgen« cz. műve II. kötete címlapjával is; de mostani reproductiónk valamennyinél jobb.

² Hogy I. Rákóczy György mit tett Déva vára megerősítése és szépítése érdekében, arról Szalárdi János ekként ír id. »Siralmas magyar krónikája» (Pest, 1853.) 239. lapján: Déva várának, hogy a napnyugot felől való nagy hegyek nyakáról majd szintén kapuja elibe, és onnan éjszak felől dél felé aláfördülő derék várútjára láthatnának és lőhetnének, s a ki- s bemenetelbe nagy akadályt is tehetnének, annak orvoslására az ott való kősziklának stílusához képest egy igen temérdek kőfalú bástyát rakatott: és noha a felső várba merő kősziklával kivágott igen nagy és szép s jó italú híves vizet tartó csatornakút, s az alsó kapu előtt is csak közel nagy bő vízzel kifolyó gyönyörűséges folyás volna: mindazáltal a várnak közép felmenő kerítése tájatt, által a kősziklán eleven kútat is vágatni és lyukasztani akarván, egynehány esztendőök alatt majd huszonöt ölig alávágatta vala, de ezt félbehagyatta vala. Az vár kősziklája alatt való udvarházat nagy szépen reformáltatta és cserepes héjazat alá vetette vala.

ségéről, s munkájában a várnak oly kitűnő leírását hagyta reánk,¹ a melyet kortársai írtaiban sehol sem találunk.²

Mikor minden elkészült, a fejedelem maga is eljött Dévára 1641 deczember 4-ikén³ egy napra, majd 1642 május hó közepén⁴ újra, hogy meggyőződjek, miként hajtották végre parancsait, s

¹ Bethlen Miklós e leírását «Memoires historiques» cz. műve 1736-iki amszterdami eredeti francia kiadása I. k. 145—148. lapján olvashatjuk, de minthogy ennek a ritka munkának van egy 1804-iki kolozsvári jó magyar fordítása is, az alábbiakban ennek 142—145. lapjáról közöljük: A dévai vár a legjobb erősség egész Erdélyben, és tán mondhatnám, volt egész Európában a bombinak feltalálása előtt. Ide mégyen az ember egy lankás hágó úton, mely is vezet toronyformára épített legelső strázsák házához, és a mely mintegy száz embert befogadhat; ezt meghaladván, mégyen az ember egy kőből, vagyis inkább kősziklából (álló) készített hidra, mintegy ötven ölnyi mélységű és hatvan ölnyi szélességű kemény kősziklába bevágott várarkán keresztül; ezt meghaladván, újra az elsőhöz hasonló strázsaházhoz, onnan mintegy húsz ölnyi boltozatot keresztül menvén, mégyen bé az ember a várnak udvarára, melynek is kerülete száz öl; ennek közepében vagyon egy jó nagyocská tó, a lovak és marhák itatására, mely is telik meg az eső és elolvadt hóvíz által; de midőn ez nem elégséges, vagyon két kút, jobbra és balra, melyből a víz nagy keréken ökrök által vonatik; ezen kútak igen mélyek, de az itatra igen jók; vagyon még ezen kívül egy kis haltartó is, a melyben sok pisztrángok tartatnak; ennek mellette jászoly módjára font ráktartó-hely is; ebben mindenkor sok rák, az ahhoz készített, egybenkötött csomó-fák alatt találhatik, csak egy ilyen csomó fát felemel az ember, és százanként találja alatta a rákokat; itt szaporodnak és tápláltnak a majorság oda hányt bélivel, igaz, hogy majd minden nap a vizet változtatni és a jászolyt tisztítani szükséges. Az egész várnak körülte alatt boltok, üregek vagynak; azon felyül élés-tartó helyek és pajták, az hol az életre minden szükségesek, úgy a marhák és lovak is tartatnak. A négy szegeletiben ezen várnak van négy grádtis, melyeken a körül lévő folyósóra és a köröskörül levő lak-szobákba, és töltésekre mehetni. Mind ezek oly keményen kőből és kősziklából vagynak alkotva, hogy semmi repedést, egymástól való elválást azokon nem láthatni; a töltés is, a mely ezen egész épületet elfedi, oly ép és erős, mintha csak mostan építettet volna; holott ezen vár emlékezhethetlen időknek előtte építettet.

² Schuster Márton id. munkája 19. lapján kétségbe vonja Bethlennek a várbeli kútakról szóló leírása valódiságát, azt is mondván, hogy erről más író nem szól, holott azt Bethlen kortársa: Szalárdi id. följegyzése is megerősíti.

³ Az aranyi várból áthajtva, a hol megebédelt; Haller Gábor id. napló-följegyzése 73. l.

⁴ Déváról írt 1642 május 15—16-iki leveleit ld. Szilágyi Sándor: Levelek és okiratok I. Rákóczy György keleti összeköttetései történetéhez (Budapest, 1883) 673. l.

milyenre lett a megújított curia, a mióta Széchy Mária kiköltözött belőle. S lakályossága úgy látszik megtetszett neki, mert a következő 1643-ik évben háromszor is fölkeresi, mindig több napot töltvén a curiában, s néha a várban, a hogy olykor leveleit keltezi. Így februárius vége felé jön Dévára¹ majd június közepén a gyógyi fürdőkből egy hétre,² november végén pedig³ újból, szinte három hétig időzvéen benne.⁴ Következő esztendőben kitört hadjáratok miatt azonban annál ritkábban jöhetett át a későbbi években, úgy hogy évenként mindössze elvétve találjuk még Déván: 1645 november végén,⁵ 1646 április 7-ikén,⁶ 1647 márczius elején⁷ öt napig⁸ és 1648 június 12-ikén,⁹ tehát halála előtt négy hónappal, a mi dévai tartózkodásának utolsó nyoma.

Hogy a fejedelem gyakori látogatásának eredménye, a gazda ellenőrző szemének tekintete meglátzott a dévai vár és uradalomnak állapotán, az természetes és nyilvánvaló volt. Tanuskodik erről a dévai uradalom 1642-iki termésének jegyzéke,¹⁰ melynek adatai virágzó gazdaságról, föllendült állattenyésztésről beszélnek, hiszen 38 béres-ökör szántotta az uradalom földjeit s húsz tehén

¹ Tanulmányunk végét díszítő aláírását ép 1643 februárius 23-ikán Déváról kelt ama leveléről közöljük, mely a gyulafejevári gróf Battyány-könyvtár kéziratára N5. IV. 4. kötete 352. lapján található.

² A fejedelem 1643 februárius 23-iki és 25-iki leveleit ld. a Magyar-török-kori Államokmánytár III. k. 194. és 196. l. Junius 15 és 23 közti leveleit ugyanott, a 211—213. l.

³ Mert Ötvös Ágoston id. kéziratok műve szerint már november 29-ikén Déván van, Bábolnáról jöve.

⁴ Rákóczy 1643 december 6 és 15-ike közti Déváról írt leveleit ld. Szilágyi id. Levelek és Okiratok cz. m. 748—752. l. Kettő pedig az Erdélyi országgyűlési emlékek X. k. 411. l.

⁵ Déván van 1645 november 25-ikétől kezdve, Ötvös Ágoston adatai nyomán; november 28-iki oklevelét pedig ld. gróf Kemény József «Diplomatarium Transsylvanicum» című kézirati gyűjteménye 18. k. 81. l. az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában.

⁶ Ötvös Ágoston műve alapján; 9-ikén írt levele említve Szilágyi Sándor: Okmánytár I. Rákóczy György történetéhez 366. l.

⁷ A fejedelem 1647 márczius 12-ikén Déván írt levelét ld. Szilágyi id. Levelek és Okiratok cz. m. 881. l.

⁸ Ötvös Ágoston kéziratok műve szerint 1647 márczius 6-ikán már Déván van.

⁹ Ugyanott, bővebb említés nélkül.

¹⁰ Lásd egész terjedelmében Oklevél-mellékletünk III. sz. a.

teje fogyott el naponta a curiában. De atyai gondoskodását a fejedelem a dévai református templommal is érezte, ha javításra és gyámolításra szorult. Középarangja is tőle való, s az ma is azzal a zsoltár-verssel hívogatja az ódon szentegyház hívőit imádságra, melyet a vallásos fejedelem választott és öntetett reá: Örvendezek, mikor nékem azt mondják: Menjünk el az Úr házába!¹

III.

Úton-útfélen szedegetett adataink mécsvilágával azonban Déva város közállapotait és társadalmi életét is megvilágíthatjuk, hogy tanulmányunkban e keretek se maradjanak pusztán, érintetlenül.²

A ki a XVII-ik század negyvenes éveiben Hunyadvár felől Dévára jött, annak sokkal tágasabb kilátása nyílt a városra és várra, mint akár csak félszázaddal később is, midőn — változott, új viszonyok között — hirtelen építkezés indult meg.

A piacz közepét a város legrégibb épülete: a reformatus templom s fallal körített udvara foglalta el. Vele szemben állott a paplak és iskola, háttérében pedig a *Magna curia*, a Marosig terjedő kertjeivel és gazdasági épületeivel. Két oldalt a várost szőlők kerítették, déli és nyugati irányban, úgy hogy a Felszeg-útcza végén a hegy alja sokkal beljebb esett, mint ma, déli oldalát pedig szintén szőlőskertek boríták.³

Déva utczái közül a *Csik*-, *Felszeg*-, *Kovács*-, *Kis*-, *Magyar*-, *Malom*-, *Piacz*-, *Város*-, *Venecze*- és *Zebernyik-útcza* nevét ismerjük ez időből. Legszebb és legúrabb köztük a *Magyar-útcza*, lévén ez legközelebb eső a curiához, melybe lakói a fejedelmi udvar ott tartózkodásakor «udvarlani» bejárogattak. Ebben laktak a módosabb nemes-családok, s itt sorakozott egymás mellett: nemzetes Makray Gergely, érsekújvári Balogh Benedek, Csiszár István

¹ Az 1647-iki harang eredeti latin felíratát lásd Évkönyvünk IX. k. 78. l. A 122. zsoltár ez 1. versét itt Károlyi Gáspár fordításában adjuk.

² Hogy történelmi irodalmunk nagy fejlettsége daczára, mily kevés oklevél- és forráskiadásunk van, azt kivált a monografia-író és a részletek kutatója érzi s tapasztalja szomorúan!

³ Látszik ez Déva bemutatott régi rajzán is, habár ennek rajzolója inkább csak jelezte a város képét, főtörekvése a vár bemutatása lévén.

és Varga István telke,¹ kéméndi Váradi Ferencz, Nagy János, Kőszegi Bálint, Pattantyús János, Kozollyai János főszolgabíró,² Bánfi Miklós, Barczoni István, Daróczi Anna—özvegy Kenderesi Ferenczné háza és nemesi curiája, valami negyven más házzal egyetemben; míg a Piacz-útczában csak borsai Nagy Péter második házáról tudunk, özvegy Dákos Istvánné szomszédságában, a Venecze-útczában pedig dévai Beregszászi János és Mihály nemesi udvarházáról, melyet 1637-ben Nagy Pál uramnak ezer forinton eladtak.³

Hunyadvármegye főispánja régi szokás szerint a hunyadvári kényelmes kastélyban lakván, ez időben Déva legtekintélyesebb embere, mondjuk vezérférfia: épp ez a borsai Nagy Pál vala. Hevesből⁴ került le az Alvidékre, hol már Bethlen Gábor fejedelem alatt karánsebesi és lugosi bánként szerepel.⁵ Tisztes hivatal volt akkoriban, melyet a fejedelem még azzal többletített, hogy 1626-ban udvari hadnagyává tevén megnevesíté s Erdélyországba hívá.⁶ Így telepedik át családotól Dévára, hol ezentúl állandóan lakik. Megbízható, ügyes ember lévén, a fejedelem portai követül is használta (1623 tavaszán)⁷ s nagyrabecsülte utódja: I. Rákóczy György is, a ki fejedelemmé választatásáról épp az ő leveléből

¹ E kettő között volt Balogh háza, melynek 1631 november 12-én Megyeesen kelt fejedelmi beigtató parancsát ld. társulatunk oklevélgyűjteményében.

² Így nevezi magát 1639 május 8-ikán Hosdátton írt jelentésében; ugyanott.

³ Néhai Kun Róbert 1643-iki adatokból vett közlése szerint; Évkönyvünk X. k. 88—89. l.

⁴ Fia: Tamás síriratában olvassuk, hogy őse Egerben született; Bod Péter «Hungarus Tymbaules» cz. m. 86. l.

⁵ Nagy Pál levele Lugosról, 1621 januárius 5-ikén Bethlen István kormányzóhoz, a Történelmi Tár 1882. évf. 439. l.

⁶ Nagy Iván: Magyarország családai 8. k. 78. l. branyicskai előnévvel említi s írja le (kútfő-megnevezés nélkül) czímerét is; de ez hamis leírás, épp úgy, mint a Siebmacher-féle nagy czímertani munka erdélyi kötete 135. tábláján közölt czímerrajz, mert Nagy Pál — mellékelten közölt — eredeti gyűrűpecsétje egy liliosom szív pajzsot tartó egy-fejű sast mutat. Adataink bizonyítják azonban, hogy ez a Nagy Pál azonos a Nagy Iván (80. és 86. lapján) említett dévai és borsai előnevűvel, a mint vegyesen írják még az egykorúak is.

⁷ A Török-magyar-kori államokmánytár I. k. 389. és 394. l. tanúsága szerint 1623 június 15-ikén Nagy Pál még Konstantinápolyban van. Rákóczy György alább idézett 1639-iki adománylevele is mondja, hogy már Bethlen idejében járt Konstantinápolyban. Kőrösi István portai követ meg 1633 szeptember 25-iki je-

értésült legelőbb.¹ Mint a Végeken jó katonává fejlődött embert, udvari gyalogosai főkapitányává nevezte ki, és e minőségében oly kitűnő szolgálatokat tett, hogy a fejedelem (1631 június 23-ikán) megnemesíté egész századát, mely állott 2 hadnagyból, 3 alhadnagyból, 21 tizedesből és 115 közlegényből, közös czímert adván valamennyinek.² S így, midőn az udvarban, illetve fejedelme körében tartózkodott, gyakran asztalához hívta feleségestől,³ habár Rákóczy György rendesen csak ötöd-hatodmagával szokott étkezni. Bizalmasaként ő is felhasználja legkényesebb ügyeiben. Így mindjárt 1632 nyarán Nándorfejevárra küldé,⁴ egy szép kocsival, előtte való négy lóval, s ennehány öreg kupákkal a feljövő budai vezér számára.⁵ Három év múlva az adót is vele küldé a portára,⁶ kiemelvén útasításában a fejedelem, hogy «teljességgel megnyugován tökéletes, igaz hűségében, hazájához való igaz szeretetiben, industriájában és az portai dolgokban való elegendő experientiájában» küldi Nagy Pált főkövetül, meghagyván neki, hogy Bukarestben üdvözlje nevében a havasalföldi vajdát s úgy menjen követtársával tovább a «török császár kapujára», jó értesüléseket szerezve jártában mindenütt.⁷

Október 6-ikán indult Nagy Pál uram nehéz útjára és negy-

lentésében írja róla Konstantinápolyból, hogy ott jó híre-neve maradt; Szilágyi Sándor: *Levelek és okiratok I. Rákóczy György keleti összeköttetései történetéhez* (Budapest, 1883.) 160. l.

¹ Nagy Pál Segesvárról 1630 december 1-én írt levelét lásd az Erdélyi országgyűlési emlékek IX. k. 146. l.

² Közölve az udvari gyalogosok teljes névsorával együtt a kolozsvári *Genealogiai Füzetek* 1904. évf. 139—140. l.

³ Egy 1632-iki naplóból látjuk, hogy április 21-ikétől május 27-ikéig jóformán naponta a fejedelemmel ebédel, vacsorál; a *Történelmi Tár* 1883. évf. 521. l.

⁴ Szalánczi István portai követ említi 1632 október 4-iki jelentésében; Szilágyi Sándor: *Levelek és okiratok* 47. l.

⁵ Rákóczy György 1633 július 21-iki levelében; ugyanott, a 114. l.

⁶ A fejedelem 1635 szeptember 29-én indítja útnak bálogi Szénás Péter biharmegyei alispán ország-követével együtt; a *Történelmi Tár* 1891. évf. 183. l. De csak október 6-án kelhetett útra.

⁷ Útasítása fogalmazvány-töredékét ld. gróf Kemény József «*Diplomatarium autographum*» cz. gyűjteményéből kiadva a *Török-magyar-kori államokmánytár* II. k. 275—279. l.

venegy napi törődéssel november 17-ikén ért csak Sztambulba,¹ hol hetekig kelle várnia a szultán bevonulására, folyton alkudozva, veszekedve a kapzsi pasákkal és vezérekkel. Hisz a mérve beadott 10,000 aranyból is visszahánytak 127 darabot, s a míg azt a fejedelem pénzéből nem pótolta, nyugtát sem akartak adni az adóról. Vásárlásaival is sok baja volt, kivált ló-dolgában, mert a melyik csak valamennyire való is, 600—700 talléron tarták,² s nagyon megörült, hogy legalább magának vehetett egy *szeplős, derekas* lovat 372 talléron.³ Alig is várta, hogy szabadúljon dolgai-tól, s midőn folytonos sürgetésére nagy lassan elkészíték a fejedelemnek szóló íratot, 1636 februárius harmadik hetében végre hazaindulhatott Hasszán aga kíséretében.⁴

Hazatérve törököföldről, egy ily követsége jutalmául kap a fejedelemtől 1639 december közepén *nova donatiót* a Csik-, Kovács- és Magyar-útca közötti nemesi curiájára,⁵ továbbá hat szöllejére: a Királymál, Csikmál és Telek oldalán, valamint a Magyar-útca végén, «melyet állandóan patak öntöz», és a vár háta mögötti Vármegye-hegyen, a hogy részint örökölte, részint néhai Beregszászi Istvántól, Hunyadmegye hites notáriusától vette.⁶

Mint bánnak és országos főméltóságnak, Nagy Pálnak is helye volt a *Rendek* közt, kiknek tanácskozásain résztvett az országgyűléseken;⁷ hol sok a jó embere, úgy, hogy Kemény János-sal a későbbi fejedelemmel komaságba is jutott.⁸ Legjobb barát-

¹ Konstantinápolyból 1635 november 22-ikén írt első jelentését ld. Beke Antal és Barabás Samu: I. Rákóczy György és a porta (Budapest, 1888.) 155—158. l.

² Nagy Pál 1635 december 23-iki jelentésében; ugyanott, a 158—161. l.

³ Szentpáli István jelentése ugyanaznapról; Szilágyi Sándor: Levelek és okiratok 275. l.

⁴ Konstantinápolyban írt 1636 februárius 13-iki levelét ld. a Történelmi Tár 1884. évf. 312. l.

⁵ Mivel annak régi birtoklevele az adománylevél szavai szerint «in quadam publica conflagratione dicti oppidi Déva» elveszett.

⁶ A fejedelem Kolozsvárrt, 1639 december 19-ikén kelt adománylevele szövegét ld. az Országos levéltár erdélyi Liber Regius-a 19. k. 164. l.

⁷ Így írja ő is alá azt az okmányt Szászvároson, 1636 december 1-én, melyben a fejedelem a két Bethlennel kibékült; Erdélyi országgyűlési emlékek IX. k. 580. l.

⁸ Maga nevezi komájának Kemény Jánost, mellékelten közölt 1642-iki levelében.

ságban mégis Bornemisza Pállal, az udvari lovasok főkapitányával élt, kinek minden bűjât-baját elpanaszolgatta leveleiben, akárhol tartózkodott,¹ s mindig megszállt nála, ha Dévát útban ejté. Valahogy atyjafia is volt, s barátságuk annál bensőbbé fejlődött, mennél jobban megismerték a világot, s tapasztalták, hogy «kevés embernek vagyon szerencséje az igazmondáshoz», miként magát Nagy Pál kifejezé, s ritka az igazi önzetlen jó barát.

Vallására nézve Nagy Pál kálvinista lehetett, mert különben nem bánt volna (1640 tavaszán) oly szigorúan azzal a lugosi katolikus emberrel, a ki néhány alamizsna-kéregető szegény papnak szállást adott, s nem fenyegette volna meg halállal a lugosiakat, ha ilyesmit mernek továbbra is cselekedni. Az erdélyi katolikus Rende a bán e szigorúsága miatt a fejedelemhez folyamodtak, de az Nagy Pálnak adott igazat, azt mondván, hogy jogosan járt el, minthogy törvény tiltja: a török hódoltságból bejáró egyházi emberek befogadását. A Rende erre azt felelték, hogy Nagy Pál még azt is megtiltá, hogy a karánsebesi pap átjárhasson a lugosiakhoz (kiknek katolikus papjuk nem volt) egyházi teendőket végezni, mire a fejedelem (május közepén) orvosolta a sérelmet, hivatkozván arra a jogszabályra, hogy a község olyan papot tarthat, a milyen vallású a lakosság nagyobbik része; de keresztelni vagy nagy-betegek lelki vigasztalására más vallású lelkész is bejárhat.²

Hirben, tekintélyben növekedvén, öt év mulva Nagy Pál uram ismét újabb adományt szerez dévai új kőházára és szőlőire.³ De ezeket már nem sokáig élte túl, mivel a mióta harmadéve a borbély megköpölyözte vala lábát, folytonosan betegeskedett, úgy, hogy Lugosra is nagy-ritkán járhatott ki dévai curiájából, s annyira elsovadt, hogy csak csontja, bőre maradt, miként maga pana-

¹ Levelei közül négyet találtunk meg s közlünk mellékelten, egyet-egyet Meggyesről és Lugosról, kettőt meg Déváról.

² Az Erdélyi országgyűlési emlékek X. k. 291—293. l. Kazy alapján ismertette Pesty Frigyes: Krassó vármegye története II/1. k. 344. l.

³ A Gyulafejezérvártt 1644 (januárus 9—15 közt kiállított) fejedelmi adománylevéllal Nagy Pál *nova donatiót* kap dévai új kőházára és szőlőire a maga és fia: Pál és Tamás, valamint utódai részére, még nőágon is. — Februárius 7-ikén pedig (Gyula várában keltezve) kapja még a Déva várához tartozott Riskulicza zarándmegyei falut. (Ugyanott, a 21. k. 31. és 48. lapján.)

szolá,¹ folyton halálra gondolva. Anyagi ügyeit is azért rendezé oly lázasan, hogy gyermekeire tisztán hagyja vagyonát. Ezért sürgette a fejedelem fenti adományújtását s rendezte Barcsay Zsigmonddal való dolgát is, magára íratván árki jóságát azért a pénzeért, melylyel neki tartozott.² És sietése, aggódása nem volt hiábavaló, mert folytonosan betegeskedvén, nemsokára, 1642 június elején dévai curiájában meghalt,³ s utódjául a fejedelem (1644 december 20-án Ónod várában kelt iratával) nagybarcsai Barcsay Ákost nevezte ki lugosi bánná.⁴

Nagy Pálnak feleségétől, Ros Annától Pál és a 17 éves Tamás⁵ nevű fia,⁶ meg egy leánya: Erzsébet maradt hátra, kik aztán úgy összeházasodtak a megye nemes családjaival, hogy a Kendefi, Barcsay, Daniel, Bethlen, Makray, Keresztes, Ráday, Teleki, Naláczy, Thoroczkay és Tholdalagi családok mainapig is mind vérségi összeköttetésben állnak velök.⁷

Ám az Úr szöllejében is jeles emberek működtek Déván I. Rákóczy György idejében. Így fejedelemsége elején Károlyi György predikátor,⁸ ifj. Bethlen István egykori nevelője, s utána

¹ Ld. Déváról írt 1641 szeptember 25-iki és 1642 november 28-iki mellékelt közölt leveleiben.

² Ld. bővebben a gyulafejevári káptalan 1643 október 31-iki mellékelt hiteles kiadványában.

³ Ifj. Rákóczy György 1644 június 10-ikén jelenti apjának Nagy Pál halálát; Pesty Frigyes: Krassó vármegye története II/1. k. 344. l. Maurer János meg ugyanaznap Déváról (közlésében hibásan: Désről!) írja, hogy megakarja várni temetését; Szilágyi Sándor: Levelek és okiratok 781. l.

⁴ Ld. a Liber Regius id. 21. k. 109. l.

⁵ Meghalt t. i. 1676 januárius 8-ikán 49 éves korában; ld. a Genealogiai Füzetek 1904. évf. 77. l.

⁶ Ez később fejérmegyei főispán és erdélyi főkapitány lett; életrajzát megírta gr. Lázár Miklós a Századok 1887. évf. 412—414. l.

⁷ Borsai Nagy Pál családi leszármazási táblája meg van (bár hiányosan) néhai Koncz József közlése szerint: a marosvásárhelyi Teleki-könyvtár kézírattára 919. sz. a.

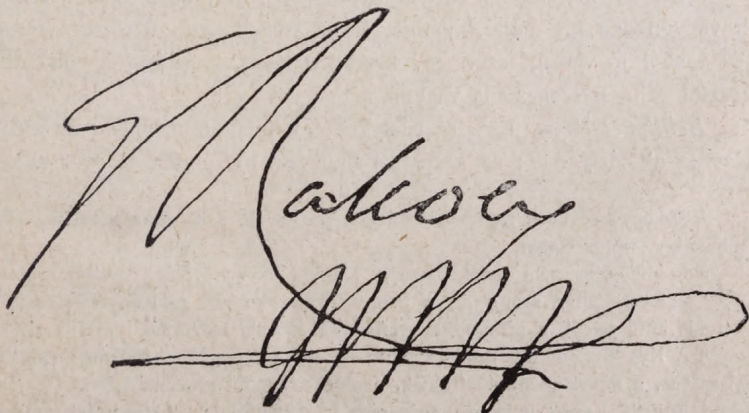
⁸ Nevét a fejedelem Gyulafejevárt, 1631 januárius 10-ikén keltezett ama leveléből tudjuk meg, melylyel megerősíti Barczoni Istvánné, Tordai Lakatos Kata asszony végrendeletét, melyet Déván, 1629 bőjtmás-hónak 18-ik napján tett: Károlyi György dévai praedicator, Beregszászi István hunyadmegyei hűtös notarius, Jónás deák dévai számtartó és más négy nemes-személy előtt. (Az Országos levéltár Liber Regius-a 16. k. 147—149. l.)

(már talán 1632 óta) a németországi és hollandi egyetemekről hazatért Uzoni Boldizsár, 1634 elejétől kezdve egyúttal hunyadmegyei esperes, a ki a maga és felesége: Kecskeméti Zsuzsánna tiszteletes asszony részére a fejedelem látogatásakor, 1643 Keresztelő Szent János napján nemesi curiát kap a Felszegen, érdemei jutalmául.¹ Különben is érdemes, tanult író-ember, s nagy tekintélyű egyházi férfi volt, a ki közel negyedszázadig lelkészkedett Déván.²

Dr. Veress Endre.

¹ Rákóczy György déva várában, 1643 június 24-ikén kelt adománylevele értelmében Uzoni Boldizsár, Hunyadmegye ref. (orthodox) egyházainak seniora és dévai lelkész (concionator) érdemeiért nemesi curiát kap a Felszeg-útczában, a templom szomszédságában, néhai Barbély Miklósné—Makray Borbára háza és özv. Ersei Jánosné üres telke és néhai Tiszabecsi István telke közt, a maga és felesége: Kecskeméti Zsuzsánna részére 300 magyar forintért inscribálva, a hogy Tiszabecsi Juditától vette vala. (Eredeti bejegyzése ugyanott; a 20. k. 193. l.)

² Zoványi Jenő: Tanulmányok a magyar protestáns egyház és irodalom történetéből (Sárospatak, 1887.) 66—67. l.

A large, stylized handwritten signature in black ink. The word 'Rákóczy' is clearly legible in the upper part of the signature, while the lower part consists of several large, sweeping, and somewhat illegible strokes.

OKLEVÉL-MELLÉKLET

I.

A dévai vár és curia 1640-iki összeírása.

Inventarium certarum rerum in arce Déva existentium. Anno Domini 1640
dte 30. Novembris noviter factum.

*Császárr-kapuja.*¹ Ez a' kapu négy szegletre építettett kőbástya, sindellel fedett; kapuja kétfelé nyílik, két sarkán két vaskarika, lakat rajta egy. Ezen kapun egy kis fióka-ajtó² is vagyon, vas-pántjai, sarkai három, vas-szegezője³ egy, lakat is egy, kulcsával együtt. Az kapu felébe egy fagrádics megyen fel egy folyósóra, mely deszkából vagyon, onnan a' kapu feliben egy ajtó-hely, de nincs ajtó rajta. Az kapu felett egy darab álgyükötél, hetedfél ölnyi. Ezen kapuhoz belől egy darabantház ragasztva, az is kő. Egy hitván kályhás kemencze benne, eleit, farát vasra rakták. Egyik első lába is vas. Ajtaja deszkából hitván félszer,⁴ vas sarkja, pántja kettő.

Innét az mely kőfal felnyúl Bethlen-bástyára, azon szintén középben vagyon egy kis áljtó,⁵ pántja, sarka vasból kettő. Retesze s retesz-fője⁶ vasból jó vastag, azon egy kerekded lakat, kulcsával együtt. Által keresztül rajta fa-szegező is vagyon.

Bethlen-bástya. Erre a' bástyára egy fahídon mennek; az sindelezése jó a' bástyának; az kazamatájában egy ajtó nyílik bé, vas sarkja,

¹ Az egyes czímek az eredetiben középre írvák, s itt csak helykimelésből közöljük így, a sor elején.

² E kifejezést nem ismeri sem a Magyar Nyelvtörténeti Szótár, sem a Magyar Oklevél-Szótár, sem pedig a Magyar Tájszótár; de nyilvánvalóan nagyba vágott kis ajtót jelent, a milyeneket templomok kapuin láthatunk.

³ A Nyt. Sz. szerint: *ajtó-szegező*: repagulum. riegel. — De tán inkább az a retesz-vas, a mivel az ajtót átfogják, mielőtt a lakatot ráteszik.

⁴ Egyetlen szótárunkban sincs meg. Székelyföldön a kocsisint nevezik *félszer-nek*; de itt így nem értendő.

⁵ A Nyt. Sz. szerint: psevdothyrum, blend-türe.

⁶ A Táj Sz. szerint is az a karikaforma vas, melybe a lakat horgát beleillesztik.

pántja kettő; retesz s reteszfő rajta. Az pinczén is egy ajtó, annak is vas sarkja, pántja kettő. Vas retеше reteszfejével együtt. Az bástyába az bástya ajtaja kétfelé nyílik, két-két pánt s sarkok vannak rajtok vasból. Belől vas-szegezője egy, kívül egy reteszfőbe két retesz jár.

Ezen bástya mellett egy ál-ajtó, három hosszú vaspántokon vas sarkakon. Az reteszen békó-lakat vagy on egy. Onnat feljebb menvén az Császár-kapuja felett is vagy on egy ál-ajtó, két vas sarkon, pánton. Vas retеше vagy on, lakat rajta kulcsával.

Vár alsó kapu. Az alsó kapu előtt vagy on egy erkély fából, két kőlabon álló, félszer-ajtaja deszkából. Vas-sarkja, pántja kettő, egy reteszfő rajta. Ez az erkély romladozott állapattal vagy on. Az kapura hídon mennek fel, az híd végére gerenda-fák vannak kapcsolva, hat öreg vas-kapcsokkal. és öreg vas-szegekkel, kilenczczel. Emelcsős-kapuja¹ s azon fióka-kapu² is emelcsős, vas sarkja, pántja kettő; három lánczok vannak rajtok, középszerűek. Lakat is három. Belől leveles-kapuja, feljül vas-foglaló rajta; vas-reteszfője egy. Ezen belől valami hitván drabant-házak vannak, valami rossz ajtók rajtok, hitván kályhás kemenczék is benne.

Vár felső kapu. Az felső kapuban is három láncz s három lakat vagy on, az kis emelcsőjén egy hosszú vas-pánt. Vas-sarka kettő, két vas-karikával összveszorítva. Az kis ajtaján kívül két pánt, belől pedig egy hosszú; vas-sarka kettő. Vas-szegezője egy, reteszfő is egy, vas. Ezen belől drabantház vagy on egy, deszka-ajtaja félszer, vas-sarkja, pántja kettő. Parasztkályhás kemencze benne egy, az elejét egy szál vasra rakták. Az on drabantház alatt kívül egy sóórló, régi. Egy fakaloda is.

Tömlöcz. Az tömlöczön erős tölgyfa-ajtó vagy on, vas-sarkja, pántja három; retеше, reteszfője vas, egy lakat, rajta kulcsával.

Pattantyús háza. Félszer-ajtaja deszkából, vas-sarkja, pántja kettő; reteszfeje, kiben lánczos retesz jár. Kályhás kemencze benne egy paraszt,³ elől egy szál vas benne. Öveg ablaka, két tányéra megtörődött.

Vice-porkoláb háza. Vice-porkoláb házának ajtaján két vas-pántok és sarkok; belől vas-zárja; kívül reteszével együtt, reteszfeje vas. Két üveg ablak, nyolcz tányér héjjával. Paraszt félszer-asztal egy, padszék kettő, egy nyoszolya.⁴ Paraszt kályhás kemencze egy, az elején egy szál

¹ A Nyt. Sz. szerint: cataracta, falltor, zugbrücke.

² A fióka-ajtó módjára csinált szó.

³ Azaz: közönséges, egyszerű, mindennapi.

⁴ Itt ágy-értelemben használva.

vas. Hat szál deszkából valami polczok. Három paraszt fogas. Ebből kamara-székre¹ egy ajtó nyílik, vas sarkja, pántja kettő.

Nagy tömlőcz. Ennek két erős ajtaja vagy on, mindkettőn két-két vas-pántok, sarkok vannak, azonképpen retesze s reteszfeje vas, egy-egy rajtok. Erős bolthajtással való tömlőcz.

Tárház. Az tárháznak jó erős ajtaja vasas. Négy vas-retesz rajta, s három reteszfő, mivel egyiket kiszakasztották. Egy lakat jó öreg. Belől semmi. Az ablakában hat szál vas vagy on keresztűl erősen odacsínálva. Az tárház előtt két rossz szuszék,² azokhoz közel két sütőkemence. Ezekon belől egy drabantház, félszer-ajtaja egy, vas-sarkon, pánton kettőn fakilincse. Paraszt kályhás kemence benne, annak eleiben egy szál vas.

Eczetes-ház. Eczetes-háznak ajtaja két vas-sarkon, pánton. Vas-zárja, vas-fogantyója, zárjának kulcsa. Kályhás kemence benne egy, küül fűtő. Az ablakában két vas-vessző, keresztűl.

Szent Tamás bátyája. Ennek héjazatja³ régi, vigyázóját⁴ nem régen sindelezték. Grádicsa, hídja alkalmas állapotall vannak. Ez előtt az házak kőfalához ragasztva vagy on egy búza-tartó házacska, bikfából csinálva, sindellel fedett.

Mély-pincze. Ennek ajtaja deszkából félszer, két vas-sarkon s pánton; retesze, reteszfejével vas. Lakat hozzá kulcsával.

Közép-pincze. Az közép-pinczéjének is félszer-ajtaja, két vas-sarkja s pántja; retesze s reteszfeje vas. Lakat rajta, kulcsával.

Felső-pincze. Hársfából félszer-ajtaja; két hosszú által-érő vas-pántok rajta vas-sarkakon. Vas-retesze, reteszfejével, kulcsával, lakatjával.

Esővíz kútja. Ez a kút deszka-rekeszben vagy on. Ajtaja deszkából, vas-sarkon, pánton kettőn. Vas-retesze egy, reteszfővel. Az vedrén három vas-abroncs; jó vastag vasláncz rajta; az kút gardája⁵ fából vagy on.

Vasasház. Az vasasháznak ajtaja két vas-sarkon, pánton; egy retesz rajta, reteszfejével, kulcsával, lakattal.

Kút felől való ház. Ajtaja kétszeres; zárja, kilincse, fogantyója vas, retesze, reteszfeje az szerént. Vas-sarkja, pántja kettő. Mázas ke-

¹ Értsd: árnyéksék.

² Gabona-tartó pad; az Okl. Sz. szerint: Getreidekasten.

³ Értendő: fedele, tetőzete.

⁴ A Tájszótár szerint *vigyázó*: toronyőr; itt tehát a toronyőrben vigyázó drabant helyét jelenti.

⁵ Tehát széle, karimája; Romániában oláhul a *kerítés* neve is; gárd.

mencze benne egy, az elejében egy vas-rúd. Az fal oldalában egy ol-mariom,¹ ajtaja két felé nyíló, két-két vas-sarkon, pántokon. Üveg ablaka kettő, egyik jó, az másik rossz.

Pitvar. Az házak pitvarának ajta[ja] bérlett,² hójagos szegekkel³ verve; vas-sarkja, pántja kettő. Zárja, kulcsa, fogantyója, fordítója mind vas, jók. Régi kályhás-kemencze benne, az eleje egy szál vason. Egyik lába is vas.

Szoba. Az pitvarból nyílik egy ajtó egy házba,⁴ bérlett ajtó, hójagos szegek rajta; vas-pántja, sarkja kettő. Zárja, kulcsa, fogantyója vasból, jók. Küül fűtő mázas-kemencze benne. Innét árnyékszékre nyílik egy ajtó, bérlett. Vas-zárja, szegezője egy-egy vagyon. Ezen szobának üveg-ablaka egy, negyedrésze nem jó semmire, az többinek is négy tányér héjja.

Palota. Az palotának jó bérlett ajtaja ónos, habos szegekkel;⁵ zárja, fogantyója, retesze, reteszfője vas, jók. Vas-sarkja, pántja kettő. Öveg-ablaka négy vagyon. Az elsőnek negyed része igen rossz; az másodiknak 18 tányér héjja; az harmadik ablaknak hatod része igen rossz, egyebütt is két tányér héjjával. Az negyedik ablaknak harmad része rossz, az többi is öt tányér héjjával. Egy pohárszék benne deszkából. Kályha mázas-kemencze egy, küül fűtő. Félser kis asztal egy, pad-szék egy. Az palotából az folyósóra is nyílik egy ajtó, bérlett, fejes szegekkel czifrázott. Zárja, kulcsa, fogantyója vas.

Búza vagyon ezen palotában cub.⁶ N° 56, köles cub. N° 8. Ezen palotának pártázott mennyezete vagyon.

*Asszonyháza.*⁷ Ajtaja bérlett szép ajtó, fejes ónos szegekkel. Vas-pánt, sark kettő; fogantyója vas, zárja is, de kulcsa nincs. Által vagyon deszkával rekesztve, annak félser deszka ajtaja. Két vaspánt s sark rajta, vas-ütközete⁸ kilincs nélkül. Zárjának a' helye vagyon csak, nem régen vonta valaki le. Az ablaka üveg, másfél tányér héjjával, s meg is holpadozott. Az másik üveg-ablakának két tányér héjja vagyon. Félser

¹ Almárium helyett írja így következetesen.

² Bélelt, bélelt helyett használva, mint a székelek közt ma is.

³ Szótáraink nem ismerik.

⁴ Itt szoba-értelemben, mint Székelyföldön.

⁵ Szótárainkban egyik sincs meg.

⁶ A latin cubulus (köből) rövidítése.

⁷ Ismeretlen kifejezés szótárainkban.

⁸ Ily használatban ismeretlen.

asztal kettő benne; pad, szék is kettő. Egy régi kopott bőr-szék, egy nyoszolya. Küül-fűtő jó mázas kemencze egy. Árnyékszékre nyílik ebből egy ajtó, béllett fejes ónos-szegek rajta. Vas-pántja, sarkja kettő; paraszt zárja kulcs nélkül. Az küül-fűtő kemenczének is egy ajtócskája; vas-sarkja, pántja kettő. Vas-szegezőcskéje is vagyon.

*Leányok háza.*¹ Bérlett ajtaja vagyon, két vas-pánton, sarkon. Kilincses zárja kulcs nélkül. Vas-retesze, reteszfője. Vas fogontyója. Paraszt kályhás kemencze benne, az kemencze eleiben egy szál vas. Két ablakában négy vas-szál vagyon keresztül.

Drabant-ház, első. Ennek ajtaján két vas-sark s pánt. Paraszt kályhás kemencze egy. Üveg ablaka egy, négy tányér héjjával. Két paraszt-szék; ajtaján fél zár.

Drabant-ház, második. Félser-ajtaja, vas sarkja, pántja kettő. Paraszt kályhás kemencze egy. Két pad-szék. Üveg-ablaka, egy tányér héjjával.

Drabant-ház, harmadik. Bérlett ajtaja, vas-sarkja, pántja kettő; vas-fogontyója, vas-zárja, kilincse kulcs és fordító nélkül. Kis mázas kemencze benne, az eleje alatt egy szál vas, egyik lába is vas. Négy pad-szék, félser-asztal egy. Egy üveg-ablak három tányér héjjával.

Drabant-ház, negyedik. Két vas-ajtaja, paraszt-zárja és fogontyója vas. Vas-pántja, sarka kettő; nincs retesze. Kis régi mázas-kemencze egy, az eleji alatt egy szál vas. Pad-szék öt. Egyik ablaka üveg, két tányér héjjával. Az másik ablakának csak negyed része üveg, az is igen rossz.

*Drabant-ház, ötödik.*² Kétszeres ajtaja, de rossz; vas-sarkja, pántja kettő; retesze, reteszfeje vas. Egy rossz kályhás-kemencze, egyik lába vas. Elein, hátulján egy-egy szál vas. Két pad-szék.

Széntartó-ház. Ajtaja kétszeres,³ vas-pántja, sarka kettő; vas-retesze, reteszfővel. Egy kályhás-kemencze, egy pad-szék.

*Czeilház.*⁴ Két ajtaja béllettek, vas-pántok, sarkok kettő-kettő rajtok. Zárjok, kulcsok, fordítójok, fogantújuk mind vas, jók. Két üveg-ablaka egy tányér héjjával.

Csonka-torony. Az Csonka-toronyban két felé nyíló öreg ajtó⁵ vagyon; feljül két vas-karikával foglalva. Egy reteszfő vasból, retesze nélkül.

¹ Értsd: cselédház.

² Tévedésből *negyedik* írva.

³ Értelme nincs meg szótárainkban.

⁴ A német Zeughaus-ból lett Cajtház, fegyver-raktár.

⁵ Értendő: nagy ajtó.

Porkoláb-háza. Jó, kétszeres ajtaja, vas-pántja, sarkja kettő; zárja, kilincse, fordítója, kulcsa, fogontyója mind jók, vasból. Mázas kemencze benne egy, az eleiben egy szál vas. Egy olmariom, ajtaján két vas-pántocska, sarkokkal együtt. Két fogas; asztal egy, azon egy hitván szűnyeg; két kárpit, három pad-szék.

Az porkoláb-háza mellett egy kis házacska; ajtaja kétszeres, vas-pántja, sarka kettő. Zárja, kulcsa, fogontyója, retesze, reteszfeje jók. Üveg-ablaka kettő, az egyik igen rossz, az másiknak egy tányér héjja. Paraszt mázas kemencze egy, az eleiben egy szál vas. Ez mellett egy kis konyhácska, béllett ajtaja egy, vas-sarkja, pántja kettő. Zárja, kilincse, kulcsa, fogontyója mind vas. Szakadozott üveg-ablaka.

Az vár udvarának környüllötte orsós folyósók vannak, mind fából; mind grádicsok s mind az folyósó jók. Az várnak sindellel való héjja-zatja igen elsenyvedett, megszakadozott, kiváltképpen az paloták és öreg házak felett. Az házak héján¹ szuszécek vannak; három, rosszak.

Liszt vagyon benne cub. N° 47/2. Ennek cub. 21. igen szegénnek, veszettnek mondja lenni az kulcsár.

Óra. Az palota felett szintén az szegleten vagyon egy óra; minden szerszáma meg vagyon; csak dajka nélkül és olaj nélkül szűkös.

Malom. Az vár alatt az Egregy² vizén vagyon egy malom, három kerekű; fából való háza sindellel fedett. Két kerekinek mind köve, vasa s egyéb szerszáma épen és jó módjával vagyon, s most is forog. Mind-azáltal az középsőnek alsó követ igen váslottnak mondják. Az harmadik keréknek egyéb minden vasa, szerszáma meg vagyon, csak két kő héjjával vagyon. Garatja, grádicsa, s egyéb épületek az malomházban mind jók, nem régen újították. Félszer-ajtaja fenyődeszkából, vas-pántja, sarkja kettő. Fazárja, fakilincse. Bikfa-deszkából egy szuszék, egy lakat rajta, kulcsával. Négy üres hordó, valami kevés vám-búza cub. N° 3 Az malomháznak sövény-kéménye rossz. Az vámban harmados az molnár. Szombaton vecsernyétől fogva vasárnap vecsernyéig éppen ez vám a' praedicatoré.

Haltartó. Az malomházon túl, az víz mellett egy haltartó, környül boronából felróva. Környül bé vagyon kerítve lézsás⁴ sövény kerttel. Fenyőfadeszkából félszer ajtója, vas-pántja, sarkja, kettő. Az haltartóban egy bárka, lakat rajta egy, kulcsostól.

¹ Vagyis: padlásán.

² A Cserna régi magyar neve.

³ Helye iratlan, üresen hagyva.

⁴ Ma úgy mondjuk: léczes.

Majorház. Az majorházhoz híd vagyon által az Egregy vizén. Sövényből font lészás kerttel vagyon mind környül békerítve. Új kapuja, kapubálványnyal együtt, nincs semmi vas rajta; szegező is fából rajta. Az majorház tölgyfa-boronából rótt ház, szalmával fedett két szoba alatta, egy pitvar, egy kamara. Elöl tornácza is vagyon. Szobának, kamarának, pitvarnak ajtai mind parasztok; pántja, sarkja, kilincse, zárja mind fából vannak; egy retesznél s reteszfőnél semmi több vasból nincs rajtok. Az majorházban üres hordó három; hitván félszer-asztal egy. Három szál deszkából valami rossz padszékek. Egy polcz deszkából, egy kályhas kemencze, elein, farán egy-egy szál vas; egyik lába is vékony hosszú vas.

Récze vagyon N° 10, lúd N° 2. Az majorház tornáczában egy túró-sajtó,¹ kised. Az majornak udvarán keresztül vagyon öt ól, egyvégbe sövényből font, szalmával fedett. Öt ajtócska vagyon rajtok. Két ártány, hízlaltak.

Csűr. Az csűr mind környül sövénynyel font kerttel² vagyon megerítve, alkalmas lészás kert. Az mely kapuja az major felől vagyon, azon mind sarkok, szegezők, kilincsek csak fából vannak, nincs semmi vas rajta. Négyszegre faragott tölgyfából vagyon az csűr felállítva, mindvégig kétfelől az csűrnek fia³ vagyon, deszka nélkül. Búzahordó-kas kettő. Szórólapát három. Lajtorják asztal mellé valók, három. Az udvarház felé nyíló kapuja két felé nyíló kapu, jó, mind a' kapubálványokkal együtt új, sindel alatt. Az kapun vas-sark kettő. Feljül a' kapu-bálványhoz két vas-karikával vagyon foglalva. Vas-retesz egy rajta, reteszfejével együtt. Az öreg kapu mellett való ajtónak vas-sarka egy; feljül a' kapu-bálványhoz vas-karikával vagyon foglalva; fakilincse, ütközetivel.

Inventarium curiae Suae Illustrissimae principalis Celsitudinis domini, domini nostri clementissimi, etc. Devensi ac aliarum rerum mobilium et immobilium ad eandem pertinentium. Anno Domini Millesimo sexcentesimo quadragesimo, die XXX. Novembris, ex benigna commissione Suae Celsitudinis factum.

Az curia kapuja előtt vagyon egy szín, deszkás, zsendelyes, alól-feljül padlásos, gyalult deszkával. Három hosszú paraszt padszék benne, bëllettek, az zsendelyezése jó.

¹ Ismeretlen kifejezés; értendő így: túró-sajtoló.

² Értendő székelyesen: kerítéssel.

³ Szótáraink nem ismerik.

Az curia körös-körül olasz fokra kőfallal kerített. Az kapuja kétfelé nyíló, béllett, de régi fejes szegekkel szegezett. Mellette egy béllett bejáró ajtó. Az kapu négy vas-sarkakon jár, vas-reteszes; az ajtó két vas-sarkon, pánton; lakat kolcsostól hozzája.

Jobb kézre menvén, az kapun belől vagyon egy drabant-házacska kőből való régi zsendelyezéses. Az ajtaja félszer paraszt, vas-sarkos, pántos, reteszes, reteszűs. Vagyon két nyoszolya benne paraszt; egy karos székecske, más hosszú paraszt-szék.

Udvarház.

Alsórendházak. Egy házra nyílik egy béllett paraszt ajtó, reteszes. Ebben vagyon két béllett pad-szék; egyik zöld, másik paraszt. Egy hosszú paraszt karosszék, egy egyes paraszt székecske. Egy hosszú asztal láb nélkül s más egy kisebb.

Onnat jobb kézre menvén, más házra nyílik egy béllett paraszt ajtó, vas sarkos, pántos, reteszes. Vagyon benne egy belől-fűtő mázos kemencze,¹ vas az elein. Vagyon egy deszkából való rekeszke.² Vagyon két üres hordó is.

Onnat ugyan jobbra menvén egy házban nyílik egy béllett paraszt ajtó, vas-sarkos, pántos. Vagyon egy hosszú béllett paraszt padszék benne.

Azon belül egy házra nyílik egy béllett paraszt ajtó, vas-sarkos, pántos, hitván záros, ütközős, vonítos ajtó.³ Vagyon benne egy paraszt lábos asztal. Egy hitván régi belől-fűtő mázos kemencze, két darab béllett padszék; egyik czífrás. Vagyon két ablaka, egyik hat táblából álló iveges, de romladozott; másik négyből, az ép. Egy dézsa, egy sótartó-edény.

Onnat visszajöven, jobb kézre nyílik egy házra egy béllett paraszt ajtó, vas-sarkos, pántos, paraszt záros, ütközős, kolcsos. Vagyon benne egy régi mázos kemencze, kéményből fűtő.⁴ Vagyon egy nagy ablaka, az felső része iveges, három tábla; egy iveg híjja. Vagyon négy hordó, ketteiben valami aszú-szilva, harmadfél szalonna.

Innet kijöven, vagyon az kolcsár-ház, elől fenyő-deszkából rekesztett. Egy simplex ajtaja, csapó-záros. Két béllett padszék benne, régiek. Egy festett karosszék. Szalonna N° 9, aprólékostól.

¹ Ellentéte a: kívül-fűtős kemenczének.

² Ez a szó: *rekesz* így kicsinyítve másutt nem fordul elő.

³ Milyen ajtó lehetett ez?

⁴ Ez a kemenczék harmadik fajtája.

Pincze. Az pinczében menvén, vagyon két felé nyíló rostélyos-ajtaja, vas-sarkos pántos szegezős. Azon belől az tömlöcz ; vas-vesszőkből az ajtaja, retesze. Ugyanott egy falban rakott almariumocska. Azon belől az pincze ajtaja ; vas-sarkos pántos, reteszes, lakatos, kolcsos, félszer ; az ablakon egy darab vas.

Kis pincze. Vagyon benne két hordó ; egyikben valami kevés borsó, nem igen jó ; másik üres. Négy iveges ablakráma, de romladazottak. Egy szarvas tekenő, egy czövekre csinált polcz, egy régi liu,¹ egy deberke félig túróval. Egy hitván borok-tölteni való pléh-edény, két kis dőzsa. Két kis átalag, egyikében egres. Két fazékban és egy korsóban valami kevés maradék vaj. Egy hitván tonnácska. Egy deberkében valami kevés sós tárkony, egy régi réz tölcser, egy merő itcze.

Felső rendházak.

Az pinczéből kijöven vagyon az közép rendházakra egy tíz fogú fagrádics, orsós, karfás, régi zsendelyes az felí. Egy tornácra megyen fel. Ez is az tornác elöl fa-orsós, rostélyos, padimentomos, deszkás, mennyezetes. Két hosszú béllett paraszt pad-szék benne.

Ez tornáczból bémenvén egy öreg ebédlő-palotára, vagyon egy béllett, festett ajtaja, vas-sarkos, pántos, reteszes, reteszfős. Vagyon két öreg-ablaka, egyikén két tábla iveg-ablak, s két deszka, vas-sarkos, pántos tábla. Két régi béllett padszék, egy paraszt asztalláb, két hosszabb ; egy deszkátlan kar vagy rekesz.

Ez ebédlő-palotából bémenvén egy házban, ajtaja béllett, festett, fejes szegekkel szegezett jó záros kilincses, vas-sarkos, pántos. Egy kívülfűtő, lábakon álló mázos kemencze benne. Két béllett pad-szék, egyik zöld, jó, másik romladozott. Két ablaka vagyon ez háznak ; egyikén két iveg-tábla, jó vasrostélyos ; az másik pusztá állapattal vagyon. Képeknek való ráma N° 5.

Onnat alámenvén egy házban egy kis fagrádicson, béllett, vas-sarkos, pántos az ajtaja, paraszt záros. Ebben vagyon egy paraszt béllett pad-szék. Egy pusztá ablaka ; vagyon az ablakban hét szál vastag vasvessző.

Onnat kijöven nyílik egy házra egy béllett, festett, fejes szeges-ajtó zár nélkül. Vas-sarkos, pántos, reteszes, reteszfős, vonítos. Ebben vagyon

¹ Bormérő fatölcsér.

egy kéményből-fűtő jó mázos kemencze. Ablaka vasrostélyos. Egy esztérgárban metszett¹ olasz asztalláb.

Abból nyílik egy házra egy béllett paraszt zárú vas-sarkos, pántos ajtó. Vagyon benne egy mázos kemencze, az eleit letörték, az vasa az porkoláb házában. Vagyon két pusztá ablaka, vagyon valami hitván vasas ráma rajta. Két béllett paraszt padszék, egy paraszt fogas.

Ezen túl egy kamoraszék. Ajtaja béllett paraszt vas-sarkos, pántos; ablaka vasos.

Az keringő-házakra nyílik egy béllett paraszt ajtó, paraszt záros vas-sarkos, pántos.

Az ebédlő-házon belől való házból valami deszkából való grádicson felmenvén az felső házakban, nyílik egy béllett záros ajtó, vas-sarkos, pántos ütközős, vonítos, kolcsos. Festett mennyezetes az ház. Két festett, béllett padszék benne. Egy festett noszolya. Egy paraszt karosszék, egy olasz lábú paraszt asztal. Egy kis kerek, mázos, belől-fűtő kemencze benne, vasok az elein. Egy négy táblákból álló iveges ablaka, egy tálnér híjja.

Abból az házból nyílik más házra egy festett, béllett festett mellékű ajtó, bécsi záros.² Egy négy táblákból álló iveges ablaka, némely helyen romladozott. Egy kéményből-fűtő mázos kemencze vagyon benne. Egy olasz lábú paraszt asztal, egy paraszt karosszék, egy parasztlábas asztal.

Abból az házból más házban nyílik megint olyan ajtó, béllett, festett bécsi záros, vas-sarkos, pántos, vonítos, ütközős. Vagyon benne egy mázos kívül-fűtő kemencze, három béllett padszék, festett. Két olasz lábas asztal, egy festett noszolya. Festett mennyezetű ez ház is. Vagyon egy kis kamora-szék. Azon háznak egy iveges négy táblákból álló ablaka, másfél iveg híjja.

Ebből egy kis tornácra nyílik egy béllett paraszt ajtó, jó záros, vas-sarkos, pántos, reteszes, ütközős. Az tornác deszkás, zsendelyes. Ebből az tornácból bal kézre nyílik egy béllett, festett ajtó, vas-reteszes, reteszűs, egy más tornácra. Ennek vagyon három ablaka, kettein két tábla, egy iveg tálnér híjján. Vagyon egy közönséges asztal benne, egy viselt bőrös zeszél-szék.³ Innét nyílik alá egy kis grádicsra egy rostélyos ajtó, vas-sarkos, pántos, vasas, reteszes, melyen az kertben szoktanak

¹ Vagyis : esztérgályozott.

² Milyen lehetett az ?

³ Idézi az Okl. Sz. is, de hogy mily fajta szék, nem magyarázza meg.

volt alájárni. Jobb kézre nyílik egy kamora-székre egy festett, béllett, záros, fordítás, vonítás, vas-sarkos, pántos ajtó, az melljéke is festett, béllett; azon belől más egy közönséges, vas-sarkos, pántos, vonítás ajtó.

Innét visszajöven, az felső ebédlő-házra nyílik egy béllett, festett, bécsi záros, vas-sarkos, pántos, vonítás, ütközős ajtó, melljéke is festett, béllett. Vagyon ez palotában egy mázos, kéményből-fűtő kemencze. Vagyon 7 béllett, festett padszék; egy hosszú lábas-asztal; egy pohárszék. Három iveges ablaka, négy-négy táblákból álló két tálnér híjja. Vagyon egy kis karosszék. Ez palotából egy tornácra vagy házacskára nyílik egy iveges ablakú ajtó, vasreteszes, két iveg táblás; egy tálnér híjja; másik is romlott.

Ebben az tornácban vagyon egy vás-rostély 14 vesszőkből álló, feljül s alól két rúd vasban. Egy darab hitván paraszt béllett padszék.

Innét más oldal nyári házra nyílik egy béllett, festett, vas-sarkos pántos ajtó. Ennek vagyon három iveges ablaka, épek. Négy-négy táblákból álló. Egy béllett paraszt padszék. Nyílik innét az nagy ebédlő-palotára egy ablakos ajtó félszer vas-reteszes, sarkos, pántos. Ablaka iveges, két táblákból álló, jó.

Keringő ház. Az megírt házakból alájöven, vagyon az keringő-házakra valami rostélyos, deszkás, alól feljül szintén olyan tornác, régi zsendelyes.

Az első, alsó rendházra nyílik egy béllett bécsi régi záros ajtó, vas-sarkos, pántos. Egy kis belől-fűtő paraszt kemencze benne, alatta sütő-kemencze, vas az elein. Két béllett paraszt padszék. Egy olasz asztal-láb; két cseber; egy deberke.

Innét más házban nyílik egy béllett ajtó, vas-sarkos, pántos. Egy paraszt kályhás kemencze benne, vas az elein. Egy béllett paraszt padszék; két üres hordó.

Ugyan alatt vagyon egy ház, béllett, vas-sarkos, pántos ajtaja; abból egy kamora-székre hasonló ajtó.

Innét felmenvén az felső házakban egy fagrádicson, az ajtaja három vas-sarkú, pántú. Fenn az ház előtt régi deszkás-tornác, némely helyen alúl téglás, némely helyen alól feljül deszkával padlott.

Vagyon fenn egy ház, kinek ajtaja béllett, festett, vas-sarkos, pántos, zár nélkül való. Azon belül egy kamora-székre hasonló ajtó. Pusztá ablakai az háznak. Vagyon itt négy-négy darab hitván vadháló, 47 ölnyi. Régi zsendelyezése vagyon ennek az háznak.

Ez házak körül vagyon az lugos-kert. Ebből az kert-szőlőre¹ nyílik egy széles ajtó, römladozott, három vas-sarkon pánton, szegezős fejű.

Az udvarház körül való lugosból kijöven az udvarra, vagyon egy öreg béllett ajtó, vas-sarkos, pántos, paraszt záros, reteszes, reteszfős.

Vagyon az curián egy ásott kút, fagardája régi, kerek, fedél nélkül való, régi vasas veder hosszú lánczon rajta.

Vagyon egy végben egy kőből való gabonás-ház és egy hosszú istálló fedeletlen, csak az kőfalai vadnak. Az menykő miatt égett el. Egyik ablakán vagyon két vas-veasző.

Azon túl más öt részben álló istálló, kő az fundamentoma, ajtó-mellyéki fából. Első része fűrész-deszkával padlott, béllett paraszt ajtaja. Két válú benne. Ajtaja vas-sarkos, pántos, vonítos. Hosszan az istállók előtt karfás, deszkátlan tornác; az fel régi zsendelyes az istállónak. Második részének is ajtaja olyan, padlása is. Négy válú vagyon benne. Harmadik is olyan, két válú benne. Negyedik is olyan ajtaja, de nagyobb-részt padlatlan, két válú benne. Előtte két üres hordó. Ötödik része is olyan, mint az negyedik. Ebben vagyon nyolcz üres hordó és három kád.

Lábas házak. Az lábas házak alatt való pinczében vagyon hat kád; hármában sós káposzta vagyon; vagyon egy vékányi foghagyma és egy vékányi mogyoró-hagyma. Ennek az pinczének az ajtaja tölgyfa, vas-sarkos pántos, reteszes, lakatos, kolcsos.

Ez az lábas-ház vagyon kőből rakott lábakra csinálva, gerendákra, kötésekre kövel, mészszel rakott az falai. Két részből álló fagrádicson mennek fel egy hosszú deszkás tornácra, jó zsendelyes az grádics felé. Az tornác gyalult deszkával padlatt. Vagyon az tornácban két béllett paraszt padszék, egyikének egy lába híjja. Egy kis firdő-kád.

Ebből bal kézre menvén, egy házban nyílik egy festett béllett ajtó, vas-sarkos, pántos. Vagyon három pusztá ablaka. Vagyon egy kemencze-alj és egy kis üres általag.

Ebből más házban nyílik hasonló ajtó, bécsi záros. Három iveges ablaka, három iveg-tálnér híjja. Egy paraszt kályhas belől-fűtő kemencze benne. Egy olasz lábos asztalka; két hosszú béllett paraszt padszék; két paraszt noszolya; egy paraszt karosszék, két darab fogaska.

Innét nyílik egy kamora-székre egy felszer ajtócska, vas-sarkos, pántos. Az kamoraszék két részben vagyon, alól kő, feljül faragott fákból felrött, zsendelyes.

¹ Ma úgy mondjuk: szőlőkert.

Innét kijöven, vagyon az kőkéményes konyha-pitvar, béllett, vas-sarkos, pántos ajtaja; két pusztá ablaka, egy kőből rakott tűzhely benne.

Innét kijöven, más egy házra nyílik egy béllett, festett, paraszt záros, kolcsos vas-sarkos, pántos ajtó. Ennek két iveges ablaka épek. Vagyon egy belől-fűtő fényes kályhából¹ csinált vas-lábon álló kemencze benne, két darab vas az elein. — Vagyon egy olasz lábos asztal, két noszolya, egyik paraszt, másik gyontáros.² Négy darab béllett paraszt padszék. Két karos paraszt-szék s két egyes székecske³; egyik kar nélkül. És egy paraszt pohárszék. Ebből más házra nyílik hasonló záros ajtó; vagyon három jó iveges ablaka, két tálnér híján. Két hosszú béllett paraszt padszék benne. Egy paraszt lábos asztal. Egy hitván paraszt kályhás belől-fűtő kemencze benne. Ebből nyílik az feljül említett kamoraszékre egy félszer, vas szegezős, kilincses, vas-sarkos pántos ajtócska.

Ugyan azon házból más házra nyílik hasonló paraszt záros ajtó. Egy töredezett iveges ablaka; három darab béllett paraszt padszék; egy rossz kemencze-alj, vagy tűzhely.

Vagyon ez lábas házak alatt két hosszú faválú, istállóban való, két üres hordó. Nem régen zsendelyezték ez házakat; három részben az fedele.

Konyha és sütő-ház. Az lábas ház mellett vagyon egy végben az konyha és sütőház, kőből rakott, még jó zsendelyes; deszkátlan tornácz előtte hosszan. Az konyhára nyílik egy béllett paraszt vas-sarkos, pántos, reteszes, reteszfős, vonítós ajtó. Vagyon az konyhának egy leeresztős vas-sarkos, pántos, reteszes, reteszfős táblája. Egy czövekre csinált asztal benne. Egy kis lábos asztalka; egy kis dézsa.

Az konyha mellett való oldalháza nyílik egy paraszt félszer ajtócska, vas-sarkos, pántos. Ebben vagyon egy olasz lábos asztal. Ez ház deszkával által vagyon rekesztve. Egy üres hordó benne. Vagyon más üres hordó is új, kiben az konyhára vizet hordanak; mellette egy korszolya.⁴

Az sütő-házra nyílik egy paraszt béllett vas-sarkos, pántos, szegezős ajtó. Vagyon benne egy hosszú, cipő-szakasztó asztal; más kisebb asztal. Két hitván vafazék, három dagasztó-tekenő; három szita; egy cseber, két üres hordó. Két sütő-kemencze benne. Egyik előtt egy kis

¹ Értendő: kályha-cserepekből.

² Ismeretlen kifejezés így.

³ Milyen lehetett az ilyen egyes székecske?

⁴ Vagyis az a pince-létra, a min a hordókat szokták leeresztetni.

paraszt-kályhás kemencze, két vas-lábakon álló, két vas az elein. Két darab deszkából való szék, egy hitván pad-szék, két kis vas-sarkos, pántos táblák az ablakain.

Ezen túl az lisztes-házra nyílik egy béllett paraszt-záros, vas-sarkos, pántos, reteszes, reteszfős ajtó. Vagyon itt 14 üres hordó. Vagyon egyikben liszt három köből és egy véka. Vagyon egy hitván szuszékban öt köből liszt. Ennek az háznak két ablakaiban vagyon négy szál vas. Liszt cub. no 8/1.

Vetemínyes, virágos kert. Az vetemínyes virágos kertre, az feljül megírt két istálló között nyílik egy paraszt béllett, záros, vas-sarkos, pántos ajtó. Az curia felől az két istálló oldala vagyon. Egyebbütt sövénykert, lészás, még eltart egy ideig. Vadnak benne valami szilva-, alma- és megyfák, etc. Egy pusztá pincze. Vagyon egy kis veteményeket tartó kőbástya, zsendelyes. Egy félszer, vas-sarkos pántos, reteszes, reteszfős ajtaja. Vagyon negyven kosár méh benne köpüvel együtt. Előtte egy darab zöld béllett padszék. Vagyon más egy félszer ajtaja is ennek az kertnek, az kert szőlőre nyíló, vas-sarkos pántos retesze és lakatja le vagyon tekerve, de jelen vadnak. Vagyon üres méhkosár köpüstől N° 230.

Item: Vagyon az curia mellett az szénás-kert felől egy vetemínyes kert; elől az kapu felől való része még megállhat, az többit újonnan kell csinálni, rossz. Vagyon egy jégverem benne. Vagyon ez kertnek egy félszer vas-sarkos pántos ajtaja.

Az szénás kert-sövény lészás, alkalmas még. Vagyon benne két kazalban hatvankét öl széna. Vagyon az csüres-kertben három asztag búza, kettei ezidei. Egyikben vagyon kalongya N° 558. Másikban N° 482. Harmadiknak nagyobb része tavalyi, egy darabja penig alól még azelőtti, continentiáját nem tudák. Vagyon búza az várban in granis, az mint az asszonytól¹ Urunk ő Nagysága számára megvötték, cub. N° 50. Vagyon liszt az várban cub. N° 40.² Vagyon alatt az udvarnál asszú-alma cub. N° 2 3, asszu-baraczk cub. N° 2/3, asszú-szilva cub. N° 7/1, nyers alma cub. N° 7, köles az várban cub. N° 8.

Zab, melyet Urunk számára vöttek, vékáját 10 pénzen hét forint ára és 40 pénz ára.

Búza, vékáját 20 pénzre tudván, két forint 40 pénz ára.

¹ T. i. Széchy Mária asszonytól.

² Értendő mindenütt cub. N° a mit helykimelésből nem közlünk, mivel az eredetiben egy más alá írva található.

Juhok. Vagyon öreg juh N° 96. Berbécs N° 16. Az hasa ennek vert.

Borok száma az várban, az mint Urunk ő Nagysága számára megvették, continentiajokkal együtt így következik: Ó bor 52 (hordó.¹) Summa urnarum 1292.² Alatt-való borok (17.³ Summa urnarum) 468. *Tota summa urnarum vini 1760.*

Eczelek az várban és alatt jó intézés vagy akózás szerint (11.⁴) Summa urnarum 169.

(Eredetije 12 ívlapon az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltára gróf Kemény József-gyűjteménye »Diplomatarium autographum« cz. osztályában.)

II.

A dévai curia második leltára, az 1640-es évek végéről.

Sequitur⁵ inventatio curiae Devensis aedificiorum videlicet victualium, rerumque ac universorum bonorum mobilium instrumentorum item; tam intra, quam extra repertorum.

Az dévai udvarház kapuja előtt vagyon egy régi tornác, ó-sende-lyezés alatt, deszkával béllett, körül karfája; egy béllett ó, fejer padszék benne, alól feljül deszkázással padolva.

Kapuja kétfelé nyíló az udvarháznak, régi épülettel, fejes szegekkel a[nnak] deszkázása, verve, romladozott. Bolthajtása olasz fokos. Az vár és templom felől az curia olasz fokos, kőfallal kerítve. Ezen örög kapun belől retesz, lakatos, vas-sarkas karikás, mellette bójáró fejes szeggel vert, festékes ajtó, toljó zárjával, lakatjával, vas-sarkas, pántas.

Ez örög kapu mellett jobb kézre szenes házacska baronába rótt kívül mészszel vakolt. Ó, béllett ajtó rajta, famelljékben, vas-sarkas, pántas, reteszfejével, reteszeivel, lakatjával. Benne egy szekérnyi kovács-szén.

¹ Ez a szó nincs kiírva, mert ekkoriban csupán a számmal jelezték a hordók számát, anélkül, hogy magát a szót kitüntették volna.

² Hogy az egyes hordókban mennyi bort találtak a biztosok, azt külön kiírták, de közlésüket nem találtam elég jellemzőnek, mindössze érdekesség okáért írom ide, hogy a legkisebb hordó 15 akós, a legnagyobb 35 akós volt.

³ A legkisebben 16, a legnagyobbban 39 akóval.

⁴ A legkisebb hordó 8 akós, a legnagyobb húszas.

⁵ Azért így *Sequitur*, mivel e csonka leltár-lap előtti elveszett lapokon más (nem dévai) kincstári jószágok jegyzéke volt fölvéve.

Ó-deszkával padolva, ebben mészfordó-láda is N° 11. Láb s kar nélkül való szék N° 1. Itató cseber 1, méregető sajtár 1, kisebb ó-sajtár 1. Jó sendelyezés alatt ez házacská, kinek az padján hárs-kötél N° 29. Kőfordó apró tekenők N° 9, egy falka¹ hárs, egy falka üszegében való kerék-külő.

Ez mellett kőből rakatt drabantház új sendelyezés alatt, famelljékben, félszer ajtaja, pártázatas, vas-retesze, kívül fejestül, fa-szegezője belől. Előtte czövekeken álló deszka ülő-szék. Ablaki bérakva, két kis darab ablaka, papirossal ragasztva. Szenelő kő-kéményével. Itt egy ó-vider, három vas-abrancesal; egy köz-ágy noszolya; egy paraszt láda. Rabok lábára való vasok N° 9. Rabok lábán kik vadnak N° 3. Item két darab hitván kötél, egyik vékony, másika temérdek. Egy rongyos lámpás fa, egy padszék tűz előtt való. Tányértartócska egy.

Ugyan ezen ház héán vadász-háló négy darab, szakadozottak; egyik darab, a' ki jobb volna, ulnarum N° 12. Az másik darab ulnarum N° 15^{1/2}. Az harmadik ulnarum N° 11. Negyediknek össze veszett, a' ki semmire kellő.

Itt az fal mellett, támasztván vagyon kőfal rakni való mészfordó hordó grádics, temérdek² két szál fában, két szál temérdek deszka szegezve rajta.

Felső paloták alatt való kőházok. Jobb kéz felől szegület bolt-hajtásos egy bolt. Kőmelljékben zöld festékes béllett ajtó, vas-sarkas pántas zárjával, fordítójával, vas-vonójával, ütközőivel üveges ablak rajta, négy, négy táblákban álló, tíz üveg tányér héával, kívül kőben eresztett vas-rostélya. Az [abla]kok minden új szerszámival, ónos pántjával, sarkakával, fordítójával . . . benne paraszt kályhás új kemenceze, egy bontakozott pad[szék] egy ó béllett padszék, hasadazatt, két feje új asztal, új . . . padimentumazatt. Ebből nyílik bé secessusra béllett új ajtócs[ka,]³ sarkas pántas, famelljékbe, retesz-fejével; ez árnyékszéknek [az ül]se is új.

Az bolt előtt vagyon egy nagy függő vas-rostély.

Más ugyan ahhoz per omnia hasonló vas-rostély.

1. Ez szegület-boltból kijöven nyílik bé egy ó-házra egy a[jtó], melljéke faragott kőből szemöldekestől, béllett vas-sarkos, pántos, zár-etesze nélkül. Ablakát pro tempore félig bérakták, padimentama bomlodozott. E ház a nagy pitvar közepette tőkében egy derék ülő, egy vas-

¹ Értsd: csomó.

² Vastag és nagy értelemben használva.

³ Ismeretlen; milyen ajtó lehetett?

vágó, egy fél kéz-fogó,¹ egy elől ütő-verő, egy koh-legyező, a nyele vas. Egy bokor spare,² más is öreg. Egy jó fúvó, lakatosnak való, melyet még Mindszenti³ István adott volt inventariumban; köz-régi padlása ennek.

2. Innen jobb kézre nyílik bé famelljékü ajtó béllett, zár[ja] retesz-fejestől vas-sarkos pántos, nagy öreg ablaka [fa]melljékjével, szemöldökével, faragott kövekből . . .⁴

(Eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeumi Levéltár »Oklevelek törzsgyűjteményé«-ben, dr. Ötvös Ágoston hagyatékából.)

III.

A dévai uradalom 1642-iki termése és állat-állománya.

	Numerus acervorum ⁵	Continet gelimas ⁶
Búza : majorsági és dézmás	25	13588
Rozs	2	154/20
Árpa	3	1516
Zab : majorsági és dézmás	6	1522 ¹ / ₂
Köles	1	130
Len	1	42
Kender	1	70
Lencse	1	—
Borsó	2	—

Sajt és túró N° 500. Színméz urnarum 23.⁷ Magméh in alvearium⁸ urn. 58. Eczet: Continentia vasculorum urn. 180. Szalonna N° 81. Háj —.

Öreg tyúk N° 100. Tyúkfű N° —. Kappan N° 50. Lúd N° 100. Réce N° 32. Indiai⁹ N° 18.

Borjús tehén N° 17. Meddő tehén 2. Tavalyi üsző 2. Ez nyári üsző-borjú 8. Bika 1. Béres ökör 38. Tavalyi ökör-borjú 4. Ez idei ökör-

¹ Szótárainkban nincs meg.

² Mi lehet ez ?

³ Írva a következőképpen : Miszti.

⁴ Több nincs, mert csonka; csupán ez az egy lapnyi maradt meg ez érdekes registrumból.

⁵ Acervus = kazal, csomó.

⁶ Gelima = gabona, kéve, kereszt.

⁷ Urna = mázsa; de sokszor s itt is : veder-értelemben használva.

⁸ Alvear = méhkas.

⁹ Azaz : pulyka.

borjú 9. Öreg bial-tehén 4. Öreg bial-ökör 4. Ez idei ökör-borjú 2. Öreg kancza 6. Harmadfű-kancza 3. Harmadfű-csődör 1. Tavalyi csődör 5. Ez idei csődör-csikó 1. Ez idei kancza-csikó 1. Ménló 1.

Ratio ovium: Öreg ellő juh N° 728. Tavalyi miliora¹ 35. Öreg berbéc 104. Ez idei kos-bárány 266. Ez idei nöstén-bárány 382.

Ratio caprarum: Öreg capra N° 199. Öreg czáp² 4. Tavalyi czáp 11. Bak-olló ez idei 32. Nöstén olló 29.

Ratio porcorum: Öreg eme-disznó³ N° 48. Tavalyi eme süldő 58. Öreg kan 4. Öreg ártány 17. Tavalyi ártány süldő 31. Ez idei kan-malacz 32. Ez idei eme-malacz 33.

Ratio foeni: Széna kazal N° 10. Continent orgias⁴ 182. Item kalongya szám 27.

Ratio seminaturs autumnalis: Búzavetés cub. 603/2. Rozsvetés cub. 15. Árpavetés cub. 170.

(A »Történelmi Tár« 1895. évf. 171—195. lapján közölt általános, az összes fejedelmi birtokokról szóló nagy számadás Dévára vonatkozó adataiból összeállítva.)

IV.

A gyulafejevári káptalan kiadványa a Nagy Pál és Barcsay Zsigmond közti zálogszerződésről.

Gyulafejevár, 1643 október 31.

Mű Erdélyben fejérvári ecclesia capitulomának conservatoriomában, vagy segrestyjében, le-tétett', s helyhez tetett leveleknek, levéli eszközöknek, s egyéb akarmi féle törvényi végezéseknek, és illendő törvény szerint való mandatomoknak, poroncsolatoknak requisitori, fel-keresői, a' fejedelmi méltósággal tündöklő erdélyi fejedelemnek, nekünk kegyelmes urunknak etc. executori. Adjuk emlékezetre ez jelen való levelünkben, hogy mi előttünk személy szerint egyik részről a' Tekintetes és Nagyságos Barcsai Sigmond uram, Közép-Szolnok vármegyének főispánja, másiktól pedig a' Nemzetes dévai Nagy Pál uram, a' mű kegyelmes urunk udvari gyalog vitézinek főkapitányja, és Lugas s Káransebes tartományá-

¹ A fiatal, fejős-bárányt, juhot hívták így.

² Erdélyben ma is használatos oláhos neve a bak-kecskének.

³ Vagyis nöstény-disznó: kocza.

⁴ Orgia: öl, a hogy a szénakazlakat mérni szokták.

nak fő bánja, compareálván, ugyan Barcsai Sigmond uram, minden fiainak, leányinak, bátyjainak, öcsceinek, néneinek, húgáinak, közel való rokonságának, és vér-szerint való atyjafiainak, kikre, tudni-illik az alább megírt dolog mind most, mind ezután nézne, tartoznék, avagy tartozhatnék, terheket, és minden-féle nehézségeket magára vévén, és vállalván, először magában eleve való el-rendeléssel, szabad akaratja szerint tulajdon nyelvével, vallást tőn, és ilyen módon beszélle-meg:

Miképpen Ő Nga Hunyad vármegyében levő Árki nevű keresett jószágát, örökségét egészen és éppen ezelőtt való időkben bizonyos okokból, az elébb meg-nevezett Nagy Pál uramnak ezer magyar forintoknak summájába adott, és zálagba vetett volt; most-is immár bizonyos és alkalmatos okokból, erre indítván, de kiváltképpen ebből, hogy ezen Nagy Pál uram sok külömb külömb-féle ő Ngá-hoz mutatott jó-akaratjával ezt érdemlette, és effélét, az ezer forintokon kívül háromszáz és ötven tallérokat-is ő Ngá-nak adott volna, két ezer magyar forintoknak summájába ezen Árki nevű jószágát, annak minden némű hasznaival, és hozzá tartozóival együtt, ugymint: mívelt és miveletlen szántható földjeivel, szántó mezeivel, réteivel legelő helyeivel, széna termő mezeivel, erdeivel, berkeivel, hegyeivel, völgyeivel, szőlőivel, és szőlő-termő hegyeivel, vizeivel, folyó vizeivel, réveivel, halas-toival, halászó helyeivel, és vizeinek le-folyásával, malmaival és azoknak helyeivel; közönségesen pedig minden-féle hasznainak, és hozzá tartozó dolgoknak, akarmi névvel nevezendő épsegeivel, kik ahhoz igazán (törvény szerint) eleitől fogván tartoznak, azokat, igaz czélóig, és régi határokig, meg-nevezett Nagy Pál uramnak, utánna való örökösének, mind fiúi, leányi ágból való maradékinak mindeniknek meg-tartásokra, véle való élésekre, és birásokra, meg-válthatóképpen, és zálognak nevezeti alatt adott, iratott, és zálogba vetett volna; ily okval, és conditionnal mind-azonáltal, hogy ez levelünk írásának napjától fogva tizenöt egész esztendőig, a' feljebb való két ezer magyar forintoknak summáját letévén se válthassa, és ne vehesse vissza Nagy Pál uramtól, és utánna való örökösitől, és akar fiúi akar leányi ágból való maradványtól; elmúlván pedig és el-folyván a' feljebb megírt tizenöt esztendő, és az elébb meg-írt két ezer magyar forintot éppen és egészben nekik megadván, mindjára ezen Barcsai Sigmond uramnak, s ő Nga után való örökösinek, és mindenik, akar fiúi vagy leányi ágból való maradékinak, a' feljebb meg-mondott Hunyad vármegyében lévő azon Árki nevű jószágát, vissza-bocsátani, és kezekből ki cseszteni tartozzanak. Magára vállalván mindazonáltal ugyan Barcsai Sigmond uram, hogy ezen Nagy Pál

uramot, ő Kegyelmének utánna való örökösit, és mind fiúi s mind leányi ágból való maradékát ezen Árki örökségnek nyugodalmas és békességes birásában, minden törvény szerint kereskedők, prokátorkodók, és perlekedők ellen maga munkáival, gondviselésével, fáradságával és költségével megoltalmazni, a' feljül való summáig mindenkor kész leszen. Az mint mű előttünk is adá, beírá, zálogosítá, és felvállalá, ez mű levelünknek erőssége és bizonyság-tétele által. Költ negyed napval Szent Simon és Judás apostoloknak innepjek után, Ezer hat száz negyven három esztendőben.

Kiül, egykorú kézzel: Nagy Pál adóslevele. *Más kézzel:* Nagy Pálnak adja Barcsai Sigmond Árkit 2000 fl. inscriptioban ad tempus redemptionis. 1643. *Harmadik kézzel:* Idem magyarra fordítva.

Megjegyzés: Ezt az oklevelet főleg azért közöljük, mert az ily kiadványok magyar fordítása ritkaságszámba megy, s a nyelvtörténet hasznát veheti, ha összehasonlítja az ily szerződések ismert latin szövegével.

(Egykorú másolata az Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtára Gróf Gyulai-Kuun-család levéltárában.)

V.

Borsai Nagy Pál öt levele.

1.

Medgyes, 1638 márczius 4.

Bornemisza Pál udvari főkapitánynak.¹

Szolgálatomat ajánlom Kegyelmednek, mint jó akaró uramnak. Áldja meg Isten Kgdet² az új esztendőben³ kívánsága szerint való sok jó szerencsékkel.

Jó egészsége felől Kgdnek eleget tudakoztam, de senki jobban az mi kglis urunknál⁴ meg nem tudta mondani. Sok rendbeli itt-lakásit is beszéllette ő Nga Kgdnek, kiváltképen Petneháziné⁵ asszonyomnál. Szívem szerint örültem az Kgd jó egészségének, de ez mellett szomorúságát is értvén Kgdnek, azon azon mind házam népével együtt eleget búsultunk.⁶

¹ Borosjenei Bornemisza Pál az udvari lovasok főkapitánya s a mezei hadak generális kapitánya volt, míg Nagy Pál az udvari gyalogosoké.

² Ezentúl következetesen így fogjuk közölni rövidítve, miként az alábbi szavakat is: Nagyságod = Ngod; Kegyelmes = kglis.

³ Azért fejezi ki így magát, mivel ez évben most ír először neki.

⁴ E szó k-betűje tollában maradt.

⁵ Petneházi Istvánné, Király Anna; a zarándi és aradi főispán özvegye.

⁶ Arra vonatkozik, hogy akkoriban vesztette el egyik gyermekét, és felesége is betegeskedett.

Isten azokból is vigasztalja meg Kegyelmeteket. Ide való állapotok felől Kgdnek írhatom, igen szomorú hírek érkeznek vala ez napokban, de mostan örvendetesebbek. Maurer uram¹ megérkezvén az portáról, beszéli, császár² ugyan az persákra megyen, ide semmi had nem marad, csak hogy az Duna mellett lévő őrző had még ugyan mind helyben vagyon. Mindazáltal az végbeliek is itthon maradának; Havasalfölde felé ha lenne valami hada, de talám nem érkezik rejája. Mostan uram mi az mi kgls urunkkal az berethalmi pusztát járjuk. Fogarasba is megyen ő Nga; talám az innepre³ Fejérvárra megyen. Tudom Kgd talám mostan be nem siet, mivel oly dolgot sem látok, az miért kellene fáradnia Kgdnek; hanem csak az gyűlés előtt valamivel.⁴ Kgdnek, mint uramnak, atyámfiának megszolgálom, írjon egészséges állapotja felől. Ha Kgd szemben lévén Kornis urammal⁵ ő Ngával, ajánlja szolgálatomat ő Ngának, ne feledkezzék el én rólam is jó akaró szolgáljáról, sőt ha csak ír is Kgd ő Ngának. Ide be bizony uram igen halogatnak az emberek, ha megmelegsik talán jobban is. Tartsa meg Isten Kgdet jó egészségben és adja Isten Kgdet lássam jó egészségben.

Datum Meggyes, 4. Martii. Anno 1638.

Kegyelmed igaz atyafia, szolgálja, míg él

NAGY PÁL mpr.

Külczime: Ez levél adassék az nemzetes és vitézlő Bornemisza Pál uramnak, nékem jó akaró uramnak, atyámfiának.⁶

2.

Lugos, 1640 márczius 1.

Bornemisza Pál kapitányanak.

Az Kgd levelét vöttem,⁷ melyben írta Kgd, még ez héten Jenőben való mulatását és az zarándvármegyei széknél is meglételét. Mely[re] szívem szerént mennék, de semmi módod abban nincsen; ha mi dolgam

¹ Maurer Mihály főpohárnok, kit a fejedelem 1637 október végén küldött a portára.

² Értendő IV. Murád szultán.

³ Husvétot érti, mely ez évben április 4-ikére esett.

⁴ Ez az országgyűlés Gyulafejevártt április 23-ikán nyílt meg.

⁵ Kornis Zsigmond bihari és zarándi főispánt érti.

⁶ Miként volt atyafia, nincs nyoma, de hogy bizalmas jó barátja volt, mutatja az is, hogy midőn Bornemisza Pál nagybetegen feküdt Fejérváron, 1639 szeptember 12-ikén írt végrendeletébe őt is belefoglalta, kérve, hogy halála esetére támogassa családjá tagjait

⁷ A megszólítást és üdvözlő-formulát itt és a következő levelekben elhagyjuk.

occurálna, uram Kgdet kérem legyen segítséggel. Az mi uram az szegény Vér András állapotját nézi, én Olosz Jakabot elküldöm, nem késeltetem, de szintén itt találkozik mostan Makóra megyen, nem késik meg és menten megyen, költséget is adok néki, adná Isten lenne ott, de én abban igen reméntelen vagyok. Az viza felől elfelejtettem volt írni Kgdnek, nem vett vizát Fiát¹ uram, mivel immár igen késő volt, nem talált; elég kárt valla Fiát uram, mert jámbor felesége meghala ez előtt két héttel, olyat tudom soha sem talál. Az káptalant uram, Börsit hozzám hívtam, mivel az másik keszvényben feküdt; az Kgd jegyzését kezében adtam, fogadá, megírja, de látom kevés embernek vagyon szerencséje az igazmondáshoz. Semmi új dolog nincsen, melyről Kgdet tudósítanám. Kornis uramnak ő Ngának írtam egy levelet, kérem Kgdet iktassa kezéhez. Tartsa meg Isten Kgdet jó egészségben és adja Isten lássuk egymást jó egészségben.

Datum Lugas, 1. Martii. Anno 1640.²

3.

Déva, 1640 július 20.

Bornemisza Pál kapitánynak.

Hogy Kgdet ez ideig levelemmel nem látogattam, ok nem egyéb, hanem Kgd távul léte és sok imez-amaz búsulásom. Szívem szerint igyekezem vala hévizi házamhoz mennem,³ de el nem meheték. Kgd leveléből értém s mind szolgájától, jó egészségét. Annak szívem szerint örülök, kívánom Istentől ez után is azt tartsa meg sok ideig. Én uram mostanság innét el nem megyek, hanem az ő Nga jövetelire talám fel megyek. Akarnám, ha Kgd akkorra ide érkeznék. Én úgy értém ultima Julii lészen az Toldalagi uram⁴ lakodalma. Urunk is oda megyen, onnét jó vissza Fejérvárra. Hogy Kgd megmenekedett adósságától, azt magam is akarom, ez után arra nem lészen gondja Kgdnek, csak Isten éltesse

¹ Teljes neve: Fiát Zsigmond, karánsebesi harminczados és Szörényvármegyei alispán.

² Az utána jövő befejező üdvözlét és az aláírást következetesen elhagyjuk a többi leveleknél is.

³ Ez a nagy-küküllővármegyei jószág szerzett birtoka volt, s később fia: Tamás is itt halt meg.

⁴ Talán Toldalagi Mihály portai követre vonatkozik, kinek felesége Petky Erzsébet volt.

Kgdet, leszen pénz. Úgy hallom uram én is, kiküldi ő Nga fiát, tudom élet vigad Ibrányi uram,¹ mivel tudom tutor leszen, úrnak is parancsol már, nem csak főembereknek.

Szécsi Mária szentté lött, nem az elébbi. Másképen gondolkodjék Kgd felőle, kapuját is bétéve tartják, senki kéretlen oda nem megyen; tiszta szent, mint az alkoránon² mostan az által az ki hozzá mehetne, de így is talám csak álmában, nincsen az szegén legénnek ott semmi böcsülleti, hanem ha Isten Kgdet ide hozná, talám Kgd erejét ha láthatnám, melyet meg is keritenék.³ Ezeknek utána tartsa meg Isten Kgdet jó egészségben.

Datum Deva, 20. Julii. Anno 1640.

4.

Déva, 1641 szeptember 25.

Bornemisza Pál kapitánynak.

Urunk ő Nga engemet alá bocsátott vala,⁴ de mind ez ideig is el nem meheték, mivel az borbély megköpölyözte vala lábomat, az egyik köpöl helye kicsék, rosszúl vagyok az lábommal, ez héten még talán el sem indulhatok. Tudom elég panaszt hall Kgd Urunktól én rejám, mivel az elmúlt mustrán⁵ sok rút zür-zavar volt. Kemény János uramnak is eleget panaszolkodott; magamnak nem szól semmit, de az én dolgom mindenképen csak rosszúl vagyon. Itt is valóban veszteget az udvarbíró, azt mondja: *Az ki állhatja állja, az ki nem, menjen ki az város-ról.* Talám mind ő Nga parancsolatjából vagyon. Csak nemrégén engedte behordani búzámat is, noha megengedte meg lerakatta szekereimről, az juhokat rejája hajtatta, az kalongyát ették benne délestig, noha ez majd köz volt másokkal is, de az enyimen leginkább annyi búzát ettek, [hogy] az kalászsza el-lyukgatta az gyomrokat, mostan erősen halnak. De ezt ebben hagyom, mivel uram vétett. Lejányomat ez télen, ha Isten engedné, haza akarnám adni. Borom énnékem igen kevés leszen, az váradi udvarbíróval beszéltem vala, hogy venne én számomra vagy négy bort,⁶

¹ Teljes neve: Ibrányi Mihály.

² Nagy Pál amúgy is rossz írásának következő két szava: *ajn hiron ol-vashatatlan, illetve értelmetlen.*

³ E rosszúl írt szó olvasása kétes.

⁴ T. i. Lugosra, hol az év nagy részét tölteni szokta.

⁵ Értsd: hadiszemlén.

⁶ Ez időben gyakori ez a kifejezés-mód *négy hordó bort helyett.*

talám ott még is inkább megérik, mivel mostan Taraczközi János az udvarbíró.

Kgdnek megszolgálom, tudom küldi ki szolgáját, jőne erre, hadd adnék valami pénzt, vihetné ki, mivel Kgd szolgálai jőnek-mennek Váradá. Ide úgy vagyon az híre, Urunk alá-jőne, Kgdnek megszolgálom, ha úgy vagyon, tudósítson az magam állapotja felől is ha mit [tud,] egy avagy két szóval; pennára uram nem bízhatom magamat, mivel az szó sok volna. Nem tudom mikor leszen mód az beszélgetésben, kérem szeretettel Kgdet, ha mikor mód vagyon benne, egy-két szóval legyen mellettem, mivel nincsen senkim [ki]ben bíznom [lehetne] Isten után, melyben mind az által nem kételkedem. Beregszászinak¹ adtam vala uram négy száz forintot, az házát kötötte vala mind feleségestől káptalanban. Az nap elmúlván, még júliusban elfoglaltam vala az házát, azután meghalt az felesége is, azután ugyan oda szállék, mivel másoknak is sokkal adós. Tudom elég szó leszen felőle, örömet akarnám, ha pénzem után enyim lehetne, mivel az másik házban csak két száz forint igazságom vagyon. Holtom után letevén, gyermekimet kivethetik belőle. Isten felhozván, megalkunám velek felőle, mivel az váradi Gazdag János vér benne. Tudom az ott való állapotot, ki egyet, ki mást beszél, sok volna uram az írás, de többel nem terhelem Kgdet. Tartsa meg Isten Kgdet sok esztendeig jó egészségben.

Datum Déva, 25. Septembris. Anno 1641.

5.

Déva, 1642 november 28.

Kemény János fejevármegyei főispánnak.

Sok időktől fogva uram Kgdet nem láttam, mely nem kevés nehezségemre volt, noha jó akaró uraim által gyakorta értekeztem az Kgd egészsége felől. Tudván azért hogy mostan Kgd Uramnál ő Ngánál legyen, az mint másoktól értem, csak Kgd látogatására küldém szolgámat Kolozsvárra, mivel úgy értém Advent-vasárnap² Urunk Kolozsvárott lenne.³ Kérem azért igen nagy szeretettel Kgdet, írjon egészsége felől. Magam állapotom felől írhatom Kgdnek, felette igen elbetegesedém. Miólta Görgénben voltam Urunkkal, azólta semmi egészségem nem volt. Alá mentem

¹ Beregszászi István Hunyadmegye hites notarius.

² Ez évben november 30-ikára esett.

³ Ott is volt, már november 27-ike óta.

vala Lugasra, de ott is mind feküdtem, onnét megjövé, mostan is mind fekszem. Úgy elvesztem, hogy immár csak az csontom, bőröm maradt. Soha betegségben így el nem estem. Mit végez el Isten, nem tudom.

Adák uram azt is értésem[re,] hogy Kglmetek széket ülne Fejérvármegyében, melyre szívem szerint mennék, de nyavalyás állapotom miatt semmi úton el nem mehetek. Az hévízi tisztartómat, értém, tiszt-uramék akarják perleni. Nem tudom, az árulónak mi vétke vagyon, úgy adták értésemre ez elmúlt télen is, Kgd jó akaratját mutatta, elhalasztotta, melyet meg igyekezem szolgálni Kgdnek. Kérem Kgdet, édes komám uram, erről az székről is halaszsa el, mert bizony semmi úton nem engedi betegségem, hogy oda mehessek. Ha Isten annyéra könnyebbit, bémegyek Hévízre, vice-ispán uramat szolgabírák-uramékban oda hívatok. Ha eligazodik dolga, jó, ha penig székre kell menni, ő bánja meg, ha vétke lészen, de félek ha megijed, egy kevés pénzem vagyon nálla, elébb áll véle. Kgdnek meg szolgálom, ha mit cselekeszik érettem. Ha miben kívántatik, édes komám uram, udvarnál is mutassa jó akaratját hozzám. Édes komám uram az Urunk Fejérvárra jövele felől is tudósítson. Bornemisza Pál uram felől semmit nem hallok. Ha mit értett Kgd felőle, tudósítson, és ha ír, megírhatja nyomorult állapotomat, mivel csak az csontom, bőröm maradt. Tartsa meg Isten Kgdet jó egészségben.

Datum Déva, 28. Novembris. Anno 1642.

Kegyelmednek igaz jó akaró komja, szolgálja, míg él

Nagy Pál
[Signature]

Külczime: Ez levél adassék az Tekéntetes és Nemzetes Kemény János uramnak, etc. Az mi kegyelmes urunknak ő Nagyságának főkomornyikjának, és Fejérvármegyének fő-ispánjának, etc. Nekem jó akaró komám uramnak.

(Valamennyinek mindvégig sajátkezűleg írt eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeumi Levéltár gróf Kemény József-gyűjteménye »Diplomatarium autographum« cz. osztályában.)

DR. VERESS ENDRE.

Elnöki megnyitó.

(Társulatunk 25-ik jubiláris közgyűlésén).

Igen tisztelt tagtársak és közönség!

A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat egy negyed század előtt alakult, s huszonöt éves fennállását ünnepelni határoztuk. A gyűlést, mely főleg e célból hivatott egybe, ezennel van szerencsém megnyitni és néhány szóval bevezetni.

Társulatunk alakulásának okait alig szükséges különösen idéznünk. Egyik indító oka az illető tudományok ápolásának célzata volt, de ebbe a lelket hazafiasságunk lehelte. Mert egyesek képesek lehetnek a tudományt elvontan szolgálni, de széles rétegek csak akkor lelkesülnek mellette, ha nemzeti szempontok is ösztönzik. Ennélfogva Társulatunk a tudományos búvárkodás keretében nemzeti törekvéseink előmozdítását is határozott célul tűzte s így az mint ilyen, a nemzeti társadalom legszélesebb rétegeinek erkölcsi és anyagi támogatását érdemelte.

Más szerencsésebb viszonyok közt élő nemzetek tagjai és rétegei hasonlóan ápolják a tudományokat, még pedig annál inkább, mert a siker egyszersmind az ápolók személyes anyagi és szellemi boldogulásának is biztos záloga. Sajnos azonban, nemzeti tudományos törekvéseink még nem rendelkeznek a haladás ily hatványozó emeltyűje felett s a hézagot előreláthatólag még ezentúl is huzamosabb ideig a nemzeti lelkesültség és azon tudat van hivatva pótolni, miként a múltban nemzetünk többször csak történelmünkbe és emlékeinkbe kapaszkodva volt képes a dúló viharoknak ellentállani, úgy e támaszt, mint nemzeti fennállásunk egyik fő biztosítékát sem leszünk képesek egyhamar mellőzni.

Nemzeti látóhatárunk ma is komor. Oly emberek, kiket magyarokként elhalmoztunk ajándékkal, azt vitatják, hogy a magyar tudományosság, melynek lépcsőin őket a semmiségből a legdíszebb polczra emeltük, csakis hiú képzelet. Más tényezők azt törekszenek bizonyítani, hogy csak magyar nép és magyar terület van, de nincs magyar nemzet és magyar állam. Bel- és külellen-ség tartja ismét tulajdonainkat s inettova erőnk korlátoltságának tapasztalatában ismét történelmünk és hagyományaink bátorító tanúságaira leszünk utalva. Ezek zúgják fülünkbe azt is, hogy ha a végzet el akart volna bennünket a föld színéről tüntetni, úgy eltüntetett volna előbb s különösen a múlt század közepe után, midőn külsőleg teljesen leerve, már csak emlékeinkben látszottunk élni, de nem tüntethet el most, midőn türelmünk s munkánk sikert eredményeztek és az emlékek ismét szervezett nemzetté és állammá tömörültek. A sors nem következetlen és szempontjából vissza-esésünk csak akkor lehetne indokolt, ha kedvező esélyei elbizottá tettek volna bennünket s ha a további munkát immár feleslegesnek vélve, egyszersmind kicsinylenők mindazon akadályokat, melyek csak jól alkalmazott türelemmel és öntudatos munkássággal hárit-hatók el. Mig ellenben, ha a szenvedélyek felett uralkodók maradunk, úgy félig a csata is meg van nyerve s lelkiismeretünk a kedvezőtlenebb esetben is nyugodt marad.

De nemcsak a minden nemzeti tudományosság alapját képező lét és nem lét kérdése serkent bennünket fokozott munkára, ép úgy kitartásra buzdít a siker, mely különösen a régészeti és történelmi tudományosság és bűvárkodás terén ezentúl ígérkezik. Ha ugyanis a letűnt század második felét úgy jellemeznők, hogy az Amerikáé volt, akkor a jelen század kezdetét máris majdnem úgy jellemezhetjük, hogy az Afrikának és mindenek felett Ázsiának indul és e szerepcsere előreláthatólag a történelmi és régészeti bűvárkodás, sőt mondhatnók az összes emberi művelődés javára fog válni.

Amerika méltánylásában már nagyon is előállt a túltengés, mely Európában majdnem szolgálva fajulva, kezdi aláásni nem csak általában a nemzet és haza biztos fogalmát, hanem a klaszikus műveltség létalapjait is. A vakító fényoldalak mellett pedig, annál kevésbbé tűnnek szemeinkbe a hiányok, mert Amerika az európai művelődés legtöbb tényezőit sikeresen alkalmazva, nagy

tökélyre juttatta, de alapjában véve még ma is csak az európai művelődés képviselője s mint ily szülöttünk irányában elfogult bírák vagyunk. Bármily elnézők legyünk azonban, be kell ismer-nünk, hogy Amerika rövid történelmi multjánál fogva és jelenté-kenyebb ősmívelődés nyomainak hiányában nem szolgáltathat oly alapon a történelmi, régészeti és több más tudományok fejlődése számára, mint azt ezredekre visszanyúló történelmi múlt és az ősmívelődések legnagyobb részű nyomai Ázsiában szolgáltatni ké-pek. Így a Társulatunk szakmájába vágó tudományok szempont-jából is, csak örömmel üdvözölhetjük az eseményeket, melyek előttünk úgy Afrika s különösen Ázsia eddig elzárt kapuit remél-hetőleg immár mindenkorra megnyitották. És mi magyarok, kiknek ázsiai fajrokonságunkat annyiszor szemünkre vetették, sőt e körülményből kiindulva európai létjogosultságunkat is tagadták, távolról sem értelmezhetjük úgy a belépés szabadságát, hogy immár szabad ama területek gyarmati kizsákmányolása, nemzete-ikre pedig szabadon reákényszerítjük sajátosságos európai művelő-désünket, társadalmi és felekezeti intézményeinkkel együtt.

Épen ellenkezőleg, mi ázsiai barbár-faj a sárga veszedelem-mel szemben természetszerűleg fogékonytalanul, már előre is óhajtvá feltételezzük, hogy az újabb európai és az ősből ázsiai művelődések szorosabb érintkezésében, ezek egyike sem lesz képes a másikat teljesen elnyomni, hanem inkább feladásuk lesz egymás kinövéseit és a kizárólagos hivatottság képzeletét kölcsönösen mérsékelve, általános fejlődésünk kereteit nemcsak tágítani, de tartalmát nemesíteni is. Különösen pedig mint társulatunk hívei, mindenkifelett örülünk a rendkívül kecsegtető kilátásnak, mely az így mindinkább megnyíló Ázsia természeti s nemzeteinek ősmíve-lődési kincseiben, a tudományok számára általában s különösen a történelmi és régészeti bújárkodás számára kínálkozik. Mert mind-ama felfedezések, melyek eddig az egykori Babilon és azzal vo-natkozásban álló ősből nemzetek területein történtek máris nagy-szerűk, de majdnem mondhatnók csak előhírnökeik képezik a következőknek s azoknak a nyomozásoknak, melyek Ázsia terüle-tén általában, többek közt pedig Japán és Kína ősmívelődésében feladatul jutnak.

Ekkép tehát nemcsak nemzetünk érdekei és hazafias érzé-seink serkentenek fokozott munkára, mindazon tudományokban,

melyek társulatunk szakkörébe tartoznak, hanem a nemzetközi viszonyok alakulásának újabb iránya is oly természetű, hogy szükségkép kedvet ébreszt a vitatásra. Szól ez első sorban nemzeti tudományosságunk főképviselőinek általában, de szól éppen úgy Társulatunknak is, mely az általánosnak helyi közege s mint ilyen már is kiemelkedett az észrevétlenség homályából.

A mindenható engedje, hogy Társulatunk minél számosabb és eredménydús negyedszázadokon át működhessék és kegyelmét kérem számunkra, különösen hasafias közönségünk érdeklődése és támogatása alakjában, melyet ezuttal is becses megjelenésökkel tanúsítanak s én Társulatunk nevében meleg üdvözléssel viszonzok.

FÁY BÉLA.

Felhívás Hunyadmegye közönségéhez.

(A Hunyadmegyei Történelmi s Régészeti Társulat múzeumának érdekében).

A Hunyadmegyei Történelmi s Régészeti Társulat, a mely e napokban ünnepelte fennállásának 25 éves fordulóját, azon szándékkal lépi át az új negyedszázad küszöbét, hogy most, midőn zavartalan működésének feltételei is inkább meg vannak adva s a kilátásba helyezett új múzeumhelyiség is megengedi, — új működési irányok és czélok kitűzése által igyekezzék megfelelni azon feladatoknak, melyeket a társulat alapítóitól örökségképen átvett s egyszersmind a múzeumot is olyképen fejlessze, hogy az hű képét adja azon történelmi mozgalmaknak, etnographiai és iparművészeti fejlődésnek, melyeknek megyénk az elmúlt századokban szintere volt.

Jól tudja megyénk közönsége, hogy e megye tudományos életének központját 25 éven át e társulat képezte. Ez idő alatt e társulat csekély számú, de buzgó munkásai igyekeztek a multak hagyományaiból mindazt megmenteni, a mihez hozzájuthattak, s főtörekvésük volt e megye múltjának mentől szélesebb körben való megismerhetése.

Ezeknek köszöni múzeumunk is gyarapodását. De a megye közönségének támogatása nélkül a legszívósabb, a legodaadóbb munkásság mellett sem voltunk képesek ez intézményt odafejlesztetni, hogy csak némileg is hű képét adja megyénk multjának s *gyűjteménye legyen mindannak, a mit rendszeresen egybeállítva szemléltethetné megyénk történelmi, etnographiai és iparművészeti fejlődésének egyes pházisait.*

Sajnos, másként van ez külföldön, a hol minden egyes ember sajátjának tekinti a köznek szánt gyűjteményeket s vetekedik

abban, hogy azok gyarapodásához hozzájáruljon, mert tudja, *hogy az, a mit az ily gyűjteményeknek ajándékoz, szent leletmenny az utódok számára, a kik áldva fogják említeni mindazok neveit, a kik számukra megmentették a múlt tanulságait.*

Hogy közönségünk eddig oly csekély részt kért magának múzeumunk fejlesztésében, tulajdonítjuk azon körülménynek, hogy a közönség talán nem volt eléggé tájékozva azon czélok felől, melyeket e társulat — a múzeum fejlesztését illetőleg — kitűzött s egyrészt azt hitte, hogy jóindulatát, áldozatkészségét talán csak egy kiváltságos tudományos kör akarja felhasználni saját tudományos czéljaira, vagy talán hogy főképen a régészetet művelő intézmény emeléséről van szó.

E tévhit annyira beszinlelte magát megyénk közönségének lelkiületébe, hogy hosszú évek során alig került valamelyes csekély adomány múzeumunkba s azon tárgyak nagy része, melyeknek múzeumunkban lett volna helye, vagy elkallodott vagy egyik-másik élelmes gyűjtő útján megyénk határain túl fekvő gyűjteményekben lett elhelyezve. Óhajtjuk e téves s társulatunk *rossz-akarói* által hirdetett vélemény megszüntetését s méltán tételezzük fel, hogy Hunyadmegye művelt közönsége e múzeumot ezután sajátjának fogja tekinteni s becses, bármi csekély adományaival hozzájárul azon nagy munkához, melyet e társulat Hunyadmegye régiségének összegyűjtésében maga elé tűzött. Társulatunk megyénk intelligens közönségének közreműködését nem nélkülözheti. Hiszen nem lehet ott minden alkalomkor, ha valamely régiség a föld mélyiből felbukkan, nem szerezhethet tudomást mindazon tárgyak hollétéről, a melyek a századok törekvéséről eleven tanulságot tesznek, de melyek most értéküket veszelve esetleg lomtárban hevernek. Nem tudhatja, hogy kinek padlásán, kamrájában heverhetnek oly tárgyak, melyek a tulajdonosra nézve semmi értéket nem képviselnek, de a tudományra nézve megbecsülhetetlen adalékok lehetnek.

Hogy e visszas állapot a jövő tudomány érdekében megszűnjék, kérve-kérjük megyénk intelligens közönségét, sziveskedjenek mindazt, a mit önmegtágadás nélkül nélkülözhetnek s a miről az a véleményük, hogy a tudomány hasznára válik, a Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társulatnak ajándékozni, *mert nincs az a századok bélyegét magán hordó bármi csekély tárgy, mely a*

tudományra nézve becses ne volna, nincs az a legcsekélyebb adat, mely bár egy sugárral be ne világítaná azt a sötétséget, a mely az elmúlt századok életét még mai napig is fűdi.

Hogy azonban művelt közönségünk némileg (bár hézagosan, mert az összes adatok felsorolása lehetetlen) tájékozva legyen affelől, hogy mit kívánunk áldozatkészségétől, felsoroljuk azon tárgyakat, melyeknek múzeumunkban van helye s a melyek beszolgáltatása mindenkinek szent kötelessége.

A régészet körébe tartozó tárgyak.

Őskori edények, cserepek. Kőfejszék, vésők, kőből készült eszközök. Őskori állatok csontjai.

Római vagy görög arany, ezüst, bronz-érmek, pénzek, gyűrűk, karpereczek, csattok, fibulák, bronzszobrocskák, bronzmécsek. Fejszék, csákányok, vésők. Terracotta szobrocskák. Cserépedények, mécsesek, felíratos téglák, vízvezetéki csövek, fedélcserépek. Bányászateszközök. Felíratos kövek (sírkövek). Oltárkövek. Kőszobrok, kőmozsarak, őrlők. Oszlopdíszek.

Népviselési tárgyak.

Magyar, román és szász férfi és női népviselési tárgyak. Ruhadarabok. Himzett vagy csipkés párnahejjak, lepedők, ingek, elő- vagy hátsó kötények, fejkötők, fejdíszek (gyöngyös). Bőrövek, gyöngyövek. Bocskorok. Pokróczok, átalvetők.

A nép butorzata.

A magyar, román és szász nép szoba- és konyhaberendezéséhez tartozó tárgyak. Asztalok, székek. Festett dísszel ellátott ágyak, pohárszékek, talasok, zsámolyok, ládák, padok, kendőtartók. Díszített kancsók.

Gazdasági eszközök.

Régi szövőszék vagy részei, rokka, guzsaly. Eke, borona (fából). Pásztoreszközök. Vajköpülők. A sajtkészítésnél használt eszközök. Rovások. Régi kések, fejszék, bárdok. Régi kupák (fakupa). Fertályosok. Vékák. Díszített fapoharak, fakanalak, lapátok. Halászati- és vadászati eszközök. Szatyrok, kerepelők.

Művészeti és iparművészeti tárgyak.

Olajfestmények és rajzmetszetek. Hunyadmegye valamely vidékét vagy történelmi emléket ábrázoló fényképek. Régi fabutorok. (Asztalok, székek, pipatartók, zsámolyók, a melyeken a mult századok művészetének nyomai láthatók). Régi ezüst és czinkupák, tálak, tányérok. Batizi és baári cserépedények. Pecsétnyomók, téglázók, mozsarak (felírással). Jubiláris érmek. Gyertyatartók, koppantók, olajlámpák. Régi fegyverek, mellvérték, sarkantyúk, kardok (magyar v. török). Magyar díszruhadarabok bármily állapotban. Lószerszámok. Pipák, dohányzacskók, díszített botok. Régi selyemhímzések és hímzett ruhadarabok. Régi faragványos ládák (czéhládák). Üvegpoharak, kancsok, palaczkok. Kulcsok. A mult századok ötvös-művészetéről tanuskodó bármely tárgy. (Csatok, fülbevalók, hajtűk, gombok).

Könyv- és levéltárunk gyarapítására elfogadunk.

Régi könyveket, okleveleket, szerződéseket, leveleket, napló-feljegyzéseket, írott könyvjegyzékeket, gazdasági feljegyzéseket, régi naptárakat, czéhleveleket, szomorújelentőket s bármely irománygyűjteményt. (Magyar, román, német vagy bármely nyelvűek legyenek.)

Természettudományi tárgyak.

Közet- és ásványpéldányok. Kitömött és praeparált állatok. Növények és praeparatumaik. Csigák, kagylók. Hunyadmegye bányatársulatai nagy szolgálatot tehetnek múzeumunknak, ha a bányákban előforduló jellegzetes kövek- vagy ásványpéldányok egy-egy gyűjteményével ajándékoznak meg.

* * *

Kérjük megyénk közönségét, nézzenek körül szobáikban, kamrájukban, szerűjükben s mindenesetre fognak találni a felsoroltak közül egy-egy olyan tárgyat, melynek hasznát nem veszik, de melyet mint megőrzésre érdemest, örömmel helyezünk el múzeumunkban.

Egyszersmind arra is kérjük megyénk közönségét, hogy azon esetben, ha alkalomadtán tudomásukra jut, hogy valamely tárgy, a melynek múzeumunkban volna helye, felszínre kerül (házépítés, v. szántás közben) vagy tudomással birnak arról, hogy

valamely szomszédjuknál, ismerősüknél történelmi v. népismereti tárgyak találhatók, szíveskedjenek azt múzeumunk igazgatójánál bejelenteni, hogy a tárgyakat megszerezve, az elkallodástól megmenthessük.

Szól e tiszteletteljes kérés különösen megyénk birtokosainak, a kik leginkább megőrizhették a multak művészeti és iparművészeti, valamint írott és nyomtatott emlékeit; szól a tanítók és körjegyzőknek, a kik legközvetlenebbül érintkeznek a néppel s így mint legelsőek szereznek tudomást arról, ha körükben valamely régészeti leletre bukkantak, vagy valamely múzeumunkat érdeklő tárgy megszerezhető.

A szíves jóakarók küldjék ajándékaikat vagy jelentéseiket Mailand Oszkár főreáliskolai tanár, múzeumigazgató czimére (Déva, Felszeg-utca).

A Hunyadmegyei Történelmi s Régészeti Társulat választmányának megbízásából

FÁY BÉLA s. k.
elnök.

MAILAND OSZKÁR s. k.
múzeumigazgató.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Székelyföldi gyűjtés.

Gyűjtötte és szerkesztette: *Mailand Oszkár*. Kiadja a Kisfaludy Társaság. (Magyar népköltési gyűjtemény VII. kötet). Budapest, 1905. Az Athenaeum Részvénytársulat kiadása. Kis 8-r. 592 l. — Ára 6 korona.

A múlt év november havában hagyta el a sajtót Mailand Oszkár Társulatunk múzeumigazgatójának nagy szorgalommal és alapos szaktudással összegyűjtött »Székelyföldi gyűjtés«-e. Bárha ezen derék mű ismertetése a szó szoros értelmében véve Évkönyvünkbe, mely Hunyadmegye múltjának és jelenének tudományos alakban való feldolgozását szolgálja, nehezen illeszthető be, mindennek dacára figyelmen kívül hagynunk s róla meg nem emlékeznünk nem volna méltányos dolog. Mailand Oszkárnak ez irányban való irodalmi működését, aki több éven át titkára s jelenleg is oszlopos tagja Társulatunknak, e helyen is méltatjuk.

Mailand »Székelyföldi gyűjtését« egy igen érdekes tanulmánnyal vezeti be, amelyben elmondja, hogy a népdal, a népmese pusztul s arra kell törekednünk, hogy amíg lehet, mentsük meg a népköltészet termékeit, mert »a művelődés nyomában járó új eszmék, új irányok a nép lelkét átalakítják s a néplélek individualitása rohamosan olvad föl a civilisációnak mindent egybe olvasztó kohójában.«

Krizának, Székelynek és Sebesinek a gyűjtéseiből ismertük eddig a székely nép költői termékeit s abban a hiszemben voltunk, hogy ezután csak itt-ott ha találunk feljegyezni valókat, de Mailand könyve éppen az ellenkezőről győz meg.

»E gyűjtemény nyilvánvaló bizonyítéka a székely nép költői kedélyének, szellemi előkelőségének s nagy megfigyelőképességének.« A székely nép gúnyra hajló, élcelődő, sőt kötekedő is s ezen tulajdonságait a közölt 107 gúnydalából jól kiismerhetjük. »Szerelmi nótáiból fölhangzik a jó kedv, a dévaj guny és igen sokszor a vastag csufolódás hangja is.« Minden kis gyarlóságot meg lát a székely s rögtön kifejezésre juttatja »egy ironikus megjegyzésben, vagy erősebb szatirai éllel megfogalmazott ötletben.« »Ezen ötletek rövidke dalba szökkennek, szellemesek, jó szemre és eleven képzeletre vallanak.« Vásárra, fonóba járnak a leányok és legények s ilyen alkalmakkor nyilatkozik meg »a székely nép játszi tréfára való hajlandósága.« Mulatás közben feledi az élet küzdelmeit, a fáradságos napi munkát: »a kedves multság le-mossa a lélek gondját s belemártja a humor csillogó vizébe.« Az élet kötődéssé alakul át, s olykor igen éles alakban jelenik meg.

Lássunk e nemből egy néhányat:

Elégett az enyedi bót,
Kibe a piros szappany vót.
Hát ti jányok mit csináltok?
Fakón marad az orcátok.
(Lőrincréve.)

Jó a földje héderfái határnak,
Ott a lányok úri gunyába járnak;
De egynémely cugos cipőbe is jár,
Mintha úr vóna az apja úgy ágál.
(Héderfája.)

Bükkösön nagy híre van a leánynak,
Nagy híre van szőkének és barnának.
Laszti*) kesztyű, selyem kesztyű, tunika,
Otthon pedig pihennek az árnyékba.
(Magyar-Bükkös.)

Itt Parajdon nincs több legény, csak három,
Ki a sarjút lekaszálja a nyáron.
Piros szalag vagy az ő derekán,
Jaj be szépen hajlik a kasza után.

*) Laszti = glasszé.

Itt Parajdon nincs több leány csak három,
 Ki a szövőgyárba járjon a nyáron.
 Piros strinflí, hosszúszerű cipője,
 Nem illik a vételő a kezébe.

(Parajd.)

A pálinka nem rozsdás,
 Jobb mint a káromkodás.
 Ha pálinka nem volna,
 Részeg asszony se volna.
 Nem csettegne, pattogna,
 Veretlen megmaradna.

(Parajd.)

Küsmődön is bejött az már szokásba,
 Hogy a lányok alusznak vacsorára,
 Oda megyen a babája, ébreszti,
 Szegény legényt a fenével éteti.

Menj el innen, kirugom a szemedet!
 Eszem azt a haszontalan szentedet!
 Nézz utána, de mocskos a bokája,
 Nem illik a veres cipő lábára.

(Rigmány.)

Mailand »Székelyföldi gyűjtésének« legvonzóbb része a »Szerelmi dalok« című cyklus. A szerelmi dalok minden fajtát megtaláljuk itt. A dalok nagyjából mind újjak, alig találunk közzöttük ismerős hangokat, s épen ezért emeljük ki itt Mailand »művének a gondosságát«, mert »alapos népdalismerő« s az olyan dalokat, melyek közkeletűek, figyelmen kívül hagyta.

Mutatóba a következőket közöljük:

Szentmiklósi nagy hegy alatt,
 Három legény zabot arat.
 Zabot arat a lovának,
 Szeretőt keres magának.

(Sófalva.)

Temetőben kis ibolya,
Szerelmes nem leszek soha.
Láncot veretek szívemre,
Hogy lássam, hogy kibir vele.

Le van a szívem lánczolva
Nincsen senki, ki feloldja.
Oldozd fel te gyönyörű virágom,
Hadd lehessen szabad e világon.
(Szóváta.)

Nyisd ki rózsám ablakodat,
Nyutsd ki azon a karodat,
Ne csak egyet, hanem kettőt,
Én vagyok a te szeretőd.
(Balavásár.)

A szerelem olyan édes,
Mint a pánkó mikor édes.
De ha megkeseredik,
Epével vetekedik.

Az én rózsám olyan szép
Mint üveg alatt a kép.
De ha megfüstölődik,
Kürtővel vetekedik.
(Maros-Csúcs.)

Édes kicsi dundulikám,
Fekete szemű violám,
Bárcsak egy cseppet alhatnám,
Hogy rólad ne gondolkoznám.
De egy cseppet sem alhatom,
Mindent rólad gondalkazam.
(Miriszló.)

Száraz fából könnyű hidat csinálni,
Aj de bajos jó szeretőt találni.
Száraz fahid meg bírja a szekeret,
Szőke kis lány csal meg legényt eleget.
(Pálfalva.)

Árva csalán nőtt ki az út martjára,
De szép leány lakik ebb' az utcába.
Hogyha kiáll a kapuba úgy nézem:
Még a nap is elbujik a felhőbe.

(Torboszló.)

Ágasbogas a diófa teteje,
Csak egy legény termett az én kedvemre.
Édes anyja, de kedvemre nevelte,
Bokrétába nekem összekötötte.

(Magyar-Bükkös.)

Túl a vizen szenes tőke,
Szebb a barna, mint a szőke,
A barnától vámot kérnek,
A szőkére rá se néznek.

(Asszonynépe.)

Gyere rózsám egy-két szóra!
Nem a világ egy-két óra.
Akkor gyere mikor mondom,
Csak a csizmad ne kopogjon,
Piros ajkad mosolyogjon,
Fekete szemed ragyogjon.

(Magyarbecse.)

Szánt az eke, szépen pereg a járma,
Jártam hozzád tizenhárom határra.
Tapodtam már én a sarat eleget,
Még sem szánt meg szíved lelked engemet.

(Tarcsafalva.)

A székely nép költészetében »sajátságos helyet foglalnak el« az u. n. átkozódó dalok s e nemből Mailand 22 drbot közöl, melyeknek legnagyobb része a megcsalt szerelmes átkát és keservét tolmácsolja. Az a hang, a mi ezen dalokban megnyilvánul, egészen új, milyent a magyar népköltészetben nem találunk. E dalokból az a jó kedv, mit a »szerelmi dalokban« láttunk megcsillanni, hiányzik, s belőlük a csöndes bánat és olykor az igazi átok hangja szólal meg. Pl.:

Rég megmondtam gyenge babám, ne szeress,
Nincs egyebem, mit a két karom keres.
Szeress olyant, kinek ökre, szekere,
Gazdagisd meg a patikát belőle.

(Backamadaras.)

Nyisd ki rózsám ablakodat,
Hogy mondjam el panaszomat.
Nyisd ki, nyisd ki! mind a kettőt:
Én voltam a te szeretőd.

Te voltál szeretőm nem más,
Álljon beléd a nyilalás,
Egyik felől tizenkettő,
Másik felől száz meg kettő.

(Csombord.)

Esteledik, a nap halad,
Tőlem a rózsám elmarad.
Esteledik, a nap nyugszik,
Tőlem a rózsám búcsuzik.
Gyászba borút j'az hajnalom,
Nincs szivemben nyugalom,
Mert elhagyott a kegyetlen,
Verje meg őtet az isten.
Vár' meg, vár' meg te kegyetlen
Mert megvér téged az isten,
Verjen is meg, azt kívánom:
Szeretetlen társat adjon,
Lelked vele ne nyugodjék,
Bágyadt tested ne aludjék,
Szíved rólam gondolkozzék;
Lábad akárhol sétáljon,
Szemed mind utánam járjon.
Szemed akárkit szeressen,
Szíved engem ne felejtсен.

(Maros-Csúcs.)

Az átkozódó dalokkal rokontartalmuak a »búbánat dalai«. E nemből a gyűjteményben 49 darabot találunk, legjobbak a következők:

De szeretnék az erdőben fa lenni,
De még ott is tölgyfa nevét viselni.
Mert a tölgyfa kék lánggal ég füst nélkül,
Az én szívem soha sincsen bú nélkül.

(Szent-Mihályfalva.)

Már elmegyek valamerre,
Valamely ország szélére.
Fészket rakok ott egy fára,
Árva gerlice módjára.

Amott a hegyek lábánál,
A kősziklák oldalánál:
Sirhatok én ott eleget
Senki sem lát ott engemet.

(Kis-Kend.)

Sir a szemem, kacag a szám:
Most búsulok én igazán.
Jó Istenem, mint búsulok,
Talán búmban meg is halok.
Mégis jó kedvet mutatok,
Hogy ne tudják, hogy búsulok.

(Lőrincréve.)

Tekintélyes részét töltik meg Mailand »Székelyföldi gyűjtésének» a katonadalok, melyek a szülőföldjétől távol levő székely legény szülei és kedvese utáni sovárgásait oly rythmikusán írják le. A katonaélet fájó érzelmét azzal az édes vigasszal felejtetik el, hogy a »székely fiúból lesz a jó katona« s »nállánál különb legény« nincs széles e hazában.

Lássunk közülük egy néhányat:

Édes anyám kihajlott jaz kapura,
Ugy sirassa, hogy a fia katona.

Édes anyám ne sirasson engemet,
Menjen haza, nevelje fel öcsémet.

Ne sirasson kedves anyám szomorán,
Nevelje fel az öcsémet sanyarán.

(Magyar-Bükkös.)

Édes anya tejbe, vajba
Neveli a fiát,
A husz évet alig tölti,
Katonának írják.
A főorvos vizitálja,
Mellette jó édes anyja ;
Ott is csak azt sírja, ríjja :
Katona j' az fia.
Édes anyám ne sirasson,
Hogy katona vagyok.
Szőke kis lány megálmotta,
Haza szabadulok.

(Héviz.)

Fujdogál az októberi hideg szél,
De sok legényt fú be Udvarhely felé.
De sok szőke, barna kis lány sirassa,
Három évig a babáját ne lássa.

Ha még egyszer halvány csillag lehetnék,
A világon jobban szertenézhetnék.
Választanék olyan igaz szeretőt,
Ki elvárja ezt a három esztendő.

(Tarcafalva.)

Megkondult az indulási óra,
Dobolnak már gyászos indulóra.
Édes anyám, ne keseregj értem,
Gondold azt, hogy szent búcsúra mentem.
Búcsúfiát hozok én tenéked
Szászvárosról hogyha visszatérek.

(Sóvárad.)

Édes volt az anyám teje,
Keserű a profont bele.
Csokros szegfű, kóródi,
Szeret engem valaki.

De ne kérde akárki !

Titkos az a valaki.

(Nyárad-Szentanna.)

A gőzösnek hat ablaka,
Nem bánom.
Miklós huszár néz ki rajta,
Sajnálom.
Jobb szemébe behuzza a
Kalapját.
Ugy sirassa, ugy sirassa
Babáját.

(Balavásár.)

A makfalvi torony tetejében,
Két galamb ül tiszta feketében.
Szárnya alatt vagyon egy bús levél,
Mindent katoná a makfalvi legény.

(Sóvárád.)

Kapitány úr tegnap tartott raportot,
Meg is kaptam tőle a harminc napot.
Tíz nap egyes, husz kaszárnya áristom,
Harminc napig nem láthatlak galambom.

Isten veled cugszfűrerem, káplárom,
Mer én immár több haptákokat nem állok,
Állottam én három évig eleget,
Rogyassa az Isten rátok az eget.

(Koronka)

Ez a boglya de görbe,
Ez a kis lány de büszke.
Azért büszke, me szőke,
Szabadságos Fridrikhuszár annak a szeretője.

Ez a kis lány azt hiszi:
 Hogy a huszár elveszi.
 Ne hidd kis lány előre,
 Nem teszik a menyasszonyi koszorút a fejedre.

(Szent-Erzsébet.)

Vásárhelyre megérkezett a kocsi,
 Öreg bakák nagy örömmel szállnak ki,
 Öreg baka a babáját öleli,
 A reguta könnyes szemit töröli.

(Bordos.)

Vannak ezenkívül a gyűjteményben balladák, vegyes dalok, kétes népdalok, köszöntők és lakodalmi versek, mesék és táncszólamok, amelyekből térszűke miatt közölnünk nem áll módunkban. A gyűjtemény egyes szakaszait Mailand nagy szorgalomra valló jegyzetekkel kíséri, melyekben a tájszavakat magyarázza s becses összehasonlításokat tesz más vidékek költői termékeivel.

A Kisfaludy Társaság amidőn oly kipróbált erők után, mint Kriza János, Orbán Balázs, Benedek Elek és Sebesi Jób, egy oly szakférfiut bizott meg a székelynép költői termékeinek a gyűjtésévé, mint a milyen Mailand Oszkár, akkor helyesen cselekedett, mert ő megbízatásának »hivatott készséggel, lelkiismeretesen és szorgalommal felelt meg.« Ha gyűjtésének csak számbeli eredményét tekintjük, akkor is a nem várt eredményre bukkanunk. A terület, amelyen gyűjtött nem nagy. Udvarhelymegye északi részén, a Kis-Küküllő és Nyárad mentén, a Maros felső tolyása mentén, a Mezőség egy részén és Alsó-Fehérmegye nyugati felén s Háromszékmegye délnyugati szögletében.

A gyűjtemény egy kincses-bánya, Petelei szavaival élve, benne van a székely nép lelkivilága, nagy haszonnal forgathatja a folklorista s lelki gyönyörűséget találhat benne az olvasó közönség.

A „Hunyadvármegye“, „Pesti Napló“ c. hírlapok és az „Erdélyi Múzeum“ c. folyóiratban megjelent ismertetések alapján közli:

BARTHOS INDÁR.

Hunyadvármegye részletes földtani fölvétele.

(Első közlemény.)

A cím többet mond e cikk tartalmánál, mert vármegyénk egész területének földtani alkotása — a tudomány mai állásának megfelelő földolgozásban — ma még nem ösmeretes. Miután azonban a Magyar Földtani Intézet tervszerűen előre haladó fölvételi munkálatai következtében — előre kiszámíthatólag — 2—3 esztendő alatt a megye egész területe föl lesz dolgozva, e címet elfogadhatjuk, illetve rovat-címnek tekinthetjük.

A Társulat Évkönyveinek áttekintésénél föltűnt, hogy a vármegye területén folyó újabb részletes földtani fölvételekről — ám-bár ezek már 1876 óta¹ folynak — úgyszólván említés sincs téve.² Már pedig valamint a néprajztól, úgy a földtantól sem lehet el-vitatni a históriával való valamelyes rokonságot. Egyébként azon-ban úgy látszik, hogy a geológiai momentumok figyelemmel kísé-rése csupán ily szakmájú munkatársak hiányán múlt.

*

Hunyadvármegyét geológiai tekintetben is eltérő két részre osztja a Maros. Különös kegye a természet bőkezűségének, hogy úgy a Marostól északra fekvő, mint a tőle délre elterülő résznek vannak oly kincsei, melyeket a föld méhe rejtegetett millió esztendőkön át, s a melyek e vidék kulturájának hatalmas föllendítői.

¹ Ekkor tanulmányozta át *Hofmann Károly* dr. a zsilvölgyi medencét és a környező hegységeket. Közölve: Földt. Társ. Munkálatai V. köt. 1868.

² Dícséretes kivétel az 1904. évi Évkönyv, amelyben *Kuzsilla Péter*: „Vajdahunyad környékének földtani alkotása, Halaváts Gyulától“ címen a Földt. Intézet 1902. évi Jelentéséből kivonatot közölt. — Meg kell jegyeznem, hogy ismertetésemben e cikket figyelembe nem vehetem, mert egyrészt ehez igen kis részt tárgyal, másrészt pedig ismertetésem egységét zavarná.

Természetes tehát, hogy úgy Nagyág és környéke,¹ valamint Vajdahunyad vidéke, illetve a Zsilvölgy természeti kincsei e vidékek geológiai viszonyai iránt már régebb idő óta fölkeltek az érdeklődést.

Hogy a Marostól délre eső terület legújabb részletes fölvételeinek ismertetésén kezdem, oka egyrészt, hogy a vármegye eme felén nagyobb terület van napjainkig fölvéve, másrészt pedig, hogy Társulatunk elismerését is mielőbb kifejezésre juttassuk *Halaváts Gyula*² főgeologus úrnak, ki 9 esztendőn át buzgólkodott Hát-szeg—Szászváros—Vajdahunyad—Déva környékének földtani kutatásában, s ki a múlt évben búcsúzott el megyénktől, elérve ennek keleti határát.

Vármegyénk déli felének földtani alkotását — ismétlem — a legújabb kutatók munkálatai alapján vázolom röviden.

Még pedig a zsilvölgyi széntelepnek s környékének alkotását Hofmann Károly dr.³ és Inkey Béla,⁴ a Retyezát szerkezetét Schafarik Ferencz dr.,⁵ a többi résznek földtani viszonyait pedig Halaváts⁶ fölvételei alapján.

Meg kell még külön jegyezni, hogy vármegyénk e részének összefoglaló leírását ifj. Nopcsa Ferencz br. dr. — fiatal s már is nagy hírű tudósunk — »A Gyulafehérvár, Déva, Ruszka-bánya és a romániai határ közé eső vidék geológiája« cz. művében is megtaláljuk. E munkára azonban főként azért nem helyezzünk nagyobb súlyt, mert a szerző szintén csak a felsoroltam geológusok adataira támaszkodik.

¹ Geológiájával először *Hingenau*: „Nagyág — geognostische-bergmännische Skizze des Bergamtes und seiner nächsten Umgebung.“ 1857.

² *Halaváts Gyula* 1899 óta tagja társulatunknak; s hogy mily alapos-sággal szeret archeológiai kérdésekkel is foglalkozni, mutatják »Évkönyvünkben« megjelent jeles cikkei is: (»Mikor épült a dévai ev. ref. templom?« 1902; »Hunyadmegyei fölíratok« 1904—5.)

³ Idézett munkája.

⁴ Az erdélyi havasok nyugoti részének földtani vázlata. Földt. Közl. 1884

⁵ Fölvételeink legnagyobb részét »Hátszeg—Szászváros—Vajdahunyad környékének földt. alkotása« czímen összefoglalva a magyar orvosok és természetvizsgálók 1903. évi (kolozsvári) vándorgyűlésén ismertette.

⁶ A magy. földt. int. Évkönyve XIV. kötet.

I. Gránit.

Legnagyobb tömegben a Retyezátban fordul elő. Mellette — mint kisebb foltok — a Petreán és Vurvu Kosztura gránitjai tűnnek föl a térképen.

A Retyezát gránitját eleinte gneisznak nézték, míg végre a palás (réteges) szerkezetet, Schafarzik a nagy oldalnyomás eredményének ösmerve föl, a kőzet minőségét megállapította. Schafarzik e vizsgálatai főként azért nagy fontosságúak, mert a gránitban gneisz zárványokat talált, s megállapította, hogy még a fiatalabb kristályos palarétegen is áttört (ezeknél tehát fiatalabb.)

Kisebb mennyiségben a Zsil, Zsijec völgyekben és a Pojana Ruszka területén is előfordul a gránit egy-egy kis tömzs vagy erek alakjában.

II. Kristályos palák.

A hegységek legnagyobb része kristályos palákból épült föl. Ezeknek *alsóbb* csoportja javarészt a terület DK-i részén emelkedő hegységet — Szászsebesi hegység — alkotja. Kiterjedésük itt oly hatalmas, — kb. 800 km.² — hogy velök a Pojana Ruszka hasonló képződményei sem vetekedhetnek.

Elterjedésük É-i határát a Kudsirt F.-Piánnal (Szeben m.) összekötő vonal jelzi; ÉNy-i és Ny-i határuk Romoszhely—Vár-alja összekötő vonalával esik össze, mely egyben a neogén tenger partja is.¹ D-i határának nevezetesebb pontjai Csopea—Csoklovina. Innen kezdve a határvonal igen zeg-zugós; csak azt jegyzem meg, hogy főként a Zsil és Zsijec oligocén, illetve liasz-tétegeivel érintkezik; K felé mindenütt átlépik a vármegye határát. E területen a muszkovitos gnájszok uralkodnak.

Településekben sok helyt megvannak zavarva. Bennök itt-ott kitörési kőzetek — gránit (Nagy patak völgye) és porfir (Csóra, Sugág) — telerei is találhatóak.

Kisebb elterjedésű, alsóbb csoportbeli kristályos palákat Bukova-Zajkánytól É-ra Lunka-Cserni vidékéig találunk; ennek K-i folytatása a krözma-rujéni tömeg. Kétes helyzetűnek mondja Nopcsa a Vurvu Petri tömegét.

¹ Ezt teljesen meggyőzően bizonyítja Bosorod és Kisoklos közt egy hely, a hol a tenger hullámainak lenyeső hatásának világos nyomait ösmerte föl Halaváts.

A kristályos palák *felsőbb* csoportjához kétségtelenül megállapíthatólag a Páring-hegy, a Mundra É-i lejtője, a szászsebesi hegyek É-i része, (melyek Kudsirtól É-ra esnek), a Pojana-Ruszka ama lejtője, mely a neogén öböl Ny-i partját alkotta. (Tustya—A.-Telek—Boos—Groos—Lesnyek.) Egy kis feltjét a dévai Réz-bánya-völgyben is megtalálhatjuk.

Ezeknél a kristályos paláknál a zöldes szín az uralkodó.¹ Egyes kifejlődésükben chloritos paláknak, illetve filliteknek stb. nevezik.

E palák A.-Teleknél észlelhető településének feltűnő megzavarodottsága igen fontos gyakorlati következményekkel jár: itt jelentkeznek a vasérccek. »A vasérc tömzsök tehát tektonikai okok okozatai: a rétegek ráncosodása következtében keletkezett repedésben rakták le az alulról föltóduló vizek a vasércet, melynek lencseszerű tömzsei egy egyenesben (A.-Telek—Gyalár) sorakoznak. Ez a tektonikai momentum fontos a további kutatásra, mert csak ebben a vonalban vannak meg oly tömegekben a vasérczek, melyek a nyereséges bányászatot lehetővé teszik.« (Halaváts).

Ism.: G. I.

¹ Ezt a Chlorittól nyerik.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

A „Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat“

1905. évi október hó 22-én d. e. 11 órakor tartott jubiláris 25-ik
rendes közgyűlésének

J e g y z ő k ö n y v e.

Jelen voltak: Fáy Béla cs. és kir. kamarás, elnök elnökleite alatt Dr. Apáthy Árpád, Beke Ferenc, Boga Károly, Borostyány Béla, Borostyán Béláné, Buda Imre, Göllner Károly, Hartmann János, Kontz Domokos, Makray Aladár, Pais Elck, Dr. Pap Domokos, Péterffi Márton, Pogány Béla, Szirtes Henrik, Váné Ferenc, Dr. Görög Ferenc, br. Jósika Lajos, László Zsigmond, Dr. Veress Endre választmányi tagok, Réthi Lajos alelnök, Barthos Indár ideiglenes titkár. Kuzaila Péter ideiglenes pénztáros, Dr. Leitner Mihály ideiglenes ügyész, Mailand Oszkár múzeumigazgató és Bottyán József segédtitkár, jegyző.

Rendes tagok: Balog Gyula, Tolnay János, Székely Mózes, Dr. Gonda József, Mallász József, Balázs Béla, Szalatsy Rezső, Heves György, Makay Jenő, Brunowszky Rezső és Hirsch Adolf.

Mint vendégek: Géber Károly, Kanta Jenő, Hirsch Sámuel, Licker Rezső, Korber Ernő, az áll. főreáliskola és az áll. tanítóképző-intézet növendékei.

Rokonegyesületek képviselőiben: Dr. Hermann Antal egyetemi m. tanár a „Magyar Néprajzi Társaság“, az „Örmény Múzeum“ és az E. K. E. Néprajzi Múzeum“, Kovács Géza az E. K. E. főtitkára az E. K. E., Dr. Veress Endre tanár az „Erd. Múz. Egylet“ és E. M. K. E. képviselőiben.

Hölgyek mint vendégek: Bottyán Józsefné, Barthos Indárné, Mailand Oszkárné, Kuzaila Péterné, Kanta Jenőné, Kanta Pannika, özv. Bartha Albertné, Barcsay Ágnes, Czakó Olga, Nikoráné, Korber Ernőné.

1. A közgyűlést Fáy Béla elnök szép és tartalmas beszéddel megnyitja, s üdvözlí a szép számmal megjelent közönséget (megnyitó beszéd a füzet elején olvasható) és a rokonegyesületek kiküldött képviselőit.

2. Boga Károly vál. tag a közgyűlés nevében köszönetet mond az elnöknek szép és tartalmas beszédéért. Indítványozza, hogy az elnöki

beszéd egész terjedelmében jegyzőkönyvbe vétessék és a jövő évi Évkönyvben közzéteessék.

A közgyűlés Boga Károly vál. tag indítványát jóváhagyólag tudomásul veszi.

3. Dr. Hermann Antal egyetemi m. tanár az elnök üdvözlését a következő beszéddel viszonzotta:

Igen tisztelt ünneplő közgyűlés!

Jelentős ünnepélyükre üdvözlő izenetet hozok három testvér-intézménytől. Kettejük szó szerint is testvérük, mert megdicsőült patriarchájukban közös szellemi apánkat tiszteltük. Ez intézmények is ahhoz a csillagrendszerhez tartoznak, melynek világot összetartó, világító, melegítő központi napja néhai gróf Kuun Géza volt.

Üdvözlöm önöket a Magyar Néprajzi Társaság nevében, melynek örökös diszelnöke volt a megdicsőült. Mi a történelem nélküli népelemek történelmével, a *ma* régészetével foglalkozunk. Szemmel láthatóvá, kézzel foghatóvá akarjuk tenni azt, a mit nemzeti szellemnek, népgéniusznak neveznek a szónokok. Társaságunk nagy méltánnyal fogadja az önök jeleseit a népélet és néplelek titkait feltáró tüneményeit, termékeit, minden jövőkre nagysikerű megmentő munkáját. Kíváncsún tartjuk, hogy a nemzeti létet biztosító működésök ezen iránya minél jobban érvényesüljön.

Az erdélyi részeknek minden művelődési ügye iránt melegen és tevékenyen érdeklődő Erdélyi Kárpát-Egyesület üdvözlését, testvéri érzületét nagyérdemű főtitkárunk maga fogja személyesen tolmácsolni. Engedjék meg nekem, hogy ez egyesület legjelentékenyebb alkotása, az Erdélyi Néprajzi Múzeum nevében külön köszöntsem önöket. A kisebb néprajzi múzeumot értem, melynek tiszteltbeli igazgatója vagyok, mert a nagy néprajzi múzeum egész Erdély, nemcsak a hazai történetnek és régészetnek, hanem az ethnographiának is klasszikus földje. Mi, az E. K. E. turistái abban iparkodunk, hogy a honismeret magasabb szempontjából tekintve, összekössük e hármat. (Jeles példát mutat erre az összefoglalásra az önök múzeumának lángbuzgalmú igazgatója is.) Mi tudjuk, hogy a föld a haza teste, de lelke a történelem. Tudjuk, hogy csodás vidékeink legérdekesebb természeti jelensége az ember, a nép s hogy ez a földnek és a történelemnek közös terméke. Tud-

juk, hogy a Társulatnak a rendkívüli természeti szépségek pompájában diszló területe a népélet ritka kincseiben is dúslakodik.

Kívánjuk, hogy e kincsek szemelvényeivel ezután is minél gazdagabban élénkítsék múzeumunk világraszóló köveinek komoly sorozatait és hogy e bőségből csorduljon valami a központi erdélyi néprajzi múzeum javára is. Kérjük önöket, nagytekintélyű tudósokat, támogassák az erdélyi turistaságot, amely nemcsak sétál, hanem a nemzeti kulturának, sőt a tudománynak is utásza. Kívánjuk, hogy az erdélyi népélet tárgyi hagyományai mentsvárának, Mátyás király szülőházának méltó társa, a dévai Magna-Curia mielőbb biztos hajlékot nyújtson az önök kulturkincseinek.

Üdvözlöm önöket egy harmadik intézmény nevében is, a mely néhai elnökünk élettartamát tekintve, úgyszólván posthumus, de a melynek alapeszményeivel mindig rokonszenvezett az ő universalis dús szelleme. Mint a szamosujvári örmény múzeum tiszteletbeli igazgatója szólok fel. Ez intézetnek talán még nincs is teljes joga nyilvánosan szerepelni ily díszes ünnepélyen, de szükség van arra, hogy Társulatuk támogatását kérjük, hogy méltó helyet foglalhassunk el önök mellett a hazai kulturintézmények között.

Mióta utoljára szerencsém volt díszes körükben megjelenni, sok és nagy változás indult társulatukra. De hiszen a változás sorozata az, amit életnek nevezünk. E változások önökre nagyrészt szomorúak voltak, krízisek, sőt katasztrófák. A vallásnak a halhatatlanságról vallott magasztos hitével rokon az önök fenkölt felfogása, hogy a gyász nyilvánulásaival nem borították el e nevezetes közgyűlés jubiláris jellegét. Mikor alkotó szellemű nagyjaink dicsően betöltvén földi hivatásukat elköltöznének szemünk elől, nem annyira siránkozunk szelleme elvesztük miatt, hanem a megbecsülhetetlen nyereségért inkább hálát kell mondanunk a gondviselésnek, melynek kegyelme úgy rendelte, hogy közvetlenül épen ránk áradjon az áldás, melyet a nagy emberek élete kisugároz. Valamint a Mindenható úgy teremtetten meg a világot, örök érvényű természeti törvények és erők rendületlen alapjára helyezvén azt, hogy fentartásához nincs szükség az alkotó folytonos momentán beavatkozására: úgy néhai gróf Kuun Géza alkotó szelleme, hosszú életének folyton építő hatása olyan biztosan alapozta e Társulatot, hogy az nem fog káoszba omolni az ő elhunytával.

E Társulat állandó virulása az ő halhatatlanságának egyik componense.

Amit mi különben gróf Kuun Géza halálával elvesztettünk, az lényének nyilvánulási formája, időhöz kötött mulandó része volt. A lényeg nem veszhet el. Én nem látom, de úgy érzem, hogy az ő szelleme itt ül az elnöki székben, az imént nyilatkoztatta ki magát méltó utódjának fenkölt szellemű, revalatio-szerű kijelentéseiben. Úgy érzem, hogy a dícsőült gróf szelleme ragyog meg mindnyájunk lelkében, mint a nap képe milliárd harmatesepben. És amíg ez a szellem uralkodik a Társulatban, ez nem fog hanyatlani, hanem virulni és hatni a hazai tudomány javára, ez ősi megye dicsőségére.

Üdvözlöm a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulatot negyedszázados első küzdelmes, de szép időszaka végén és még szebb új korszaka elején.

4. Titkár felolvassa a tudományos társulatok és magánosok átiratait, átiratokkal üdvözölték a társulatot: a »*Magyar Történelmi Társulat*« Zsilinszky Mihály ügyv. alelnök és Barabás Samú jegyző által, »*Verein für siebenbürgische Landeskunde*«, az »*Erdélyi Múzeum Egyesület*« Dr. Szamosi János alelnök és Dr. Imre Sándor titkár által, a »*Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egyesület*« Rajsenberger Vilmos elnök és ifj. Mild Gyula segédtitkár által; Dr. Wertner Mór tört. író és Ballun Ernő; táviratban: a »*Szepesmegyei Történelmi Társulat*« Dr. Neogrady Lajos alispán által, Kolumbán Samu, a »*Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége*« Fraknoi Vilmos orsz. főfelügyelő által a következőkép:

»A Társulat fennállásának negyedszázados évfordulója alkalmából örömmel üdvözlöm annak a mai közgyűlésen egybegyűlt tagjait s a hazai kultúra fejlesztése körül kifejtett tevékenységük fölött teljes elismerésemet nyilvánítva azon óhajtasomnak adok kifejezést, hogy a Társulat a jövőben is híven kitartson azon idealok mellett, melyek működését megalakulása óta irányítják; a »*Kolozsvári Ereklje Múzeum*« Horváth Ignác és gróf Eszterházy Mignel díszelnökök, Hory Béla és Nagy Pál alelnökök, Kuskó István múzeumigazgató őr és Bagaméry Zsombor pénztáros által a következőkép:

»Történelmi emlékekben gazdag exponált vármegyénkben kifejtett működésük fényes sikere méltó egész nemzetünk elismerő koszorújára.

Letűnt fényes koronájuk emlékét mindig kegyelettel ápoljuk; testületünkkel testvéri viszonyt föntartani legkellemesebb törekvésünk lesz. Magyarok istene juttassa törekvésüket ujabbnál újabb dicsőségre»; Szalay Imre a »Magyar Nemzeti Múzeum« igazgatója a következőkép: »Negyedszázados fennállásuk alkalmával fogadja a tekintetes einökség a vezetésem alatt álló intézet meleg üdvözlét és további hazafias és eredményes munkálkodásához őszinte szerencsekívánatait«; Zimmerman Ferenc társulati tiszt. tag Nagyszeben város levéltárosa; Király Pál főgimn. tanár, tört. író; Dr. Krenner Miklós főrealisk. tanár, tört. író.

Tudomásul vétetnek.

5. Réthi Lajos elnök ismerteti Ballun Ernő főrealisk. tanár, Társulatunk volt könyv- és levéltárosa és ideigl. titkárának »*A Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat 25 éves tört.*« című kéziratban levő művét, melyhez a bevezetést ő írta.

a) Ezzel kapcsolatban Dr. Veress Endre a közgyűlés nevében Réthi Lajos alelnöknek köszönetet mond azért a fáradságért, melylyel Ballun kéziratát átnézte s ismertette: indítványozza, hogy mielőtt Ballun könyve nyomtatásban megjelenne felülvizsgálás végett az esetleges hibái kiigazítására másoknak is adassék oda.

b) Réthi Lajos Dr. Veress Endre indítványára bírálókül Mailand Oszkárt, Kolumbán Samut és Dr. Veress Endrét ajánlja, mint akik a Társulatnak több éven át titkárai és tevékeny tagjai voltak s annak multját jól ismerik.

c) Mailand Oszkár indítványozza továbbá, hogy Réthi Lajos ismertetése csatoltassék Ballun könyvéhez, melyet a rokonegyesületeknek, a megye összes városi és községi előljáróságainak küldjék meg. Indítványozza, hogy Ballun Erhőnek, aki ritka szorgalommal és utánjárással írta meg a Társulat történetét, jegyzőkönyvi köszönet mondassék.

A közgyűlés ezen indítványokat jóváhagyólag tudomásul veszi.

6. Dr. Veress Endre vál. tag az idő előrehaladása miatt csak vázlatosan ismerteti: »*Déva vára és uradalma 1640-ben, I. Rákóczy György fejedelem idejében*« c. értekezését. (Ezen értekezés jelen füzetben olvasható.) Ezzel kapcsolatban azt az óhajtását fejezi ki, hogy a mint azt az igazgató-választmány már évekkel ezelőtt elhatározta, a dévai vár utjai és egyes részei az általa megállapított nevekkel jelöltessenek meg. Egyuttal kéri a közgyűlést, engedné meg, hogy ezen elnevezéseket a dévai várról irandó »Kalauzában« használhassa.

a) Réthi Lajos alelnök kijelenti, hogy az igazgató-választmány tanulmány tárgyává teszi Veress Endre indítványát és felkéri őt, hogy a »*Dévai vár kalauzát*« minél előbb írja meg.

Javasolja, hogy a tárgysorozat hatodik pontja (tisztségviselők jelentése) az idő előre haladása miatt a közönség iránti udvariasságból halasztassék el a legközelebb megartandó igazgató-választmányi ülésre.

A közgyűlés Dr. Veress Endre felolvasását köszönettel tudomásul veszi s elhatározza, hogy az Évkönyvben kiadja és az indítványokat jóváhagyja.

7. Kontz Domokos vál. tag indítványozza, hogy a közgyűlés Dr. Berzeviczy Albert v. b. t., Szalay Imre a »Magy. Nem. Múzeum« igazgatóját és Dr. Veress Endre főreáliskolai tanár, történetírót a Társulat tiszteleti tagjaivá válassza meg.

A közgyűlés Kontz Domokos vál. tag indítványát jóváhagyólag tudomásul veszi s utasítja a titkárt, hogy az elnökség nevében az újonnan választott tiszt. tagokat megválasztatásukról távirat útján értesítse.

8. Réthi Lajos elnök a megüresedett tisztí állásokra és pedig titkárnak: Barthos Indár dévai áll. főreáliskolai tanárt, pénztárosnak: Kuzaila Péter dévai áll. tanítóképző-intézeti tanárt, ügyésznek: Dr. Leitner Mihály dévai köz- és váltóügyvédet ajánlja. Továbbá indítványozza, hogy a könyv- és levéltári teendők ideiglenes vezetésével, mivel ez idő szerint arra alkalmas egyén nem áll rendelkezésre, Barthos Indár titkár bizassék meg.

A közgyűlés Barthos Indár főreáliskolai tanárt titkárnak, Kuzaila Péter tanítóképző-int. tanárt pénztárosnak és Dr. Leitner Mihály ügyvédet ügyésznek egyhangulag válassza meg. Jóváhagyó tudomásul veszi Réthi Lajos azon indítványát is, mely szerint a könyv- és levéltári teendők végzésével Barthos Indár titkár bizassék meg.

9. Báró Jósika Lajos vál. tag indítványozza, hogy a közgyűlés a titkárnak, pénztárosnak és múzeum-igazgatónak évi tisztelet-díját utalja ki.

A közgyűlés megbízza az elnökséget, hogy a nevezett tisztviselőknek évi tiszteletdíjaikat utalványozza ki.

Több tárgy nem lévén, Fáy Béla elnök megköszöni a közönségnek a Társulat iránt tanúsított meleg érdeklődését és a közgyűlést bezárja.

K. m. f.

Hitelesítettett az 1905. évi november hó 11-én tartott igazgató-választmányi ülésen.

FÁY BÉLA s. k.
elnök.

BOTTYÁN JÓZSEF s. k.
segéd-titkár, jegyző.

NYUGTÁZÁS

az 1906. évre befizetett tagsági díjakról.

Gróf Teleky Györgyné (1906—8) 24 K. Ludányi Bay Ilona
6 K. Schalát József 6 K. Benedikty József 20 K (alapítvány $\frac{1}{5}$ -e).
Evang. felsőbb népiskola, Szászváros 6 K. Gaál János 6 korona.
Holicska Imre 6 kor. Dr. Apáthy Árpád 3 K. Balázs Béla 3 kor.
Brunowszky Rezső 1·50 K. Dr. Pap Domokos 6 K. Heves György
1·50 K. Hajtman Pál 1·50 K.

Déva, 1906. évi márczius hó 15-én.

Kuzalla Péter

pénztáros.

KÉRELEM.

Társulatunk a megyénkre vonatkozó, de egyúttal az egész erdélyi honismertetés körébe tartozó régészeti, történelmi, földrajzi, néprajzi, közgazdasági munkákból is a tagok használatára szak-könyvtárt óhajt összeállítani. Tisztelettel felkérjük e helyen is tag-társainkat s az ügy iránt érdeklődőket, hogy úgy saját (Erdélyre vonatkozó) munkáikkal, mint e körbe tartozó egyéb műveikkel, térképekkel, s bármiféle megyei nyomtatvánnyal (ideszámítva a halotti jelentéseket, esküvői meghívókat, takarékpénztári zárszámadásokat, naptárokat stb.) **Erdélyi könyvtárunk** gyarapításához hozzájárulni szíveskedjenek.

Társulatunk teljesen kifogyott VI. Évkönyvét szívesen kicseréljük Évkönyvünk bármely eddigi kötetével. A példányok bérmentve a titkárhoz küldendők.

Felhívás taggyűjtésre!

Társulatunk a kezdet nehézségein átesett s megértte fennállásának negyedszá ados évfordulóját. Sokat tett ezen idő alatt a magyar tudományosság érdekében, mert megyénk történelmi múltjának felderítése körüli munkája oly nagy, hogy hazánk és a külföld történettudósainak az elismerését nyerte meg.

Társulatunk azonban csak úgy maradhat meg ezen a színvonalon, ha a tagjai lelkes buzgósággal támogatják nemes törekvéseit.

T. címédet tagjaink között van szerencsénk tisztelni s mivel így hiva tudományos és kulturális célokat szolgáló Társulatunknak, kérjük, szíveskedjék ismerősei köréből mennél több új tagot ajánlani Társulatunknak, hogy számban is erősödve, annál inkább megfelelhessen hazafiás és tudományos feladatának.

Fáy Béla, s. k.
elnök.

Barthos Indár, s. k.
titkár.

Reg. 422

A HUNYADMEGYEI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT

TIZENHATODIK

ÉVKÖNYVE

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGY FÜZETBEN

—

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BARTHOS INDÁR

TÁRSULATI TITKÁR

Az 1906. évi folyam 2. füzete

DÉVA

NYOMATOTT HIRSCH ADOLF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN

1906

TARTALOM

	Lap
1. A kenyérmezei diadal Bonfini Dekasaiban: <i>Ballun Ernő</i>	73
2. Déva flórája: <i>Péterfi Márton</i>	88
3. Jobbágyszolgálatok Hunyadmegye erdőhátvidékén: <i>Szabó Imre</i>	105

Tárca:

Nagyvárad Dr. Sólyom-Fekete Ferenc	127
--	-----

Hivatalos értesítő.

Az 1905 szept. 27. és 1905 nov. 11-iki választmányi ülések jegyzőkönyvei 129

 Kérjük tagtársainkat, hogy a Társulatot vagy Évkönyvünket illető bármilyen ügyben a titkárhoz szíveskedjenek fordulni.

Fizetési felhívás.

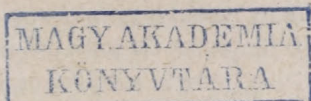
Tisztelettel értesítem a t. tagtársainkat, hogy a zavarok és félreértések elkerülése végett a tagdíjakat *postai befizetési lapok* útján szedjük be, a befizetési lapok kellő időben szétküldetnek s azokon szíveskedjenek a fizetést eszközölni.

Kuzaila Péter

társ. pénztáros.

A »Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat« tagja lehet minden hazarészünk iránt érdeklődő és ügyünket támogató hazafi, honleány vagy testület. Az alapító tagok egyszersmindenkorra 100 koronát fizetnek. Rendes tagok évdíja 6 korona, melyért mindkét rendű tagjaink díszes kiállítású évnegyedes folyóiratunkat ingyen kapják. * * * * *Szíves tagajánlások a titkárhoz küldendők*

A lakásváltozásokat kérjük a titkárral közölni.

A kenyérmezei diadal Bonfini Dekasaiban.

Midőn Bonfini nyomán ismertetni óhajtom a kenyérmezei ütközetet, a magyar történelemnek ezen kimagasló eseményét, mindnyájunk szívében oly emlékeket idézek fel, amelyek nyomán már kora gyermekkorunkban megtanultunk mindannyian lelkesedni. Eszünkbe jutnak azon feledhetetlen benyomások, amelyeket a honszeretet iránt fogékony szívünkben hátrahagytak tanítónk szavai, midőn lelkesedéssel és ragyogó szemekkel beszélt el Báthory és Kinizsi vitézségét s eszünkbe jutnak talán még ajkának mozdulatai is, amelyeket szinte áhítatos figyelemmel kísértünk, midőn ez eseményről beszélve, emberi létünk egyik legszebb ideáljára: a hazaszeretetre oktattott bennünket.

Jelen soraimat inkább a férfiak, a felnőttek számára írtam; írtam különösen Társulatunk és megyénk közönsége számára, amelynek kétszeres oka van ez eseménnyel foglalkozni, mert az megyénk zöld térein játszódtott le, s mert az a megyei történet magyar szakának legkimagaslóbb hadi eseménye. De ha mindenkor szükséges volt, úgy most, a visszavonás e napjaiban szükséges kiváltképen, hogy visszatekintsünk múltunknak jelentős mozzanataira s köztük ez egyik legszebbre, amelyből gyönyörűséggel tanulhatjuk szeretni a hazát s szeretni annak minden hű fiát. A kenyérmezei ütközet egyik példaszerű jellemzője azon időknek, amelyekben a hazaszeretet eszméje egyesíteni tudta a műveltség, nyelv, vallás, jogi és anyagi viszonyok által széttagolt társadalmat.

Igaz, hogy az emberiség gondolatvilága nagy utakat tett meg azóta, új s addig nem ismert világosság sugárral árasztotta el gömbünket — de a föld, az életet s közös védelmet nyújtó haza megmaradt. Hazánkat őszintén és ragaszkodóan szeretni, ügyét, javát előmozdítani mint akkor, úgy most is lelkiismeretbeli köte-

lessége mindenkinek, aki ennek a szép Magyarországnak levegőjét szivja, vizét issza s földjéből táplálkozik.

Midőn e pár mondatban néhány gondolatot összefoglaltam, mintegy lényegét; gerincét tüntetem fel azon eszmének, amelynek kisebb-nagyobb öntudata lelkesítette a kenyérmezei ütközet győzteseit. Korántsem tévelyegtem tehát kitüzött célomtól távoleső területen, valamint a következő néhány megjegyzésemben sem teszem azt.

Éppen a közelmúlt években olyan vélemény hangzott el ország-világ füle hallatára éppen a kenyérmezei ütközettel kapcsolatos eseményekről, amely az egész magyar sajtóban visszahatást keltett. A XX. században, a tudománynak és munkának századában első pillanatra tényleg igen könnyen kicsinyes dolognak tűnhetik fel a hős Kinizsinek két karddal véghezvitt vérengzése, a fogai közé kapott törökkel vigan járt tánca stb., de midőn a multról s annak eszméiről beszélünk, ildomos és helyes dolog letenni azt a szemüveget, amivel a világ mai járását figyeljük s azt a mértéket, a mivel a mai mozgó eszméket mérlegeljük. A multba, annak szűkebb és kezdetlegesebb világnézetébe kell helyezkednünk, hogy azt jól ítélhessük meg és azt jól megértsük. Ez esetben Kinizsi vérengzését is kedvezőbben bíráljuk el. Midőn pedig az ifjúsággal megismertetjük a törökverő Kinizsit, a kenyérmezei ütközetet s az ehhez hasonló számos más eseményt, akkor korántsem a vérengzést tanítjuk, hanem azt, hogy mint szerették a hajdaniak a hazát a maguk egyszerű módja szerint.

Ezek előrebocsátása után most már lássuk, hogy Bonfini Dekasaiból miképen értesülünk és mit tudunk a kenyérmezei diadalról.

Dicső Mátyás királyunk uralkodása köztudomás szerint oly magasra emelte hazánk belső jólétét, a külföld előtt való tekintélyét s koronájának fényét, hogy a hirtelen beálló dekadens korszak dacára, uralkodásának mély nyomai maradtak a néplelekben s főként az irodalomban. A történelmi kútfőknek egy hosszú sora beszél mindazon főbb eseményekről, melyeknek megindítója, vezetője, lelke legtöbbször maga a nagy király volt.

Bonfini Antonio, Galeotti Marzio, Ranzanus, Naldi, Carbo, Vitéz János, Nicolaus de Mirabilibus a legjelesebbek azon számos hazai és külföldi író között, akik reánk hagyták a Mátyás király

rendkívüli egyéniségének s kormányzásának bővebb vagy rövidebb rajzát. De itt tételtem szerint Bonfini emelem ki, mert az ő műve valamennyi között a legbővebb történeti mű s az ebben foglalt számos más történetileg hiteles és becses leírásai közé tartozik a kenyérmezei ütközet is, amelyről igen kimerítően és érdekesen értekezik.

De ha érdekel bennünket maga az esemény és annak leírása, az író személyével is foglalkoznunk kell, annyival inkább, mert Bonfini elbeszélése a kenyérmezei ütközetről már egymagában is, kiszakítva könyvének folytonosságából, magán viseli írásmódjának egyik-másik jellemző vonását. Ezek pedig az ismertetendő szöveg olvasásánál önkéntelenül szemünkbe ötlenek s magyarázatot kérnek.

Célom lévén: Bonfini nyomán lehetőleg röviden, de mégis kerekdeden és érthetően visszaadni a kenyérmezei ütközet képét — nem zárkozhattam el Bonfini egyéniségének és írásmódjának rövidke jellemzésétől sem.

Bonfini egyénisége korának típusát viseli magán s a tudomány akkori állása szerint felvilágosult embernek mondható. Mint igazi renaissance író, társainak példájára maecenast hajszolt ő is midőn Mátyás király udvarába került, lelki furdalás nélkül írta meg a legképtelenebb elméleteket urának származásáról, tetteiről stb. — hamis gyémántokkal igyekeztven növelni Mátyás koronájának ragyogását. S ha a nagy király mindezt eltűrte, annak okát a kor szellemében találjuk, amely az ilyen történethamisítást elnézte a fejedelmi udvarokban. Emellett Bonfini az ő irataiban a soha meg nem történt eseményeket éppen úgy, mint a valódiakat a megerőltetett képzelet sallangjaival cifrázta fel, hosszadalmas és dagályos előadás keretében! De mindig választékos maradt, azért, hogy irálya ne csupán csinos, hanem fényes is legyen. Nagy szorgalommal, de minden kritika nélkül olvasta a régi írók egész seeregét s e nemű készültségét fitogtatván, az írókat mintegy obsz-kurus köpenyként használja, adataikból útvesztőt alkot, hogy a bírálatot megnehezítve, tudományának és készültségének nagyságát kétségen kívül helyezze.

Ezek volnának nagyjában művének árnyoldalai. De rendkívül számosak Bonfini érdeme is. Így kiváló elismerést érdemel az a nagy szorgalom, mellyel az addig létező kútfőket megismerni törekedett s az a nagy fáradtság, mellyel nagy művét fellengően, de

sokszor igazi lelkesedéssel megírta. Ő volt az első, aki hazánk történetét kezdettől fogva saját koráig a külfölddel is megismertette. Meg kell állapítanunk azt is, hogy azon eseményeket melyeknek szemtanúja volt, sokkal tárgyilagosabban írta le, mint azokat, melyek tőle térben vagy időben igen távol történtek. Érdeme az is, hogy számos eseménynek emlékét egyedül az ő műve tartotta fenn számunkra.

Legszebb leírásai közé tartozik a kenyérmezei ütközet is, amely előadásmódjának fent említett dagályossága, hosszadalmas-sága mellett is nagyon megérdemli figyelmünket, annyival inkább, mert az elbeszélés a maga egészében történelmileg hiteles.

Amennyire lehetett arra törekedtem, hogy Bonfini nyelvezetének sajátját is visszatükröztessem valamiképen. Kőrmönfont mondatait csak ott egyszerűsítettem, ahol a latin eredetinek kacs-karingósságát megtartva a magyar szöveg érthetőségét kockáztattam volna.

Bonfini műve IV-ik dekasának 6-ik könyvét Mátyásnak zágrábi utjával kezdi, majd a Frangepánokról, a dalmáciai, isztriai és velencei eseményekről emlékezik meg; végül a délmagyarországi, illetve az erdélyi török háborúkról értekezik. Ezuttal mindjárt a kenyérmezei ütközet leírásához lát a következőképen:

Erdélyben sem harcoltak kevesebb szerencsével. Hire futott, hogy Szendrő¹ alatt naponkint újabb csapatokkal gyarapszik a törökök tábora, de azt senki sem tudta megmondani, hogy hová szándékoznak indulni. A hír erősen tartván magát, Mátyás király először is Délmagyarország határait erősítette meg, hogy a törökök támadását bátran fogadhasa. Báthori Istvánt, (aki az erdélyi tartományt kormányozta, miután annak vajdája volt,) hasonlóképen Kinizsi Pált Temesvár grófját s a vidék kapitányát² — mindketőjüket mint a haza legbátrabb védelmezőit futárokkal intette, hogy a határokat szorgalmasan védelmezzék, amint tudomásukra jut, hogy a törökök előőrsei betörték. Sőt megparancsolta, hogy kémeiket állítsanak mindenfelé, hogy mielőtt az ellenség Szendrő alól elmozdul, annak útját kikutassák s így egyik a másiknak, annak helyére segítségül siethessen³ s a kölcsönösen nyert értesüléseket

¹ »Ad Sinderoviam.«

² »Praefectunque regionis«

³ »Et alter demum alteri in loco subveniant.«

jól felhasználhassák. István (Báthori) nagy sereget szervez; ugyanezt teszi Pál (Kinizsi). Nemsokára jelentik a kémek, hogy Ali bég megkezdte a Dunán való átkelést, hogy útját Erdélynek veszi és hogy körülbelül 60.000 (hatvanezer) embert vezet. Ez mindkét vezérnek tudomására jutott. István, ahonnét csak lehetett segélycsapatokat szervezett: a székelyek, magyarok, oláhok és szászok közül egyaránt sereget toborzott¹ s a tábornok az emberek legkülönbözőbb nemeivel töltötte s erősítette meg.

Eközben jelentették, hogy Ali bég hatalmas seregével pusztítva-rombolva a tartomány határaihoz közeledik. Báthori vajda bátor lélekkel megy elébe. Közben sürgős üzenetekkel teszi figyelmessé Pál barátját, hogy a törökök Erdély felé vették útjokat: kell tehát, hogy ő (Kinizsi) is előre haladjon táborával és hogy az ellenséget hátulról kövesse, szorgosan figyelve arra, hogy a két sereg együtt működtesénél az egyik előlről, a másik hátulról támadjon. Ha így lesz, ő biztosra veszi, hogy ketten döntően legyőzik a pusztító ellenséget s hogy jámbor kezeik közül nem fog kiesni a győzelem,² ő a mire szüksége volt így megtudta s a mit sem sejtő ellenséget figyelemmel kíséri. Nem támad, hanem hosszú, négyoszlopos csatarendben követi a törököt, amely hátulról semmi veszélytől sem tart. Amint a törökök Erdély határára érkeztek, mivel maguk előtt semmiféle sereget nem láttak, zsákmány szerzés végett rabláshoz és gyujtogatáshoz fogtak, a falvakat elpusztították, a községeket elhamvasztották és mindenfelé ellepve a síkságot, amelyen a Maros³ végigfolyik, félelem nélkül haladnak előre.

A sikot mindkét oldalról hegyek zárják körül, melyeket a művelődés iránt fogékonyabb oláhok⁴ falvanként laknak: az egyik oldalon egy igen magas hegy emelkedik.⁵

Midőn a törökök a tartományba hatoltak, Gyulafehérváron túl terjeszkedve, mindent pusztítanak; végül hihetetlen mennyiségű zsákmányt gyűjtve, senkitől nem akadályozva visszafelé indulnak.

¹ »Cogit exercitum« — tehát erőszakkal ment a katona szedés.

² »Neque victoriam ex piis manibus elapsuram.«

³ »Quam (planiciem) Marisus amnis interlabitur.«

⁴ Quos (montes) exercitatiores valachorum populi vicitim incolunt« — úgy látszik az exercitatiores jelző a vadonban élőkől akarja megkülönböztetni a falusi oláhokat, vagyis a pásztor nomád népet a letelepedettektől.

⁵ Talán az érchegységet kell itt gondolnunk.

Hátulról követi őket seregével a vajda, hogy alkalmas helyen megtámadja a törököket, azonkívül barátját is figyelve várja. Eközben a törökök azon térig érkeznek, a melyet magyarul a kenyérről: Kenyérmezőnek (Kinyr mezou) neveznek, s amely 25000 (huszonötezer) lépésnyire van Gyulafehérvártól.

Itt kémeik útján megtudják, hogy a vajda seregével a legközelebbi városban van, amelynek lakói szászok s a melynek Szászbánya¹ a neve. Megállottak tehát egy kis időre s úgy vélekedtek, hogy nem szabad vakmerően eltávoznok, hacsak előbb szét nem szórva s meg nem szalasztva az ellenséget azt biztonságban nem tehetik. Ezt a kémek útján (Báthori) István idejében megtudta. A miért is a harcot egyik fél sem kerülván, amint megvirradt, mindkét fél kibontakozott a harcmezőn. Nyolc mértföldnyi, körülbelül három órányi távolságra állottak fel egymással szemben, hogy egyik a másiknak erőit mérlegelvén, győzelmét előkészíthesse s a szárnyakra és arcélre² csapatokat állíthasson.

Mielőtt a mérkőzésre került volna a sor (Báthori) István szent cselekedetre adott parancsot, hogy az oltári szentség helyett mindenkinek egy darabka földet kell adni³ és hogy minden katona a körülhordott reggelivel erősítse meg valamennyire a testét és hogy egymásnak fogadást téve a parancs szerint kölcsönös csókjaikkal erősítsék meg azt, hogy egyik a másikat a csatában nem fogja elhagyni, hogy a vezér parancsa nélkül helyéről senki sem mozdul, az ütközet ellen senki sem zugolódik, hanem mindhalálig mindenki vitézül fog küzdeni.

Azután gyűlést hiva össze e szavakat mondja: Mások talán átkozni fogják, bajtársaim, a mi seregünknek és a dühöngő törököknek közelségét és siránkozni fognak a veszedelmek miatt, de én erre azt felelem, hogy reátok nézve soha és semmisem történhetett volna szerencsésebben. Mások veszedelmes, igen sokan hiába való adókat fizetve akarnak méltók lenni a gaz és becestlen császárhoz, multjukhoz és jellemükhöz; mi ellenben a legszebb és legszentebb harcot harcoljuk, midőn a legjobb és leghatalmasabb Jézus Krisztusért, a keresztény hit javáért, a hazáért, oltáraink és tűzhelyeinkért, gyermekeink és feleségeinkért, vagyonunkért,

¹ »Quam Saxones incolunt, Saxobányamque vocant.«

² »Et in alas et in cornua copias disponeret.«

³ »Mox omnibus mysticam terram eucharistiae loco impartiri«

végül testi és lelki egészségünkért harcolunk. Sokan idegenek kényelméért és uralmáért indulnak a küzdelembe, mi azonban saját javunkért, országunkért és halhatatlanságunkért ragadunk fegyvert. Sokan egész életüket bőjtben, önmegtartóztatásban s a legszigorubb szabályok között töltik el; mi egy pillanat alatt több érdemet szerezhetünk, mint azok egész életükön át és ezen érdemünk állandó és örök. És nagyobb jelentőségű egy csepp vér, melyet Krisztus szeretetéért feláldozunk, mint minden egyéb dolgunk, melyet akár fényes hivatalban, akár az élet bármely zavartalan körülményei között teljesítünk. Megváltónk kíséraitól és tanítványaitól vegyetek példát. Miért vette fel csak azokat apostolai közé és a boldogok seregébe, akik az ő keserű kelyhét vele megosztották?

Miért sorozta az üdvözöltek és szentek társaságába főleg a vértanúkat és az önfeláldozó lelkeket? Azért, mert legbölcsebb tanítójuk példája és útmutatása szerint tanulták meg semmibe sem venni a katolikus hit megvallásáért szenvedett testi bajokat; sőt semmit sem tartottak annyira isteni jótéteménynek, mint azt, midőn az igaz hitnek megvallásáért a legnagyobb szenvedések és megújuló kínzások jutottak osztályrészükül, amelyeket nem csupán önmegadással, hanem vágyakozással viseltek. Vajjon vérünket hol áldozhatnók fel méltóbban, mint az igazság nevének megboszulásában: midőn semmivé tesszük azon népeket, akik álpróféták veszedelmes tévelyeit követik és vallják és Jézus Krisztust az Isten egy szülött fiát, az igazság fejedelmét, az ég és föld terem-tőjét megtagadják? Sokan vannak, bajtársaim, akit mindez alig indít meg, részben mivel az isteni erő és a természet kevésbé tette őket fogékonyakká, részben mivel az emberi érzelmekkel szemben közömbösek lévén, nem is törődnek azokkal. Az ilyen emberek tehát egyrészt a tartománynak csapásai és legnagyobb veszedelmei, másrészt a hazának belső ellenségei — sőt, nemcsak ezt mondom, hanem úgy vélem, hogy ezek pusztítják el és döntik meg a hazát — ha ugyan ez a végveszély lehetséges volna, minthogy a nyomorúságnak mindenképen csak jó lehet a vége, de azért meg nem szűnő dulasoknak lehetnek kezdetei. Nemcsak a tartomány előkelői raboltatnak el javaikkal és nyájaikkal, hanem gyermekeitek is, akiket annyi gonddal neveltek, akik nektek a legkedvesebbek, akikért annyi fáradságot és veszedelmet állotok ki; azonkívül a

ti édes feleségeitek,¹ akiké lelketeknek fele; a tisztos öreg asszonyok, akik közöttetek a szemérem és vallásosság őrei voltak; elraboltatnak javaitok, amelyeket otthon és a mezőn annyi veritékkel szereztek, elraboltatik tőletek a tisztelet, amelyet annyi erény gyakorlásával érdemeltetek ki, elrabolják tőletek a házi ősök tiszteletét² és egyéb isteni és emberi jogon birt tulajdonotokat,³ a melyek nélkül az életet folytatni nem szabad.

Nem vesztetekre és károtokra van mindez, de ha örök szolgaságra és nyomorúságra juttok általuk, ez még a halálnál is sokkal rosszabb. Restellem és szégyenlem előszámlálni, bajtársaim, hogy mennyi iszonyúság, gyalázat és szentségtörés vár a legközelebbi éjjelen a szűz hajadonokra és szemérmes asszonyaitokra, hogyha mindezt a magatok erejével el nem háritjátok. Higyjétek el nekem, hogy ez a becstelenség sokkal nagyobb veszteség számba megy, mint a többi szenvedett károk. Nem halljátok nőitek jajgatását és gyermekeitek siránkozását? Nem jut el füleitekhez a foglyoknak segélykiáltása, akiket hátra kötött kezekkel, hosszú kötélén hurcolnak, akik nem tudva kezeiket az ég felé emelni és könyörögni nem tehetnek mint ti, szíveikben erős fogadalmat, sem szokásuk szerint nem imádkozhatnak, bilincseik között az isteneket⁴ nem hívhatják segítségül s ha bátorságtok által meg nem szabadíttatnak, a halálnál jobban semmit sem kívánnak.

Fel tehát bajtársak! Ma nem csupán az Istenért, az országért a hazáért, hanem saját jólétetekért is kell harcolnotok, hogy ami zsákmány még hátra van, a törökök el ne rabolják. Harcoljatok, midőn erre jelet kaptok, ha lehetséges (és az úgy úgy kívánja) még nagyobb erővel, mint bármikor valaha és nagyobb lelki bátorsággal: az elienség sokaságát a valódinál többre ne becsüljétek, hiszen már ugyis megtanultatok kisebb számban sokak ellen küzdeni; a törökökkel soha sem harcoltatok egyenlő számban és azért hátat még sem fordítottatok nekik. A lélek az, amely a számot nagyobbá teszi, amely a seregnek tartalékául szolgál, amely a kirántott és testre szegzett kardot megveti.

Amint pedig hírül vettem, a kellő órában segítségünkre fog

¹ »Uxores suavissimae.«

² »Dij denique patrij.«

³ »Et cetera divina et humana auferuntur.«

⁴ »Deos exorare nequeunt.«

érkezni a mi rettenthetetlen (Kinizsi) Pál bajtársunk s reméljük is, hogy ő idejében megérkezik erősítésünkre. Kérlek tehát benneteket, Jézus Krisztus nevéért, hogy elszánt lélekkel harcoljatok, aminek híjával eddig egyetlen háborúban sem voltatok. Ha pedig, amit az istenek tartsanak távol, a barbár dühöngés előtt meghátrálnátok, jusson eszetekbe, hogy mennyi és miféle bajok váratkoznak reátok. A halálon kívül, amely a többi között még több jót, mint rosszat hoz reátok, hallatlan kínzások, örökös szolgaság, elviselhetetlen gyalázat s végül a nyomornak szinte hihetetlen mértéke váratkozik reátok. Mindezt azonban, ha férfiak akartok lenni, kárjaitokkal elháríthatjátok. Amiért is jámborul segítségül hiva Jézus Krisztus nevét, lássatok a munkához, álljatok harcsorba, az undok népet (ellenséget) bátran pusztítsátok, amíg csak a győzelmet ki nem vívjátok; az Istenre és az emberiség szent hitére kérlek benneteket, övéiteknek és gyermekeiteknek szeretetére emlékezve, a rabszíjra fűzött jajgató foglyoknak adjatok menedéket! Azzal a gondolattal harcoljatok ma, hogy vagy teljesen öljétek ki a veszett ellenséget, vagy ha a balsors kényszere úgy hozza magával, hogy a mondott bajokat és azoknál még sokkal nagyobbakat ne kelljen szenvednetek, haljatok meg dicsőségesen. Báthori mindenütt ott lesz mellettetek, ott lesz a legádázabbul küzdők között, hogy ne engedjen az ősi dicsőségből, mert hallani fogjátok, hogy ma vagy győzött, vagy az Istenek vendégévé lett.

Alig mondotta el ezeket Báthori, midőn szerfölött feltűzelve minden katona követte a harci jelt, igérve, hogy a vezér parancsait mindenben teljesíteni fogja.

A vajda belátván, hogy az emberek ily nagy harci kedvének engedni kell, a szárnyakra csapatokat rendelt, ő maga a lovassággal a középre helyezkedik, hátul megerősített őrséget hagy, mindkét oldalra pedig lovasságot állít.¹ A jobb szárnyat («cornu») a folyó partja mellett fejleszti ki, a másikat pedig a legkiszögelőbb hegynek nyulványaihoz állítja.²

¹ A csatarend felállítását szerzőnk így írja le: »... instructas in cornua statim acies disponit, se cum cataphracto equitatu in medium collocat, praesidium a tergo munitum relinquit, pro utroque cornu duas equitum alas obtendit«, a hol a »cornu« és »ala« a fentebbieket is figyelembe véve mintegy alternatív fogalmakként szerepelnek.

² A csatater helyrajzának fontossága miatt ime a szöveg: »Dextrum cornu praeter amnis ripam productit, obtendit ad editissimi montis appendices alterum.«

Minthogy a sereg szászokból, oláhokból és magyarokból állott és mivel hogy azt mondják, hogy Nagy Károly legyőzvé a magyar földet (»Ungária«) az a szászok számára, akikkel oly sokat harcolt, mintegy számkivetési helyül szolgált¹: a szászok, akik polgáriasan élnek és városokban laknak, a harcnak első és legfőbb részét maguknak követelték. Közvetlenül utánuk következtek az oláhok: végül a magyarok és szittyák sorakoztak. A vezér megdicsérvén a lelki bátorságot, megengedte ezt.

Szemben a törökök fejlesztették ki szárnyaikat, a zsákmányt hátul rejtven el s miután mindkét részről megadták a harci jelet, nagy vadsággal ütköztek össze; a töröknek egyik csapata a jobb szárnyra támad s azt a szászok bátor lélekkel fogadják s a folyó partján oly nagy erővel folyt a küzdelem, hogy rövidesen mindkét részről nagyon sokan estek el. Még mindkét részen egyenlő reménnyel harcoltak, midőn a törökök egy másik csapatot küldöttek támadásba, a melynek nyomását a sokkal kisebb számú szászok elviselni nem bírták; a miért is meginogva, a folyó mellett leölettek, mások sebektől borítva, minthogy visszavonulni nem bírtak, a folyóba üzetek s abban elmerültek: a többiek hátat fordítva az oláhok segéd csapatai között vonták meg magukat. Ekkor azután ezek indultak rohamra nagy riadással és megújítván a harcot az ellenség közül sokat leölnek és némelyeket a part szélén állók közül a vízbe kergetnek. Amíg itt a leghesebben folyt a harc, a szittyák (székelyek »Scythuli«), akik a bal szárnyon állottak és nem kisebb veszedelmek között dolgoztak (»laborabant«), csatarendjükből véres küzdelem után ismételten kiverve, midőn a köröskörül eláradó ellenség sokaságának ellentállani nem bírtak, a lovasság sorai közé vonultak vissza. Az oláhok a szászokkal együtt siralmasan leölettek, jóllehet az ellenségből ott sokkal több hullott el. A Maros folyó egészen véres lett. Mikor még mindkét szárnyon hevesen küzdöttek, a vajda, mielőtt még az utolsó csatarendre került volna a sor, a négyszög alaku derék hadat,² amely a közepezen állott, előre vezényelte. Minthogy a csatasor élére elsőnek állott, az első összecsapásnál lova is megsebesülván, azzal együtt összesett; ezt látván a szerencsétlenség miatt megrémült társai. azt vélték, — hogy a Gyulafelhérvártól ötezer lépésnyire levő

¹ Bonfini hist. tévedése a szászok beköltözéséről »Erdélybe«.

² »Quadratum cataphractorum agmen.«

Szászvárosba,¹ vagy pedig a legközelebbi hegyre kell visszavonulni. De ő (Báthori) így szólott: Bárki legyen az, aki a legjobb és leghatalmasabb Istenért, az Isten-anyaért harcol semmiképen sem kezdheti a küzdelmet rossz előjelek között. Ezért tehát hagyjatok fel a félelemmel és kövessetek engem bátor lélekkel; a ló is, mely nélkül háborút nem viselhetünk, megveti a jövődő sebeket, bajtársaim, de higyjétek el, hogy az (a ló) még ma engem veletek együtt győztessé teszen.

Nem sokára a gondolatnál (»dicto«) gyorsabban a törökökre ront, a küzdőket lelkesíti és oly erős támadást mér az ellenségre, hogy azoknak első csatarendjét késedelem nélkül megtörte. Amint ezt Ali bég meghallotta, négy csapatot csatolt magához, hogy a lovasok sokaságával körülözönölve, a vajda csatarendjét megverje. Közben mindkét szárnyon szűnni kezd a csata dühe és a küzdelem teljesen a testőrségre szorítkozik és ott oly sűrű tömegben küzdenek, hogy vezér vezérrel, csapatvezető csapatvezetővel a legélesebben viaskodik. A vajda és lova már hat sebből vérzett és társaival együtt a végső erőfeszítésre készült. De jóllehet a megöltek testei lassan elborították a vezért, mégis minél többen estek el az ellenség soraiból, annál nagyobb tömegben özönlöttek mindenfelől a csapatok. Midőn így folyt a harc és a tartaléksereg sorai közé visszavonulni nem volt lehetséges, ime a törökök háta mögött a hegytetőn² feltűnt (Kinizsi) Pál a segítségül siető bajtárs négyszögformájú lovasseregével és zászlós csapataival³ és midőn látta, hogy a magyar sereg a törökkel ütközetben áll, gyorsított sietséggel és iszonyú kiáltásokkal⁴ a trombiták harsogása mellett a törökökre rohant; s ezeket hátulról oly iszonyú támadással szorította meg, hogy közülök már az első összecsapásnál nagyon sokan estek el. A törökök megelőzőleg számban fölényben lévén, úgy látszott, hogy a győzelmet is elnyerik; most pedig hátulról támadtatva meg, nemcsak a győzelem reményét, hanem számbeli fölényüket is elvesztették. (Kinizsi) Pál két karddal fegyverezve fel, mint ordító oroszlán, iszonyu vérontás között vagdalkozott,⁵

¹ »Ad Saxabanam quinque milibus passuum ab Julia distantem«.

² »A montis vertice.«

³ »Vexillationumque alis.«

⁴ »Edito ingenti clamore.«

⁵ »Paulus duplici accinctus gladio, veluti leo rugiens multo cruore usquequaque grassatur.«

irgalom nélkül mindenfelé szertecsapva, és a szembeszállókat levágva, nagy és borzalmas vérfürdőt rendezve, — közben vagy az ellenség utolsó szálígal való kiirtását parancsolta, vagy övéinek vad dühét tüzelte úgy annyira, hogy hatalmas dörgését a buzogósággal öldöklők éppen úgy, mint a hátrálók jól hallották. Miután látta, hogy védi őt Jézus Krisztus szent neve és hogy győzelmének ügye jól halad, kettőzött erővel és lelki bátorsággal harcolt s az ellenséges csapatok között széles utat vágva dörögve kiáltozta: Hol vagy Báthory? hol vagy Báthory? ¹ hol vagy? te a szűz tisztaságnak mintaképe, a hitnek védő bástyája, ² a legtisztább becsületességnek példája? Bárhol is vagy, ha még élsz, válaszolj Báthory! Én vagyok Pál, aki érted, a haza javáért és mindkettőnk szerencséjére a legjobbkor érkeztem!

A vajda talán inkább az ellenségnek lassan alább hagyó vadságából mint a hangok hallomásából észrevette, hogy bajtársa a válságos pillanatban megérkezett és jóllehet a számos seb miatt már kimerült, mégis, mivel sokkal több idegen vértől, mint saját véréből előntve, a rakáson heverő holttestek közül így szólt: Itt vagyok Pálom, itt vagyok Pálom! Még élek! ³ Mialatt testem kimerülése veszedelemmel fenyeget, azalatt neked meg kell védened a katolikus hitet, az országot és a hazát!

Midőn ezt az öldöklés és a kölcsönös csapások zaja között alig hogy meghallotta (Kinizsi) Pál, így szólt: Ha még élsz, legyen bizodalmad és gondold azt, hogy az összes Istenségek mi mellettünk fogtak fegyvert; ⁴ — s nem sokára levágta a küzködő vajdát körül fogó sereget s bajtársa csapatát, amely a körülárasztó török túlerővel szemben már-már elesni látszott, a halál küszöbén megsza badította s azt fellelkesítve a többi közé küldötte.

Midőn a törökök látták, hogy elülről s hátulról egyaránt el vannak zárva, a főntebb említett kiugró hegyre, annak legközelebbi magaslataira menekültek, odahagyva táborukat, a gazdag zsákmányt s futva futottak, míg amazok üldözőbe fogták őket, átkutatva a legelrejtettebb zugokat; a leghatalmasabb öldöklést mégis a síkon vivén véghez, ami valamennyi között kétségkívül a

¹ »Ubi, ubi Bathor es.«

² »Ubi castae castitatis specimen, fidei propugnaculum.«

³ »Adsum, inquit, mi Paule, adsum, adhuc vivitur.«

⁴ »Cuncta pro nobis numina dudum arma sumpsisse puta.«

legnagyobb és legdöntőbb volt — mégis nem sokkal volt kisebb a hegyek között véghezvitt mézszárlás. És mivel a törökök az úttalan vidékek felé menekültek, a lakosság ismerve az ösvényeket, elállotta a kijárásokat és szinte akarata ellenére az öldöklésnek és boszúnak nem kisebb mértékétől eltöltve, mint a törökök a szabadulás és menekülés vágyától : a lakosság a sziklák és szakadékok közé ment s a mely sziklára a törökök lopózva menekültek, a lakosok oda nem csekélyebb igyekezettel követték őket. Sokakat a szorosokban s üregekben lepve meg, lábaiknál fogva s széthuzva kegyetlenül ketté hasították ; más részük a völgy torkolatokban kóborolva a mezei nép által még az nap és másnap levágotott ; némelyek megsebesülve s a vérvesztéstől elgyengülve, részint éhség, részint halálhozó kimerültség miatt pusztultak el. Akik a hegyek tövéhez húzódtak szintén leölettek ; csak kevesen fogattak el, azok t. i., akiknek megkülönböztetett arcvonásaik nagy váltásdíjat ígértek.

Ali bég ruhát és nyelvet változtatva, egy pásztor vezetése mellett a hegyek közé menekült s azon éjjel egy kis házikóban húzta meg magát. De mihelyt megvirradt, lovára kapva így szólt : Pásztor! menj a vajdához és jelentsd neki, hogy vendéged volt Ali bég! s megfordítva lovát, a gondolatnál gyorsabban elvágatott.

Miután a törökök megfutamodtak és szétszórattak, táborukat támadták meg, melyet zsákmányostul együtt elfoglaltak s a mindenkorú és nemü foglyokat megszabadították ; a szerencsétlen tömeg örvendezve és versengve csókolta a szabadítók kezeit s lábait, így fejezve ki háláját. Végül mintegy teljesen elpusztítva az ellenséget, midőn a visszavonulásra jelt adtak egy gyülekező helyre, az ütközet színhelyére nem sokára mindannyian összejöttek.

(Kinizsi) Pál, a jóllehet nagy vérontás árán kivívott győzelem felett örvendezve, elhatározta, hogy bajtársával s a győzelmes seregekkel a holttestek között fog vacsorázni, mivel az éj beálltával a táborba nem térhettek vissza és nagyon sok élelmiszert és bort foglalván el az ellenség táborában, azt onnét ide hozták. A holttestek fölött terítettek asztalt ; a holttestek ugyanis oly nagy sokaságban és oly sűrűen hevertek, hogy bármerre fordulva, tizenhat stadiumnyira az egész mezőt holttetemmé változottnak lehetett gondolni. Miután az étkeket felhordták, hozzáláttak a ka-

tonák, eléggé sőt túlon-túl megrakva gyomrukat; a mértéken felüli borral lelkük vidámsága s jó kedve újra ébredvén, a foglyok, akik látva a győzelmet az ellenséges tábornok már előbb fosztogatni kezdték és ott is pazarul mulatoztak, a vacsorát katonai dalok éneklésével élénkítették s hamiskás nyelvű, rögtönzött versekkel dicsőítő éneket mondtak a vezérekről. Nemsokára Bacchus hangulatától áthatva katona táncot jártak.¹ Még fegyverben voltak míg a táncot járták s gyakori kurjongatásokkal is megtöltötték a levegőt; s minthogy az általános vígalomnak minden katona kifejezést adott valamiképen saját mozdulataival is, (Kinizsi) Pál, hogy ehhez a maga részéről is valamivel hozzájáruljon s hogy a többieket megnevettesse, a gyülekezet közepére ugrott s a közepén legfelül levő megölt ellenséget a földön való hevertéből karjainak segítségével nélkül csupán fogaival megragadva fölemelte, s az inkább csodálkozó mint nevető nézők szemeláttára azzal többször körül ugrándozott s önmagához, avagy egy herculesi termetű férfiúhoz illő táncot járt.²

Azon éjet a szüntelen vígalom miatt ébren töltötték. A következő napon mindkét vezér seregestül együtt mintegy diadalmenetben Gyulafehérvárra tért, sokakat kiküldve az elesett bajtársak holttestemeinek összeszedésére és azok eltemetésére. Rövid idő múlva a temetés után Báthori parancsára és költségére egy kápolna építtetett, hogy ott évenként megemlékezés és ünnepély tartassék; az ellenség holttestei pedig több halomra hanyattak a melyeket még a mai nap is bárki láthat.

A magyarok közül nyolcezeren veszttek el, a törökök közül harmincezeren estek el körülbelül, de még a hegyek lejtőin is nagyon sok emberi csont találtatott; a szászok és oláhok közül körülbelül kétezeren a vízbe hajtattván, ezeknek testei azután egyenként találtattak meg.

A király nagyon érdeklődött az erdélyi események iránt, midőn egyszer csak megjelent a hírnök a győzelem hírével s azzal,

¹ »Coena non sine militari cantu transacta, incompósito extemporaliaque carmine ducum procerumque laudes concinere. Mox incalcescente Baccho, militarem pyrrichiam saltarunt.«

² »Medium sublimemque caesum hostem humo porrectum, dentibus, sine ullo manu adminiculo, plane corripuit: mox in orbem, admirantibus potius, quam ridentibus spectatoribus, numerose saltavit, choream se et Herculeo quoque viro dignam edidit.«

hogy a törökök az utolsó szálig leölettek. Az örömteljes jelentés fölött felvidulván, az Istennek véghetetlen hálát adott s kérte, hogy Pannonia jó sorsáról gondoskodják továbbra is az ő hatalmával. A királynéval együtt az összes oltárokat ájtatosan körüljárta s a nép között is mindenütt ájtatosságot rendelt el s több templomban maga is részt vett a szertartásokban több napon át.

Ezzel befejezi Bonfini a kenyérmezei ütközetnek s utóhangjainak leírását. A továbbiakban az esztergomi érseki szék betöltését s az ebből keletkező egyházjogi viszálykodást tárgyalja.

A közölt szövegből látható, hogy Bonfini előadásából nagyon sok sallangot és itt-ott lehetetlen szónoki hangulatot kell elvonnunk, hogy végre az ismertetett esemény a maga érdekességében álljon szemeink előtt. Ezt a munkát azonban az értekezésem elején nyújtott útbaigazításokra való utalással nyugodtan bízhatom a m. t. olvasókra. Itt még csak azt említem meg, hogy Bonfini műveinek számos kiadása közül a Wechel András-félét (Frankfurt 1581.) használtam. Ez egyike a legjobb kiadásoknak, amelyhez függelék-képen még Sambucus, Oláh Miklós és még néhány történetíró kisebb műve is csatolva van, a Bonfini művéhez tartozó index-el.

Ehhez csatlakoznak a kiadás végén szent István, szent László, Kálmán királyok törvényei, az aranybulla, IV. Béla privilegiuma a Vág-menti székelyek számára, Nagy Lajos, Zsigmond, Albert, V. László királyok, Szilágyi Mihály és végül Mátyás dekretumai. Az érdekes könyv a római Bibliotha Nazionale tulajdona. (Katalogus szám: 9. 19. M. 5.)

BALLUN ERNŐ.

Déva flórája.

Hazánk délkeleti részének, a most már csak földrajzi fogalomként vált Erdélynek flórája a haza más részeitől tetemesen különböző. E különbség nemcsak a fajok nagyobb számában, tehát abban nyilatkozik meg, hogy Erdélyben többféle virágos-növény terem, mint hazánk más részeiben, hanem különösen abban nyilvánul, hogy hazarészünk igen sok olyan növényfajjal dicsekszik, melyek egyebütt nemcsak hazánkban vagy Európában, de a föld egész kerekén sem nőnek. Van azután Erdély flórájában egy jó csomó olyan faj is, mely másutt mint Európa éjszakán, Szibériában, Tauria meleg bércein, déli Oroszország Steppéin, a Balkán-félsziget és Kisázsia virányain, vagy a Himalája hegyein nem otthonos. Különösen bővelkedik azonban Erdély flórája a helyettesítő — vicarius — fajokban. Olyan, sokszor elég csekély különbségű növények ezek, melyek nyugat- vagy észak-európai rokonaiktól többnyire csak egyik-másik bélyegükben térnek el, de melyek ezen apró eltérések által állandóan jellemezve, másutt, mint nálunk nem fordulnak elő, vagy előfordulásuknak éppen Erdély a nyugati, illetőleg északi határa. Erdély flóráját páratlan gazdaságúvá tehát sajátos bennszülött, — endemicus — déli és keleti meg helyettesítő fajai teszik.

Olyan terület növényzete, mint Erdélyé, természetesen nem mindenütt egyenlő, a geológiai, orográfiai és klimatológiai viszonyokkal együtt lépcsőről-lépésre változik annak összetétele, képe is; így akadnak olyan kisebb területek, ahol a természet teremtőereje mintegy színes csokorba gyűjtötte össze Erdély növényvilágának és ritkaságainak jó részét. Az erdélyi flóra egyik ilyen gazdagabb pontja Déva és környéke.

E kis vidéknek flóráját vázolom néhány vonással a következőkben:

A flóra kutatói.

A vidékünkre vonatkozó első floristikai adatokat *Baumgarten*-nél találjuk. Erdély flóráját tárgyaló nagy munkájában (Enum. stirp. Transs. 1816) számos növénynél említi Dévát vagy környékét, mint lelőhelyet. Az általa jelzett növények ma is nőnek a területen, de egy néhány fajt olyat említ, amelyet utána senki sem szedett s amelyek közül több az erdélyi flórára nézve ma is kétes. Ilyenek a *Ranunculus polyphyllus* W. K., *Draba aizoon* Wahlb. *Silene multiflora* Ehrh., *Moenchia erecta* Fl. Wett., *Carum Bulbocastanum* L., *Hippocrepis unisiliquosa* L., *Ononis Columnae* L., *Crataegus nigra* W. K., *Aster tripolium* L., *Inula Oculus-Christi* L., *Digitalis lanata* Ehrh. *Androsace maxima* L., *Ophris aranifera* Huds.

Pár évtizeddel utána Schur Ferdinánd, az 50—60-as években Erdély legkitünőbb botanikusa közöl adatokat Déváról. Adatai közt olyanok is vannak, melyek *Lerchenfeld* Józseftől, a Baumgarten-előtti időkből származnak. Schur adatai főművében (Enum. plant. Transs. 1866.) közölve összegezően; kétes adatok nála is fordulnak elő. Így az *Alyssum hirsutum* MB. *Gypsophila paniculata* L., *Linum angustifolium* Huds., *Sycos angulata* L., *Kochia arenaria* Fl. Wett. *Convulvulus cantabrica* L. és *Verbascum banaticum* Schrad. oly növények, melyeket Schur után flóránkban senki sem szedett.

Ezek után időrendben Téglás Gábor közleménye (A dévai Várhegy tavaszi flórájáról 1872.) következik. E közlemény adatai azonban némely esetben helytelenek, hibásak s csakis a *Simonkai* javításai után használhatók. A Téglástól említett *Calluna vulgaris* L. flóránkban pl. egyáltalán nem nő, a Várhegyről említett *Asperula odorata* L. = *Galium Schultesii* Vest. Hibás adat a *Potentilla rupestris* L.-re vonatkozó is. Ez a növény flóránkban egyáltalán nem nő s alatta a Várhegy valamely más *Potentilla*-ja értendő. Végül már Simonkai tévedésen alapuló közlésnek minősítette a *Corydalis claviculata* Pers.-ra vonatkozót.

Janka Viktor (Adatok Magyarh. dk. flórájához 1876. és egyéb közl.) szintén közöl flóránkra vonatkozó adatokat, éppen úgy *Fuss* Mihály (Flora Transs., excurs. 1866.), *Heuffel* János Enum. plant.

in Banatu-Temes. sp. cresc. etc. 1858.), valamint *Unverricht* Károly, *Sigerus* Péter is *Fuss* említett művében. De legtöbbet tett flóránk érdekében *Simonkai* Lajos tanár, kinek apróbb közleményeiben elszórt adatai Erdély flórájáról szóló kritikus munkájában (Erdély edényes flórájának helyesb. fogl. 1886.) vannak összefoglalva. Az említett botanikusokon kívül sokat gyűjtött vidékünkön *Barth* József, előbb hosszúaszói, most nagyenyedi ág. hitv. lelkész. Adatai részben saját, részben pedig *Simonkai* Lajos és *Borbás* Vincze közleményeiben láttak napvilágot. Behatóan foglalkozott flóránkkal végül *Borostyán* Béla főreálisk. tanár is. Vélem mindenkör szívesen közölt adatai flóránk ismeretét tetemesen gyarapították.

A flóra fajszáma.

Több, mint egy század leforgása alatt az említett botanikusok kutatása eredményeként területünk flórájának ismerete meglehetősen gyarapodott. A hitelt érdemlő irodalmi adatok, továbbá a saját megfigyeléseim alapján egybeállítottam jegyzék ma már 1123 virágos és 14 virágtalan edényes növényről ad számot. Déva és környéke kis területén tehát az erdélyi edényes növényeknek majdnem fele nő. E számhoz hozzájárul még innen biztosan kimutatott 217 bryophyta, valamint kb. 100 faj gomba (zuzmó) és moszat. Flóránk fajszáma tehát jelenben 1454-re tehető. E szám azonban tetemesen fog gyarapodni, mert különösen az alsóbb rendű virágtalanok kutatása körül még nagyon sok a teendő.

Orographiai és geológiai viszonyok.

A Dévától, mint középpontból 6—8 km. sűgárral írt körbe eső terület úgy orographiai, mint geológiai viszonyaiban elég változatos. A terület északi és keleti része a Maros-völgye síkjába esik. A nyugati és déli rész ellenben hegyes. A síkság tengerszín feletti magassága 195—210 m. közt váltakozik; általában száraz talajú, csak közvetlen a Maros-mente egyes részei vizenyősebb természetűek. Nagyobb mocsár a területen csak a Várhegy alatti Sóstó. Pár év óta azonban ez is kezd kiszáradni. Időszakos mocsarak több helyen — különösen a vasúti töltés mellett — fordulnak elő. A dombos hegyvidék aránylag szintén alacsony.

A Szántóhalma felé délre eső dombok 271—351 m. magasak, a szintén déli fekvésű Bezsán legmagasabb helyei 454 m.,

a nyugaton fekvő Rócs, Nagyhegy és Kőzolyai-kő (Decebál) közel járnak a 700 m.-hez. ellenben alacsonyabb a Szárhegy és a Várhegy, mert ezek csak 461, illetőleg 371 m. magasak. Északról, a Maroson túl az Erdélyi-Érczhegység legdélibb ágazatai közül csak a 3—400 m. magasak tartoznak a területhez; az Aranyi-hegy 392 m. magas.

A flóratérület sík része, valamint az alacsonyabb dombok aluvialis és diluvialis eredetűek, tehát antropozóikus korúak. A déli és nyugoti hegykaraj, valamint az Aranyi hegy eruptív kőzetei, a trachitok, úgyszintén ugyanezen hegyek homokkőve kenozói-korbeliek. A mezozói képződmények közül jura-szisztemabeli tithon-mészkövekből épül fel a Maroson-túli hegyi rész, mely az Erdélyi-Érczhegységhez tartozik, mint annak legdélibb kiágazása. Ugyancsak e korba tartoznak a Szárhegy és Várhegy, valamint a dévai és marossolymosi szőlőhegyek kréta-szisztemabeli képződményei. Azói korúak a Rézbányavölgy pala kibúvásai, valamiként a Bezsán-hegy helyenként kiűtő palái.

A terület legnagyobb vize a Maros, jelentékeny a Cserna is, egész jelentéktelenek a Csengő- és Rézbánya-, valamint a Bezsán-patak. Állóvizek az említett mocsarakon kívül nincsenek. A forrás számos, valamennyi hideg és édes, csak a Várhegy alatti sós. Szénsavas források sem ritkák.

Növény geographiai viszonyok.

Erdély nyugatán fekvő, Déva és környéke Erdély egyéb részeitől flórisztikailag felismerhetően különbözik. A magassági viszonyokat tartva szem előtt, a terület a Simonkai szellemében megkülönböztetett mezei tájhoz tartozik. Az Erdély magasabb hegyi tájait jellemző növények nálunk ritkák. A Rézbánya mellett csak egy kis folton növény *Vaccinium myrtillus* L., a Bezsán tisztásain szálankint termő *Gentiana ciliata* L., a rézbányai *G. asclepiadea* L. és a kozolyakövi *Allium ursinum* L. kétségtelen hegyi elemek. Mint hegyi növény érdekes a *Myricaria germanica* L., mely a harói rév körül, a terület legalacsonyabb pontján, tömegesen nő. Ide a Sztrigy-folyó sodra hordta a magasabb hegyvidékről.

Növényföldrajzi szempontból nevezetes egyes genuszok (Rumex, rózsa, tölg, Thymus, Salvia) nagyobb fokú tagosulása.

A terület flórája két tagból áll: a sík vidék és a dombos-

hegyes vidék flórájából. A kettő flórája egymástól élesen különböz, a hegyes-dombos vidék flórája gazdagabb, szebb.

Ezek után lássuk flóránk egyes részeit.

Vízi vegetáció.
(Álló vizek, mocsarak, források.)

Ennek kétféle megnyilvánulása van: 1. a növény egészen a víz alatt él, csak levele, virága vagy virágzata emelkedik ki a vízből; 2. a növény egészen kiemelkedik, csak gyökere van a víz alatt. Az első nálunk alárendelt szerepet játszik, jellemzőbb a második. Az első csoportba tartozó vízi növények Déva flórájában: *Ranunculus paucistamineus*. — *Callitriche verna*, *transsilvanica*. — *Polygonum amphibium*. — *Lemna minor*, *trisolca*, *gibba*. — *Ruppia transsilvanica*. Különösen bőven fordulnak elő a *Ranunculus* és a békalencsék.

A második csoportba tartoznak: *Ranunculus sceleratus* — *Caltha alpina* — *Cardamine pratensis* — *Roripa amphibia*, *armoracoides*, *capillipes*, *prolifera* — *Lythrum salicaria*, *virgatum*, *scabrum* — *Oenanthe aquatica*, *silafolia*, *banatica* — *Bidens cernua* — *Senecio Biebersteinii*, *fluvialis* — *Veronica Anagallis*, *anagaloides*, *Beccabunga* — *Rumex Hydrolopathum*, *limosus*, *lingulatus*, *stenophylloides* — *Polygonum Hydropiper* — *Euphorbia lucida* — *Salix cinerea* — *Orchis elegans* — *Alisma Plantago* — *Butomus umbellatus* — *Typha latifolia*, *angustifolia* — *Sparganium erectum* — *Iris Pseudacorus* — *Juncus conglomeratus*, *glaucus*, *effusus*, *compressus* — *Cyperus fuscus*, *pannonicus* — *Scirpus palustris*, *Tabarnaemontani*, *digynus* — *Carex vulpina*, *rufa*, *vesicaria*, *riparia* — *Alopecurus geniculatus*, *fulvus* — *Phragmites communis*, *flavescens* — *Catabrosa aquatica*, *uniflora* — *Glyceria aquatica*, *fluitans* — *Equisetum palustre*.

A vízi növényzet physiognómiai tekintetben megkülönböztethető kétféle megnyilvánulása közt a különbség tehát a fajok számában is tetemes. Összefügg ez az állandó álló-vizek hiányával.

A vízi vegetáció különben sem állandó. A vízzel együtt a vízi-növények is eltűnnek nyomtalanul s helyet adnak más vegetációknak. A Sóstó *Ruppiá*-i pl. a víz apadásával már majdnem eltűntek. Hasonlóképpen ritkulnak a zsepi vízben a *Callitriche*-k, egészen eltűnt a *Trapa natans*.

Sós helyek
és szíkesek
növényzete.

Sós terület a Várhegy alatt van flóránkban a Sóstó körül. — Valódi halophyta-vegetációt azonban itt sem találunk. Böven, tömegesen fordul elő a *Salicornia herbacea* — *Triglochin maritimum* — gyérebben az *Atriplex microsperma*, — de teljesen hiányzanak a *Plantago Schwarzenbergiana* — *Artemisia salina* és *Statice Gmelini*, melyek Erdély más sós területeit jellemzik. Jellemző fűve a Sóstó környékének továbbá az *Atropis limosa* — *Matricaria salina* — *Myosurus minimus* — és az *Achillea collina* var. *salina*, mely a tóalaktól sűrűbb mezével és igen apró termetével tér el.

Szíkes helyek, ha vannak is, azok oly kicsinyek, hogy jellemző szíki növényzet azokon nem található. Növényzetük teljesen egybeolvad a környező területekével.

Folyómenti flóra.

A Maros és Cserna mentén, tehát a terület sík részein, a folyók partjain a vegetáció tagjai: *Ranunculus Stevenii* — *Thalictrum peucedanifolium* — *Roripa armoracioides*, *capillipes*, *prolifera* — *Saponaria officinalis* — *Cucubalus baccifer* — *Myricaria germanica* L. — *Melilotus albus* — *Vicia pannonica*, *tetrasperma*, *striata* — *Lathyrus Aphaca*, *paluster* — *Rubus discolor*, *caesius* — *Potentilla anserina* — *Epilobium angustifolium*, *hirsutum*, *parviflorum*, *adnatum* — *Lythrum Salicaria* — *Sium latifolium* — *Sambucus Ebulus* — *Asperula Aparine* — *Galium Mollugo* — *Valeriana officinalis* — *Dipsacus pilosus*, *fallax*, *fullonum*, *laciniatus* — *Knautia cupularis* — *Eupatorium cannabinum* — *Tussilago Farfara* — *Erigeron acre* — *Inula cordata* — *Bidens tripartita*, *cernua* — *Filago canescens* — *Achillea collina* — *Senecio Biebersteinii* — *Cirsium lanceolatum* — *Carduus acanthoides*, *albiflorus*, *crispus* — *Lappa tomentosa*, *ambigua*, *major* — *Lactuca scariola* — *Sonchus laevis*, *arvensis*, *uliginosus* — *Convulvulus sepium* — *Cuscuta lupuliformis* — *Symphytum officinale* — *Cerinthe minor* — *Myosotis scabra* — *Linaria genistifolia* — *Scrophularia alata* — *Mentha Marisensis*, *Wierzbickiana*, *aquitica*, *reversa*, *arvensis*, *Haynaldiana*, *pulegium* — *Salvia pratensis* — *Balotta nigra* — *Lycopus europeus*, *exaltatus* — *Chaeturus Marrubiastrum* — *Leonurus cardiaca* — *Scutellaria galericulata*, *hastifolia* — *Ajuga reptans* — *Verbena officinalis* —

Lysimachia vulgaris, *nummularia* — *Plantago lanceolata*, *media*, *major* — *Rumex maritimus*, *conglomeratus*, *crispus*, *acutus*, *Acetosa*, *viridis* — *Polygonum lapathifolium*, *Convulvulus*, *dumetorum*, *Hydropiper* — *Aristolochia Clematitis* — *Euphorbia Esula*, *salicifolia* — *Humulus Lupulus* — *Urtica dioica* — *Alnus glutinosa*, *incana* — *Salix fragilis*, *rubens*, *alba*, *undulata*, *triandra*, *amygdalina*, *purpurea*, *rubra*, *cinerea* — *Populus alba*, *tremula*, *nigra* — *Butomus umbellatus* — valamint a vizi vegetáció második csoportjának majdnem összes (itt még nem említett) tagjai. A folyómenti vegetációnak legfeltűnőbb alakulásai: a fűzesek, különösen a Maros és az égeresek inkább a Cserna mellett. Ezek aljnövényzete sokszor egybefolyik a környező rétek, mezők növényzetével.

Egészen más természetű a Csengő- és Rézbánya-patakok sziklás mente. Ezek keskeny völgyei a sajátos folyómenti vegetációt alig mutatják. Flórájuk túlnyomó részben azonos a két part hegyeinek, erdeinek flórájával helyenként pedig *ruderalis*. A két patak partjának növényzetéből álljanak itt a következők:

Clematis vitalba — *Thalictrum collinum* — *Hepatica triloba* — *Ranunculus Ficaria*, *calthaefolius*, *repens* — *Alyssum murale* — *Berteroa nicana* — *Viola odorata* — *Melandrium nemorale* — *Crataegus monogyna* — *Rosa canina*, *fissispina*, *uncinella*, *solstitialis*, *tortuosa*, *transsilvanica*, *dacica* — *Galium Mollugo* — *Lappa minor*, *subracemosa*, *tomentosa* — *Campanula Groseckii* — *Gentiana asclepiadea* — *Linaria Kösenssis* — *Phragmites communis*, *flavescens* — *Pteris aquilina*.

Árkok, útszélek
és gazos helyek
flórája.

Déva és környékén árkok, útszélek és gazos helyeken nőnek: *Papaver Rhoeas* — *Chelidonium majus* — *Fumaria officinalis* — *Sisymbrium officinale*, *strictissimum*, *Loisellii*, *Sophia* — *Alliaria officinalis* — *Capsella bursapastoris* — *Lepidium Draba*, *ruderales* — *Alyssum calycinum* — *Myagrum perfoliatum* — *Holosteum umbellatum* — *Scleranthus anuus* — *Portulaca oleracea* — *Malva silvestris*, *pusilla*, *neglecta* — *Althaea officinalis*, *pallida* — *Hibiscus ternatus* — *Galega officinalis* — *Coronilla varia* — *Onobrychis arenaria* — *Vicia cracca*, *sepium*, *sativa* — *Prunus spinosa*, *dasyphylla* — *Crataegus monogyna* — *Rubus caesius* — *Rosa canina*

— *Potentilla auserina*, *reptans* — *Epilobium parviflorum* — *Oenothera biennis* — *Bryonia alba* — *Falcaria Rivini* — *Aegopodium podagraria* — *Aethusa cynapium* — *Pastinaca sylvestris* — *Daucus carota* — *Anthriscus trichosperma* — *Conium maculatum* — *Sambucus Ebulus* — *Galium retrorsum* — *Dipsacus-ok* — *Inula Britanica* — *Bidens-ek* — *Artemisia vulgaris* — *Matricaria inodora*, *chamomilla* — *Anthemis cotula*, *ruthenica* — *Achillea collina* — *Cirsium lanceolatum*, *oleraceum* — *Carduus-ok* — *Onopordon acanthium* — *Lappa-k* — *Centaurea solstitialis*, *cyanus* — *Cichorium iutybus* — *Taraxacum officinale* — *Chondrilla juncea* — *Lapsana communis* — *Lactuca muralis*, *saligna*, *scariola* — *Xanthium strumarium*, *spinosum* — *Vincetoxicum laxum* — *Convulvulus arvensis* — *Cuscuta europaea* — *Heliotropium europaeum* — *Asperugo procumbens* — *Echinospermum Lappula* — *Cynoglossum officinale* — *Anchusa officinalis* — *Nonea pulla* — *Cerinthe minor* — *Echium vulgare* — *Lithospermum arvense* — *Solanum vulgare*, *flavum* — *Hyosciamus niger* — *Datura stramonium* — *Linaria intermedia* — *Lycopus exaltaus*, *auropeus* — *Clinopodium vulgare* — *Glechoma hederacea*, *hirsuta* — *Lamium album* — *Galeopsis Ladanum* — *Stachys germanica* — *Marrubium vulgare*, *remotum* — *Balotta nigra* — *Leonurus* — *Marrubiastrum* — *Anagallis arvensis*, *coerulea* — *Plantago media*, *lanceolata* — *Amaranthus retroflexus* — *Chenopodium hybridum*, *album*, *Bonus-Henricus*, *glaucom* — *Atriplex patula*, *tatarica*, *rosea* — *Rumex-ek* — *Polygonum aviculare* — *Aristolochia Clematitis* — *Euphorbia helioscopia*, *cyparissias*, *exigua* — *Canabis sativa* — *Urtica urens* — *Parietaria erecta* — *Sclerochloa dura* — *Bromus sterilis* — *Triticum repens*, *glaucom*.

A munkált föld
és vetések nő-
vényzete.

A vegetációnak ez a formája a szántóföldeken, tarlókon és kertekben tűnik elő. Jellemző tagjai nagyrészt azonosak az árkok, útszélek és ruderális helyekéivel. Külön említendők: *Ranunculus arvensis* — *Nigella arvensis* — *Delphinium consolida* — *Papaver Rhoeas*, *du-bium* — *Sinapis alba*, *nigra*, *arvensis* — *Arabis Thaliana* — *Camelina sativa* — *Thlaspi arvense* — *Reseda luteola* — *Viola arvensis*, *tricolor* — *Spergula arvensis* — *Erodium cicutarium* —

Geranium columbinum — *Trifolium arvense*, *procumbens* — *Vicia-k* — *Galium tricornis* — *Velerianella olitoria* — *Anthemis arvensis*, *Haynaldiana* — *Centaurea spinulosa* — *Nonea pulla* — *Myosotis intermedia* — *Veronica polita*, *persica*, *hederifolia* — *Lamium purpureum*, *amplexicaule* — *Ajuga Chamaepitys* — *Stachys annua* — *Anagallis arvensis* — *Polygonum convulvulus* — *Gagea arvensis* — *Lolium temulentum* — *Setaria verticillata*, *viridis*, *glauca*. Ide sorolható, de eltérőbb a vetések vegetációja. Ennek feltűnőbb tagjai, leginkább lábon álló vetések alatt: *Lathyrus aphaca* — *Vicia pennonica* — *Camelina macrocarpa* (lenvetésben) — *Turgenia latifolia*, *Papaver Rhoeas* — *Centaurea Cyanus* — *Delphinium consolida* — *Centaurea cyanus* — *Agrostemma githago*, *nicaensis* — *Saponaria Vaccaria* — *Bifora radians* — stb.

**Vasút-menti
vegetáció.**

A vasúti töltések mentének flórája a mocsári vegetációhoz és a megmunkált helyek flórájához mutat hasonlóságot. Általában ugyanazon fajokból alakul, mint amazok, de fajai közül sok nem állandó, hamarosan eltűnik. — Külön említésre méltó a *Trifolium incarnatum*, a mely a vasút mentén elég gyakori, de csak rövid időre látogatóba jött vendég, mely nálunk csak elvadult.

**A síkság rétjeinek
növényzete.**

A síkság rétjei (kaszálók, mezők, legelők) flórájuk összetételében meglehetősen egyformaságot mutatnak, bár a vizenyős és a száraz rétek növényzete közt elég nagy eltérést találhatni. Ismétlések elkerülése végett a rétek vegetációja az alábbiakban egyben következik, de a vizenyős helyek fajai *-gal jelölvék. Síki rétjeink növényzete a következő fajokból áll össze:

Clematis recta, *integrifolia* — *Thalictrum peucedanifolium** — *Ranunculus acris mediterraneus* — *Viola hirta* — *Dianthus Maricensis* — *Silene venosa* — *Lychius flos cuculi* — *Cerastium vulgatum* — *Linum austriacum* — *Hypericum perforatum* — *Genista tinctoria*, *sagittalis* — *Ononis pseudohircina* — *Trifolium pratense*, *ochroleucum* — *Melilotus* off. — *Galega* off. — *Potentilla argentea* — *Eryngium planum*, *campestre* — *Carum Carvi** — *Sium latifolium** — *Oenanthe banatica** — *Daucus carota* — *Ga-*

lium verum — Valeriana officinalis* — Knautia arvensis, rosea, cupularis — Scabiosa polymorpha — Tanacetum vulgare — Achillea Millefolium — Cirsiumcanum* — Centaurea lacera, indurata — Tragopogon orientalis — Hieracium-ok — Campanula patula — Anchusa off. — Myosotis scabra — Gratiola officinalis* — Veronica spicata, elatior* — Melampyrum arvense — Salvia pratensis, silvestris, memorosa, austriaca — Thymus-ok — Prunella vulgaris — Euphorbia lucida*, virgata — Gladiolus imbricatus — Colchicum autumnale — Ornithogallum umbellatum — Scirpus acicularis* — Carex-ek — Alopecurus pratensis — Phleum pratense — Agrostis alba*, vulgaris — Calamagrostis Epigeios* — Koeleria cristata — Avena flavescens — Arrhenatherum elatius — Holcus lanatus — Briza media — Eragrostis minor, pilosa* — Poa annua, trivialis*, angustifolia — Dachylis glomerata — Bromus mollis, arvensis, sterilis — Festuca vaginata, elatior, arundinacea* — Hordeum murinum — Lolium perenne.

**Hegyi rétek
növényzete.**

A hegyi rétek (és erdei tisztások) a síkaktól a következő fajok révén ütnek el: Ranunculus bulbosus, illyricus — Silene nemoralis — Linum flavum, hirsutum — Geranium rotundifolium — Anthyllis polyphylla — Trifolium pannonicum — Dorycnium herbaceum — Astragalus Onobrychis — Onobrychis arenaria — Rosa austriaca — Poterium polygamum — Trinia Kitaibelii — Ferulago silvatica — Asperula glauca — Cephalaria Uralensis — Echinops ruthenicus — Centaurea Csatói, atropurpurea, Biebersteinii, stenolepis — Hieracium Bauhini — Campanula sibirica, persicifolia — Gentiana ciliata, cruciata — Anchusa Barrelieri — Echium rubrum — Verbascum speciosum, Schottianum — Veronica bihariensis, subcanescens, orchidea — Rhinanthus glandulosus — Salvia nutans — Thymus Braunii, Borbásii, Porcii — Ajuga Laxmanii — Koeleria glauco-virens — Stipa Grafiana — Melica flavescens.

**Napos dombok,
szőlők
vegetációja.**

Az alacsonyabb hegyek és dombok flórája a leggazdagabb. Fűves, sziklás helyeken, csupán a feltűnőbbeket említve, ezek nőnek: Pulsatilla montana — Aquilegia vulgaris — Aconitum Anthoora — Fumaria

Schleicheri, prehensilis — Alyssum tortuosum, murale — Hesperis runcinata — Isatis praecox — Helianthemum Chamaecystus — Viola alba, odorata — Polygala major, comosa, angustata — Dianthus giganteus, prolifer, armeria, ohabensis — Silene longiflora, Csereii — Alsine frutescens — Linum-ok — Dictamnus microphyllus — Genista transsilvanica — Cythisus albus, leiocarpus, nigricans, aggregatus — Amygdalus nana — Rosa micrantha — Potentilla Römeri, canescens, impolita, canoviridis — Sedum glaucum, glanduloso-pubescent — Sempervivum assimile — Saxifraga tridactylides — Silaus Rochelii — Tordylum maximum — Orlaya grandiflora — Caucalis daucoides — Galium purpureum, flavicans, erectum — Inula ensifolia — Jurinca transsilvanica — Achillea tenuis, chritmifolia — Doronicum hungaricum — Senecio papposus — Serratula radiata — Centaurea Csatói — Campanula Grosseckii, glomerata, bononiensis, cana — Onosma arenarium, viride — Linaria concolor — Veronica crinita — Salvia nutans, Kernerii, betonicaefolia, transsilvanica — Nepeta pannonica — Lamium cupreum — Stachys glabrata — Scutellaria altissima — Teucrium protostratum — Primula pannonica, acaulis $\times$ pannonica! — Thesium simplex — Muscari transsilvanicum — Allium flavescens, atropurpureum — Carex stenophylla, transsilvanica — Stipa Lessingana — Phleum ciliatum — Festuca rupicola — Selaginella helvetica — Asplenium trichomanes, semtemtrionale.

**Ligetek, erdőszélek
növényzete.**

Ezeknek sajátyszerű vegetációja az alábbi fajokból épül fel: Hepatica triloba, media, transsilvanica — Anemone nemorosa, ranunculoides — Ranunculus cussubicus — Isopirum — Corydalis cava, solida — Hesperis tristis — Viola canina — Dianthus armeria — Cythisus-ok — Genista transsilvanica — Lathyrus Hallersteinii — Orobis variegatus — Rosa-k — Geum urbanum — Potentilla alba, micrantha — Agrimonia Eupatorium — Circaea lutetiana — Sedum maximum — Sanicula europaea — Chaerophyllum temulum — Hedera Helix — Succisa pratensis — Campanula Cervicaria — Vaccinium myrtillus — Vinca minor, herbacea — Convulvulus silvaticus — Symphytum tuberosum — Pulmonaria mollissima, officinalis, styriaca — Lithospermum purpureocoeruleum — Myosotis montana — Phy-

salis Alkekengi — Digitalis ambigua — Melampyrum Bihariense — Lathraea squamaria — Salvia glutinosa — Calamintha intermedia — Glechoma hirsuta — Melittis nivea — Neottia — Galanthus nivalis — Tamus communis — Lilium Martagon — Scilla bifolia — Poa nemoralis.

**Erdők aljának
növényzete.**

A fennebbiekén kívül: Dentaria bulbifera — Alliaria officinalis — Oxalis acetosella — Fragaria vesca — Asperula odorata — Galium Schultesii — Petasites albus (patak mellett) — Aposeris foetida — Monotropa Hypopitys — Gentiana pneumonanthe (patak m.) — Primula acaulis — Daphne mezereum — Asarum europeum — Euphorbia amygdaloides — Mercurialis perennis — Arum maculatum — Crocus banaticus, Heuffelianus — Iris graminea — Polygonatum latifolium, multiflorum — Erythronium dens-canis — Allium ursinum — Luzula pilosa, cuprina — Carex nemorosa, tomentosa, digitata, pilosa — Festuca montana — Aspidium spinulosum — Cystopteris fragilis — Scolopendrium vulgare — Equisetum silvaticum.

**Sziklák és
sziklás helyek
növényzete.**

Meztelen sziklák leginkább a Várhegyen, a Szárhegyen és a Kozolyai-kövön, meg a Harói-hegyeken vannak. Ezeknek vegetációja: Aconitum Anthora — Erysimum pannonicum, cuspidatum — Alyssum saxatile, murale — Dianthus saxigenus, spiculifolius — Silene longiflora — Alsine frutescens — Viola Jóói — Dictamnus microphyllus — Cotonaster integerrima, nigra — Spiraea glabrescens — Sempervivum assimile, blandum — Sedum Boloniense — Saxifraga tridactylides — Seseli osseum, varium — Peucedanum intermedium — Galium Vaillantii, flavicans, erectum — Carduus candicans — Campanula Grossekü, Welandi — Veronica crinita — Thymus Jankae — Iris variegata — Allium flavescens, flavum — Asplenium ruta-muraria, Adiantum-nigrum — Phegopteris Robertiana.

**Erdők.
(A terület fái és
cserjéi.)**

Déva és környékének hegyei erdőkben még aránylag elég gazdagok. Az erdők általában keverték, csupán a Csengő felett, a Finyikurban található nagyobb, majdnem tiszta tölgyest. Uralkodó fa a tölgy,

gyakori még a bükk, gyertyán, hárs, juhar és szil. Botanikai szempontból nevezetesek a dévai tölgyesek. A hazánk területén termő típusos tölgyek kivétel nélkül mind nőnek a Bezsánban, egymással könnyen korcsosodnak s így az érdekesebbnél-érdekesebb korcsok egész kis raja jött létre. Több tölgykorcsot itt fedeztek fel, innen ismertettek. Erdeink cserjés és fás növényzete: *Berberis vulgaris* — *Tilia ulmifolia*, *tomentosa* — *Acer pseudoplatanus*, *platanoides*, *campestre*, *tataricum* — *Staphyllea pinnata* — *Evonymus europaeus*, *verrucosus*, *latifolius* — *Rhanum cathartica*, *tinctoria*, *Frangula* — *Genista transsilvanica* — *Cytisus nigricans*, *albus*, *aggregatus*, *leiocarpus*, *subleiocarpus* — *Cerasus avium*, *Chamaecerasus* — *Crataegus monogyna* — *Pyrus communis* — *Malus silvester* — *Sorbus aucuparia*, *torminalis* — *Rosa-k* — *Ribes grossularia* — *Cornus mas*, *sanguinea* — *Sambucus nigra* — *Viburnum lantana*, *opulus* — *Lonicera xylosteum* — *Lygustrum vulgare* — *Fraxinus Ornus* — *Daphne Mezerum* — *Ulmus campestris*, *glabra* — *Fagus silvatica* — *Quercus aurea*, *Welandi*, *borealis*, *brevipes*, *pilosa*, *extensa*, *Haynaldiana*, *Tiszae*, *Brutia*, *lanuginosa*, *crispata*, *Budensis*, *Sterimii*, *Bedőii*, *Kernerii*, *Dévensis*, *Tufae*, *Tabajdiana*, *spetabilis*, *Farnettó*, *Austriaca* — *Coryllus avellana* — *Carpinus betulus*, *edentulus* — *Betula verrucosa* — *Alnus incana*, *glutinosa* — *Salix caprea*.

**Különbségek a
flóra egyes tagjai
közt.**

Déva és környékét (értve itt a flóratérületet) a Maros két részre osztja. E két rész flórája egymástól tetemesen különböző. A különbség oka mindenesetre a geológiai alkotás különbözősége. A síkon e különbség észre alig vehető s a Maros mindkét partján, inkább csak esetleges csekélységek leszámításával, azonos a síkság flórája. Észrevehetőbb, mert nagyobb a különbség a két rész hegyvidékének flórája közt.

Mindkét résznek vannak növényei — köztük jellemzően erdélyi fajok — melyek a másikon nem fordulnak elő.

A különbség szemléltetésére álljon itt a következő összeállítás:

Csak a Marostól délre nő: Csak a Marostól északra nő:

Hepatica media,	Erysimum cuspidatum*),
Hepatica transsilvanica,	Isatis praecox,
Silene longiflora,	Viola Jóói,
Alsine frutescens,	Dianthus spiculifolius,
Linum nervosum,	Silene Csereii,
Orobis variegatus,	Silene transsilvanica,
Oenanthe stenoloba,	Seseli osseum,
Silaus Rochelii,	Serratula radiata,
Knautia cupularis,	Scrophularia lasiocaulis,
Doronicum Hungaricum,	Salvia transsilvanica,
Convulvulus silvaticus,	Thymus Jankae,
Campanula cana,	Allium pallens,
Vaccinium Myrtillus,	Phegopteris Robertiana,
Rhinanthus glandulosus,	Asplenium Adiantum nigrum.
Salvia nutans,	
Thesium simplex,	
Quercus Haynaldiana.	

Figyelmes tanulmány e fajok közül egynéhányat mindenestre törölni fog, mint olyanokat, melyek a flóra mindkét részének tagjai, de különbséget okozó fajok mindig fognak maradni, sőt ilyenek még újak is fognak felszínre kerülni. Mindenesetre bizonyos, hogy *ma* flóránkban a két rész megkülönböztethető. A terület déli részében a különbséget okozó fajok közt több, az északiban ellenben kevesebb a bántási elem.

**A flóra jellemző
ritkaságai.**

Ha flóránk sajátos ritkaságai nem is valami nagy számban vannak, mégis figyelmet érdemelnek. Többje innen került először a tudományba, nehánynak meg éppen vidékünkön van a terjedési centruma. Nevezetesebbek:

Hepatica media Simk. Déván kívül csak a Retyezát aljáról ismeretes. Simonkai szerint korcs a közönséges *H. triloba* és az Erdélyre jellemző *H. transsilvanica* Fuss. közt.

Erysimum cuspidatum MB. Egész Erdélyben csak flóránkban nő. Egyike legjellemzőbb keleti növényeinknek.

*) Janka Viktor Déváról is közli, de itt-tapasztalásom szerint nem nő.

Silene Csereii Bgt. Erdélyben csak szórványosan termő keletvidéki faj.

Alsine frutescens kit. Flóránkon kívül csak Erdély délkeleti sarkában nő. Balkánvidéki.

Cylthisus leiocarpus Kern. Erdélyi benszülött faj, terjedésének centruma flóránkban van.

Oenanthe stenoloba Schur. Hasonlóképpen erdélyi benszülött faj, terjedésének északi határa flóránk.

Knautia cupularis Janka. Flóránkon kívül csupán a Mezőségből ismert.

Campanula Grosseckii Heuff és *Veronica crinita* kit. Flóránkon kívül csak annak környékéről ismert erdélyi fajok.

Flóránk többi tagjai az erdélyi benszülött fajok közül: *Hepatica transsilvanica* — *Pulsatilla montana* — *Viola Jóói* — *Dianthus Marisensis*, *saxigenus*, *spiculifolius* — *Lathyrus Hallersteinii* — *Linaria Kösenssis* — *Salvia transsilvanica* — *Onosma viride* — *Alyssum murale* — *Polygala angustata* stb.

**Jellemző vonások
flóránkban.**

A fennebb említett erdélyi itt született fajokon kívül tetemes azoknak a száma, melyek máshol mint Oroszország déli részei, Krimában, Kisázsiában, a Balkánon vagy a Földközi-tenger mentén nem fordulnak elő.

Mediterrán elemek flóránkban: *Orobis variegatus* — *Roripa pyrenaica* — *Thlaspi alliaceum* — *Galium purpureum* — *Quercus Farnetto* — *Ranunculus platyphyllus* — *Silene longiflora* — *Tilia tomentosa* — *Rhamnus tinctoria*.

Balkáni elemek: *Achillea crithmifolia* — *Melandrium nemorale* — *Fraxinus Ornus* — *Leontodon asper* — *Dianthus giganteus* — *Alsine frutescens* — *Rhinanthus glandulosus* — *Thymus Jankae* — *Calamintha hungarica* — *Thesium simplex* — *Quercus austriaca*, *lanuginosa* — *Muscari transsilvanicum* — *Koleria glaucovirens*.

Keleti (Dél-Oroszország, Krimia) elemek: *Erysimum cuspidatum* — *Linum nervosum* — *Sysimbrium junceum* — *Bunias Orientalis* — *Arenaria graminifolia* — *Acer Tataricum* — *Astragalus linearifolius*, *dasyanthus* — *Trinia Kitaibelii* — *Senecio vernalis* — *Artemisia pontica* — *Echinops ruthenicus* — *Serratula radiata* — *Onosma arenarium* — *Scrophularia alata* — *Veronica*

foliosa — *Salvia nutans* — *Ajuga Laxmanii* — *Silene Cserei* — *Ferulago silvatica* — *Galium tenuissimum* — *Cephalaria Uralensis* — *Myosotis montana* — *Allium flavescens* — *Phleum cilatum* — *Stipa Tirma*, *Grafiana* — *Isatis praecox* — *Cerastium Tauricum* — *Althaea pallida* — *Cythisus albus* — *Oenanthe banatica* — *Siaus Rochelii* — *Asperula Aparine* — *Galium flavicans* — *Scabiosa banatica* — *Anthemis ruthenica* — *Doronicum Hungaricum* — *Jurinea transsilvanica* — *Centaurea atropurpurea* — *Convulvulus silvaticus* — *Euphorbia virgata* — *Atropis limosa*.

**A bántási flóra
hatása.**

Hunyadmegye területén három nagy és jellemző flórajárás találkozok, u. m.: a típusos erdélyi, az alföldi és a bántási; valójában a megye területe az erdélyi flórajárásba tartozik, de flóráján már meglátszik — különösen a nyugati részeken — az alföldi s még inkább déli és keleti részein a bántási flóra hatása. Ez utóbbinak hatását Déva és környéke flóráján is észlelhetni.

A Bántásból keletre csak Déva környékéig terjednek a következő bántási növényfajok: *Roripa prolifera* — *Erysimum cuspidatum* — *Astragalus linearifolius* — *Convulvulus silvaticus* — Déván túl terjednek, de Erdély egyéb részeiben szorványosan nőnek: *Silene Cserei* — *Alsine frutescens* — *Oenanthe banatica* — *Galium flavicans* — *Achillea crithmifolia* stb.

**Bevándorolt
elemek.**

Flóránk tagjai közt számos van olyan, melynek bölcsője nem itt ringott, hanem messze földről hurcolódott ide.

Ilyen jövevények: *Dictamnus microphyllus* (Himalaya) — *Oenothera biennis* (Canada) — *Hibiscus ternatus* — *Althaea pallida* — *Orlaya grandiflora* — *Datura Stramonium* — *Hyosciamus niger* — *Solanum vulgare* — *Myagrurn perfoliatum* — *Heliotropium europaeum* — *Asperugo procumbens* — *Xanthium spinosum*, *strumarium* — *Papaver Rhoeas* — *Agrostemma nicaensis* stb., melyek részben kelet, részben dél felől kerültek hozzánk.

**Elvadult
növények.**

Nemcsak bevándorlás, hanem kultivált fajok elvadulása következtében is gyarapszik flóránk. Elvadultak nálunk: *Vitis vinifera* — *Broussonetia papyrifera* —

Lonicera caprifolium — *Cydonia vulgaris* — *Syringa vulgaris* —
Ribes rubrum — *Thuja orientalis* (a Várhegy szikláján) — *Prunus*
domestica, *institia* — *Galinsoga parviflora* — *Phytolacca decandra*
— *Setaria italica*.

**A flóra eltűnt
tagjai.**

Az egy-két évtizeddel ezelőtt a Sóstóban gyakori *Ruppia transsilvanica* tünőfélben van, hasonlóképpen a *Callitriche vernalis* is a Maros környékéről. A zsepi tóból nyomtalanul eltűnt a *Trapa natans*. A várhegyi *Juniperus communis*-nak is csak emléke él. Pusztulófélben van a Rézbánya áfonyája s csak rövid idő kérdése, hogy mikor tűnik el teljesen.

Jobbágy szolgáltatok Hunyadmegye erdőhátvidékén.

Hunyadmegye erdőhátvidéke a megye nyugati részén, a Marostól délre, evvel szinte párhuzamosan Krassószörény megyétől kezdve a Cserna völgyéig terjed. Erdőkoszorúza, mély völgyekkel szagztatott silány termőföldű fensík, olyannyira, hogy lakóit egymagában eltartani nem is képes. Területe kb. $19\frac{3}{4}$ km² (65163 $\frac{1}{2}$ kat. hold) s a következő falvakat találjuk rajta:

Alun, Aranyos, Batrina, Bojabirz, Bunyilla, Cserbel, Csernisora-floresza, Cserisor, Csulpez, Doboka, Erdőhát, Erdőhátrunk, Feresd, Gaunosza, Goles, Groos, Hosdó, Kismuncsel, Lelesz, Merisor, Nagymuncsel, Nagyrunk, Plop, Pojanicza-Tomi, Poj.-Rekiczelli, Poj.-Vojni, Ruda, Szocset, Szohodol, Ulm, Valár, Vadudobri.

Népességét a külvilágtól elzártan élő s a műveltség alacsony fokán álló oláhság képezi. Gazdálkodásán, életmódján, szokásain a haladó kor mitsem változtatott; néprajzi szempontból különösen igen érdekes, mert az igazi oláhot találjuk föl bennök.

Ezúttal jobbágy szolgálataikról tesztek említést s megyénk kulturtörténetéhez óhajtok adatokkal járúlni. Forrásaimat az országos levéltár erdélyi kancelláriai osztályából nyertem s 1698-ig terjednek vissza.

Lakóssága teljes egészében jobbágy és zsellér volt s nagy része a vajdahunyadi uradalom szolgálatában állott. Kevésbé volt érdekelve a dévai curia s a nemesek portája.

Az erdőhádi jobbágyság fizetségi s egyéb kötelezettségeiről az időnként eszközölt adó s az 1820 évi úrbéri összeírásokból, valamint egyes szerződésekből nyerünk tájékozást.

Az 1698 évre vonatkozó összeírás elején a bizottság a kapott rendeletet a következőkben eleveníti föl:

»A Méltóságos Regium Gubernium a Nemes Országal edgyütt

meg edgyezett akaratyából Parancsolván nekünk érdemetlen szolgálának az előnkbe adott Instructiok szerint Nemes Hunyadvármegegyéhez Szolgabírák Procesusi Szirme szoros Inquisitiokat Peragálnának, Melyettis terheességünk szerint el nem mulatunk véghez vinni in anno 1698 el el kezdvén die 20 9 bris feltéven az ide alább következő Rend szerint Mindaz Faluknak azokhoz levő Embereknek számokkal edgyszersmind kiis adván a Nemes Ország-nak végzése szerint az Portiozásnak Rendie minden Falu ki mivel tartozik Pecsétes Laistromot adván ki nekiek.

Ez évi adóösszeírásokba a következő erdőhátvidéki falvak vétettek föl:

Alun, Aranyos, Bunyilla, Cserbel és Szocset, Cserisor, Csulpóz (Csulpez), Ferecs (Feresd), Gaunocz, Goles és Valár, Lelesz, Murár, Runk, Pojenicz (a mai Pojanica-Tomi), Pojanica-Vojni, Ruda, *Pagus sylvestris* (a mai Erdőhát), Szuhodor (Szohodol) és Ulm.

Az összeírás magában foglalja községenként a jobbágy és zsellér családok számát, marhaállományát nemők szerint részletezve, azután pénz és terményekbeni fizettségüket.

Alun község 5 jobbágy és zsellér családja 6 lakott és 3 pusztá örökség után összesen:

Pénzben	15 frt 50 denárt
Buzában	4 köböl 3 mérőt
Zabban	4 » 3 »

szolgáltatott s a bírt telek nagyságának megfelelően 15–50 pénzt széna fejében.

Aranyos községben 5 jobbágy család 5 örökség után összesen: pénzben 6 frt 50 denárt, búzában 1 köb. 3 mérőt, zabban ugyanannyit, széna fejében pedig 30–30 pénzt szolgáltatott.

Bunyillán 8 lakott és 4 pusztá örökség után a 7 jobbágy és 1 zsellér családot 18 frt 50 denár, továbbá 5 köböl 2 mérő búza, ugyanannyi zab beszolgáltatására kötelezték, széna fejébeni fizettségök 30, 50, 75 és 100 pénzben állapított meg.

Cserbel és *Szocset* közigazgatásilag egy községet képezett; 19 lakott és 6 pusztá örökség után 20 jobbágy, 4 zsellér és 1 szolga pénzben 54 frtot, búzában és zabban összesen 22 köböl és 2 mérrővel szolgált s a lekaszált széna 3-ad, 4-ed, 6-od v. 10-ed részének be szállítására kötelezték.

Cserisor községben 4 örökségen 3 jobbágy és 1 zsellér csa-

lád 6 frtot, 1 köből 3 mérő búzát, illetve zabot, széna fejében egyenkint 30—30 pénzt fizetett.

Csulpözön 8 örökség után 6 jobbágy és 2 zsellér 11 frt 50 dénárral, 3 köből 2 mérő búzával, ugyanannyi zabbal adózott, míg a szénának 4-ed, 6-od vagy 10-ed részével tartozott.

Ferecs (Feresd) községben 1 jobbágy és 4 zsellér 5 örökség után adózott s beleszámítva azt is, kik a 4 pusztá örökséget contribuálnák, e falu adója összesen 16 frtban, 4 köből 3 mérő búza és hasonmenyiségű zabból állott, míg a szénából 3-ad, 6-od, illetve 10 rész jutott egyesektől.

Gamoczán 2 jobbágy 2 örökség után 5 frtot, búzában 1 köből 3 mérőt, zabban szintén ennyit s széna fejében 130 pénzt fizetett.

Goles és Valarik (Valár) közigazgatásilag szintén egy község volt. 13 örökség után 13 jobbágy és 1 zsellér 34 frtot, 11 köből 2 mérő búzát, nem kevesebb zabot adott, szénájából 3-ad, 6-od, a zsellér 10-ed részével tartozott.

Lelesz községben 7 lakott és 3 pusztá örökséget találunk, a hat jobbágy és egy zsellér, beleértve a bárki által használandó pusztá örökségek adóját is, összes adójuk 21 frtot tett ki. A hét füst után 1—1 köből búza és zab járt, széna fejében 30, 50 és 100 pénz.

Murár, bár községül van fölvéve, a benne lakó 1 jobbágy 4 frt adót, 6—6 mérő búzát, illetőleg zabot és széna fejében 100 pénzt fizetett.

Runkon 4 jobbágy 4 öröksége után 16 frtot, 6 köből búzát, ennyi zabot, szénájából 3-ad vagy 6-od részt szolgáltatott be.

Pojenicz 8 örökségért 22 frttal, 1 köből 1 mérő búzával, 1 köből 1 mérő zabbal tartozott mindössze, míg szénának 3-ad, 6-od vagy 10-ed részét vitte.

Pojeniczavojni község 4 jobbágya összesen 5 frtot fizetett, míg búzában 1 köből 2 mérővel, zabban ugyanannyival adózott. Szénáért 30 és 50 pénzt fizettek, a faluban található $\frac{1}{2}$ külső örökségért külső *apertinentiaival* 75 denár járt.

Ruda 5 lakott és 4 pusztá öröksége a kincstárnak összesen 10 frtot hozott, 5 jobbágya búzában és zabban egyaránt 2 köből 2 mérővel adott, szénáért fejenkint 15, 30 és 50 pénzt fizettek.

Pagus Sylvestris, a mai Erdőhát községe egészen pusztá

volt, két felé osztva contribualljanak érette Makrai uramék 1 magyar frtot. Az összeírás szerint: »In universa summa contribual ezen falu ez szerint pénzt ung. ft 37, 50 den. búzát cub 12 $\frac{1}{2}$, zabot cub 12 $\frac{1}{2}$, szénát cur 3 $\frac{1}{10}$.

Szuhodor (Szohodol) 8 lakott és 4 Pusztá öröksége után összesen 17 frtot, a 6 jobbágy és 2 zsellér terményekben még 5 köből búzát, illetve zabot, széna fejében egyenkint 15, 30, 50 és 100 pénzt adott.

Ulm 6 lakott és 1 pusztá örökségének adója összesen 11 frtot tett ki. Adóján kívül a 6 jobbágy 3 köből 1 mérő búzát s evvel egyenlő mennyiségű zabbal tartozott. Szénát harmad, vagy negyedrészen adtak, némelyike 30 pénzzel rövta le. (Conseriptio totius Cottus Hunyad A. 1698. No. 4.)

A XVIII. század elején új adórendszert léptettek életbe s az összeírások részletesen tüntetik föl a jobbágyok, zsellérek és vándorok számát. Tájékozást nyerünk, hogy mely gabona-féléből mennyit termeltek s gazdálkodási rendszerükről teljes képet alkothatunk. Marhaállományok számának megállapításából s evvel kapcsolatosan az egyes községek követelése és tartozásának feltüntetéséből, vagyoni állapotokba is bepillantást nyerünk. Hogy azonban a jobbágyok mely fizettségek és dáciák teljesítésére voltak kötelezve, az 1713, 1724, 1733, 1750 és 1786-beli összeírásokba fölvéve nincs, csak annyit tudunk, hogy tizedet szedtek tőlük.

Annál részletesebb leírást nyerünk az 1820. évi urbéri összeírásokból, (Urb. C. II. Hunyad 19. 4.) melyek egyuttal az előbbi időkre is világot vetnek, mert a kérdezett jobbágyok feleleteikben többször oda nyilatkoznak, hogy szolgálataik emberemlékezet óta változatlan. Ez összeírásokban az örökségenkinti adóról említés nincs, mint az 1698. évinél, hanem pusztán a földes uraknak járó szolgálatok vannak részletezve.

A jobbágyok szolgálatait általában megtudandó, az összeírásba foglalt 9 pont közül, mint bennünket ezúttal érdeklőt az alábbi kérdéseket idézem:

1. Valyon és minémű Urbariumu vagyon ma folyamatba? és az mióta hozatott bé?

2. Ahol pedig most semmi Urbarium nintsen, a szolgálatok a Parasztokkal az azok iránt kötött edgyezések szerint vétették fel, vagy pedig bévett szokás szerént? az afiële szokás vagy pedig

azéránt költ edgyezések mitől fogva kezdődtek és vétettek bé? Valljon a mostani Contractusok vagy Urbariumok előtt mások nem voltak-e? és ha voltak, azok milyenek voltak? és a mostani kötelezésbeli szokás mikor kezdődött el?

3. Ahol semmi Urbarium vagy edgyezés nincsen, a bevett szokás szerint való szolgálatok miben állanak és azok mikor és mi móddal hozattak bé?

6. Eddigelé külön-külön minden szolgáló Ember hány napi szolgálatot tett? És azokat hány jármos marhákkal tette, továbbá az ők menetelek és jövedeleik szolgálatjukba feltudódtak-e vagy nem?

7. Valjon az Urberialis Tized (Dézma) vagy a hol eddig szokásban volt a kilentzed, mióta és nevezett szerint mikből adatott? és azon vármegyeszék vagy vidékben levő más Uradalmakban szokásban van-e? E felett a Parasztok ezen kívül más Dáciák (tartozásbéli adományok) színe alatt eddigelé a földös Uraknak Esztendőnként mit adtanak? És nevezetesen az, a mit a földös Ur ez alatt a szin alatt, lesz pénzül vagy Naturába tőlük felvett? Miből álott?

Ismerve immár a kérdéseket, térjünk át az adott feleletekre.

Az 1-ső kérdésre általános feleletül azt nyerjük, hogy a falvaknak urbariumai nem voltak.

A 2., 3., 6. és 7. pontokra kapott válasz községek szerint különbözik. A 7-ik pontot érintőleg előre bocsátom azt, hogy a kincstári jobbágyság a köteles urbariális dézsmát pénzzel váltották meg, ezen felül sem királyi, sem dominialis dézsmával, sem pedig egyéb adományokkal — daciakkal — emberemlékezet óta nem tartoztak.

Ez urbéri összeírások s az azok mellékleteit képező szerződések bepillantást engednek a vajdahunyadi vasbányászat üzemébe is.

E szerződések a kincstár jobbágyságával azon célból kötötte, hogy őket taxa fizetés mellett köteles mezei munkálataiktól fölmentve, napibér mellett, mint bányamunkásokat alkalmazza s evvel az üzem pontos menetét biztosítsa.

Hogy mióta s mily súlyt fektetett a kincstár vasbányászatának fejlesztésére, idézem az 1818 május 10-én Alun, Aranyos, Bunyilla, Cserbel, Cserisor, Feresd, Goles, Lelesz, Nagymuncsel, Pojeniczatomi, Pojeniczavojni, Ruda, Runk, Szocset és Valár köz-

ségbeli jobbágysággal kötött szerződés erre vonatkozó részletét, mely így szól:

»Mivel a vajdahunyadi várhoz tartozó faluk mind a felséges kir. Aerarium, mind az egész közönség használatával egyben kötött Vasművelés előmozdítására különösen reá szánva és erre a végre eleitől fogva a régi időkora az 1674, 1725 és 1754-ik esztendőbeli uradalmi Urbariumok ereje szerint is szakadatlanul fordítva lévén, több esztendőktől fogva azon faluknak lakosai a mondott Vasművelés előmozdítására vélek tett különös edgyezés és Contractusok mellett magok nevezetes haszonokkal oly móddal alkalmazták, hogy az uradalomnak tartozó szolgálat napjai tsekély taxa fizetésért nekik relaxoltván, Bányászati munkálkodásokért magok tartások érezhető könnyebbitésére illendő béreket vettek.«

A jobbágyság bányamunkájuk mellett a XVIII. századbeli összeírások szerint egyes községekben bizonyos darab földet a bányalovak részére zabbal vetettek be. Az 1674. és 1725. évi szerződésekre nem akadtam rá, az 1754. évi azonban kezembem volt. Az idő rövidsége miatt azonban nem tanulmányozhattam csak annyit jegyezhettem meg, hogy azt Aranyos, Bunyilla, Cserbel, Feresd, Góles, Lelesz, Plopp, Pojeniczavojni és tomi, Runk és Telek községbeliekkel kötötték.

Az 1818. május 10-én a már korábban említett községek jobbágyaival kötött szerződés pontjai a következők:

»1-ször a K. uradalom részéről kivétette az Urbarialis taxa, a szőlőkarók szokott hozatását, úgy a kaszálásnak aratás alkalmatosságával egy arányulag egy Gazda összvevességgel hat napot szolgáljon, a hatodik nap pedig a szolgálatra való jövetelbe és az abból leendő visszatérésbe tudógyék, amely aratás a kaszálásbeli (az Urbariumnak tartásától) lett eltávozás és változtatás ezen Contractus idejével, tovább ugyan csak nem terjedhet a kitétt illetén szolgálatok együtt hagyotván fel és kivétetvén a K. uradalom részéről a több mint mindenegyébb robotozás ezen Contraháló Szolgáló Embereknek a most folyó Május 10-ik napjától fogva három egész Esztendeig elengedtetődik, oly formán, hogy azt Esztendő által Gazdánkint csak két R. forinttal és 30 krokkal váltsa meg.

Elenben

2-ször. Magok Contraháló Embereknek a lesz ezen idő alatt a köteleességek, hogy legalább három napot minden héten az

elékbe adandó Bányászati szolgálatban töltsenek, légyenek azok ölfa vágás és tsinálás, szénégetés és szükségekre megkivántató fáknak vágása, hozása, gátak vagy utak készítésére és akárminemű reájuk bizandó Bányászati szolgálatbeli foglalatosságok, valamint továbbá kötöles legyen minden 4 ökrös Gazda hasonló mértékű fél öl fát az a végre megengedett Uradalmi Erdőből kistsinálni és a kiadandó parants idején ide Hunyadra a Deputatisták számára bévecturiázni a felsőbbség által magállitatott Deputatumok szerint egy öltre kiszabott 2 R. forintért. Azonban

3-szor az ezen Contraktus szerint felvállalt Bányászati szolgálatért az illendő fizetés a szolgálatnak minémiségéhez és az idő környül állásához minden Angariaban alkalmaztatván mindennek kifog adatni. Utoljára

4-szer az illetén Bányászati szolgálatot a Contractus erejénél fogva is maga idejében ki-ki a Contrahens Szolgáló Emberek közül pontosan véghez viszi és hogy ezen felsőbb rendeletek által kiszabott büntetésnek magát aláveti, hanem e mellett a hibásan elmulasztott szolgálatot is mindenkor kipótolja arra minden Contrahens Szolgáló Ember magát ezennel szorososan kötelezi. »

Alun községben 1804-ban minden gazda a K. uradalomnak hetenkint 2 napot szolgált Hunyadon, ezenkívül nyáron ugarolás és trágyahordáskor két hét alatt 4 napi szekér-napszámmal tartozott.

1818-tól a kincstárral kötött szerződésben foglaltan kívül minden gazda 1—1 ökre után 50—50 szőlőkarót, a marhátlanok ugyanennyit, azon felül fejenként 10—10 búza karót tartoztak Vajdahunyadra beszállítani.

9 község 61 gazdája közül 41 ökrös gazda 100 ökör után 5000, 20 marhátlan ember 1000 szőlő és 610 búza karót szállított Taxa titulus alatt 152 Rf. 30 kr. Urbarialis dézsma redencióért 263 Rf. 30 krt fizetett.

Aranyos község *Alun* községgel azonos szolgálatot teljesített és 1818-tól sem tért el attól. 15 gazdája a kincstárt szolgált 750 szőlő, 150 kalangya karóval, 90 mezei, 2340 bányanapszámmal, Taxában 37 Rf. 30 kr. urb. dézsma váltságban 11 Rf. 15 krral tartozott.

Batrina község 70 jobbágya kincstári volt, szolgálataik a többiekétől részben eltért.

Napszámot nem adtak, csak a kapálás és aratáskori fejen-

kinti 6 napszámra kötelezték. Kötelesek voltak azonban minden vajdahunyadi országos vásár alkalmával kiszabott fizetés mellett 12 puskást küldeni, kik a felsőbb tisztek parancsainak engedelmeskedve, a vásári rendre vigyáztak. Hason szolgálattal tartoztak aratás és szüretkor. Állításuk szerint marhákkal soha semmi szolgálatot nem teljesítettek, sem dézsmát sem egyéb dáciákat nem adtak.

Részemről ezt a község távolságának, járhatatlan utjainak s kopár, vad fekvésének tulajdonítom.

Bojabirz községet 15 colonus lakta 1820-ban földes uruk Czirják Dániel, Zejk Dániel, Kozolai Lajos, Szeredai Domokos és Pogány László voltak. Czirják Dániel örökségét előbb gróf Kun Zsigmond birta, ki jobbágynak szolgálatait az alábbiakban szabta meg:

»A Bojai és Biznyiai szolgálattya téssen ezuttal a mint véllek is megedgyeztem e szerint.

1mo. Minden örökség tartozik esztendő által 4 hetet marhával 4 hetet tenyérrel megtenni két-két ember álván elő a dologra.

2°. Az edgyik gyalogszeres hét forditodik aratásra és ha az aratás el nem végződik 1 hét alatt tartoznak más héten is megmaradni az aratás végéig.

3°. Téli szolgálatba minden örökség 1000 hasogatott szőlő karót viszen a szőlőbe.

4°. Az eddig adott juhok elengedtetnek, tsupán a bárányokat tartoznak minden tavasszal megadni.

5°. Minden örökség Dézmába ad 12 — tizenkét véka zabot.

6°. Főszerént tartoznak 1 kupa vaját, 1/2 kupa mézet, 2 kappan tsirkét egy karátson Tyukot és tojást adni.

7°. Minden Asszony tartozik 2 oka kendert megfonni.

8°. Minden pénz taxa elengedtetik, tsupán a malom Taxája nem.

Sig. Lesnyek, 25. áprili 1811.

Gr. Kun Zsigmond
m. p.

Czirják Dániel ettől az egyezségtől elállott s jobbágynak szolgálatait a következőkben állapította meg:

Hat jobbágya közül hetenkint mindenik 2—2 tenyeres, avagy tetszés szerint egy 4 ökrös napszámot adott, azonfelül évenként 2 kappan, 1 karácsony tyukja és 10 tojás járta.

Zeyk Dénes 5 jobbágya közül négyen nyáron külön-külön 4 heti ökör és 4 heti tenyérnap számmal tartoztak szolgálni, míg az ötödik 6 heti kézi munkával tett eleget a reá szabott dolognak. Füstönkint kötelesek voltak ezen felül 2 véka zabot, egy-egy tyukot és 10—10 tojást beszolgálni.

Kozolyai Lajos két embere közül egyik 4 heti kézi és 3 heti szekér, a másik 6 heti tenyér és 6 heti ökörnap számot adott, minden egyéb fizettség avagy dácia nélkül.

Szeredai Domokos két colonussa 4—4 heti ökörrrel és 24—24 napi tenyérrel való munkát szolgáltatott. Egy subinquilinussa pedig 18 napszámmal és 100 rud abronccsal tartozott.

Pogány László egy jobbágyától hetenkint 3 napi munkát nyert. A falu 18 colonussa és 1 inquilinussa összesen gyalogszerrel 1068, marhával 282 napot szolgált, daciák fejében pedig 10 véka zabot, 100 abroncsot, 11 tyukot és 110 tojást adott igen természetes, a rendes terményekből tizeden kívül.

Bunyillá-n ember emlékezet óta napszám és dézsma váltság volt kötelező, a falu 34 gazdája közül a vajdahunyadi uradalomhoz tartozó 5 jobbágy heti 2 napszám, ugaroláskor 4 szekér nap számot. 1818-tól fejenkint minden héten egy szekér szenet fuvaroztak oda, hová parancsolták, azonfelül az aratás és kaszáláskori 3—3 nap itt sem maradt el, az öt gazda évenként összesen 260 szekér szenet szállított, 30 napszámmal tartozott. Taxa 12 Rf. 30 kr. és Urb. dézsmáért 20 Rf. 30 krt fizettek.

A fenmaradó 29 gazda közül négyen Buda Ignácot szolgálták, kaszálás és aratáskor 12—12 napot dolgoztak, egyéb teendőjük nem volt. Dézsma és dáciák fejében egyénenkint 10. R frtot fizettek.

Lukács Ferencz 5 szolgáló embere közül hárman kaszálás és aratáskor 12—12, ketten 6—6 napot adott. Urbéri dézsma váltságban a három 10—10, a két utóbbi 5—5 R. frtal tartozott.

Makrai Zsigmondnét négyen szolgálták, kik közül egy 12, kettő 18—18, egy 24 napszámmal robotolt, dáciák fejében 6, 8—8 illetve 13 R. frtot fizettek, ezen kívül négyen 3 bárányt is adtak.

3 gazda néhai Váradi Mózes hajadon leányát Váradi Teréziát szolgálták. Külön-külön 18 nappal s 4—4 Váltóforinttal tartoztak s évenként 1—1 bárány adása is kötelező volt.

Gróf Kun István két jobbágya évenként a természetben beszolgáltatott 4 mázsa vason kívül mással nem tartozott.

Kenderessi Krisztina 3 jobbágya szolgálat fejében 15—15 R. frtot és 2—2 pár lópatkót nyújtott.

Br. Kemény András egy jobbágya 14 tenyér napszámmal, urb. dézsma váltság és egyéb dáciák fejében 25 R. frttal adózott.

Sándor Mózes két szolgáló embere szolgálatuk váltsága fejében 12—12 R. frtot s fejenként 60—60 abroncsot nyújtott.

Br. Győrfi József egy jobbágya szolgálatáért évenként 2 R. forinttal tartozott.

A falu tehát 260 szekér szén szállítással, 263 napszámmal 12 R. frt 30 kr. szolgálati és 242 R. frt. 30 kr urbéri váltsággal, 120 abronccsal, 3 mázsa vassal és 6 pár patkóval róvta le terheit.

Cserbel lakossága szintén kincstári jobbágyokból állott. Régebben 2 napszámot, ugarolás és trágyázáskor 4 szekér napszámot szolgáltattak.

1818-tól a kincstárral kötött szerződés volt irányadó. A 65 gazda közül 3 csak belső telekkel bírt s ezeknek szolgálatait — a bányamunka kivételével — elengedték. 62 gazda fejenként illetve ökrönként 50—50 szőlő, 10—10 buzakaróval, kapálás és aratáskor összesen 6—6 napszámmal tartozott. — Összes robotjuk tehát : 10140 bánya, 372 mezei napszám, 6000 szőlő, 620 búza karó. A szolgálatváltság 162 R. frt 30 kr. Urbéri dézsma váltságuk pedig 286 R. frtot tett ki.

Cserisor-on 1818-ig heti két napszámmal tartoztak, az év külön 6 napon kívül. 1818-tól 58 gazda évenként 9048 bánya napszámot szolgált, azonfelül minden jobbágy 10 kalangya búzát aratott, 2 szekér szénát kaszált. Gyalogszeresse 50, kétökrös gazda 100, négyökrös 200 szőlőkarót szállított a vajdahunyadi kincstári szőlőbe. Szolgálatuk 145. R. frt. urbéri váltságuk 75 R. frtot tett ki.

Doboka Csolnakos község praediumaként szerepelt. 23 gazdája közül 20 Csolnakossi Eleket szolgált. Ezek közül 18 hetenként 2—2 napot adott, asszonyaik pedig két hetenként egy napot. Két gazda kukorica szántáskor és ugaroláskor 6—6, forgatás és vetéskor 6—6, hordáskor 3—3 s téli hónapokban 12 napot szolgált. Gabonából tizedet, aprómarhából nyolcadot adtak.

Két jobbágy Bucsí Józsefé volt. Szolgálatuk váltságában 10—10 R. frtot fizettek, ezen felül kaszáláskor 6—6 nappal tartoztak.

Csolnakossi Józsefet egy jobbágy hetenkint 2 nappal szolgáltatta, a praediumból tehát évenként 2990 napszám és 20 R. frt. járt a köteles tizeden, illetve nyolcadon kívül.

Erdőhát, Erdőhátrunk, Kőhány és Gaínoca egy községet képezett. 41 colonussát több földes úr vallotta magáénak. Szolgálatuk ennek megfelelően a következőleg oszlott meg:

Makrai Zsigmond 16 jobbágya közül: egy hetenkint 2 napszámot, kettő $1\frac{1}{2}$ — $1\frac{1}{2}$ napot, tíz 1—1 napot, kettő évenként 25—25, egy pedig 7 napot és 5 R. frtot adott.

Makrai János 8 embere közül egy hetenkint 3 napot, öt 2—2 napot, kettő pedig 1—1 napot robotolt.

Makrai Sándorné 5 colonusa közül hárman 2—2 napot, egy egy $1\frac{1}{2}$ napot robotolt.

Makrai László 8 jobbágya közül kettő hetenkint 2 napot, három 1—1 napszámmal, három pedig évnente 6—6 kézi és 4 ökörrel 4—4 napszámmal szolgált.

Zejk Sámuel árváinak 3 jobbágya évenként külön-külön 48 napszámot adott.

Zejk Sámuel 3 colonussa közül kettő egyenkint 48 tenyér és 12—12 négyökrös napszámadásra, a harmadik csupán 48 gyalogszeres munkára volt kötelezve.

Gróf Gyulai Lajos 3 embere 9 négyökrös eke és 8 tenyér napszámot adott és egy-egy rideg két éves sertést.

Brádi Sámuel 2 jobbágya hetenkint 1 napot.

Buda Ignác 3 jobbágja közül egyik heti 2, kettő pedig heti 1 napszámot nyújtott.

Valamennyi jobbágy a fentiekén kívül egyénenkint 1—1 tyukot. 10—10 tojást, asszonyaik pedig minden füst után 3 font kenderet szolgáltatott be.

Végösszegében a 41 jobbágy földes urának évenként 75 négyökrös, 2805 gyalog napszámmal, (akár ökörrel ennek felét) 41 tyukkal, 410 tojással, 3 disznóval, 123 font kenderrel és 5 R. frttal tartozott. Kötelesek voltak ezen felül földesuraiknak Erdőhát községben levő összes gabonáját más községbeli »számosabb colonusaik segítségével« learatni. Ha mindezekhez hozzáadjuk a tizedet is, láthatjuk, hogy e község lakóinak bővön kijutott mindenből.

Feresd teljesen kincstári birtok volt. 31 jobbágya 1818-ig a többször említett évi 6 napon kívül hetenkint akár gyalogszerrel, akár ökörrrel 2—2 napot robotoltak.

1818-tól 3 napi munkaadás járta, nem maradván el a rendes szőlő- és búzakaró szolgáltatás sem.

Összes szolgálatuk 186 mezei, 4836 bányanapszám, 2050 szőlő, 310 búzakaró, 93 frt. robot és 175 R. frt. 10 kr. urbéri dézsma váltságból állott.

Goles község lakói szintén a kincstárt szolgálták. 1818 előtt s azután is oly szolgálatokat teljesítettek, mint akár a fentemlített feresdiek.

A 30 jobbágys 180 mezel, 4680 bánya napszámot dolgozott. Beszolgáltatott 2050 szőlő, 300 búzakarót. Szolgálati váltságban 75 Rf., urb. dézsmában pedig 143 Rf. 23 krt. fizettek.

Groos község Boos praediumát képezte. A benne lakó 13 kincstári szénégető közül kilenc 4—4 Rfrtot, négy pedig 2 2 R. frtot fizetett. Szolgálatuk a 44 R. frt. megfizetésén kívül másból nem állott.

Hosdó 44 gazdáját 13 földes úr mondotta magáénak. A 44 jobbágys közül hét nem lakott a faluban s volt közöttük olyan is, ki két gazdát szolgált.

Br. Györffi Józsefnét 8-an szolgálták. Tartozásuk 2 mázsa vasból és 24 R. frtból állott.

Özv. gr. Haller Jánosné 3 jobbágys összesen 3 mázsa vasat és 600 abrónsot szállított évenként a nagyrápolti uradalomba.

Zejk Sámuel 5 jobbágys közül kettő 30—30 frtot, hárman pedig 20—20 R. frtot fizettek. Panaszkodtak, hogy ujabban uruk a zejkkalvi istálók és kutak javítására is rászoritja, jöllehet ennek váltsága fejében 50 R. frtot fizettek.

Sándor Mózes jobbágysai régi időkben évenként 16 ezüst forintot fizettek, de 1820-ban csak bankóban fizették a fenti összeget. Az 1816. évi nagy éhínség következtében sokan elhaltak, úgyanyira, hogy nevezetnek csak öt jobbágys maradt, akik két mázsa vasat és 180 abrónsot szolgáltattak. E jobbágysok különben csak külsőséggel bírtak s eredetileg Bunyillán laktak.

Naláczi Lajosné egy jobbágys szintén Bunyillán tartózkodott s a Hosdón birt külsőségeért évente két hetet szolgált gyalogszerrel, dézsma váltságul pedig 10 R. frtot fizetett.

Lukács Ferenczné 3 jobbágya közül egyik 10 R. frtot s egy bárányt adott, saját élelmezésen 18 kalangya búzát aratott, ezen felül 9 kasza napszámmal tartozott. A másiktól 10 R. frt, 12 kalangya búza aratás és 6 kasza napszám járta. Harmadik jobbágya Bunyillán lakott, szolgálatát nem tudjuk.

Br. Jozsika Dániel 3 jobbágya 2 mázsa vassal és 2 R. frt 16 krral tartozott.

Br. Kemény Andrásnak egy jobbágya erdőőr, *gornik* lévén, semmivel sem tartozott, ugyszintén.

Kendeffy Paulina erdőpásztora sem.

Butsi Mihály 3 jobbágya hetenkint akár kézi, akár ökörnapszámban az uraság étele mellett 2–2 napot adtak, beleszámítva a jövés és menést is.

Valamennyi jobbágy az elősoroltakon kívül 1–1 font kenderrel is tartozott.

Összeségében a községből évenként 312 napszám, 10 mázsa vas, 780 abroncs, 44 font kender. 1 bárány és 68 R. frt. 50 kr. urbarialis taxa váltságpénz került ki.

Kismuncsel lakói a dévai kincstári uradalmat szolgálták s bevallásuk szerlnt szolgálataik emberemlékezet óta változatlan volt. A falu 7 örökségből állott,*) a hét örökség közül hatnál hetenkint 2 napon 4 ökrös napszámot, aratáskor ezenfelül gyalogszerrel 2 napot szolgáltak. Dézsmát természetben szedték, gabonán kívül tizedet adtak kenderből, sertésből, juhból, kecskéből és mézből, ez utóbbiak fejében pénzül sertés után 6, fejő juh vagy kecske után 6, medő után 3, egy méhért 2 kr. váltságot fizettek. Korcsma váltság fejében 6 örökség egyenkint 42 krt, összesen 4 R. frt 12 krt. fizetett. A hat örökségen 4 marhátlan ember is lakott, kik évenként 22 szekér szenet is égettek a vajdahunyadi uradalom vasolvasztói részére, a 7-ik örökség kiváltságos volt s a jobbágyok erre vonatkozó vallomását a következőben adom:

»A hetedik örökségről, melyen a Tyeleu famillia lakik, a dézsmán kívül semmiféle Dáciát és Prestatiot nem téssen, tsak fizet esztendőre hat R. forint taxát. Miért légyen így megkülömböztetve ezen örökség a többi örökségtől a praestatiokra nézve, nem tudhatjuk.«

*) (Kismuncsel lakói ma is tudják s beszélík, hogy községük eredetileg 7 örökségből állott.)

E 7. örökség kiváltsága onnan ered, hogy annak tulajdonosa, az immár jobbágy sorban levő és eloláhosodott Tyeleu eredetileg talán Telő, Tiló, esetleg Csaló famillia mint magyar nemes kaphatta örökségét. De mert idők folyamán elszegényedtek, több más nemeshez hasonlóan jobbágyokul szegődtek s mint ilyenek részben kiváltságot élveztek.

E család különben egykor jómódu lehetett, emellett bizonyít legalább a szomszédos Merisor község egyik határneve, melynek mintegy 400 kat. hold területe »Tierina Teleului« — Telő parlagja, ugarföldje — néven ismeretes.

A falu 23 gazdája összeségében 612 négyökrös, 12 gyalogszer napszámmal, 22 szekér szénnel és 10 R. frt. 12 kr. urbéri dézsma váltsággal tartozott.

Lelesz község kincstári tulajdon volt, 70 gazdája 1818-tól szerződés szerint szolgálta a hunyadi uradalmat. Robotjuk 420 mezei, 10920 bányanapszámból, minimum 3500 drb. szőlő- és 700 búza karóból állott. Urbarialis dézsma fejében 530 R. frt. 30 krral, szolgálat megváltásban 210 R. frttal járultak.

Merisor község 26 colonussa a következőknek és következőképen róvták le terheiket:

Zejk Dániel 16 jobbágya közül ötön külön-külön 30 napi gyalog napszámmal és 9 napot két ökörral robotoltak. — Máskettő 27—27 tenyeres és 7—7 szekeres napszámot adott. Kettő együtt 48 gyalog és 5 szekeres napszámmal szolgált, míg kettő 20—20 gyalogszeres és 2—2 szekér nappal tartozott. Egy jobbágy 40 gyalog és 4 szekeres szolgálatot teljesített. Egy másik 20 kézi és 2 szekeres napja napszámadásra volt kötelezve, az utolsó 52 napot tenyérrel és 12 napot ökörral szolgált évenként. Ezen felül valamennyi colonus »dézsma ledemptióba« 8—8 napot dolgozott. Fejenként továbbá 150 szőlő-karót, 2 véka zabot, 1—1 tyukot, 10—10 tojást vittek az uraság portájára. Feleségeik ezen kívül 2—2 font fonalat és 10—10 sing vásznat tartoztak fonnin, illetve szőnl. — Taxaváltság fejében a 16 jobbágy 50 váltó forintot is adott.

Özv. Barcsay Ábrahámné szül. gróf Bethlen Zsuzsánnát 6 jobbágy szolgálta, kik közül ketten 15—15, ketten 30—30, ketten 52—52 napot dolgoztak kézi napszámban. Semmi egyébbel nem tartoztak.

Pálffy Imréhez négyen tartoztak, kik közül kettő évenként 2—2 hetet, kettő pedig 4—4 heti tenyérnapszámot adott s összesen *régi bévett szokás szerint* 30 váltó forintot fizettek.

Merisor község összes szolgálata kitett tehát gyalogszerben: 742, székérnapzámban 91 napot, 2400 drb. szőlő karót, 32 véka zabot, 16 tyukot, 160 tojást, 32 font fonalat, 162 sing vásznat és 80 váltó forint urb. váltságot.

Nagymuncsel eredetileg a dévai uradalomhoz tartozott, de a jobbágyok vallomása szerint 1760—1770 körül Vajdahunyadhoz csatoltatott. 1818. évi szerződésük szerint huszonkilencen 174 mezei, 4524 bánya napszámmal, 1450 szőlő, 290 búza karóval, 76 R. frt. 30 kr. urbéri és 86 R. frt. 50 kr. szolgálati váltsággal tartoztak.

Plop-on 18 jobbágy lakott s a vajdahunyadi kincstári uradalmat szolgálták szintén. 1818 előtt akár kézi, akár ökör napszámuk hetenkint kettő volt. A fejenkinti 10—10 kalangya búza aratás, 2 napi kaszálás, 50—50 karó szolgáltatás itt sem maradt el.

1818-tóli szolgálatuk: 108 mezei, 2808 bánya napszám, 900 szőlő, 180 búza-karó, 57 R. frt. urbéri dézsma és 54 R. frt. szolg. váltságból állott.

Pojeniczatomi 26 szolgáló embere Vajdahunyadnak robotolt. A Plopnál említett szolgálatokon kívül a bárányokból adtak dézsma-t, de jogukban állott ezek drbját 2 krral megváltani.

Szolgálatuk a következőből állott: 156 mezei, 3744 bánya napszám, 1600 szőlő, 260 búza-karó, 94 R. frt. 35 kr. urbéri dézsma és 84 R. frt. szolgálati váltság.

Pojeniczavojni községben kincstári jobbágyokul a falu 21 gazdáját találjuk s Vajdahunyadot szolgálták. 1818 előtti szolgálatuk a fentebbi községbeliekével azonos. 1818-tól 126 mezei, 3276 bánya napszámadás volt kötelező, beszolgáltattak 1850 szőlő, 210 búza-karót. Urbéri dézsma váltságban 101 R. frt. 15 kr., szolgálatuk váltságában pedig 62 R. frt. 30 kr.-t fizettek az uradalom pénztárába.

Rudán 34 jobbágy lakott, ezek közül Vajdahunyadhoz 29-en tartoztak, 1818-ig szolgálatuk mint Plopnál. 1818-tól mezei napszámuk 174, bányamunkájuk 4524 napot tett. Beszolgáltattak 1450

drb. szőlő, 290 búza karót, urb. dézsmában 72 R. frt. 30 krt, szolgálati taxában 86 R. frt. 30 krt fizettek.

A 29 kincstári jobbágyon kívül 3 Bogya Józsefet szolgálta. Robotjuk akár tenyeres, akár két ökrös napszámban 50—50 napot tett ki.

Ugyanennyivel tartozott ifj. Bogya József egy jobbágya is.

Bogya Györgyöt egy jobbágya hason föltétel mellett 60 nappal szolgálta.

Runk (Nagy) 23 gazdája a vajdahunyadi uradalomhoz tartozott. 1818-ig heti 2—2 napszámmal, 10—10 kalangya búza aratással, 3—3 napi kasza napszámmal, fejenkénti 50—50 szőlő és 10—10 búza karóval adóztak szintén. 1818-tól összesen 138 arató és kasza, 3588 bánya napszámmal, 2000 szőlő, 230 búza karóval 80 R. frt. urbarialis dézsma és 57 R. frt. 30 kr. szolg. váltsággal tartoztak a kincstárnak.

Szocset 26 gazdájához Vajdahunyad tartozott számot. 1818 előtti szolgálat a rudaiékéval teljesen megegyezett. 1818-tól eképen alakult:

Mezei napszám 156, bányamunka 3056. Szőlő-karóban beszolgáltattak 1300, búza-karóban pedig 260 drbot. Urbéri dézsma váltságuk 40 R. frt. 30 kr., szolgálati váltságuk 65 R. frtot tett ki.

Szohodol jobbágjai számszerint 23-an nemeseket szolgáltak s a *régi bevett szokás szerint* hetenkint akár gyalog, akár szekér napszámot kettőt adtak. Semmi egyéb dációval nem szolgáltak. A 23 colonus közül Lukács Ferencznek 3, Butsi Jánosnak 3, Zejk Sámuelnek 1, Zeyk Dénesnek 1, özv. Naláczy Lajosnénak 3, Gola Dánielnek 1, Győrffy Mózesnek 1, Marilay Ábrahámnak 1, Cserna Sámuelnek 1, Gola Demeternek 1, Dragota Györgynek 1, br. Kemény Andrásnak 1 jobbágy jutott, kik összeséggel 2392 napszámot adtak.

Ulm község 14 jobbágya szintén a környék nemeseit szolgálta. Szolgálatuk Benedikty Leopold 3 jobbágjának kivételével, „*emlékezet óta nem változott*“. E szolgáló emberek 1815-ig a többiekkel egyformán robotoltak, de ezidőtől Benedikty sárfalvi birtokán dolgoztatta őket s egy telekről hárman gyalogszer és ökörrrel 105 napot dolgoztak. Feleségeik »asszonyi szolgálatban« 3 font kendert vagy gyapjat fontak. Földesúri daciák fejében füst szám szerint 1—1 tyukot és 10—10 tojást adtak „*Karátson tyukja és*

tojása nevezete alatt“. Egy jobbágya egy egész telken lakván, évenként 208 napi munkát teljesített. Dáciában 1 tyukot, 10 tojást nyújtott, az asszonyi szolgálatot azonban 1 frtért megváltotta.

Makray Zsigmond 3 embere egy fél telekről 104 napot, 3 tyukot és 30 tojást nyújtott.

Makray János két jobbágya egy egész telekről 208 napot szolgált, 2 tyuk, 20 tojás járta, asszonyaik ezen felül együtt 9 font kendert v. gyapjút fontak.

Makray Sándorné 5 embere egy fél telekért 104 napot robotolt éven át fejenként 1 tyukot, 10—10 tojást vittek, feleségeik pedig 3—3 font kendert vagy gyapjat fontak.

A falu tehát összesen 939 napszámot, 33 font fonott kendert v. gyapjat, 14 tyukot, 14 tojást és 1 R. frtot nyújtott.

Valár község lakói több más községekhez hasonlóan a kincstárt szolgálták, számszerint 8-an. Az 1818. évet megelőzőleg legutóbb Runk községnél említett szolgálattal tartoztak. Az 1818. évi kontraktus e község lakóira is érvényes volt. Egy kimutatás szerint évenként a bányában állandóan 39 felnőtt, 2 kisegítő gyerek és 46—48 ökör dolgozott. 1818-tól 48 mezei, 1248 bánya-napszámmal, 2400 szőlő- és 80 búza-karóval tartoztak. Urbárialis dézsma és dáciák, valamint szolgálat megváltás fejében összesen 40 R. frtot fizettek.

A jobbágyok szolgálatait így községenként átvéve végeredményben a következőkre jutunk:

Úgy a kincstár uradalmát, valamint a nemeseket szolgálók az általuk birt telkek után földes uraiknak évenként bizonyos napszámmal — u. n. mezei, bánya és asszonyi szolgálatokkal — termények és apró jószág utáni dézsmával s egyéb adományokkal, u. n. *dáciák*-kal tartoztak.

Egész telekkel bíró jobbágy hetenkint 4, évenként 208, fél telekkel bíró hetenkint 2, évenként 104 nappal tartozott. Félteleknél kissebbel rendelkező ennek arányában robotolt.

S hogy úgy mondjam alapszolgálat körül csoportosult a többi munka, mint az arató, kaszáló trágyahordó, ugaroló, fa és szénhordó és asszonyi szolgálat; a dézsmát szintén főtenyezőként véve, mellékesül az u. n. dáciák — mint a milyen az esetleges gabona, a vas, patkó, karó, abroncs, kender, gyapju, vászon, tyúk, tojás, méz — vétettek.

Pénzbeli szolgáltatásuk földes uraikkal szemben az úrbéri dézsma váltságból, a köteles napszám és dáciák megváltásából származó összegekből állhatott.

Az úrbéri dézsma váltságot egyfelől a terményekből szedett tized becslés vagy egyezség szerinti összege, másfelől az aprómarha, mint sertés, fejős juh és kecske utáni 6—6 kr., meddő juh vagy kecskéért járó 3—3 kr., bárány és méhkasonkinti 2 kr. váltságösszeg képezte.

A köteles napszám megváltása egyezség útján létesült. Mint láttuk a kincstár jobbágyonként 1818-tól egy évre 2 R. frt 30 kr-al elégedett meg, míg a nemesek különböző nagyságban szabták meg.

A fentebb elősorolt dáciákat a földes úrral történt közös megállapodás szerint válthatták meg a jobbágyok.

A kincstári jobbágyok úgy látszik féltelkeken laktak s szolgálataik nagy része egyöntetű volt s eképpen oszlott meg:

1818 előtt hetenkint 2 napi kézi napszám, ezenfelül nyáron trágyahordás és ugaroláskor 4 napi szekérrel való szolgálat.

Aratás és széna kaszálás idején külön, összesen 6 napi munkával tartoztak, illetve ennek fejében egyénenkint 10 kalangya búzát arattak s karóztak, két szekérre való füvet kaszáltak s takarítottak össze.

Miután pedig a kincstár dézsmát nem szedett, a természetben beszolgáltatandók helyett ki s ki tizedének megfelelően úrbéri dézsma váltságot fizetett.

Dáciák fejében 10—10 búza — s a fejenként illetve a bírt ökrök számához képest 50—50 szőlő-karót szállítottak be a vajdahunyadi uradalmi szőlőkbe.

A rendes szolgálat alól kivételt képeztek azon idők, melyekre — tekintettel vasbányáinak művelésére — a kincstár külön szerződést kötött jobbágyaival s ily alkalmakkor bizonyos módosításokat léptettek életbe. Hogy az 1674., 1725. és 1754. évek lényegében mennyit változtattak a szolgálatokon, nincs módomban közölni s csak az 1818-ban kötött egyezségről számolhatok.

Ennek értelmében az aratás és kaszáláskori 4 nap 6 napra emeltetett, a karók száma 10, illetve 50 maradt, a heti 2 napi rendes mezei munkálatok alól felmentettek, ennek fejében minden

jobbágy 2 R. frt. 30 kr. váltságot fizetett, de köteles volt napi bér mellett hetenkint 3 napot a vasbányákban dolgozni. Hogy megnyit tett ki a napi bér, nem tudni, de valószínű, hogy a megváltással arányban állott.

A kincstári jobbággyokkal szemben a nemesek jobbággyainak úrbéri dézsma váltsága, valamint dáciái, illetve ezek megváltása a földes urak kényétől függött. Mint láttuk, némely kevésel is megelégedett, mindkettőből, más meg alaposan kivette részét.

Annak szemléltetésére, hogy 1820-ban úgy a kincstárnak, valamint a nemeseknek községenként és összevéve mi követelése volt jobbággyaitól, külön táblázatot állítottam össze.

I. Kincstári jobbággyok szolgálata 1820-ik évben.

Sorszám	K ö z s é g	Jobbágy sz.	Mezei	Bánya	Összes	Szöllő	Buza	Szén székér	Urbéri dézsma váltság		Robot váltság		Össze- sen	
			n a p s z á m			k a r ó			Rfrt	kr.	Rfrt	kr.	Rfrt*	kr.
1	Alun	61	366	9516	9882	6000	610	—	263	30	152	30	416	—
2	Aranyos	15	90	2340	2430	750	150	—	11	15	37	30	48	45
3	Batrina	70	420	—	420	—	—	—	—	—	—	—	—	—
4	Bunyilla	5	30	780	810	500	50	260	20	30	12	30	33	—
5	Cserbel	65	372	10140	10512	6000	620	—	286	—	162	30	448	30
6	Cserisor	58	348	9048	9396	2900	580	—	75	—	145	—	220	—
7	Feresd	31	186	4836	5022	2050	310	—	175	20	92	30	267	50
8	Goles	30	180	4680	4860	2050	300	—	143	23	75	—	218	23
9	Groos	13	—	—	—	—	—	—	—	—	44	—	44	—
10	Kismuncsel	23	1236	—	1236	—	—	22	10	12	—	—	10	12
11	Lelesz	70	420	10920	11340	3500	700	—	530	30	210	—	740	30
12	Nagymuncsel	29	174	4524	4698	1450	290	—	76	30	86	30	162	—
13	Plop	18	108	2808	2916	900	180	—	57	—	54	—	111	—
14	Poj. Tomi	26	156	3744	3900	1600	260	—	94	35	84	—	178	35
15	Poj. Vojni	21	126	3276	3402	1850	210	—	101	15	62	30	163	45
16	Ruda	29	174	4524	4698	1450	290	—	72	30	86	30	159	—
17	Runk (Nagy)	23	138	3588	3726	2000	230	—	80	—	57	30	137	30
18	Szocset	26	156	3056	3212	1300	260	—	40	30	65	—	105	30
19	Valár	8	48	1248	1296	2400	80	—	20	—	20	—	40	—
Összesen :			622	4728	79028	83756	36300	5120	282	2058	1447	30	3505	30

* 1 rénes forint = 60 kr.

9*

A kincstár 19 falujában lakó 622 jobbágya 1820-ban tehát a végösszegben foglaltakkal tartozott.

Ebből némi bepillantást nyerhetünk a kincstár vajdahunyadi vasgyárának üzemébe s látjuk, hogy ugyancsak súlyt fektetett erre, hisz csak az Erdőhátság e pár falújából évenként 79028 bányanapszámot nyert.

Az eddig elmondottak némi világot vetnek egyúttal a kincstár vajdahunyadi gazdálkodására is. Nagyobb szabású s rendes gazdálkodás folyhatott ott, ha csupán a felsorolt községek 1818-ik évet megelőzőleg évenként 2416 szekér trágyahordással, 2416 eke, 62816 gyalog, avagy kétökrös napszámmal tartoztak, s ha a 622 jobbággy által nyaranta learatott búzakalangyák száma e vidéken szokásos 30 kévével 6040-et tett ki s az általuk lekaszált széna 1008 szekérre ment, s minimum 36300 drb szöllő és 5120 búzakarót szolgáltatott be.

Hogy pedig az erdőhátvidéki falvaktól mit nyertek a környék nemesei, ugyancsak táblázatba foglalom:

II. Nemesi jobbágysok szolgálatái 1820. évben.

Folyó szám	Község	Ne- me- sek	Job- bá- gyok	S z o l g á l a t:																		Jegyzet	
				gyalog- szer v. két ökrös	4 ök- rös	Karó	Abrónes	Bárány	Disznó	Tyuk	Tojás	Patkó	Vas	Kender	Vászon	Zab	Urbéri dézsmá- váltáság		Szolgá- lati váltáság		Összes		
																	száma	napszám	d a r a b				
1	Bojabirz	5	19	1068	282	—	100	—	—	11	110	—	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	19 jobb. dézsmát és apró marhából 8 adott és az összes búza aratás
2	Bunyilla	9	29	218	—	—	120	6	—	—	—	12	3	—	—	—	222	—	—	—	222	—	
3	Doboka	3	23	2990	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	20	—	—	—	20	—	
4	Erdőhát	9	41	2805	75	—	—	—	3	41	410	—	—	123	—	—	5	—	—	—	5	—	
5	Hosdó	13	44	312	—	—	780	1	—	—	—	—	10	44	—	—	68	50	—	—	68	50	
6	Merisor	3	26	742	91	2400	—	—	—	16	160	—	—	32	162	32	80	—	—	—	80	—	
7	Ruda	3	5	210	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
8	Szohodol	12	23	2392	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	
9	Ulm	4	14	939	—	—	—	—	—	14	140	—	—	33	—	—	—	—	1	—	1	—	
Összesen :		61	224	11676	448	2400	1000	7	3	92	820	12	13	232	162	42	395	50	1	—	396	50	

A kincstári és nemesi jobbágyságok szolgálatait összehasonlítva azt látjuk, hogy a kincstári jobbágyság szolgálata — általában véve — a nemest szolgáló jobbágyságnál jóval meghaladta.

Végeredményben pedig a következőkre jutottunk:

1820-ban az Erdőhát 26 községében lakó 846 jobbágyság a vajdahunyadi kincstári uradalmon kívül 61 nemest szolgált. A 846 jobbágyság szolgálata ez évben kitett 95880 napszámot, 38700 szőlő-, 5120 búzakarót, 1000 abroncsot, 92 tyúkot, 920 tojást, 7 bárányt, 3 sertést, 12 patkót, 13 mázsa vasat, 42 véka zabot, 232 font kendert, 162 sing vásznat és 282 szekér szenet. A természetben kivett dézsmán kívül dézsma váltságban 2453 Rfrt 50 krt, robot váltságban 1448 Rfrt 30 krt, pénzben tehát összesen 3902 Rfrt 20 krt fizettek.

Hogy mily terhektől szabadult föl a jobbágyság, ime 26 falú szolgálatainak felsorolásából is megítélhetjük.

SZABÓ IMRE.

TÁRCA.

Nagyvárad

Dr. Sólyom-Fekete Ferenc.

1839 okt. 1. — 1906 aug. 2.

Hosszas betegség után, élete 67-ik évében ragadta ki a halál Nagyvárad Dr. Sólyom-Fekete Ferenc tagtársunkat, Társulatunk örökös tiszteleti elnökét körünkéből. A magyar történettudományt nagy veszteség érte halálával. Életének javarészét az igazságügynek szentelte s így halála nagy veszteséget jelent a magyar bírói karban és az előkelő jogászvilágban is. Az irodalom szeretete már ifjú korában felébredt, a múlt emlékei iránt való komoly érdeklődés terelte őt a történetírás mezejére.

Régi nemesi család ivadéka, Almaszegen, Biharmegyében született. Középiskoláit Nagyváradon, jogi tanulmányait a budapesti egyetemen végezte el, ahol 1867-ben doktori címet nyert. Ugyanabban az évben a pesti ítélőtáblánál letette az ügyvédi vizsgát s Nagyváradon irodát nyitott; két évi ügyvédeskedése után a nagyvárad járás főügyésze lett. 1871-ben Kőrösbányán az ottani kir. törvényszéknél kir. ügyész, 1875-ben Déván törvényszéki elnök lett. Ezen állásában 1899 május 11-ig maradt meg, amikor nagyfokú szembaja miatt nyugalomba vonult.

Minket mint történetíró érdekel legjobban s mint olyan férfiú, akinek lelkét a múltnak emléke és szeretete töltötte el. *Jelszava volt: megmenteni Hunyadmegye ősrégi emlékeit, felderíteni múltját s megismertetni jelenét.* A régi »Hunyad« c. lapnak 1879. évi 31. számában felhívást tett közzé ezen cél érdekében. Szava visszhangra talált s a következő 1880-ik évben 544 taggal alakult meg a „*Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat*“ s nagy buzgalommal kezdett a megye történelmi és régészeti emlékeinek a gyűjtéséhez. A tudományért rajongó lelke itt sem nyugodott meg, hanem tovább haladt s hogy a tudományos világ is értesüljön tetteről, megindította Társulatunk

Évkönyvét s annak tartalmát úttörő értekezéseivel gazdagította s ez a vállalata annyira megerősödött, hogy már a XVI. Évkönyv látja meg a napvilágot. Nagy szenvedélyvel kutatta át Hunyadmegye nemes családjainak leveles ládáit, az azok között talált értékes okiratokat lemásolta, s hogy a tudomány is hasznát vegye, a Társulat Évkönyvébe közölte. Átlátta azt, hogy az egyes családok az őseikről hátrahagyott régi írásaiknak kellő becsét nem tulajdonítanak, reábeszélte őket, hogy ajándékozzák a »Hunyadmegyei Tört. Társulat«-nak s így e Társulatnak megalapította a levéltárát, amelyben már egy pár ezerre szaporodott a régi oklevelek száma. E levéltár igen gazdag kútforrása Hunyadmegye múltjának.

Irodalmilag a jog és történetírás terén magaslott ki, jogi művei: „*A pandekták sommás átnézete.*“ Pest, 1864. „*A közönséges és a részszerű magyar egyházjog elemei.*“ Pest, 1872., ezen műve két kiadást ért meg. Tevékeny publicistikai működést fejtett ki mint a »Bihar« című lap szerkesztője.

Történeti értekezési nagyobbára Társulatunk Évkönyveiben és a »Századok«-ban jelentek meg, ezek közül a nevezetesebbek: *Az oláh incolatus Hunyadmegyében, Helyneveink történetéhez, A magyarság ősisége Hunyadmegyében, A zsilvölgy betelepítéséhez, Egy ősi magyar telep* (Hosdát), *A Kendeffy-család őseiről és birtokviszonyairól* és még sok más értékes.

Társulatunk megalapításában nagy segítsége volt neki néhai Dr. Gróf Kuun Géza; ez a két jeles férfiú oly biztos alapra helyezte azt, »hogy rendületlenül élhet tovább hazafias, tudományos és muzeális céljainak, melynek valósítása a kegyeletnek legszebb nyilvánítása lesz az ő áldott emlékezetők iránt.«

A halottat, kinek koporsójára Társulatunk is letette kegyelele jeléül koszorúját, augusztus 4-én saját házából bocsátottuk örök útjára. Gyászoló családjá a dévai róm. kath. sírkertbe helyezte örök nyugalomra. Élete történetével bővebben fogunk foglalkozni.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

A „Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat“
1905. évi szeptember hó 27-én d. u. 3 órakor tartott igazgató-
választmányi ülésének

J e g y z ő k ö n y v e.

Jelen voltak: Réthi Lajos alelnök elnöklete alatt dr. Apáthy Árpád, Barthos Indár, Borostyáni Béla, Beke Ferenc, Buda Imre, br. Jósika Lajos, Pais Elek, Péterffy Márton, Pogány Béla, Szabó Imre választmányi tagok, Ballun Ernő könyv- és levéltáros, ideigl. titkár, Mailand Oszkár múzeumigazgató, Kuzaila Péter ideigl. pénztáros, Bottyán József segéd-titkár, jegyző és Brauner Ferenc, dr. Gonda József főreáliskolai tanárok mint vendégek.

1. Elnök üdvözli a választmányi tagokat és ama örömének ad ki-fejezést, hogy szép számban jelentek meg az ülésre. Kéri őket, hogy érdeklődésüket ezutánra is tartsák meg, az ülést megnyitja.

2. Az 1905. évi május 10-iki és június 10-iki rendkívüli ünne-pélyes közgyűlési és a június 10-iki választmányi ülések jegyzőkönyvei* felolvastatván, hitelesíttetnek.

3. Ballun Ernő id. titkár jelenti, hogy Kolumbán Samú társulati titkártól az irományokat Pais Elek és Buda Imre vál. tagok jelenlétében átvette s ezután a titkári hivatalt ideiglenesen vezette.

Tudomásul szolgál.

4. Elnök jelenti, hogy Ballun Ernő id. titkár állásáról való lemon-dását beadta, mivel a kormány megbízásából külföldi tanulmányútra

* Az 1905. évi május 10-iki és június 10-iki gyűlések jegyzőkönyve a XV-ik évkönyvben közöltetett.

indúl. Javasolja, hogy Ballun Ernőnek, aki ezen idő alatt a titkári teendőket lelkes buzgósággal látta el és hogy a Társulat 25 éves történetét, nagy körültekintéssel és odaadó fáradsággal írta meg, jegyzőkönyvi elismerés szavaztassék.

A választmány elnök javaslatát helyeslőleg tudomásul veszi és Ballun Ernőnek jegyzőkönyvi elismerést szavaz.

5. Elnök ezzel kapcsolatban javasolja, hogy a folyó évi közgyűlésig a titkári teendők ideiglenes vezetésével Barthos Indár vál. tag bízassék meg s felkéri Buda Imre és Pais Elek vál. tagokat, hogy a titkári iratok átvételénél jelen legyenek.

A javaslat elfogadtatik.

6. Elnök jelenti, hogy Szöllősy Lajos társ. pénztáros beadta lemondását. A választmány utólagos jóváhagyás reményében a pénztári teendők vezetésével megbizta Kuzaila Péter vál. tagot, akit maga helyett pénztárosnak ajánl.

A választmány Szöllősy Lajos pénztáros lemondását tudomásul veszi s felkéri Kuzaila Pétert, hogy a folyó évi közgyűlésig kezelje a pénztárt.

Elnök jelenti, hogy Dr. Réthi Gyula társ. ügyész beadta lemondását, mivel a lakhelyét Budapestre tette át.

A választmány Réthi Gyula dr. ügyész lemondását tudomásul veszi s a folyó évi közgyűlésig az ügyészi teendők végzésével Dr. Leitner Mihály dévai köz- és váltóügyvédet kéri fel.

8. Titkár ajánlja évdíjas rendes tagokul 1906-tól: *Székely Mózes* erdőfelügyelőt Déván, *Dr. Gonda József* áll. főreálisk. tanárt Déván.

Megválasztatnak.

9. Titkár bejelenti Pap Károlynak évdíjas rendes tagságáról való lemondását; *felolvassa* Kolumbán Samú társ. titkár levelét, melyben állásáról lemond; Pécs város átiratát, melylyel »Emléklapok« c. könyvet küld; a »Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének« utasítását az alapszabályok változtatásáról; a 400 kor. múzeumi állami segély felhasználására vonatkozó tervezetet; a *M. K. Orsz. Főfelügyelőségnek azon öröndetes átiratát, melyben közli, hogy a „Magna Curia“-t annak idején meghatározandó feltételek mellett hajlandó a m. kir. pénzügyminiszterium a Társulatnak átadni; főfelügyelőségi körlevelet valamennyi kulturális intézethez; a 400 kor. múzeumi segély felhasználásáról szóló tervezet jóváhagyását.*

Tudomásul vétetnek.

10. Titkár bemutatja Kuzaila Péter id. pénztáros átvételi jegyzéket a pénztári ügyiratokról.

Tudomásúl szolgál.

11. Titkár bemutatja a „*Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelőségének*“ leiratát az államsegély felhasználásáról.

Tudomásúl szolgál.

12. Titkár bemutatja a dévai polgármester átiratát, melyben értesíti a Társulatot, hogy a m. kir. belügyminiszter az alapszabálytervezetet nem láttamozhatja, míg a „*M. K. Orsz. Főfelügyelősége*“ alá tartozó kulturális intézetek alapszabály-tervezete minta gyanánt el nem készül s annak alapján kívánja az alapszabály módosítását.

Tudomásúl szolgál.

13. Titkár jelenti, hogy a magyar ornithologiai központ „*Recensiv critica*“ és „*The Method*“ műveket ajándékuul megküldötte.

Tudomásul szolgál, nevezett művek a könyvtárba helyeztettek és köszönő irat küldetett az ajándékozó egyesületnek.

14. Titkár jelenti, hogy az E. M. K. E. a társulati múzeum képét és dr. Krenner Miklósnak, dr. gr. Kuun Géza felett tartott emlékböszéd-jének egy példányát kéri.

A vál. tudomásul vette az E. M. K. E. átiratát és dr. Krenner Miklós beszédét egy példányban elküldötte s elhatároztá, hogy e beszéd-ből még 100 drb. külön-lenyomatot készített, a múzeum képét annak hiánya miatt el nem küldheti.

15. Titkár bemutatja néhai dr. Gróf Kuun Géza hagyatékának végzését.

Tudomásul szolgál, a végzés irattárba helyeztetett.

16. Kuzaila Péter ideigl. pénztáros a következőkben teszi meg jelentését:

Vagyon :

Dévai Előleg. Szöv. 1746. sz. betéti könyve szerint	12061.43 kor.
Készpénz	111.16 »

Összesen : 12172.59 kor.

Kiadások :

Számlatartozások	81.20 kor.
Nyugta bélyeg	1.26 »
Néprajzi gyűjtésre	280.00 »
Erdőöri járulék	7.58 »

Összesen : 370.04 kor.

A felolvasott számadás jóváhagyólag tudomásul vétetik.

17. Pénztáros javasolja, hogy a tagsági díjakat a Déván lakó tagtársaktól nyugtakönyv útján szándékszik beszedni négy részletben, úgy amint azt a „*Dévai Nemzeti Casinó*“ teszi. A tagoktól pedig postai befizetési lapok útján.

A vál. pénztáros javaslatát elfogadja s utasítja, hogy a Társulatot vétesse fel a m. kir. postatakarékpénztár tagjai közé s a nevezett intézetnek tagsági díj fejében 200 koronát fizessen ki, a nyugtakönyvet rendelje meg, a könyv széthordásával egy alkalmas egyént bizzon meg, akinek jutalomdíj fejében a beszedett tagsági díjak 10 % fizesse ki.

18. Mailand Oszkár múzeum-igazgató jelenti, hogy Kolozsvárról az Erd. Muz. Egylet-től régi pénz és érem tartó szekrényeket beszerezte és a múzeumba elhelyezte; egyúttal jelenti, hogy Algyógyon lakó özv. Farkas Árpádné úrnő következő könyvadományokkal járult a Társulat könyvtárának gyarapításához:

„*Az emberi nemzetnek megsértődött törvényei*“ 1 db. „*Erdélyországnak közönséges törvényeiről*“ 1 db. „*Erdélyországnak három könyvre osztott törvényes könyve*“ 2 db; jelenti továbbá, hogy Halaváts Gyula társ. tag. orsz. főgeologus egy *veceli* bronz tárgyat ajándékozott a múzeumnak.

Tudomásul vétetnek; az ajándékozóknak köszönő írat küldetik.

19. Titkár bemutatja a jubileumi közgyűlést előkészítő rendező-bizottság 1905 március 31-iki gyűlésének jegyzőkönyvét, melynek egyes pontjai következő módosítással fogadtatnak el:

A választmány kimondja, hogy a jubiláris közgyűlést folyó évi október hó 22-én tartja meg a vármegyeház dísztermében. Egyúttal Koncz Domokos vál. tag elnöklete alatt rendező-bizottságot küld ki, melynek tagjai: Dr. Apáthy Árpád, Buda Imre vál. tagok, Kuzaila Péter társ. pénztáros és Barthos Indár társ. titkár, e bizottságot utasítja, hogy a vidékről érkezendő vendégek elszállásolásáról és a közebedről gondoskodjék. Utasítja a titkárt, hogy keresse meg a helybeli állami tanítóképző-intézet igazgatóját s kérje őt fel, hogy a vezetése alatt álló intézet növendékeivel egy pár hazafias dallal működjenek közre a jubileumi közgyűlésen.

20. Elnök jelenti, hogy a Társulat 25 éves története kéziratban elkészült, melyet ő fog bevezetéssel ellátni. Jelenti továbbá, hogy Jakab

Ödön költő, ígérete szerint, alkalmi költeménnyel nem működhetik közre a jubileumi gyűlésen, családi okok miatt.

Tudomásúl szolgál.

21. Barthos Indár felolvassa: „*Hol lépnek fel a románok a történelben?*” című értekezését.

A választmány a felolvasást köszönettel tudomásúl veszi,

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

K. m. f.

Hitelesítettett az 1905 november 11-iki igazgató-választmányi ülésen.

FÁY BÉLA s. k.
elnök.

BOTTYÁN JÓZSEF s. k.
segédtitkár, jegyző.

A „Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat“

1905. évi november hó 11-én d. u. 5 órakor tartott igazgató-választmányi ülésének

J e g y z ő k ö n y v e.

Jelen voltak: Fáy Béla elnök elnöklete alatt Dr. Apáthy Árpád, Beke Ferenc, Buda Imre, Péterffy Márton, Pogány Béla, Szirtes Henrik választmányi tagok, Réthi Lajos alelnök, Mailand Oszkár múzeum-igazgató, Kuzaila Péter pénztáros, Dr. Leitner Mihály ügyész, Dr. Gaál István társ. tag, mint vendég és Barthos Indár titkár, jegyző.

1. Elnök üdvözlí a megjelent választmányi tagokat és az ülést megnyitja. A tárgysorozat értelmében felszólítja a titkárt, hogy az 1905 szeptember 11-én megtartott igazgató-választmányi ülés és az 1905 október hó 22-én megtartott jubiláris 25-ik közgyűlés jegyzőkönyveit olvassa fel hitelesítés végett.

2. Az 1905. szeptember hó 11-én tartott választmányi ülés és a 1905 október hó 22-én tartott jubiláris 25-ik közgyűlés jegyzőkönyvei felolvasatván, hitelesítettnek.

3. Elnök felszólítja a társulat pénztárosát, hogy az 1905 október hó 22-én megtartott közgyűlésről a jelen választmányi ülésre halasztott 1906. évi költségvetést terjessze elő. Kuzaila Péter pénztáros megteszi előterjesztését, mely szerint a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat 1906. évi költségelőirányzata a következő:

Bevételek:

Tőkekamatból	520 kor.
Alapítványi kamatokból	150 »
Rendes tagsági díjakból	1000 »
Államsegélyből	400 »
Különfélékből	10 »

Összesen . 2080 kor.

Kiadások:

Ásatásra és népr. gyűjtésre	400 kor.
Társulat Évkönyvére	600 »
Titkár tiszteletdíja	200 »
Múzeumigazgató tiszteletdíja	200 »
Pénztáros tiszteletdíja	200 »
Szolga illetménye	60 »
Irodai és dologi kiadás	200 »
Előre nem látott kiadás	100 »
Egyenleg az év végén	120 »

Összesen . 2080 kor.

A felolvasott költségelőirányzatot az igazgató-választmány jóváhagyta és tudomásul vette.

4. Elnök felszólítja a Társulat titkárát, hogy a közgyűlésről a jelen választmányi ülésre halasztott jelentését tegye meg.

Titkár a következőkben teszi meg jelentését:

Mélyen tisztelt Igazgató vál. ülés!

*) A lefolyt 1904—905-ik társulati év eseményekben és eredményekben egyike volt a leggazdagabbaknak, amelyeket a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat működésének immár 25 éve alatt felmutathat.

A stagnálás keserves évei után a társulat regenerációja a legbiztatóbb remények között megindult. Legfőbb gondja volt a Társulat választmányának s az 1903. év őszén teljesen megújított tisztikarnak, hogy a társulati élet minden ágában bekövetkezett zavarokat és hiányokat rendezze, illetve pótolja.

Az emlékezetes 1903. évi közgyűlés kimondotta, hogy lan-kadatlan hévvel és kitartással akarja folytatni a kezdetben oly nemes inteniókkal megindított társulati tevékenységet — szükséges volt tehát, hogy a porond, melyen Társulatunk a munkásságát tovább akarta folytatni, rendezett legyen. Radikális tisztogatás nélkül hiábavaló lett volna minden megindított fáradozás.

Ezt a törekvést immár a legszebb siker koronázza. Az igazgató-választmány ülései hosszadalmasan foglalkoztak olykor a

Megjegyzés. * A fent közölt titkári jelentést Ballun Ernő társulatunk volt ideiglenes titkára, könyv- és levéltárosa állította össze.

legkényesebb ügyekkel is, mindenkor szem előtt tartva Társulatunk igaz érdekeit. Ezek után most már tudjuk, hogy mennyi a Társulat vagyona, kik annak tagjai, mi van a társulati muzeumban?

E nagy fontosságú dolgok közül röviden vázolom azon zavaros állapotokat, melyek a Társulatnak e három belső ügyét jellemezték.

A társulati pénztár ügye szorosan összefügg a második szintén nagyon fontos dologgal, a társulati tagság kérdésével. Előre is jelzem, hogy a pénztár ügyének rendezése 16 éven át szakadatlan kitartással és pontossággal működött volt társulati pénztárosunknak, Szöllőssy Lajosnak érdeme.

Az állapotok a következők voltak: Az első évek felbúzdulásában számosan ajánlották magukat tagokul a Társulatba való felvételre, de ezen tagok talán nem gondolták meg alaposan, hogy a társulati tagsággal nemcsak jogok, hanem köteleességek is járnak. Így azután feles számban jelentkeztek alapító, rendes és pártoló tagok. És jelenségnek egyik oka volt, amint nem minden bizonyíték nélkül állithatom, azon eljárás, hogy a társulati tagok számának növelése céljából sokszor indokolatlan kapacitatio indult meg, s valljuk be nyíltan bizonyos mértékig pressió is érvényesült ott, ahol érvényesülhetett. Ily módon a Társulat tábora szertelenül megnövekedett, de a természetellenes fejlődés nem is vált hasznára. Nem tudtuk, hogy ki csatlakozik szívvel-lélekkel hozzánk, ki vesz részt a társulati életben csak úgy immel-ámmal, avagy talán kényszerből.

A társulati tagok sorából lassan kiváltak azok is, kik a Társulattól más irányú, vagy más mervű működést vártak s így e tekintetben a vélemények kristályozódtak.

A takarítás nagy munkája Szöllőssy Lajos indítványára kezdődött meg már a múlt társulati év folyamán. A pénztáros jelentései szerint az utóbbi években már 6—7 ezer koronára rúgtak a be nem fizetett alapító- és rendes tagsági díjakból előálló hátralékok s így a pénztáros sohasem tudhatta helyesen informálni a választmányt a Társulatnak azon anyagi erejéről, amelyre egyedül kellett támaszkodnia sokszor nagy összegű költségeiseiben.

Nagy érdeme van a megindított actióban dr. Réthy Gyulának, a Társulat volt ügyészének is, aki a hátralékosokkal szemben, mint a Társulat jogi képviselője, a Társulat részéről mindenkor

tanúsított méltányosság határain belül, a Társulat érdekeit híven tolmácsolta.

A pénztár ügyeinek és állományának bizonytalanságát még egy más körülménynek is kell tulajdonítanuk. Ugyanis, a legutolsó decennium közepén a Társulat részére kiutalt, avagy kiszolgáltatott pénzek azon címen, hogy az Elnökség nevére küldettek, nem jutottak mindenkor a pénztáros kezeihez, hanem, bár a leltárok és okiratok tanúsága szerint a Társulat céljaira fordítottak, mégis a társulati pénztár megkerülésével folyósítottak.

Az ingadozás, bizonytalanság és rendszertelenségnek ezen jelenségei végre arra bírták a pénztárost, hogy a legnagyobb energiával követelje a választmánytól a hátralékok és a tagok számára ügyében való végleges döntést. Ez a munka már befejezést nyert, a múzeum számára kiutalt segélyek tényleges felhasználásának megállapítása végett pedig a számadási könyvek fel vannak terjesztve a Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségéhez.

A társulati tevékenységnek egy másik nagy jelentőségű célja a múzeum rendezése. Erről a múzeum-igazgató jelentése van hivatva bővebb adatokat szolgáltatni. Itt csak szembe állítom a multat a jelenel. Mikor a mostani múzeum-igazgató hivatalába lépett, a múzeumban egy raktárhoz hasonló tömkeleget talált, a hol a legbecsesebb antik műtárgyak megállapítható rend, számozás, származási és leltári útmutató nélkül össze-vissza heverték. Ha a Társulat történetének keretében a múzeum fejlődését vizsgáljuk, a gyakori költözködésekben magyarázatot találunk ezen állapotok létrejöveteléhez. A jelenben Mailand Oszkár múzeum-igazgatónak páratlan lelkiismeretessége s a múzeum rendezése körül szinte szenvedélylyé fejlődött buzgalma immár egy használható, megtekintésre méltó, tudományosan és a helyiség fogatkozásaihoz képest praktikusán berendezett múzeummal ajándékozta meg a Társulatot. Aki az óvilág szellemeinek e kövekbe öntött csarnokába lép, első benyomásul a csin és pedans-rend hatását érzi.

A régebbi ügybúzó gyűjtők nagy anyaghalmazt hoztak össze, múzeummá azt Mailand Oszkár tette.

E Társulatnak egyéb működése is érdekes adatokat tartalmaz. Így az irodalmi munkásság ismét annyira fellendült, hogy a multakkal egyenlő színvonalon áll az irodalmi termékeknek nemcsak minőségében, hanem mennyiségében is. Különösen az

utóbbi tekintetben sikerült elérnünk a régebbi tisztikarnak azon hő óhaját, hogy Társulatunk évenként adhassa ki Évkönyvét. A lefolyt év irodalmi anyagát és a hivatalos értesítőt magában foglaló XV. Évkönyv e hó végén hagyja el a sajtót.

Társulatunk a felpeszdlő élet követelményeinek megfelelőleg igen gyakran tartott üléseket. Így a legutóbbi Évkönyvnek egy évről szóló hivatalos értesítője 10 különböző nemű üléséről számol be. Ezeknek bővebb ismertetésébe bocsátkozni fölösleges dolog, minthogy Társulatunk minden tagja megkapta az Évkönyvnek őt megillető példányát, ahol a legutolsó évnek összes ülései részletesen ismertetve vannak egészen addig az időpontig, amíg az Évkönyv a sajtót elhagyja. Ugyanitt megtalálható a társulati névkönyv a tisztviselők, választmányi, tiszteletbeli, alapító és rendes tagok felsorolásával.

Végezetül megemlítem, hogy a Társulat belső életében ismét megújuló élénkség tapasztalható, az érdeklődés működésünk iránt ismét fokozódik, ami egy szép jövőnek záloga. A Társulat egyelőre programjának legsarkalatosabb pontjául kell hogy tartsa az elődöktől átvett örökség megtartását s annak a tudomány és nagyközönség számára hozzáférhetővé és használhatóvá tételét.

Midőn a Társulat tagjai ezen önzetlen nemes munkára, illetve annak folytatására vállalkoznak, jutalmazza őket ama gondolat, hogy fáradozásaikkal nemcsak általában a tudománynak, hanem a magyar tudományosságnak tesznek szolgálatot s ezzel a maguk részéről is hozzájárulnak a magyar geniusz dicsőítéséhez.

Tudomásul szolgál.

5. Elnök felszólítja a könyv- és levéltár ideiglenes vezetésével megbízott titkárt, hogy a könyv- és levéltárra vonatkozólag tegye meg a jelentését. Titkár következőkben teszi meg jelentését:

Mélyen tisztelt Igazgató-választmányi gyűlés!

*) Társulatunk gyűjteményei között a könyv- és levéltár évről-évre emelkedik jelentőségben. Nemcsak azért, mert fejlődése észrevehető módon halad előre, hanem azért is, mert a múlt

*) A fentt közölt jelentést Ballun Ernő, társulatunk volt könyv- és levéltárosa állította össze, mint aki 3 éven át volt buzgó könyv- és levéltárosa a Társulatnak.

eseményeinek, a múzeum tárgyainál bár romlandóbb, de legbeszédesebb emlékei itt vannak.

Könyvtárunk irodalmi feldolgozásban magában foglalja immár az ó, közép és új kor történetének úgyszólván minden ágát, minden nevezetesebb eseményét, levéltárunk pedig főként a megyei nemesség újkori történetének kialakulásához szolgálatot kimerítő, hiteles adatokat.

Könyv- és levéltárunk jelentőségéről fogalimat alkothat magának mindenki azon tényből, hogy az, aki e gyűjteményeinket alaposan áttekintette, tisztában van azzal, miszerint az elmúlt időkre nézve jellemző és fontos adatoknak úgyszólván kimeríthetetlen halmazával áll szemben. Mindenesetre megérdemli a Társulat könyv- és levéltára, hogy a jövőben egy ügybuzgó kutató egész ambícióját abba fektesse, hogy e gyűjteményekből, mint mély bányákból, a történelmi kincset napvilágra hozza.

A múltakban a könyv- és levéltár használatát és rendezését úgyszólván teljesen lehetetlenné tette az ismételt bekövetkező költözködés. Az idén már e miatt nem panaszkodhatunk. Könyv- és levéltárunk megtarthatta a főreáliskolában tavaly kapott pompás, száraz, világos emeleti helyiségét. Így a rendezés is tovább folyt minden zavar nélkül. A könyvtár nagy része már tavaly is rendezve volt tudományszakok szerint, az idén a folyóiratokra került a sor. A könyvtár ez évi történetében azonban a gyarapodás a legkiemelkedőbb momentum. Erről a következő kimutatás számol be:

A Hunyádmegyei Történelmi és Régészeti Társulat könyvtárának szaporulata az 1904—905. évben a következő volt:

1. Kádár József: Szolnok-Doboka vm. Monogr. VI-ik kötet.
2. Téglás Gábor: Hunyadvármegye Története.
3. Dr. Nagy Sándor: Magyar Compass.
4. Kugler Alajos: Vezető a soproni múzeumban.
5. Bellai József: A temesvári könyvtár címjegyzéke. I—II. k.
6. Ottó Hermann: The Method for Ornithophaneuology.
7. » » Recensio Critika Antomatica.
8. Szalay Imre: Magyarország tört. emlékei. I—II. kötet.
9. Magyarország közegészségügye. I—IV. kötet.
10. Tauffer Vilmos: A bábaügy orsz. rendezése. I—II. köt.
11. Sebesültek segélyző egyesületei.

12. Közigazgatási enquete tárgyalásai. 1880.
13. Eperfa és a selyemtenyésztés.
14. Utasítás a kolerajárvány elleni védekezéshez.
15. A közegészségi tanács 25 éves története.
16. Hogyan óvakodjunk a tüdővészttől?
17. Trachoma-ügy.
18. Perczel Dezső jelentése a közegészs. viszonyairól. I--IV. k.
19. Dr. Szivák Imre: A országgyűl. képviselővél. kézikönyve.
20. Köblös Zoltán: Halotti beszédek.
21. Divald K.: Sárosmegye szövött emlékei.
22. » » Szepesvármegye építészeti emlékei.
23. Kiviteli címtár.
24. A pécsi múzeum megnyitásának emléklapja.
25. Magyar Minerva. III-ik évfolyam.
26. Bellai József: Temesvár közművelődési intézményei.
27. Gr. Kuun Géza: Gurdézi.
28. Fejérpataky L.: A pannonhalmi apátság alap. oklevele.
29. Adatok a kincstári bányászat állapotáról.
30. Gergely Sámuel: Teleki Mihály levelezése. I. k.
31. Kolozsváry-Óvári: Jogszabályok. V-ik kötet.
32. Rössler Elemér: A kassai múzeum címjegyzéke.
33. Semayer Vilibald: Képes kalauz.
34. Dr. Cserni B.: A tanító és a régészet.
35. » » » A szárazság a régészet szolgálatában.
36. Halaváts Gy.: Déva környékének földtani alk-a.
37. A vulkáni bányamű ismertetése.
38. A lupényi » »
39. Gaál István: Adatok az Osztr. Vepor. And. Tuf. Med. faauájához.
40. Gipszminta árjegyzék.
41. A Múz. és Könyvtárak Orsz. Tan.-nak III. jelentése.
42. Jelentés a Múz. és Könyv. Orsz. Főf.-nek működéséről.
43. Jelentés a M. N. Múzeum 1904. évi állapotáról.
44. Halaváts Gy.: Vajdahunyd környékének földtani alak.
45. Dr. Papp Károly: Zám vidékének földtani viszonyai.
46. Halaváts Gy.: Hátszeg, Szászváros, Vajdahunyd környékének geolog. alkotása.

Folyóiratok :

47. Természettudományi Füzetek	2 füzet.
48. Trencsénvárm. Term. Tud. Egl. Évk.	1 »
49. Archiv	2 »
50. M. Könyvszemle	4 »
51. Verk. u. Mitth. des Siebenb. Vereines	1 »
52. Délm.-i Tört. és Rég. Társ. Értesítője	1 »
53. Századok	9 »
54. Erdélyi Múz.	10 »
55. Arch. Értesítő	7 »
56. A Bács-Bodroghvárm.-ei Tört. és Rég. Társ. Évkönyve	4 »
57. Erdély	6 »
58. Genealogiai Füzetek	9 »
59. A Nagybányai Múzeumegylet Értesítője	1 »
60. Ethnographia	11 »
61. Leopoldina	5 »
62. Alsófeh. Tört. és Rég. Társ. Évkönyve	1 »
63. Jahresbericht	1 »
64. Vjestnyik	1 »
65. Kath. Szemle	12 »
66. Analele Akad. Române	2 »
67. Transilvania	4 »
68. Mittheilungen	1 »
69. Numismatikai Közlöny	3 »

Ezen lajstrom szerint Társulatunk könyvtára ez évben 69 művel, illetőleg folyóirattal, összesen 153 kötetel, avagy füzetel gyarapodott. Ezen számadatok mindenesetre a legbiztosabb reményekkel tölthetnek el bennünket könyvtárunk további fejlődése felől.

A levéltárban azonban az idén nem a szaporulat, hanem a megfelelő anyag rendezése emelkedik ki főként. E tekintetben a szükség vitt főként arra, hogy a levéltárnak a Társulat adminisztrációjára vonatkozó részét hozza használható állapotba. E végből fel kellett először forgatnom az egész levéltári anyagot, hogy a társulati ügydarabokat elkülönítsem a történelmi adatokat tartalmazó családi és egyéb hivatalos okiratoktól. Meglepetésemre ez alkalommal nemcsak már teljesen elveszettnek hitt társulati jegyzőkönyvek kerültek elő, hanem az össze-vissza göngyölt, csoma-

gokká alkotott levéltömbökből még múzeumba való tárgyak: gyöngyök, bronzdarabok, cseréptöredékek stb. is gurultak elő, melyeket annak idején egytől-egyik átadtam a múzeumigazgató úrnak.

E munkának is meg van már az eredménye. Az összes társulati okiratok rendezve vannak. Külön csoportokba rakva a Társulat évenkénti üléseiről szóló összes jegyzőkönyveket, évek szerint külön vannak összerakva a hivatalos iratok, meghívók s egyáltalán az összes titkári ügyiratok. A rendezett társulati irattárnak első sorban, amennyiben könnyen kezelhető adattárként használhatta a Társulat történetének megírásánál.

A Társulat tulajdonát képező s eddig össze-vissza hevert s az említett múzeumi tárgyakhoz hasonlóan az oklevelek között is elrejtve talált kliséket is rendeztem, begöngyölgettem, hogy szükség esetén használhatók legyenek. Ezek száma körülbelül 40—50.

A történeti oklevelek közül is rendeztem egy jó csomót.

A jövőre következők a teendők, hogy a csonka művek közül melyek még megtartásra érdemesek egészítettessenek ki. Azután a fűzött és így pusztulásnak, széthullásnak kitett igen becses könyveinket kell bekötötni. Tetemes áldozat kíváncsítik ehhez, de azt meghozni szükséges. Azután kívánatos a folyóiratok hiányzó füzeteknek pótlása, amit a kiadó társulatok szivességből is meg fognak tenni. Végül pedig szükséges új könyvvállványok beszerzése, mert máris ott állunk, hogy könyveinket elegendő polc híján a földre kell majd raknunk.

Tudomásúl szolgál.

6. Elnök felszólítja a múzeumigazgatót, hogy tegye meg ő is jelentését. Múzeumigazgató következőekben teszi meg jelentését:

Igen tisztelt Választmányi gyűlés!

Mindenekelőtt sajnálattal konstátálom, hogy gyűjteményeink mostoha elhelyezési viszonyaiban lényeges változás nem állott be. Most is ott szorongunk egy rozoga, nedves épületben, amelyben nemcsak hogy el nem tudjuk helyezni vagyonunkat, s így gyűjteményünket nem érvényesíthetjük, de kényesebb tárgyaink a pusztulásnak is ki vannak téve.

Majdnem tarthatatlan helyzetünkben vigasztalóan hatott ama felsőbb helyről jövő biztatás, hogy mihelyt a pénzügyi palota

felépül, múzeumunkat a »Magna Curia« épületébe költöztethetjük át, s így egy negyed százados vajudása után oly helyiséget nyerünk, ahol gyűjteményeink nemcsak méltó módon helyezhetők el, de a fejlődés feltételei is meg lesznek adva.

Sajnálattal kell felemlítenem, hogy a múzeumunk iránti jóindulat, — ugyan valaha létezett — nagyon megcsappant. Hogy ez így van, annak okai mindenesetre kívülünk keresendők, vagy elődeinkben, akik nagy tevékenységet fejtettek ki ugyan a Társulat létesítésében, de egyrészt nem adták meg a Társulatnak azt a közönség rokonszenvén nyugvó alapot, amely egy Társulat fokozatos fejlődésének előfeltétele, másrészt a laza ellenőrzés által oly odiumot szakítottak nyakunkba, amely alatt, úgy látszik, hosszabb ideig kell nyögnünk. De bármely okok mellett is, nem egészen indokolható az, hogy nagy megyénknek ezen egyedüli tudományos intézményét a nembánomság és kicsinylés sújtja, pedig tudatában kellene lennünk, hogy egy ily intézményt szeretettel kell támogatnunk és fejlesztenünk a jövő számára, amely számon kéri munkálkodásunkat s mulasztásainkat gáncscsal fogja sújtani.

Ezért álljon itt egy alázatos kérés Hunyadmegye jelenlevő közönségéhez s találjon visszhangra megyénk nagy közönségének lelkében is. Ne kicsinyeljük múzeumunkat! A multat feledve, kísérjük éles szemmel a jelen törekvéseit s legyünk meggyőződve, hogy mihelyt új helyiségeinkbe beköltözhetünk s gyűjteményeinket kellően érvényesíthetjük, oly közkincs birtokába jutunk, melyre bármely megye irigységgel fog tekinteni.

S e meggyőződés ösztönözzön arra, hogy e gyűjteményt gazdagítsuk. Nézzünk körül lakásunkban s ha találunk ott divatukból kiment, de a művészi alkotás bármely kis színezetét magán viselő régi butorokat, régi fegyvereket, poharakat, kancsókat, ládákat s e ládáknak régi könyveket, okleveleket, vagy himzéseket stb. ajándékozzuk azokat a múzeumnak, hisz itt mindenesetre jobban lesznek gondozva és megőrizve, mint egyesek lombtárában, ahonnan idővel elkallódnak, vagy mint használhatatlan tárgy örökösaink kezéből a zsidvásárra kerülnek.

Ha új múzeumunkba beköltözünk, amúgy is gondoskodva lesz a tárgyak jobb, szemléltetőbb elhelyezéséről. Azonfelül most már minden egyes a múzeumba kerülő tárgyat leltározzunk, úgy,

hogy a nagylelkű adományozó maga is meggyőződhetik arról, hogy adománya a kellő becsben tartva az utókor számára saját emléke egy jeleként meg lesz őrizve.

A mi múzeumunk gyarapodását illeti, örömmel jelenthetem, hogy a Múzeumok Orsz. Főfelügyelősége mintha finom tapintattal átérezné Társulatunk válságossá vált helyzetét, minden évben segélyben részesít. Így az 1904. évben nyújtott segélylyel Szabó Imre tagtársunkat bízta meg, hogy csángó és ethnographiai tárgyakat gyűjtsön. Szabó e feladatának nagy buzgalommal és szakértelemmel felelt meg s ez év tavaszán száznál több ethnographiai tárgyat szolgáltatott be a múzeumba. Az ez évi segélyt szintén neki adtuk ki ugyanazon célra s ő gyűjtött is már az erdőhátságon ethnographiai tárgyakat, fényképezett s legközelebb jelentést tesz idei munkálkodásáról. E segélyezések abba a helyzetbe juttattak, hogy egy égető szükségén is segíthettünk, ugyanis két új szekrényt csináltathattunk egész ethnographiai tárgyaink elhelyezésére. Múzeumunk azonfelül két régi pénz- és éremszekrényvel gyarapodott.

Illetékes helyről megkérdeztettem aziránt, mi tervünk volna a jövő évi gyűjtésre nézve? Válaszomban kifejtettem, hogy ethnographiai gyűjtéseinkben ezentúl bizonyos megállapított terv szerint fogunk eljárni, mert míg egyrészt eddigi gyűjteményeinket igyekszünk kiegészíteni, másrészt gyűjtéseinkben új irányokat tűzünk ki. Mindezekkel előmunkáljuk azt a tervet, hogy mihelyt helyiségeink megengedik, egy-egy csángó, magyar, lozsádi, egy száz s egy román szobát fogunk berendezni. Hogy mennyire szükséges s mennyire feladatos e Társulatnak Hunyadmegye népe ethnographiai arculatát bemutató ily szobák berendezése, azt talán nem kell fejtegetnem, csak azt hangsúlyozom, hogy a nép őseredeti vonásai, életmód, ruházat, bútortekintetében napról-napra halványulnak, elmosódnak s Társulatunk nagy mulasztást követne el, ha nem sietne e pusztulást megelőzve, megmenteni a jövő tudomány számára azt, ami még hozzáférhető.

Ajándék útján múzeumunkba került Vané Ferenc egy kis gyűjteménye. Urnarészlet, fejszerészlet ondisitból (kristyor). Kalapács a Sfinku Prokup bányából (Zalathna). Vané ez év nyarán beutazta az erdélyi bányavidéket s e tárgyakon kívül egy pár

aranytörő mozsár birtokába jutott amelyeket szintén múzeumunknak fog ajándékozni.

Kisebb tárgyakat ajándékoztak, így Halavács Gyula: egy bronztárgyat. Olasz György temetőőr: két a dévai ev. ref. temetőben felszínre került agyagbögret. Ballun Ernő: egy a görögváros egy udvarán hányadó feliratos oszloprészletet. Ezenfelül levéltárunk a levéltár rendezése közben több apró, régen ott hányódó tárgyra bukkant, könyvládákban hányódva s azokat a múzeumba beszolgáltatta.

Ezzel végére jutottam jelentésemnek. Sajnálom, hogy bármily színezéssel is nem ecsetelhettem derültebb színekkel múzeumunk állapotát, de biztat a remény, hogy az a megújhodott szellem, mely Társulatunk választmányát áthatja s az a buzgóság, melylyel működő tagjaink e Társulat ügyeit vezetik, nem maradhat a közönség részéről sem méltánylás nélkül, s talán nincs messze az az idő, midőn örömmel jelenthetem, hogy megyénk közönsége is jóakarattal támogatja ügyünket, mert meg lesz győződve, hogy lelkesedéssel s becsületos munkával csak jót és szépet művelünk, nem saját hasznunkra, de megyénk dicsőségére.

Tudomásúl szolgál.

7. Titkár jelenti, hogy a »Nagybányai Múzeum-Egyesület« cserepéldányként megküldötte 1904. évi értesítőjét.

Tudomásúl szolgál.

8. Titkár bemutatja a M. Kir. Központi Statisztikai Hivatalnak 5561—1905. sz. alatt kelt leiratát, melyben az 1906. évi tiszticímár részére »Tájékoztató«-t kér. A tájékoztató a kívánt terminusra elküldetett.

Tudomásúl szolgál.

9. Titkár jelenti, hogy Nagy Lajos vajdahunyadi kir. járásbíró, Társulatunk vál. tagja 8 drb XVIII. századbeli eredeti teljes, 1 drb eredeti hiányos, 1 drb másolati oklevelet ajándékozott a levéltárnak. Az ajándékért a Társulat nevében köszönetirat küldetett.

Tudomásúl szolgál.

10. Titkár jelenti, hogy a »Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége« 797—1905. sz. alatt ajándékul megküldötte Dr. Cserni Béla: „*A rómaiak aranybányászata Dáciában*“ című művét. A nevezett mű a könyvtárba helyeztetett.

Tudomásúl szolgál.

11. Titkár jelenti, hogy Gligor Péter társ. tag beküldötte 30 kor. tagdíj hátralékát s egyben tudomására hozza a Társulatnak, hogy a tagok sorából kilép.

Gligor Péternek a társ. tagok sorából való kilépése tudomásul vétetik.

12. Titkár jelenti, hogy az »Erdélyi Múzeum-Egyesület« néhai hidvégi Mikó Imre gróf emlékezetére 1905. november 4-én tartott ünnepélyes közgyűlésre meghívta a Társulatot. E gyűlésen Dr. Veress Endre tisz. tag jelent meg a Társulat képviseletében.

Tudomásul szolgál.

13. Titkár jelenti, hogy Pécs szab. kir. város tanácsa 22096—1905. sz. alatt »Vezető a pécsi városi múzeumban« c. füzetet ajándékol megküldötte. A nevezett füzet a könyvtárba helyeztetett.

Tudomásul szolgál.

14. Titkár bemutatja a „Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelőségének“ 634—1905. sz. átiratát, mely szerint felszólítja az elnökséget, hogy a betervezett alapszabály-módosítást hagyja addig függőben, amíg az állami felügyelet alá tartozó közgyűjtemények alapszabály tervezete minta gyanánt el nem készül.

Tudomásul szolgál.

15. Titkár bemutatja Szalay Imre a »Magyar Nemzeti Múzeum Igazgatójának és Dr. Berzeviczy Albert v. b. t. t. leveleit, melyekben köszönetüket fejezik ki, hogy az 1905. évi okt. hó 22-én tartott közgyűlés a Társulat tiszteleti tagjaivá választotta.

Szalay Imre levele: „Igaz örömmel vettem kézhez a Tekintetes Elnökség tegnap kelt táviratát, melyben értesíteni méltóztatik arról, hogy a folyó hó 22-én tartott közgyűlés engem tiszteleti taggá választott.

Midőn eme megtisztelő kiltüntetésért őszinte köszönetet mondok, kérem a Tekintetes Elnökséget, fogadja tiszteletem nyilvánítását. Budapest, 1905 október 27-ikén.“

Berzeviczy Albert levele: „Vettem a nagytekintetű Elnökség táviratát, melyben a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat tiszteleti tagjává lett megválasztásomat méltóztatott közölni, s úgy a választásban nyilvánult megtisztelő megemlékezésért, mint a szíves közlésért őszinte köszönetemet fejezem ki, annak hangsúlyozásával, hogy örömömre fog szolgálni az érdemdús Társu-

latot buzgó működésében erőmből telhetőleg támogatni. Összinté tisztelettel és hazafias üdvözléttel. Budapest, 1905 október 30.

Tudomásúl szolgál.

16. Kuzaila Péter társ. pénztáros megteszi jelentését a pénztár állapotáról:

Számadás a Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat pénztáráról 1905. évi november 10-iki lezárással:

Bevételek:

Kiadások:

1905 június 27-én átvétel	11880	47	Néprajzi gyűjtésre . . .	280	—
Államsegély	400	—	M. kir. postataktárnak . .	200	—
Tőkekamat	262	16	Számlatartozások . . .	81	20
Alapítványi kamat . .	48	—	Vegyesekre	27	52
Tagsági díjakból . . .	611	02	Összes kiadás . .	588	72
Összesen . .	13201	65	Pénztári maradvány . .	12612	93
			Összesen . .	13201	65

A 12612·93 korona pénztári készletből:

Alapítványi tőke	10000·—	kor.
Vegyes alap	2612·93	»
Összes . .	12612·93	kor.
Takarékbetét	12427·43	»
Pénztáron	185·50	»
Összes . .	12612·93	kor.

A felolvasott számadás jóváhagyólag tudomásúl vétetett s a számadás megvizsgálására Dr. Apáthy Árpád és Buda Imre vál. tagok küldettek ki.

17. Pénztáros jelenti, hogy a tagsági díj hátrálék miatt beperesített tagok közül igen sokan lépnek ki a Társulattól és hogy többen tiltakoznak a beperesítés ellen, mivel tudomásuk szerint nem is tagjai a Társulatlak: ebből kifolyólag indítványozza, hogy egy bizottság küldessék ki, mely állapítsa meg, kik a tagok és hol van állandó lakóhelyök.

A választmány pénztáros indítványára egy három tagú bizottságot küld ki, melynek tagjaivá Bárá Jósika Lajos, Kontz Domokos vál. tagok és Kuzaila Péter pénztáros kéretek fel.

18. Réthi Lajos társ. alelnök a pénztáros indítványával kapcsolatban indítványozza, hogy hasson oda a Társulat, miszerint a megfogya-

kozott tagok számát felhívás által szaporítsa, e végből felkéri Pogány Béla vármegyei alispán, vál. tagot, hogy ő, mint a megye első tisztviselője úgy társadalmi, mint hivatalos úton is szólítsa fel a megye közönségét a Társulat támogatására; utasítja a titkárt, hogy ő a megyei lapokban szólítsa fel a közönséget anyagi és erkölcsi támogatásra.

A választmány tudomásul veszi Réthi alelnök indítványát. Pogány Béla alispán és Barthos Indér társ. titkár megígérik, hogy eleget tesznek ezen határozatnak.

19. Dr. Leitner Mihály társ. ügyész tudomására hozza a Társulatnak, hogy Zsákó István kolozsvári kir. táblabíró könyv- és régiséggyűjteményt hajlandó a Társulatnak ajándékozni.

A választmány örvendetes tudomásul veszi Zsákó István nemes adományát s utasítja titkárt, hogy a nevezett urat az adomány átvétele szempontjából levél útján keresse fel.

20. Titkár felolvassa Szöllősy Lajos volt társ. pénztáros levelét, melyben kijelenti, hogy a tagok sorából kilép.

A választmány Szöllősy Lajost a tagok sorából törli s őt mindenféle fizetési kötelezettség alól feloldja. Elhatározza, hogy jegyzőkönyvi köszönetet mond 17 évi buzgó működéséért.

21. Kuzaila Péter felolvassa: „*Adatok Hunyadmegye geológiájából*” c. értekezését.

A választmány a szép felolvasást tudomásul veszi s köszönetét fejezi ki a felolvasónak.

22. Kuzaila Péter évdíjas rendes tagokul ajánlja: *Balázs Béla, Brunovszky Rezső, Heves György, Szalatsy Rezső, Makay Jenő, Hajtmann Pál* dévai tanítóképző int. tanárokat; Leitner Mihály pedig *Bratán János* megyei levéltárost.

A nevevezettek évdíjas rendes tagokká megválasztatnak.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

K. m. f.

Hitelesítettett az 1906. évi január hó 24-én tartott igazgató-választmányi ülésén.

RÉTHI LAJOS s. k.
társulati alelnök.

BARTHOS INDÁR s. k.
társulati titkár-jegyző.

NYUGTÁZÁS

az 1906. évre befizetett tagsági díjakról.

Göllner Károly (1904/4) 1·50 K. Barna Bertalan (1903/2) 3 K. Ifj. Buda Imre (1902/2) 3 K. Hadik Béla (1904/4) 1·50 K. Hajduczki József (1901) 6 K. Göllner Károly (1904/4) 1·50 K. Dr. Balogh Pál (1906/4) 1·50 K. Benkő András (1906/4) 1·50 K. Pogány Béla (1906 2) 3 K. Szalatsy Rezső (1906/2) 3 K. Székely Mózes (1906/4) 1·50 K. Steinhausz Gyula (1906) 6 K. Balázs Árpád (1906/2/3) 4 K. Besán Mihály (1903—1906) 24 K.

Déva, 1906. évi augusztus hó 25-én.

Kuzaila Péter

pénztáros.

KÉRELEM.

Társulatunk a megyénkre vonatkozó, de egyúttal az egész erdélyi honismertetés körébe tartozó *régészeti, történelmi, földrajzi, néprajzi, közgazdasági* munkákból is a tagok használatára szak-könyvtárt óhajt összeállítani. Tisztelettel felkérjük e helyen is tag-társainkat s az ügy iránt érdeklődőket, hogy úgy saját (Erdélyre vonatkozó) munkáikkal, mint e körbe tartozó egyéb művekkel, térképekkel, s bármiféle megyei nyomtatvánnyal (ideszámítva a halotti jelentéseket, esküvői meghívókat, takarékpénztári zárszámadásokat, naptárokat stb.) **Erdélyi könyvtárunk** gyarapításához hozzájárulni szíveskedjenek.

*Társulatunk teljesen kifogyott VI. Évkönyvét szívesen kicseréljük Évkönyvünk bármely eddigi kötetével, esetleg azt **pénzen is megváltjuk**. A példányok bérmentve a titkár címére küldendők.*

Felhívás taggyűjtésre!

Társulatunk a kezdet nehézségein átesett s megérte fennállásának negyedszázados évfordulóját. Sokat tett ezen idő alatt a magyar tudományosság érdekében, mert megyénk történeti múltjának felderítése körüli munkája oly nagy, hogy hazánk és a külföld történettudósainak az elismerését nyerte meg.

Társulatunk azonban csak úgy maradhat meg ezen a színvonalon, ha a tagjai lelkes buzgósággal támogatják nemes törekvéseit.

T. cimedet tagjaink között van szerencsénk tisztelni s mivel így híve tudományos és kulturális célokat szolgáló Társulatunknak, kérjük, szíveskedjék ismerősei köréből mennél több új tagot ajánlani Társulatunknak, hogy számban is erősödve, annál inkább megfelelhessen hazafias és tudományos feladatának.

Fáy Béla, s. k.
elnök.

Barthos Indár, s. k.
titkár.

A HUNYADMEGYEI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
TIZENHATODIK
ÉVKÖNYVE

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGY FÜZETBEN

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BARTHOS INDÁR

TÁRSULATI TITKÁR

Az 1906. évi folyam 3. füzete

DÉVA
NYOMATOTT HIRSCH ADOLF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1906

TARTALOM

	Lap
A dévai csizmadia és timár céh monográfiája: Szabó Imre	149
Irodalmi értesítő:	
Hunyadmegye részletes földtani felvétele. Második közlemény. Ismertetí: G. I. 192	
Tárca:	
Levél a szerkesztőhöz	197
Hivatalos értesítő.	
Az 1906 január 24., 1906 május 2., 1906 június 23-iki választmányi ülések jegyzőkönyvei	199

 Kérjük tagtársainkat, hogy a Társulatot vagy Évkönyvünket illető bármilyen ügyben a titkárhoz szíveskedjenek fordulni.

Fizetési felhívás.

Tisztelettel értesítem a vidéken lakó t. tagtársainkat, hogy a zavarok és félreértések elkerülése végett a tagdíjakat *postai befizetési lapok* útján szedjük be, a befizetési lapok kellő időben szétküldetnek s azokon szíveskedjenek a fizetést eszközölni.

MAGYARAKADEMIA
KÖNYVTÁRA

Kuzaila Péter
társ. pénztáros.

A »Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat« tagja lehet minden hazarészünk iránt érdeklődő és ügyünket támogató hazafi, honleány vagy testület. Az alapító tagok egyszersmindenkorra 100 koronát fizetnek. Rendes tagok évdíja 6 korona, melyért mindkét rendű tagjaink díszes kiállítású évnegyedes folyóiratunkat ingyen kapják. * * * * Szíves tagajánlások a titkárhoz küldendőek

A lakásváltozásokat kérjük a titkárral közölni, nehogy a folyóirat szétküldésében fennakadás legyen.

A dévai csizmadia és tímár céh monográfiája.

A Déván főnállott fazakas, mészáros, szűcs, az egyesült szabó és borbély s végre az ugyancsak egyesült csizmadia és tímár céhek közül az utóbbit, mint az említettek közül a legnagyobbat s legtekintélyesebbet óhajtom ismertetni. Adataimat a céhnek ipartestületbe való beolvadása folytán gazdátlanná vált kiváltságleveléből, jegyzőkönyveiből, s a közel múltban még élő idős, egykori céhtagoktól nyert adatokból merítettem.

Megalakulás.

Hogy a céh mikor keletkezett, arra nézve biztos adat nincs. A fenmaradt, s Laxenburgban 1720. június 7-ről keltezett céhlevél, szövegének tanúbizonysága szerint *nem új adományozás*, hanem a céh előbbi kiváltságainak csak *megegerősítése*, »melyeknek békés használatában úgy ők — t. i. az 1720-ban élő csizmadiák és tímárok — valamint elődeik megvoltak.« De miután »az azokról kiállított kiváltságos levelet a kedvezőtlen idők viszontagságai folytán elvesztették«, ezúttal a céhlevélben foglaltakat, mint olyanokat, melyek »a város javát, valamint a közjó gyarapodását irányozzák, számukra és összes utódaikra kiváltságilag és örök érvényűleg kegyelmesen elfogadni« újra kérték.

Hogy az egyesült csizmadia és tímár céh legalább a XVI. században már létezett, arra az 1722 június 9-én hozott »Dévai Csizmadia és Tímár céhnek mestereinek egyenlő akaratból való Conclusumára« utalok, mint olyanra, »kit eleitől fogva usnállak« s melyek a XV. és XVI. századokban szokásos céhba léphetés föltételeit foglalván magukban, éppen tartalmuknál fogva válnak bizonyítóvá.

A céh elhalt tagjainak életükben tett egybehangzó állításai

szerint a dévai csizmadia és timár céh artikulusait a vajdahunyadi csizmadiák céhük keletkezésekor kölcsön kérték és kapták, a mi különben országszerte több helyen is előfordult. Adatszerzés eredményében érdeklődni kezdtem a vajdahunyadi csizmadia céh eredetét illetőleg és sikerült az ottani ipartestületnél a Rákóczy György által Károlyfehérvárt (Gyulafehérvár) 1635 június 15-én adományozott céhlevél 1844-beli hiteles másolatára ráakadnom; eredetije állítólag az összes iratokkal egyetemben szabadságharcunk alatt elveszett. E másolatból tényleg arra a meggyőződésre jutottam, hogy az abban foglalt artikus közül 19 a III. Károly által 1720-ban *újól*ag megerősített dévai szabadsalom-levél pontjaival szóról-szóra azonos, vajmi eltérés csak az 1., 14. és 17. §§. mutatnak.«

A vajdahunyadi csizmadiák a dévaiaktól kölcsönként céhlevél »mesterasztal adásra« vonatkozó pontját módosították, mert a dévaiak által 1722-ben határozatként bevett s »eleitől fogva usnált« mesterasztal adást nem e formában találjuk.

A dévai céhlevél a szöveg tanúsága szerint elveszett, s így nincs kizárva az, sőt valószínű, hogy 1720-ban a vajdahunyadiak a dévaiaknak a tőlük már előzőleg kölcsönadott céhlevél szövegét visszakölcsönözték.

Ha tehát a szájhagyománynak hitelt adunk, úgy a dévai céh létezésének legrégibb határozott időpontja 1635-re tehető.

Arra nézve, vajjon a vajdahunyadi, mint ilyenformán *leány-céh* a dévaival, mint *anyacéh*-vel a céhlevél kölcsönzés folytán valamelyes függési viszonyra lépett volna, semmi bizonyító adat ugyan nincs, de nem lehetetlen, mert legtöbb céhnél hason esetekben a további érintkezésre példa van.

Külszervezet.

A céh alapját a már említett szabadsalom-levél s az idők folyamán a céhgyűlések kötelező határozatai alapján hozott *conclusumok*, határozatok képezték.

Az ujonnan megerősített szabadsalom-levélben foglaltakat Kolozsvárt, 1721 június 22-én »*Erdély fejedelemség 3 nemzele követ urainak megtartott országgyűlésén*« kihírdették s miután azok ellen kifogást senki sem tett, Olasz Mihály ő csász. és kir. felségének katolikus (!) főkancellárja kiadta. Kiadatása után

Hunyadmegye Bácsi községében 1721 szeptember havában tartott közgyűlése elé, s kihirdetés után végre a céhhez került.

Maga a céhlevél kutyabőrrel bevont 33 cm. hosszú, 26 cm. széles táblába kötött, igen szépen írott 11 oldalból áll. Kívül téglalakban préselt díszítések, közepén és négy sarkán kétféjű sasok láthatók. Lapjait Erdély színeit mutató selyemzsinór fogja össze, miről körülbelül 10 cm. átmérőjű, tokba foglalt titkosabb császári pecsét csüng alá. Tartalma teljes egészében a következő:

Nos Carolus sextus dei gratiae electus Romanorum Imperator, Semper Augustus ac Germaniae, Castellae, Legionis Arragoniae, utriusque Siciliae, Hierosolymae, Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae, Navarrae, Granatae, Toleti, Valentiae, Gallitiae, Majoricarum, Seviliae, Sardiniae, Cordubae, Corsicae, Murciae, Giennis, Algarbiae, Algericae, Gibraltaris, Insularum Canariae, nec non Indiarum, ac Insularum Terrae Firmae, Maris Oceani, etc. Rex, Archidux Austriae, Dux Burgundiae, Brabantiae, Mediolani, Styriae, Carinthiae, Carnioliae, Luxemburgi, Würtembergae Superioris et Inferioris Silesiae, Athenarum etc. Neopatriae, Princeps Sueviae et Transylvanae, Marchio Sacri Romani Imperii, Burgoviae, Moraviae, Superioris et Inferioris Lusatae, Comes Habsburgi, Flandriae, Tyrolis, Barchinonae, Feretis, Kyburgi Goritiae, Rossilionis et Ceritaniae, Landgravins Alsatae Marchio Oristani, et Comes Gocceani,

Mi, VI. Károly, Isten kegyelméből a rómaiak választott császára, Németország örökös császára, Castilia, Arragonia légióinak, mindkét Szicilia, Jeruzsálem, Magyar, Csehország, Dalmácia, Horvátország, Navara, Granada, Toledo, Valentia, Galicia, Majorica, Sevilla, Sardinia, Corduba, Corsica, Murcia, Genua, Algarbia, Algecira, Gibraltar, Canari, India és Oceania szigeteinek stb. királya, Austria főhercege, Burgundia, Brabantia, Milano, Styria, Karinthia, Carniopia, Luxemburg, Würtemberg, Felső és Alsó Silesia, Athene és Neopatria hercege, Svédország és Erdély fejedelme, Szent római birodalom, Burgundia, Morva, Felső és Alsó Lusicia örgrófja, Habsburg, Flandria, Tirol grófja stb. stb. tudtára adjuk a jelen irat erejénél fogva mindenkinek, kiket illet:

Hogy okos és körültekintő Bácsota Péter első mester és Hicz Mihály céhapa (mester) Déva városunknak lakosai és benlakói úgy a saját maguk, valamint a többi fent jelzett Déva városában és Hunyad-

Dominus Marchiae Slavonicae, Portus Naonis, Biscajae Molini, Salinarum, Tripolis. et Mechliniae, Mamoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis: Quod Prudentes, ac Circumspecti *Petrus Bácsáta*, Magister Primarius, et *Michael Hicze*, Pater Cehae Incolae, et Inhabitantes Oppidi nostri Deva, in suis ipsorum propriis, ut et reliquorum Magistrorum, et Comembroruon Cehae Cothurnariarum, et Cerdonum, in praedicto Oppido Deva, Comitatuque Hanyadiensi digentium nominibus, et in personis exhiberi, et praesentari curarunt Maiestati nostrae certas quasdam Regulas, et Articulos, in quorum pacifico usu, tum se, tum vero Praedecessores suos fuisse, Literis Saltem Privilegialibus super iisdem confectis, sub vicissitudine temporum superiorum amissis, destitutos esse perhiberent. Suplicantes Maiestati nostrae debita cum instantia humillime, ut Nos dictas Regulas, et Articulos, tanquam in bonum praedicti oppidi, et incrementum etiam publicum conceptas, et directas, praesentibus Litteris nostris, inseri, et inscribi facientes, pro ipsis, eorundemque Successoribus universis, privilegialiter, et perpetuo valitura, clementer acceptare, nostraque aut horitate Caesareo Regiae, et Principali confirmare, approbare, et ratificare dignaremur. Quarum quidem Regularum, et Articulorum tenor talis est: *Primo*: Senki is Várasunkban, idegen mester ember; Semmi Szin és praetextus alatt, Csizmadiai, avagy Timári mesterséget, ne üzhessen, toties quoties Sub poena Flor. 6 Kiknek exequalására Vármegye tisztei kötelessek

vármegyében létező csizmadia és timár céh mestereinek és tagjainak nevében és személyében felségünkhöz bizonyos szabályokat és cikkelyeket juttatni és bemutatni szorgoskodtak, a melyeknek békés használatában úgy ők, valamint elődjeik meg voltak, miután azonban az azokról kiállított kiváltságos leveleket a kedvezőtlen idők viszontagsága folytán elvesztették, megfosztottaknak tartattak. Kérik tehát felségünket kellő kéressel a legalázatosabban, hogy mi az említett szabályokat és cikkelyeket, mint olyanokat, melyek úgy a fent jelzett város javát, valamint a közjó gyarapodását is irányozza és céllozzák, jelen levelünkbe befoglaljuk és beírjuk, számukra és összes utódaikra kiváltságilag és örök érvényűleg elfogadni és császár-királyi és fejedelmi tekintélyünknel fogva megerősíteni, jóváhagyni, és helybenhagyni kegyeskedjünk. A mely szabályok és cikkelyek értelme:

legjenek, magoknak exequálván két részit azon poenának, harmadát peniglen a Czéhnek adván; mindazáltal ha örökséges és Város tagja lészen Valaki, egyedül eő maga, Legény és Inas nélkül, mivelhessen háza népének és magának, de ha Legént tart, a Mesterek megfogván, három forintot vegjenek rajta. *Secundo*: A Csizmadia Mesterek edgy közönséges helyen edgybe gyűljenek és edgy Fő Czéh-Mestert válaszanak a Csizmadiák közül és edgy Vicze Mestert, kik esztendeig tartozzanak a Czéhnek minden rend tartásira, szabadságira gondot viselni, vigyázni, a megírt Articulusoknak rendi szerint és minden jelenlevő és következő szükségekért tábla járások által a Mestereket házába gyűjteni. *Tertio*: A Czéh-Mesterek minden Czéhbeli emberek között törvént tehesenek, kik eő köztök szóból, vereségből, vagy az eő mivekből származtak, és két forintig exequálhassanak, apellatióba se bocsásásák, hasonlóképpen a Czéh kívül valók is, a Mestereket, a művbeli controversiákért előszer a Mesterek eleibe czitálják, és ha a kereset két forint felett találtaik, onnan apellálhassanak velle, mint hogy a melly birság két forintot meghalad apellatióban vitethetik. *Quarto*: Minden Csizmadiák, kik czéhes helyeken kitöltvén apród esztendejeket tanultanak, és Tisztességbéliek, a Czéhben bévétessenek, tizenkét forintot adván előszer a Czéhben, ha penig elsőbben mind meg nem adhattya, felére fél esztendeig el várják, kit ha akkora meg nem adna, fel tiltsák művét, és azután tizenkét forinttal válthassa fel, aszt mindgyarást le tévén. *Quinto*: Az edjedűl való Mester, kinek még felesége nem volt, a Czéhben állásának idejétől fogva fél esztendőre megházasodjék, alioquin mive feltiltassék, és míg nem házasodik, ne mívelhessen. *Sexto*: Ha a Czéhbeli Mester meghal, a Felesége mind addig, míg az Ura nevét viseli, a mívet míveltethesse. *Septimo*: Ha valamelj Mester legény, a Czéhbeli Mester Feleségét vagj leányát vészi, csak hat forintot adván, a Czéhben bé vétessék. *Octavo*: A Czéhbeli itt való Mester embernek Fiai hat forintot adván a Czéhben, Mester emberré lehessenek ha Czéhnek rendi szerint tanultanak, és tanulták a mesterséget. *Nono*: Inast Csizmadia négy esztendőnek alatta, tanuságra bé ne fogadgyon, de ha az Ura akarja, fertály esztendőt megengedhessen benne, mikor pedig bé szegődik eléb a Czéhben edgy forintot adgyon. *Decimo*: Edgy mester két legénynél többet ne tarthasson azonképon Inast is kettőt, hanem

ha minden Mesternek kettő kettő volna, vagy más Mesternek szüksége arra nem volna, Csizmadia legénynek heti bére negyven pénz legyen, mikor a legény gazdáját elakarja hadni, két héttel előbb megjelentsé, alioquin kényszerítés alatt is két hétig meg kell maradni. Továbbá a'melly legény Czéhes heljen nem tanult, sőt ha Czéhben tanult is, de kantár* heljen mívelt, legényül beállhasson, és mívelhessen, ha pedig idejét igazán kitöltötte, és Mester volt, két hétig mesterül szolgálhasson, s mívelhessen azután míg fel nem váltja legényül szolgáljon. *Undecimo*: Mikor Czéhbeli mester meghal, avagy háza népe a Mesternek, rend szerint annak sírt ássanak, és azoknak a keservesek ételt, italt adgyanak, ha nem adhatnak, a Czéh pénziből ételekre adgyanak huszonöt pénzt, efféléknek temetésére a Czéh Mesterek táblát jártassanak és minden Mester maga, vagj képebéli embere ott a temetésen jelen legyen. *Dnodecimo*: A szegény beteg Mesterekre, és Inasokra is, azon képpen a Legényekre, a Czéh Mesterek gondot viscljenek és a Czéh költségéből, hozzá látókat, orvosokat, orvosságokat és minden napi eledeleket, és egjéb illendő szükségekre valokat szerezzenek, és adgyanak. *Decimotertio*: Mikoron a Mestereket tábla járással valahová gyűjtendik, és személy szerint ott nem leszen, vagy *embere*, a Czéh Mesterek vegjenek rajta tizenkét pénzt, és ha valamelly Mester házánál a Tábla letétetik, és meg tartoztatik, tehát valamelly Mesterre rendszerint a tábla el sem érkezett léend, mindenikért külön-külön büntetessék nyolcz-nyolcz pénzzel. *Decimoquarto*: Ha a kerittésen belől, vagy a Városban, vagy a Majorban, vagj ezeknek határiban valaki Csizmadia mívet, Nemes, vagj paraszt lévén, találatnék mívelni (azoktul el válva kik azon mesterségeket Fő Rendeknél igaz szegődött szolgák mívelik) azokon kívül valókat, a Mesterek a város földén megfoghassák, és hat forintot vehessenek rajta mindannyiszor, mennyiszer elkezdí a mívet, és kézbe akad, akik pedig Nemes háznál lesznek, Vármegyei Tiszt Uraimék fogathassák és bírságothassák meg négy forinttal, a két forintja Tiszt Uraiméké, a két forintja pedig a Czéhben adassék. *Decimoquinto*: A melly inasok a Méltóságos Urak, és Nemesek Csizmadiánél, és Czéhbeli Mestereknél nem tanulnak, kitöltvén apród esztendejeket is, akár minémű heljeken, és Mestereknél is, Czéhben mesterségre be ne vétessenek külön-

* kantár = kontár.

ben, hanem hűtivel mondgyon rolla, hogy apród esztendeit igazán ki töltötte, és butsu véve jött el urátul, emellett hiti mellé edgy elegendő bizonyosága légjen. *Decimo Sexto*: A melly bíróságok törvény szerint esnek, abban a Pörösök harmadasok, a kész pénzek két része a Czéh Mestereké, az harmadik része a Czéhé, petsétért két pénz, tisztaságért is két pénz járjon, és a 13-dik Articulusban megnevezett tizenkét pénznek a Czéh Mestereké egyenlőképpen, kiért ha a Czéh Mester egyenlőképpen a feleknek házukhoz megyen a meg jelentés után, az illyen adosson, két annyiról vehessen igazat, ha pedig a Mester Nemes háznál lakik, marháiból a Város földén exequálhassák, azonképpen ha a Mester Nemes, a háza is nemes, ha pedig a háza nem nemes, oda mehes-senek és megvehessék rajta, melly a Czéh pénze közé tétessék. *Decimo septimo*: Hogy ha valahonnan ide Csizmadia műhöz illendő mívet hoznak, a Czéh Mesternek hire nélkül, és akarattyá ellen szolgáló rend, Nemes és Városi rend kívül, harmad napig ne vehessen senki maga számára, ha pedig Czéhbeli ember az ellen tselekszik, a Czéh Mester tizenkét forintal büntethesse, ha pedig az eladó, vagy egjéb fele rendbéli ember, a Vármegye Tisztei tizenkét forintot vehessenek rajta. *Decimo octavo*: Ha valamely mives legény Czéh kívül valókkal, vagj szolgáló rendén valókkal mível, megfoghassák, és három forintot vehessenek a Mesterek rajta, melly Czéh pénzek közé tétessék. *Decimo Nono*: Senki Török míven kívül való Csizmadia mívet, a Városba kereskedésnek okáért, behozni tizenkét forint birság alatt ne merészeljen sokadalmak* idején kívül, a kiknél afféle művek találatnak, a Czéh számára foglaltassanak és annak utánna a Vármegye Tisztei tizenkét forintig büntethessék meg. Nos itaque muneris nostri Caesareo-Regii, et Principalis existimantes, subditos Nobis populos, non solum sponte sua, in incrementum boni publici tendentes, benignis complacentiae nostrae signisfovere, verum etiam alios, per inertiam, et desidiam publico se subtrahentes, adea, tanto magis excitare et

Mi tehát csász. kir. és fejedelmi kötelességünknek tartjuk, hogy a nekünk alárendelt népeknek, nem csak azoknak, kik a közjó gyarapodására törekzenek, hanem hogy másokat is, kik tétlenség és tunyaság által magukat a közérdek alól kivonják, arra annál is inkább ösztönöz-

* sokadalmak = vásárok.

animare, ut sic de promovendis Regnorum, et Provinciarum Nostrarum, hoc in passu utilitatibus, bonam nostri etiam in sera posteritate relinquamus memoriam: Quare praescriptas Regulas, et Articulos universos, nominibus quorum supra, Maiestati nostrae praesentatos, et exhibitos, praesentibusque nostris, de verbo, ad verbum insectos, et inscriptos, boni ordinis, inter observandi causa, quo ad omnia earum, et eorundem puncta continentias, et clausulas, eatenus quatenus rite, et legitime, ac absque, praejudicio aliorum compactae sunt, ratas, gratas, et acceptos habentes, benigne acceptavimus, approbavimus, ratificavimus, atque pro praefatis Magistro, et Patri Cehae Cothurnariorum, et Cerdonum, in eodem Oppido nostro Deva degentium, eorumque in eadem Ceha successoribus, Magistris, et Commembris universis, modo praescripto ad amissum observandas, privilegialiterque tenendos, aut horitate nostra Caesareo-Regia, et Principali, denuo, et ex novo confirmavimus, pro ut et acceptamus, approbamus, ratificamus, et confirmanus, harum nostrarum pendentis, et Aulici Sigilli nostri secretioris munimi ne roboratorum vigore, et testimonio Literarum mediante. Datum in Castro nostro Laxenburg

züik és lelkesítsük, hogy így ezen lépésben országaink és tartományaink hasznát előmozdítva, jó emlékünket a késő utókorra is hátrahagyhassuk.

Miért az fentirt összes szabályokat és cikkelyeket, miután névszerint, mint fönn felségemnek ajánlva és bemutatva lettek és jelen levelembe szóról-szóra bevezetve és beírva, a köztük való jó rend föntartása végett egészben, azoknak és ugyanazoknak pontjait, megszorításait annyiban a mennyiben helyesen és törvényesen és másoknak előítélete nélkül vannak összeállítva, érvényeseknek, kedveseknek és elfogadottaknak tartjuk, kegyesen elfogadtuk, jóváhagytuk, helyben hagytuk és csász kir. és fejedelmi tekintélyünkkel újra és újból megerősítettük azzal, hogy ugyanazon Déva városunkban létező csizmadia és timár céh fentemlített mestere és apja, és ugyanazoknak ugyanazon céhben utódai, mesterei és összes tagjai által az előirt módon zsinórmértékre megtartassék és kiváltságosan tartassék. valamint mi is elfogadjuk, jóváhagyjuk, helyben hagyjuk és megerősítjük, ezen megerősített függő és udvari titkosabb védett pecsétünk erejével és a levél bizonylatával közvetítve.

Kelt Laxenburg városunkban az Úrnak 1720-ik esztendejében,

Die Septima Mensis Junij Anna Domini Millesimo Septingentesimo Vigesimo, Regnorum vero nostrorum: Romani Nono. Hispanici Decimo, Siptima, Hungarici etc. Bohemici vero Decimo.

Carolus mp.

Az elősorolt artikulusokból látjuk, hogy az országszerte szokásos *mesterasztal adás*, egyéb lakomák s más teendők kötelezővé tételét teljesen mellőzték, még említés sincs róla, csupán a céh érdekeinek megvédésére, a belső összetartó kapocsra s a munkáskérdésre fektették a fősúlyt. Példát találunk tehát arra, hogy már Mária Teréziát megelőzőleg is igyekeztek a céheket tulajdonképeni hivatásuk betartására szorítani.

Kapcsolatosan áttérek az artikulusokkal egyenlő hatálylyal bíró conclusumokra, határozatokra, melyeknek betartása, mint már említém, a céhlevél §§-aival egyformán tétettek kötelezővé, s melyeket nagyobb hitelesség kedvéért esetenként a céh pecsétjével, s előljáróinak, valamint a városi hatóság kiküldöttjének aláírásával is elláttak.

Az 1722. és 1724-ben hozott conclusumok annyival is inkább érdekesek, mert egyfelől a régi céhbalépés feltételeit tárják elénk, de másfelől azoknak ismételten történt elfogadásával azt látjuk, hogy a szabadalom levélben foglaltaktól a céhbaállhatást illetőleg eltértek, a királyilag megerősített pontokat e tekintetben mellőzték, a mi minden esetre figyelemre méltó, a később tett változtatásokkal egyetemben.

A céhhatározatok időrendben felsorolva a következők:

Dévai Csizmadia és Timár Czéhnek Mestereinek egyenlő akaratból való Conclusuma (kit eleitől fogva usnáltak), melyet most is helyben hadni s usnálni akarván, magok között Concludáltak ez szerint:

Primo: Midőn valamely idegen helybéli mester legény Városunkban bé jó, és ezen Csizmadia Czéhbe bé akarna állani, jó Tanu bizonyság levele lévén és jó mester embernek találtatik, addig bé nem állhat, valameddig az Czéhek egész Asztalt nem ád, úgj mint: harmincz Veder bor, hatvan fejér Czipót, negjven

június havának 7-ik napján. Uralkodásunknak pedig, rómainak 9-ik, spanyolnak 17-ik, magyar és csehnek pedig 10-ik évében.

Károly s. k.

Tál éték, Tizenkét forint, ezeket adván, ugj álhat bé a Czéhbe, különben nem.

Secundo: Hogj ha közzülünk valamelj mester ember meg hal, Czéhben lévén, és valamely idegen mester ember el venné feleségét és házában bele szállana, az olljantis Czéhunkon bé nem veszszők mind addig, mig fél Asztalt a Czéhnek nem ad, ugj mint: Tizen ött veder bort, harnincz fejr Czipót, husz tál étket és hat forintot, hasonló képpen, ha valamely mester embernek (mi közzülünk) Léányát el venné, és a Czéhban bé akarna állani, az is Tartozik a Czéhnek fél asztalt adni.

Tertio: Mi közülünk is ha valamelljik Mester embernek a fia ki tanulná jól a mesterséget és a Czéhban bé akarna állani, olljan is Tartozzék az Czéhnek fél Asztalt és hat forintot meg adni, külömb be ne álhat.

Quarto: Ha mi közzöttünk edgyik mester embernek a fia más Czéhbeli mester embernek az Léányát feleségül vészi, egjebet nem ad, hanem az Czéhbeli Öregeb embereket avagj eskütek egj jó áldomással Tartozzik meg becsülleni.

Anno, 1724 dil 2-da January. A Dévai csizmadia és timár Céhek közönséges Conclusuma bizonyos dolgokról töt e szerént:

Primo: Mikoron idegen legény Csizmadia és timár mesterségre bé akar állani, tartozzék a Céhek egy forintot, tizenkét czipót, két veder bort, tizenkét tál étket adni. Mikoron pedig eltölti tisztességesen szolgálattyának idejét, hasonló képen tartozzék az egy tál étket, tizenkét czipót, négy veder bort adni.

Secundo: Hogyha penig levelet kíván a Céhtől, tartozzék egy forintot pecsétés levélért adni.

Tertio: A melly mester embernek a Fia Inasnak a Csizmadia és Timár mesterségre beáll, tartozzék adni ötven pénzt, hat czipót, hat tál étket, egy veder bort adni.

Mikoron penig tisztességesen szolgálattyának idejét eltölti, és ki áll az Inasságból, tartozik hasonlóképen ötven pénzt, két veder bort, hat czipót, hat tál étket adni.

A céh mester embernek a fia ne legénykegyék, hanem ha magának kedve legyen hozzá (a mondatnak folytatása nincs.)

Hogyha valaki a mester emberek közül a fellebb megírott

punktumokat és conclusumokat felbontya, tartozzék elsőben a céhnek letenni huszonnégy id. est 24 forintokat letenni.

P. H.

Czéhmaster: *Beregi Ferencz* s. k.

Atyamester: *Moxa Mihály* s. k.

Látómaster: *Török András* s. k.

Dékány: *Karaszló István* s. k.

(aláírva a céh többi tagjai által is.)

Hec puncta et Conclusa sunt per mi.

P. H.

Benedictum Dobolyy

nobil de Déva.

1724-től 1810-ig a jegyzőkönyvet házagosan vezették, s csak az időnként belépett céhtagok neveivel találkozunk.

1810-ben hozott határozat:

Anno 1810 dil 7-ma Januarykor az egész Ns Chének határozattal és egyezéssel megállították, hogy a ki ezután a Chében új Chéalista akar lenni, adgyon 30 Rfрт., addig ne lehessen a Chébe és mutasson ki-ki remeket a Ché tisztyének.

Zára Péter s. k.

Chémester.

Olasz Péter s. k.

atyamester.

1833 január 7. Az egész csizmadia Czéh avagy Kompánia egyezésinél fogva megállapított. Ezután minden Három hónapban Generális czéhgyülésünk lészen.

Pap Sámuel s. k.

főczéhmaster

Szusán Mihály s. k.

atyamester.

1841 január 1. Mi, kik vagyunk Erdély Nemes Hunyadvár-megyébe Déva Mezővárosba lakozó Privilegizált Czéhbeli Mester Emberek, a kik vagyunk Mostaniak, Jövendőbeliek ezt felállítottuk a mieinknek örök emlékezetére, hogy akárhonnán kívánczván pájáját, mint vándorlegény fojtatni, ide, ezen mi Déva mezővárosunkba és itten, a mi czéhunknál kíván megtelepedni, az olyan ifju tartozik itten három esztendeig hiven és szorgalmasan szolgálni, két esztendő erkölcsi, a harmadik remek esztendő lészen. A mely ifju pedig az remek esztendőbe vagyon, gazdáját kívánván tartozásból korhelysége által megsérteni, ezen tselekedetiért hátra marasztajjon és uj remek esztendőt állitason. Valamely ifju pedig ezt nem akarná pontosan bétölteni, hamarább kívánván Céját elérni, az ojan ifju tartozik az Nemes Céhtól az időt, azaz

3 esztendőt 100, azaz Száz R. forinttal felváltsón. Mind az ittvalói lakásért viszont az mi tanítványaink mind az bujdosást, mind az idehazai három esztendőt ha pontosan be nem töltvén, az fenti büntetés terhét szenvedje, különben mester ne lehessen.

P. H. *Papp Mihály* s. k.
czéhmester.

Lengyel Dániel s. k.
atyamester.

1848 február 22. Mi, az Dévai Ns Csizmadia Czéh egyenlő akarattal elhatároztuk, hogy ezekutánna valamely inas, a mely mi általunk a mesterséget kitanulni akarja, fel akar szabadulni, inasi korából ki akar szabadulni, az ojan inas tartozik egy pár csizmát minden hiba nélkül csinálni és az szerint inas korából kiszabadulhat azaz ifju. Mely egyezség ment véghez az ns Compania jelenlétébe.

Kertész József s. k.
czéhmester.

Fekete Máté s. k.
atyamester.

Lengyel Dániel s. k.
iktatómester.

1854 augusztus 7. céhgyűlés 4-ik pontja:

Akármelyik legény menjen el a czéhből, midőn neki petsétes bizonyító levél adatik, sem czéhmester, sem atyamester, sem czéh notáriussa a bizonyítványért és petsétért semmi díjat nem köveltelhet, attól nem vehet, mi ezennel meghatároztatik. — Sem ezutánai czéhbeli tiszték nem vehetnek.

1856 június 17. céhgyűlésből:

Határozatot tett a Nemes czéh, hogy 12 öreg legének és azok aravaló legének, hogy vaj inasi szegőtség, vaj szabadulás, hát azok határozatot tesznek.

1857 június 17. céhgyűlésből:

Az, hogy a Czéhbeli Társunknak vaj egy temetése történni fog, az Házánál Hites Társa, Gyermeke, Testvére találma meghalni, hát a Nemes Czéh, ha ki kíványa, tartozék tisztességesen kiállni. Akár apa, akár anya, ha meghal, tartozik tisztességesen elkísérni és a ki meg nem jelenik, 1 pf. büntetése lészen.

1857 november 22. céhgyűlésből:

Határozatot az, hogy valamely Idegen- ifju Mesterséget akarna tanulni, Tartozik mikor a Czéhunkba Bészegőtetik, fizetni a Czéh kassájába 50, azaz Ötven váltóforintokat oj móddal, hogy

25 forint marad a Czéh kassába és 25 forintot visszakapja az ifju oly formán, hogyha az ifju Betsületesen viseli magát, azaz 25 f. váltó marad a kassába szegődség és szabadulásért.

1857 november 22. céhgyűlésből:

Minden fertáj esztendőbe minden czéhbeli Tagtársunk tartozik az Czéh kassába aflagul fizetni 25 krt váltóba.

1859 január 9. céhgyűlésből:

»Határoztatik, hogy a ki a mesterséget nem folytatja, fizessen két Pengőt.«

1860 június 24. céhgyűlésből:

Határoztatik, hogy egy szegényeket támogatandó tőkét alkitsunk. Minden, társaságunkba résztvenni akaró e tőke gyarapítására fizet belépéskor 5 frtot.

1860 szeptember 30. generális céhgyűlésből:

Hogy a mesterek közti rend és netaláni kártalanítás fentartassék, egymás között megegyezünk, hogy minden oly mester, mely legényt elbocsátási jegy (Fremdzettel) nélkül befogad, avagy azon legény, mely ily igazolási jegy nélkül beáll, 3 váltó forint pénzbírsággal büntetendő.

1861 január 21. céhváltozás (gyűlés)-ből:

Határozott az egész Czéh jelenlétebe, felállították, hogy a Czéh mesterek a sok fáradságokért a Czéh kassájából az öreg mester 4, azaz Négy uj forintot, az ifju czéhmaster 2, azaz két uj forintot esztendőre.

1861 július 14. céhgyűlésből:

Határozatot tett a Nemes Czéh, hogy a ki a Czéhba nem jövésér, vagyis a Czéh törvényeit végig nem hallgatván, és ha megyen, 1 magyar forinttal fog megbüntetődni.

1862 augusztus 6. céhgyűlésből történt határozat:

Hogy az ugy nevezett Czéh ivás örökre megszüntessék, kivéve a Czéhmaster választáskor, midőn az ünnepélyes beiktatáskor a mesterek a Czéh megegyezése után bizonyos összeget használhatnak föl.

1863 január 29-iki céhgyűlésből:

Minden városi csizmadia mester gyermekének — a salárum felerészét — vagy nemkülönben a Czéh bealásának felét köteles fizetni.

1864 május 23-iki céhgyűlésből:

Minden czéhbeli tag köteles legyen mind 3 hónapban 25 krajczárokat osztrák pénzben rendkívüli szükséglet fedezésére pontosan befizetni.

Ha valaki czéhba állni kívánczik, a czéhtaxán kívül, mely 12 forint oszt. érték, ugyanazzal az alkalommal köteles legyen fizetni »szin«* czime alatt 10 frtot osztrák pénzben, czéhszegények kassájába 5 frtot és tűzoltó szerekre 5 frtot, összesen 32 frtot osztrák pénzben.

1861 november 4. céhgyűlésből:

Minden czéhba állott egyén a meghatározott 5 frtokat, ugy-szintén az önkéntesen egyesekre kirótt 25 krt is fizetessék a szegények kassájába, oly végre, hogy a begyüldendő összegből akár gazdag, akár szegény, a czéhba tartozó mester vagy mesterné elhalálozna, mint segély pénzt 10 frtot azonnal kiadhassa nyugta mellett, mint temetési költséget.

1866 augusztus 15-én tartott öregség gyűlésünk indítványozta a dévai csizmadiák közös akaratával, miszerint, ha valamely idegen ember gyermekét a csizmadia mesterség tanulására kívánja adni, tartozik 14 éves lenni és tartozik keresztlevelét és tanuló bizonyítványt előmutatni. Tartozik 4 évet becsületesen kitölteni, mint inasi szegődésért 4 forintot fizetni, e mellett tartozik még 10 f., azaz tíz osztrák forintokat biztosítéku a czéh ládájába bé fizetni, hogy a mesterséget félbe ne szakassza, ha pedig félbe szakasztaná és a czéh akaratjától távozna, azon 10 forint biztosíték elvész. Ha idejét kitölti, azon 10 forintot visszakapja.

2. Ha valamely mester legény czéhba szándékozna állani, tartozik az ide alább felhozott tárgyakat befizetni, u. m.:

először a czéhba való állási díj 10 f. o. é.

2. a mi czéálista beteg mester elszegényedett társaink ápolására 10 f. o. é.

3. a szinbért élete hosszáig 25 f. o. é.

4. miután felsőbb rendelet nyomán megparancsoltatott, hogy tűzi oltószerekkel a czéh ellátva legyen, azért tartozik fizetni 5 f. o. é.,

* a régi idő óta fönnálló, fedett elárusító hely, u. n. »csizmadia szin« a mai vigadó helyén volt.

ötödször: mióta czéhunk fönnáll az volt szokásba, hogy ha mester társunknál halál történt, aztat a czéh előljárósága által mester társaink közül 3 mindég rendeltetett ki sirásás végett. Annak utánna pedig az 1866. évi augusztus 15-én közakarattal összeegyeztünk, ha valamely mester vagy mesterlegény czéhunkba beállni kíván, a fentemlitett régi szokástól ment, de azon jogot czéhunk — a sirásást — fentartani kívánja, de pénzbeni kielégítéssel 5 f. o. é.

A második pontra, a czéhba való állásra vonatkozólag azt az észrevételt vettük elé, miszerint ha valamely legény a hat évet ezek közül a három vándorló éveket bé nem töltötte, a czéhba bé nem vehető, de feltéve, ha tán nyomorék, vagy pedig szüleit segélyezéssel ez időkért visszatartoztatnék, mint nem önhibájából történik, és azt bebizonyítani tudja, azonnal czéhtaggá válhatik, ideértve azt is, mikor a czéhba beállani kíván, tartozik a polgárnagyi hivataltól a polgárosodásról okmányt bemutatni. Ezt nem tenné, addig czéh tagja nem lehet.

1868 május 17. napján öregségünk tartott és közös akarat-al abba egyeztünk meg, hogy senkinek temetésire vagy tiszteletre nem megyünk 10 frt salarium nélkül, kivéve, ha felsőbb rendelet nyomán megjelenni vagyunk kötelesek.

1868 november 16. céhgyűlésből:

A czéh elhatározza azt, hogy ezen tul akármelyik czéh-mester legyen, nem szabad 3 hónap előtt czéhet gyűjteni, bárki jöjjön, salarium mellett sem. Szabadítás és szegődtetés az öregségnek nem szabad. Ha valamely aprólék dolgok adatnak elé, a czéh comissiója elrendezheti, vagy eligazithatja, ha pedig olyas lesz, abba a commissiónak nincsen joga beleereszkedni, hanem az egész czéh elé terjesztendő. A czéhcomissiobeliek a czéhből kirendeltek.

1869 november 15. czéhgyűlésből:

Vásárok alkalmával a mely mester rendetlenül viseli magát, vagy a sátrát idő előtt elbontja, az meg fog büntetődni 3 frttal, azaz Három magyar forinttokkal.

1869-től 1873-ig több határozatot nem hoztak. Miután pedig az 1872. évi III. t.-c. a céhek törlését elrendelte, az ezután hozott határozatok ide nem tartoznak.

Belszervezet.

Ezek után vessünk pillantást a céh belservesztetésére. A céh tisztviselőit évenként szótöbbséggel a rendesen január 7-én tartott *céhváltozás*-kor három öreg mesterből álló szavazatszedő bizottság közreműködésével választották. A megválasztottak az egybegyűlt céh előtt eskü alatt kötelezték magukat a céh §§-ainak, határozatainak s szokásainak megtartására.

A céh feje a *céhmester* volt. Ez állásra az idősebb, komoly és tekintélyesebb mestereket jutatták. Megválasztásakor hozzá *kisérték* a *céhládáját*, s a benne levő pénzzel s egyéb okmányokkal egyetemben az ő gondjaira bízták azt. Két kulcsa közül egyik nálla, másik a *vicecéhmester*-nél volt. A céhmester tartozott »a céhnek minden rendtartásaira, szabadságaira vigyázni a megirt artikulusok rendi szerint.« Kötelessége volt »*minden kántorokkor*«, vagyis évnegyedenként a mestereket *céhgyűlésre* »tábla járások által« házába egybegyűjteni, azonkívül, ha a szükség úgy kívánta, esténként is.

Ugyancsak az ő hatáskörébe tartozott az inasok beszegődtetése s felszabadítása, mit az e célra egybehívott öreg mesterekkel az úgynevezett *öregség gyűlésen* ejtett meg. Ő jelentette be a céhgyűlésben a félévi határidő alatt meg nem nősült mestereket, hogy az illetőkkel szemben a szükséges lépéseket megtehessék. Ha valamely tag meghalt, hozzátartozói a céhmesternek jelentették be a halálesetet, a ki egyfelől a sírgödör megáztatására 3 mestert kijelölni, másfelől táblajárással a mestereket temetésre összehívni tartozott.

Ha a hátramaradott özvegy férje mesterségét folytatni akarta s erre alkalmas segédje nem volt, bárkitől a legmegfelelőbb legényt a céhmesternek kellett kirendelnie. Felügyelt a kontárokra, s a városba betolakodó idegen mesterekre.

A céhlevél 3-ik artikulusa értelmében »a céhmesterek minden céhbeli emberek között törvényt tehessenek, kik eő közöttük akár szóból, akár vereségből származtak.« A céhmester tehát egyúttal bírói tisztet is töltött be. Elnöklete alatt tárgyalták a felmerült panaszokat, s hozták meg a *ítéletet*. Vezette a mindenkori céhgyűléseket, mely alkalmakkor az elhelyezett és kinyitott céhládával szemközti hely illette meg.

Fáradozásaiért fix fizetés nem járt, de azért meg volt a

maga csekély jövedelme, amit a céhlevél 16. §. ír körül. Az 1861 január 7-iki céhváltozáskor némileg méltányolni igyekeztek a céhmester sokoldalú elfoglaltságát, amennyiben évi 4 frt fizetést állapítottak meg számára.

A céh többi előjárói a *vicecéhmester*, vagy *atyamester*, *dékán*, *látómester*, 2 *bejáró mester* s *jegyző* voltak.

Az *atyamester*, vagy *vicecéhmester* a céhmester helyettese, a legények apja, felügyelője volt. Az ő elnöklete alatt és házánál tartották meg az említettek gyűléseiket, rá volt bízva az ifjúság vagyona, az idegen legény őt kereste föl, hogy elhelyeztesse. Az esetleg elhalt legény temetéséről intézkedett, hátrahagyott holmiját számba vette, hozzátartozóit értesítette s erről a céhgyűlésnek jelentést tett. Hatáskörét tüzetesen különben a »Cszizmadiaságot gyakorló nemes ifjúság törvényes czikkelye« szabta meg.

A *dékán* az *atyamester*nek segédkezett, teendőit szintén az előbb említett cikkelyek foglalták magukban.

A *látómester* a mesterek műhelyeit járta be, s felügyelt arra, hogy rossz munkákkal a céh jó hírnevét ne rontsák. Kifogásolt munkákért úgy a mestert, valamint a segédet megbüntethette. A műhely bejárása három havonként esett meg. A céhba lépő új mester vizsgája, a *remek* készítés szintén a látómester felügyelete alatt történt, ki a 2 *bejáróval* naponta kétszer vizsgálta meg váratlanul a remekelőt, hogy vajjon nem más segédkezik-e a munkában.

A *bejáró mesterek* a látómester kísérői voltak, s véleményadással szolgáltak.

A céh *jegyzője*, nótáriussa a jegyzőkönyveket vezette; a szükséges írásbeli teendőkkel s a *rációkészítéssel*, a számadások elintézésével volt megbízva. A céh jegyzői tisztség újabb keletű.

Belélet.

A céh beléletének legfontosabb tényezője, úgygyszólván ütőere a *céhgyűlés* volt. Itt bonyolultak le minden a céhet és annak tagjait érintő ügyek. Itt hozták meg a céh menetére nézve oly fontos határozatokat s tettek törvényt és igazságot bizonyos korlátokon belül. Itt fogadták be, ennek felügyelete alatt képezték s innen bocsátották szárnyra az ifjút, s a céhgyűlés tekintélyével igyekeztek odahatni, hogy úgy a

mesterek, valamint alkalmazottjaik derék, becsületes és munkás iparosokká váljanak.

Megkülömböztettek :

a) *céhváltozást* vagy *generális céhgyűlést* (vagyis főcéhgyűlés) ; tartották rendszerint minden év január 7-én, főtárgyát az elmúlt év számadásainak lezárása és megvizsgálása s a céhelöljárók megválasztása képezte ; az összes tagok megjelentek ;

b) *kántorokkori céhgyűlést* ; tartották évnegyedenként egyszer. Tárgya a folyó ügyek elintézése volt 1833-tól talán azért, mert minden gyűlésen minden tag megjelenése kötelező volt, szintén *generális* céhgyűlésnek hívták, megkülömböztetésül a két kántorok között kisebb gyűlésektől ;

c) *rendkívüli céhgyűlést*, szorgosabb halasztást nem tűrő ügyek lebonyolítására ;

d) *öregség gyűlést*, inasok felfogadása és felszabadítása alkal-mával. Tagjai a céh előljáróin kívül az erre kijelölt öregebb mesterek, 1857-től pedig 12 öreg legény is. Evvel tulajdonképen a céh összes tagjainak összehívását kerülték ki. Hogy mióta volt szokásban, nem tudni, s csak 1868 november 16-ával szün-tették meg.

A gyűlést u. n. *táblajárással* hívta egybe házához a céh-mester, oly formán, hogy az e célra szolgáló csinos kis fatáblára ráragasztotta a gyűlés idejét és célját feltüntető papírlapot, s ezt inassa, vagy más hozzátartozójával legközelebbi mester szomszéd-jához küldötte, ki azt tudomásvétel után röktön, büntetés terhe alatt hasonló módon továbbította.

A gyűlés a céhmester elnöklete alatt történt. Az ülés folya-mán a céh nyitott leveles ládáját a céhmesterrel szemben helyez-ték el. A gyűlésen mindenki büntetés terhe alatt megjelenni s ott magát illedelmesen viselni tartozott. A távolmaradókat az ajtón-álló dékán jegyezte föl.

Az alakuló gyűlés, céhváltozás rendszerint nagyobb lakomá-val volt egybekötve, a poharazgatás azonban egyébkor sem maradt el. Mint említém, akkor zárták le s vizsgálták felül, illetve meg úgy az elmúlt évi számadásokat, valamint a pénztárt is. Annak szemléltetésére, hogy minémű s nagyságu bevétele s ki-adása volt évenként a céhnek, az 1845-ik évi számadásait közlöm.

1845-ik Évben Januárius 7-ikén innen a' Nemes Csizmadia Czéh
Cassájában gyűlt pénzről készült Jegyző könyve.

No N		Rf. kr.	
		Rf.	kr.
1	Nagy Dániel	—	12
2	Lengyel Dániel	—	12
3	Szerepi Joseff	—	12
4	Pap Jákob	—	50
5	1835-ik Évben Februárius 16-án Pap Jákob az adósságából ki fizetett	—	50
6	Februárius 17-én Láng Miklós a' Legényét Cantor el töltése előtt el küldötte fizetett . .	2	30
7	7-a Martii Kováts Joseff legénytől	2	30
8	13-a Április Szabó János a' Taxa pénzt bé fizette	5	—
9	14-a Maji Posoni fizetett	11	—
10	Hegyesi Ferencz bé fizetett	5	—
11	Buga Sándor műhely rugásért	2	30
12	Bányai János műhely rugásért	2	30
13	1-a Sept. Pap Péter interes pénzt fizetett . .	1	30
14	Ábrám Miklós interes pénzt fizetett	1	30
15	Ábrám Miklós	—	12
16	Mezei Sámuel fizetett	—	45
17	Csosz Péter	—	12
18	24-a Sept. Benkő Joseff a' Sótesz Joseffel való peréért letett és kifizetett	2	30
19	Moldován Péter Atyafia el temettetésekor . .	6	—
20	Baktsiné Aszszony eltemettetéséért	15	—
21	Irits János Szász legénytől büntetés	2	30
22	Pap Mihály	—	12
23	Buga Sándortól büntetés	2	30
24	Buga Sándortól a' nálla lévő adósságból bé fizetett	7	30
25	5-a Jan. 1846. Buga Sándor maga részéről ki elégítette	7	30
26	Fidrich Csizmadia legény kontárságáért . . .	1	40
27	Fekete Máté fizetett	5	34
Summa .		88	21

1845-ik Évben Januárius hold napja 7-én innen a' Nemes Czéh
által tett költségről készült Jegyző könyve.

Nr.		Rf.	kr.
1 ^o	Január 8-án a' Notárius	7	30
2	A' kutra	2	30
3	A' compánia meg edgyezéséből, a' Czéh vál- tozásakor vévődött két veder bor, vedre 1 Rf. 30 kr. tézsen	3	—
4	Februárius 3-án Almási Péternek adatott . . .	2	30
5	Februárius 3-án tartatott Czéh Gyűlés, a Com- pánia meg edgyezéséből hozatott 12 font füstös disznóhus	4	—
6 ^o	Kenyérre	1	40
7 ^o	Pálinkára	—	40
8	Két veder óbor	5	20
9	Ugyan tsak egy kupa pálinkára	—	40
10	Még azután hoztak két veder bort	5	20
11	9 font petsenye	3	—
12	Két kenyér 40	—	40
13	Két szál gyertya	—	8
14	Ismét máskori egész Czéh gyűléskor egy kupa Pálinka	—	40
15	Ismét máskori gyűléskor egy kupa pálinka . .	—	48
16	A' kenyér	—	18
17	A' Moldován Péter atyafia eltemettetésekor tett költségek		
»	Kenyér	—	52
»	Turó	1	12
»	Gyertya	—	8
»	Egy veder bor	1	36
»	Pálinka	1	4
18	Dániel Ferencznek, az Ábrahám Miklóssal legény feletti dolgaért egy kup' s egy fertály pálinka .	1	12
19	A' Baktsiné el temetésekor, halra, kenyérre és gyertyára elkölt	1	8
20	A' restantiák ki írásakor bor, stb.	—	59
21	Két árkus papiros	—	4
Summa .		46	59
Minek utánna ezen fenn irt számadás készítettett és summáztatott annak elkészítésekor költetett még		1	28
Summa .		48	27

A céhhatározatokat indítványok alapján hozták, s hogy 1720 óta melyek voltak, már fentebb elsoroltam.

A céhgyűlésben hozott igazságszolgáltatást a korábbi, erre vonatkozó adatok hiányában csak 1838-tól kísérelhetjük figyelemmel.

A panaszos ügyét a céhmesternek szóval adta elő, mire ez utóbbi, föltéve, ha a kántorokkor megtartott gyűlés ideje messze volt, a szokásos táblajárással bizonyos *salárium*, díj lefizetése mellett céhgyűlést hívott össze, hol úgy a szóbelileg megidézett felek, valamint az esetleges tanúk — 1868-tól 2 frt büntetés terhe alatt — megjelenni kötelesek voltak. Az 1868 november 16-iki generális céhgyűlés határozata folytán azonban 3 hónap előtt *céhet gyűjteni salárium mellett* sem volt szabad, ettől fogva a közben felmerült jelentéktlenebb dolgokat egy 12 tagból álló *céhcomissio* intézte el.

A felperes és alperes kölcsönös kihallgatása után a tanúvallomásokra került a sor, s ezek alapján a céhmester kimondta az ítéletet, de van eset arra is, hogy vitás ügyekben a föl-kért *idegen céhtagokból alakult bizottság ítéletét tették kötelezővé*. A céhmester a céh nevében ítélt magán követelésekből kifolyó ügyekben. Ítélszéke elé kerültek az egymás között felmerült becsületsértésből származó perlekedések, valamint a mesterek köz-erkölcs elleni s a céh jó hírnevét rontó kihágásai és egyéb szabálytalanságai, sőt még családi ügyek elintézésére is van eset. Megbüntette a kontár mestereket és legényeket, s ezek munkáit a céh elkobozhatta. Ugyancsak ide tartoztak a legények és inasok vétségei is.

A büntetést illetőleg előfordult céh előtti *intés, megkövetés, megkövetés és pénzbírság*, tisztán *pénzbírság* s végre a céhből való *ideiglenes vagy végleges kizárás*. Az ország igen sok helyén divó viasz büntetés nem fordult elő, de meg a kiváltság levélben sincs róla említés, minek okát talán a céhtagok nagyobbára reformata vallásában lelhetjük, mint a melynél oltárok hiányában a rendszerint e célra szolgáló viaszra szükség nem volt. Kivételes, szigorú esetekben a legényeken és inasokon testi fenyíték alkalmazása is érvényesült.

A magánköveteléseket érintő biráskodás 2 frtig terjedhetett, az ez összeg megfizetésének elmarasztalása, valamint a többi ité-

let megfelebbezhető nem volt, de esetenként a céh a büntetést »kegyelmesen« (?) részben, vagy egészben elengedte. A céhbeli törvénykezés menetéről, az egyes vétségek, kihágások és mulasztások elbírálásának megítéléséről a hozott ítéletek nyújtanak általános tájékoztatást, s éppen ezért a competens esetekben hozott ítéletekből egyet-egyet közlök.

Becsületsértésből kifolyólag:

1854 március 6-án hozott ítélet:

Berda János csizmadia legény és Avrám Miklós és Posonyi János, dévai polgár, csizmadia mester emberek vallomásaiból kitűnően az, hogy alperes Lengyel Dániel a múlt 8-beri dévai országos vásár napján a piatzon akkoron volt csizmadia czéhmester, Csősz Péter urat letolvajozta, gazembernek és akasztófára valónak szidalmazta, Istenét, szentjét káromolta — s ezzel becsmérelte — azt mondván, hogy felperes egy borjubőr csizmáját lopta volna el és ezt kész bebizonyítani, ezeknél fogva, minthogy a ns Czéhgyűlés a békességet a felek közt elpróbálta, de nem sikerült és alperes Lengyel Dániel azután is úgy nyilatkozott, hogy az eléhivott bizonyságok vallomásaira hivatkozik, bé lévén bizonyítva felperes keresete, megítéli ezennel a ns Czéhgyűlés, miszerint alperes Lengyel Dániel a becsmérlésért *büntetésül három ezüst forintot*, költségbe 4 frt 30 kr., összesen 7 frtot és 30 kroat köteles fizetni Csősz Péter uramnak, s egyszersmind *alperes felperest a gyűlés színe előtt kövesse meg*, megintetik, hogy a következőkben a becsmérlésektől, szidalmazásoktól, illetlen pizskolódásoktól magát keményebb büntetés terhe alatt tartóztassa el.

Ezen ítélet a feleknek kihirdetvén, a felek ezen ítéleten megnyugodtak, s alperes Lengyel Dániel felperes Csősz Péter uramat az ülés színén megkövette.

Berbenicza Jánost 1866 november 19-én, mert Ábrahám István czéhmestert megsértette, *egy évi kizárásra* ítélték.

1862 október 8-án *Sümeği Istvánnét*, mert Székely Jánost megsértette, 3 forinttal büntették, miből a ns Czéh kegyelmesen azon megjegyzéssel, hogy a megbántott felet panaszlott kövesse meg, 1 magyar forint elengedetett.

Közerkölc elleni kihágásra:

Hogy a magokat illetlenül, avagy rosszul viselő mesterek

sem kerülték ki a céh ítélő székét, azt az 1861 február 5-ikén kelt jegyzőkönyvből is látjuk.

Székely János ama följelentésére, hogy »Daróczy Sándor ökelme az utcákon káromkodott, kalapját körös-körül kitollazta s magát illetlenül viselte« — Daróczyt 3 pengő forintig büntették.

Az 1862 június 12-iki gyűlésen Várady Ferenczet, ki bevallotta, hogy mint a czéh egykori jegyzője a jegyzőkönyvek meghamisítása folytán a czéhet anyagilag is megkárosította, de meg »mint különben is rossz magaviseletű embert« a czéh társaságából »kirekesztették.«

A feleség netaláni erkölcstelen magaviseletéért férjét a czéhből való kizárás terhe alatt tették felelőssé.

Ha időközben az asszony megjavult, úgy *félczéhba állás mellett* a mestert újra visszavették.

A mesterek szabálytalan eljárásaira:

Az 1845 február 17. jegyzőkönyv szerint Lung Miklós azon rend ellenességéért, mert »legényét kántor eltöltése előtt küldötte el« 2 frt 30 kr. büntetést fizetett.

Az 1854 augusztus 7-iki generális czéhgyűlésen Soltész József csizmadia mestert, mert Ávrám Miklóstól idő előtt eltávozott, Görög Simon legényt felfogadta, s az atyamesternek nem jelentette be, 3 magyar forinttal büntették.

1862 október 6-án Sümegi István atyamestert, jól lehet, két legényt tartott magánál, Gardó Andrásnak kérése daczára nem bocsátott még egyet is rendelkezésére, »a legény rendetlen tartásáért« 3 magyar forint megfizetésére büntették.

1856 október 31-én hozott ítélet alapján Berbenicza János, Merina János boiczai szabómester panasa folytán köteles ennek a tölle elvállalt, de még el nem készült csizmát december 31-re 2 frt büntetés és a felmerülendő költségek terhe alatt elkészíteni.

Családi ügyek beavatkozására:

A nőtlen mesteremberekre vonatkozó artikulust szigoruan betartották. Többek között ezt bizonyítja Pénteki József esete is, kit 1861 július 14-én tartott generális czéhgyűlésen fölszólítottak arra, hogyha fél év alatt ebbeli kötelességének eleget nem tesz, »mesterségétől meg van tiltva, hogy sem legényt, sem inast nem tarthat, sem vásárba, sem színbe, t. i. a dévai piacon nem szabad árulni.«

Pénteki ennek dacára sem nősülvén meg, az 1862 február 3-iki ítélet alapján »mestersége folytatása megszüntetik.«

A családi ügyek elintézésére érdemes világot vet más oldalról az alább szószerint közölt 1846 március 26-iki jegyzőkönyv.

»1846-ik év márczius 25-ik napján. Elénk jöven Miklósi Károly, mint felperes feleségével való egyenetlenségéért, mivel tőlle sok versen, elfutamodott és Benkő Józsefhez és édes anyjához, a ki már sok időtől fogva ottan tartózkodván és uráról, Miklósi Károlyról semmi izben nem akart tudni, az ns Céh eleibe utasítatott. Az szerint az ns Céh az békességet munkálván, meg is eset és magát Benkő József arra kötelezvén, hogy sem uton, sem utfélen — bátorságosan járhat — nem fog ellene se szóból, se versengésből ellene ki nem fog kelni, Miklósi Károly feleségit tüstént szabadon fogja bocsátani márczius 25-ik napján 1846. évbe, és soha semi szín alatt többet helyet nem fog adni, s nem fogja Párt fogolni ennek utánna többet.

Viszont Miklósi Károly azt jelentette az Ns Céh előtt, hogy mint mostoha apját, úgy fogja esmérni, nem fogja semi rossz szóval illetni, hanem mint velje ezt el fogja esmérni minden ut feleken az legjobb szókal fog hozzá viseltetni.

Én mint *Benkő József* elesmerem †

Viszont *Miklósi Károly* elesmerem †

Mely békesség ment végbe az Ns Céh jelenlétibe a fen irt időben.

Kiadtam *Lengyel Dániel*,
céhmester.«

A legények által elkövetett kihágások büntetésére:

A számtalan eset közül említést tesz az 1845 január 7-én »a nemes csizmadia céh kassájában begyűlt pénzekről készült jegyzőkönyv«, melynek tanúsága szerint »Fridrik csizmadia legény kantárságáért 1 frt 40 kr.«, Buga Sándor, Bányai János »műhej rugásért« 2 frt 30 krt fizettek.

Az 1854 augusztus 7. generális céhgyűlésben hozott ítélet alapján Görög Simon legényt, mert a »*törvényes bucsuhét előtt*« hagyta el gazdáját, 3 magyar forinttal büntették.

Székely János inassa, Székely Dánielt arra büntették, hogy három hónappal szolgálja tovább gazdáját »mert Csősz Sámuel urral szembeszállott, szentjét szidta és lehunczutolta.«

A testi fenyíték alkalmazására szintén van eset. Ugyancsak a fenti napon, mert »Csizmadia mesterinas Borbély Márton gazdája, Csősz Péter uramnak Krisztusát, Istenét és szentjét káromolván, ezen borzasztó káromkodásáért illő testi büntetésre ítéltetett, egyszersmind gazdája kívánsága következtében visszaadni (t. i. anyjának) határoztatott, mivelhogy erőszakosan szökött el, s ment el gazdájától, s a városon koriczálva, magát erkölestelenül s igen rosszul viselte.«

Édes anyja kérésére azonban »a ns Céh ítélete következtében példásan megbüntetődven, gazdájához visszamenetelre rászorítottatott.

Venczel Sándor mester inassa, Pap Vilhelm, gazdája otthon nem létt alkalmával ennek anyósát és feleségét »ölbe fogta és földhöz csapta«, mert az asszony guzsajjal megérintette, 1855 január 22-én arra ítéltetett, »hogy az inas büntetésül kapjon 12, azaz tizenkét korbátsokat.«

1862 november 25-iki generális céhgyűlés Lengyel István és Zudor István között felmerült bonyodalmas ügyben a dévai többi céhekből alakult bizottság ítéletét tette kötelezővé, azon hozzáadással, hogy felebbezéssel egyik fél sem élhet.

November 30-án *az egyesült céhből* Sombori János és Gerbert János, a *fazakas céhből* Lupsa Antal és Szuszán Antal, a *szűcs céhből* Duma Péter és György személyében kiküldöttek ítélete alapján Lengyel Istvánnak tanújával egyetemben, a polgármestesi hivatalnál esküvel kellett állítását bebizonyítania, ezideig Zudor Istvánt a céhből ideiglenesen kizárták, pervesztés esetében végleg törölnék határozták.

Ezek után pedig áttérek a céh beléletének egy másik fontos részére, az inasok és segédeknek a céhhez és munkaadóikhoz való viszonyára.

Az inast 12—14 éves korában fogadták föl. A beállást illetőleg a mesterek fiai az idegenekével szemben előnyben részesültek, mert míg egyfelől az 1724-ben hozott határozatok értelmében az utóbbiak 1 frttal, 12 czipóval, két veder borral, 12 tál étellel tartoztak, addig a mesterek fiait mindezeknek csak felére kötelezték. 1842-től 12 frtot, az 1857-iki határozat szerint az idegen inas 50 váltó forintot kellett letegyen, melynek fele jó magaviselete s

szorgalmas tanulása biztosítékául szolgált, fele pedig a szegődtség és szabadulásért járt.

1866-tól pedig 4 frt inasi szegődtséget és 10 frt kauciót fizettek.

A többnyire 4 évre szóló szegődést 4—5 heti próbaidő előzte meg, minek utánna az inast az öregség gyűlés elé vitték, hol beállítását jegyzőkönyvbe foglalták. Az első társposhárért járó összeget, s az idegenek ezen felül a megszabott díjakat itt tették le, vagy esetleg kezeszt állítottak.

A beiktatás szövegére példás a számtalan eset közül 1842-ből hozok.

»1842 2-dik Május. Szabó János társunk szegődtette mester-ség tanulás végett Nánássy István nevezetű ifjat 3, azaz három esztendőre, oly formán, hogy gazdája nem tartozik semmivel egyébbel, csupán csak lábbelivel.

Az első társposhárt, azaz 6 R. frtot megadta.

Az utolsóért az gazdája vállal kezességet magára.

Mely szegődség az egész öregség jelenlétében ment véghez.

Papp Mihály,
czéhmester.

1845 januárius 20. Nánássy István az utolsó társposharat is megadta.

Lengyel Dániel,
atyamester.

Az inas föltétlen engedelmességgel tartozott úgy gazdájának és háza népének, valamint a legényeknek is. »Az inasnak még a seprű is parancsolt.« Ha megszökött, visszahozták, s úgy ezért, valamint más súlyosabb természetű vétségéért még meg is pálcázták, sőt arra is volt eset, hogy inasi évét a céh büntetésből megtoldotta.

Viszont a mester is az inast tisztességes bánásmódban kellett részesítse, mert ellenkezőleg, még tulajdon apjától is elvették a s a hátralevő időre más mesterhez helyezték el.

Fizetést egyáltalán nem, ruházatot is csak kivételesen kapott.

»Apród esztendeinek« kitöltése után a felszabadulására került a sor, a mi kétség kívül nagy forduló pontot képezett életében.

1848 óta ennek főfeltétele az úgynevezett »peciment csizma«

készítés volt, mely megfelelt a mesterek remekelésének. Az elkészített csizmát az öregség gyűlés tagjai, s 1856-tól 12 öreg legény vizsgálta felül s csak ha kifogásolható nem volt, történt meg a felszabadítás.

A szabadítás az öregség gyűlés által történt, s az esetenként 1 frt, a mesterfiak által pedig 50 pénzben megállapított díjak e gyűlés tagjait illették. Szabaduló levélért 1854-ig külön 1 frttal tartozott a legény.

A felszabadulással járt az utolsó társ pohár fizetése is, a mi nagy ünnepséggel volt egybekötve, az ez alkalommal adandó lakomát a már említett 1724-iki határozat írta körül. A felszabadult ilyenkor két keresztapát választott magának, s ezeknek kíséretében jelent meg a céhmester házában tartott összejövetelen.

Az egybegyűlt céhelöljárók s öregség tagjai közül a dékán fölolvasta a céhszabályokat, később a »nemes ifjúság törvényes cikkelyeit« is, melyeknek minden §-ára az ünnepelt 1 pohár bort tartozott kiüríteni.

Lévén pedig a kettőben összesen 56, végeztével a két keresztapa jóakaró támogatására ugyancsak szükség lehetett.

Az így legénnyé avatott ifjú tagja lett a »csizmadiaságot gyakorló nemes ifjúság társaságnak«, részt vett annak gyűlésein, s azon az öt megillető jogait gyakorolta.

A legények e társasága a legnagyobb valószínűség szerint már kezdettől meg lehetett, mert már 1720-tól a »*becsületes csizmadia és timár emberek vagy személyek*« lajstromával párhuzamosan ott látjuk a »*czéhbeli mester emberek fiainak*« s »*Ché beli Legények lajstromát*«, a mi feltétlenül erre vall.

1825-ig a céhszabályok keretén belül alkalmazkodtak mindezekhez, de ettől kezdődőleg már izmosodott társaságra találunk, mely a céh által megerősített »*törvényes cikkelyek*« szerint intézte ügyeit. E cikkelyek a társaság szervezetét, a tagoknak a társasághoz s egymáshoz, nem különben a munkaadókhoz való viszonyát, jogait s kötelességeit tárják elénk, úgy, hogy minden egyéb magyarázatot mellőzve, magukban is teljes képet nyújtanak a céh kebelében alakult, úgy mondhatni második kis céhnek belételeéről. (Lásd a függelék.)

A minden legénytől mesterré avathatásához megkövetelt vándorlást, vagy »*bujdosást*« 3 évre szabták, mi alól csak a

testi fogyatkozásban szenvedőket, avagy szüleiket támogatókat vonták ki.

A bujdosni készülő ifjú a céhből *vándorló legényi könyvet* kapott, melyben apród esztendeinek becsülettel való eltöltését igazolták, s a mely egyben ajánló levél is volt. A munkába állott segéd könyvét távozásáig a céh ládájában őrizték.

A vándorévek betöltése után a legényt, a céhhez beadott írásbeli kérelmére, — föltéve, ha az illető kifogásolható nem volt — mesterré avatták.

Az 1841-ben hozott határozat értelmében a leendő mestertől jó tanubizonyosság-levelén és vándor évein kívül megkövetelték, hogy előbb Déván 5 esztendeig »híven és becsületesen« szolgáljon.

E föltétel a legény alapos kiismerésére szorított úgy személyiségét, valamint munkásságát illetőleg, mert a 3 év között kettő »erkölcsi«, a harmadik pedig »remek« esztendő volt. Az említettek alóli fölmentésnek ugyane határozatból kifolyólag csak 100 rénes forint lefizetése ellenében adtak helyet.

A polgárjog megszerzése csak 1866-tól volt kötelező.

E követelmények után a céhgyűlés a mesterré avatáshoz beleegyezését megadta. A »remekelés«, valamint a »mesterasztaladás« idejét az új mester szintén írásban jelentette be, mire a céhmester kijelölte azon mester műhelyét, hol a remekelő művét elkészítette. A »remek« egy pár, minden hiba és folt nélküli csizma volt. Az elkészítés idejét nem korlátozták, s ha több napig tartott, úgy a látómester a 2 bejáróval naponta kétszer váratlanul megvizsgálta, vajjon idegen nem-e segédkezik a munkában. Az elkészített »remek«-et céhgyűlés elé vitték, hol minden egyes mesternek jogában volt kritikát mondani fölötte. Nagyobb hibák felfedezése esetén új remekel, kisebb esetenként megszabott bűntétellel tartozott.

Hogy a »mester asztal« miből álljon, s mely esetben »egész« vagy »fél«, azt az 1722-beli conclusumokból láttuk. Jól lehet a céhba állhatás eme terhes föltételének országosan Mária Terézia egyik rendelete véget vetett ugyan, mely szerint »nem léssen szabad a céhnek az új mestereket vagy ebéd, vagy italadással akármely szín és fogás alatt terhelni«*, mindez nem gátolta a

* Dr. Szádeczky Lajos »a céhek történetéről Magyarországon« 59. l. Értekezések a történelmi tudományok köréből.

csizmadiákat abban, hogy mindvégig, habár kisebb mértékben is, a szokásos lakomákat úgy mester avatáskor, valamint egyéb alkalmakkor meg ne tartsák. A céhgyűlésekkori ivásokat csak 1862-iki határozatukkal törölték el.

A céhba álláskor fizetett törzsdíj eredetileg 12 frt volt, de idők folyamán folytonos emelkedést tapasztalunk. 1810-ben már 30 R. f., 1864-ben 32 frt, 1868-ban már 55 frt-ra hágott föl különféle címek alatt.

E díjakon kívül kántorokkor a 12, illetve 25 kr »*feltétel pénz*« befizetése is kötelező volt.

A céh beléletében az emberi szeretetnek s összetartásának igen szép megnyilatkozásait látjuk. Abban az esetben, ha valamely tagtárs súlyos betegségben szenvedett, fölválva résztvettek ápolásában, s a virrasztásban. Temetéskor lett légyen akár a mesteré, akár a feleségéé, mint láttuk, a céh pénztárából segélyezték a hátramaradottat, s a halott eltemetésén testületileg részt vettek.

A netalán hátramaradt özvegy megélhetését biztosították; segédkirendelés és kölcsönök adásával alkalmat nyújtottak arra, hogy apró magzatait fölnevelhesse.

De mint látszik, a mesterek leányairól sem feledkeztek meg, s míg férjhezmenetelüket »fél céhba állás«-sal, fele költség elengedésével segítették elő, addig a más céhbeli leányt feleségül vevő legényt a teljes céhbalépési költségeken felül még áldomás fizetésre is kötelezték.

A *szegények kassájának* fölállítása által kamatmentes kölcsönök folyósításával módot nyújtottak arra, hogy a szegény iparos magának a szükséges anyagot beszerezhesse s élete folyásán lendítsen.

Társas összejövetelük szintén meg volt. Egymás közötti házais jellegű mulatságokat többször rendeztek, s ezek által is szilárdítani igyekeztek az összekötő kapcsolatot.

Ezek közül különösen a farsangokon rendezett *battyús bál*ok érdemelnek említést.

Ennyiben s ezekben igyekeztem a dévai csizmadia és timár céh múltját föleleveníteni. Végül az előadottakkal kapcsolatosan bepillantást nyerhetünk a céh intézménybe, megítélhetjük hasznos és káros oldalát. Feltétlenül javukra irandó a tisztességes, kifo-

gástalan munkák előállíttatása, a kontár, nem odavaló elemek kizárása, az iparágbani szakszerű jártasság föltétlen megkövetelése, a mesterek anyagi jólétének előmozdítása, a példás rend, s a köz-erkölcs megvédése, a humanizmus terén kifejtett igyekezet.

Kizárta azonban a szabad versenyt, az ipar szabad fejlődését meggátolta, az egyéni ügyesség megnyilvánulását teljesen sarokba szorította, s az egyesek által elkészített iparcikkek számának meghatározásával a nagyipart csirájában elfojtotta.

Mindazon által a céh intézmény a kor szemüvegén nézve megállotta helyét, sőt arról, mint maga idején bevállt intézményről beszélhetünk.

Függelék

A' Dévai Csizmadiaságot gyakorló nemes Ifjuságnak Törvényes Czikkelyei e' következendő rendel irattattak és a' Nemes Czéh által meg is erősítették 1825-ik Esztendőben November 12-én.

Első Tzikkely: Köz meghatározás az, hogy minden Holnapban mulhatatlanul az Nemes Társaság bé járást tartani el ne mulassa, még pedig az Atya Mester Házánál, annyival is inkább, hogy ha vagy egy fiu akár gazdájától, akár Gazdasszonyától meg éheztetést érezne és szenvedni továbbra nem tehetné, ott magát ki panaszolván, igazsága szerint elég tétetessék. Elenkező esetben: pedig ha azt a bé járók el nem igazíthatnák, szabad légyen akár melly meg sértetett félnek is ügyét a' nemes Czéh eleiben appelálni, mivel ott a meg sértett mivoltához képest orvoslásban fog vétetni vagy pedig megbékéltetni. Hogyha tsak ugyan a' legény megbékéltetett, Gazdájánál tovább meg maradni nem akarna, abban az esetben butsu kezet üljön a' megbékéltetett Gazdájánál, s annak utánna el mehet — ha pedig városunkon kívánna továbbra is maradni, köteles lészen azon Legény az Atya Mesternek hirt adni és magát más mühelyben a' Dékány által kísértetni, a' mellyet ha a' Dékány nem tselekedné, büntetődjék 1 Rf. és 60 kr.

Második Tzikkely: Kötelességében áljon az Dékánynak tudván azt, hogy minden Esztendőben vagyon négy Kántor, tehát a' Dékány szoros kötelességének esmérje azt, hogy minden Kántorkor a' Nemes Társaság koltsát papirosban bé takarni, és a' Társaságban lévő Ifiabb Legények által akik tisztességes ruhában fel öltözve légyenek, által adni és azt vinni tartozzik, nem különben más is hasonlóképpen tselekedjék, mind adig, a' mig ujonnan a' Dékány kezébe vissza kerül. Ha pedig a' Legények közzül ezt nem mívelné, tehát az az ifiu büntetődik 1 Rf. 30 kr.

Harmadik Tzikkely: Mikor valamelly Inas fel szabadulna, azon Inas tartozzik az előtt két héttel a' szabaduló levelét meg készíttetni, hogy mikor a' Nemes Társaságban bé fog következni, akkor azon ifiu a' maga Levelét a' Nemes Társaságnak bé adja és ottan a' Nemes Társaságot ex contentálja, ugy mint társ pohárral, 1 Rf. és neve bé írással.

Ha pedig vagy egy ifiu városunkba bé jönne és nem társposhározott volna, ugyan csak azonnal tartozik, valamint azzal is, hogy az Atya Mesternek hírt tegyen, hogy városunkban meg maradni czélja 's azonnal a' Leveleit a' Társaság Ládájában bé tenni köteles lészen.

Negyedik Articulus. Ha a' városunkba bé jött ifiu, aki az Atya Mesternek hírt tett iten való megmaradása felől, tehát akkor az Atya Mester a' Dékány által az korosabb gazdákat fel kerestetni el ne mulassa, hogy akinek szüksége volna, fogadhasson legényt, mivel a' régibb és korosabbat illeti az elsőség a' legények megkínáltatásával, 's ugy ha ezeknek nem tettzene, az iffiabbnak is által adhattya az Atya Mester, a' kik rend szerint következnek. És ha az Atya Mester a' fen említett pontok szerint nem tselekedne és az Ifiu, akárki lészen az, városunkról egyebüvé elvándorolnék, abban az esetben tartozzik az Atya Mester fizetni 30 kr. büntetést.

Ötödik Articulus. Kötelességévé esmérje azt minden Ifiu annál is inkább, mint keresztény az Istent ditsérni, mint hogy ez által lesz az Hallandó az, a' mivé kíván lenni és az által éri el azt a' czélt, a' melyre ki szólíttatott a' semmiből, hogy minden vasárnap etzer Istent imádni el ne mulassa, oda tévén azt is, hogy a' Szt Templomban mind végig ben lenni el ne mulassa, nehogy az által botránközttatást szüljön, tehát aki a' fen említettek ellen vétne, 17 kral büntetetik.

Hatodik Tzikkely. Kötelességévé tétetik az is a'kár mitsoda műhelyben is pályáját folytató ifiunak, hogy a' hol inas nem létele miatt szükölködnek, ott mint betsületes és jó erköltsü ifiu minden szombaton a' műhelyt takarítani el ne mulassa, annyival is inkább, valamint a' keze alá bizottattakra, úgy szintén a' mi Majsterihez tartozandóknak lát és tud, azoknak gondviselését 3 Rf. büntetés terhe alatt elmulatni ne merészelje.

Hetedik Tzikkely. Minden magát szeretetni. kívánó betsületes ifiu ugy viselje mind a' házgazdájánál, mind pedig akár hol is lészen, magát sem az után éjjelenként füttyérelve, annál inkább öltözötlen meg tenni ne merészelje, ugy szintén tobzodni, kártyázni és tragád* beszédekkel ifiuságokat bé motskolni meg ne próbálják, valamint azt is, hogy inasokkal egy hely, mulassanak 31 kr. büntetés terhe alatt.

Nyoltzadik Tzikkely. Ha valamely ifiu magát és az ő ifiuságát a' szerelem tilalmas játékaival bé piszkolni kívánná és az nyilvánosságra ki jönne, valamint a' tolvajságban keveredett nem pénz,

tragád = trágár.

hanem 15 pálcza ütéseket szenvedjen. És ha másodszor, valamint szintén harmadszor hibáját gyakorolni kívánná, abban az esetben *Levél nélkül a' Társaságtól elüzettessék és semmi képpen sehova bé vé-
tetni ki eszközölni el ne mulassák.*

Kilentzedik Articulus. Hogy ha vagy egy Halandó a' Természetnek engedvén meghal, abban esetben, ha az Mester Ember fog lenni, akinél a' holt vagyon, az az Czéh mesternek, aki ha ottan nem lenne, az Czéh Mesternek hogy a' tábla induljon el, és a' Legényeknek kötelességek lészen a' Dékányhoz fel gyűlni az első harang szóra, még pedig ki-ki tisztességes öltözetben, 's annak utánna a' Dékánnyal edgyütt az Atya mestert felkeresni és aztat a' hallot házig elkisérni el ne mulassák, ottan pedig ki-ki szépen megtartván rendit, sorban a' Mester Emberek előtt menni és ha az Vicze Dékány látván a' szükségét, még testet is vinni minden zugolódás és láрма nélkül, azt is hozzá tévén, hogy a' Dékányon és al Tiszteken kívül a' többi ifuság a' felebaráti szeretettnél fogva az Társaságból megholt személyre nézve Földet is hányni, annyi-
val is inkább el ne mulassák, mivel az által a' Nemes Társaságnak jó karban való létele fog ki tetszeni, és a' meg holtat, a' midőn tisztessé-
gesen el takarítják, minden ifiu a' Gazdájához vissza térni és munkában ülni 1 Rf. büntetés terhe alatt aki a' fen említett Articulus ellen tsele-
kedni merészelné.

Tizedik Tzikkely. Mikor valamely betsületes Mester Legényt a Istentől rábocsátattott betegségben sinlődik, tehát ilyenkor tartozik a' Dékány őö kegyelme Legényt a' beteg mellé rendelni, nappal edgyet, éjjtaka pedig kettőt, hozá tévén azt is, hogy ha halálán lévén a' beteg három négyet is, mivel az ilyen terhes beteg segedelmet kíván — az ilyen beteg meg találna halni, tartozik az Atya Mester minden vagyon-
káját számba venni és temetése után eladatni és abból a' mit a' Társa-
ság reá költ, vissza a' Társaság Ládájába bé tenni. Ha pedig közel lévén atyafiai hirekkel temetni, azon esetben az atyafiai a' magok költ-
ségeken eltemetni, a' midőn nem akarnák, olyankor az Társaság kön-
tőseit tsak ugy adgyák által, minek utánna a' Társaság költségét meg-
fordittana. Ha pedig atyafiai más idegeny országban volnának, olyankor Portékája a' meg holtnak el adathatik és az Nemes Társaság az által elégittessék ki, hogy ez által a' Társaság tsonkulást a' pénzre nézve ne szenvedjen. Hogy ezen Articulust az Atya mester nem tselekedné, a' Dékány tartozik a' Nemes Czéhnek megjelenteni, nem különben ha maga a' Dékány nem tselekedné, abban az esetben tartozzék 8 Rf. büntetést

szenvedni, valamint azok is, akik a' Legények közül nem teljesítenek 2 Rf-ig büntetődjenek.

Tizenegyedik Articulus. Minden betsületes Legény az Műhelyben úgy viselje, hogy edgyik a' másikat valami illétlenséggel ne sértgesse, se pedig egymás ellen ki ne kelljenek, — mert ha valamely Legény egy másit illetlenül megbántaná, tehát az ilyen ifiu büntetődik 3 Rf-rtal, nem különben *tanítvány az ilyeneket tselekedné, pénzrel nem büntetődik, hanem a' Társaság igazságával.*

Tizenkettedik Tzikkely. Minden Társaság Gyűléskor gondja legyen az Dékánynak fel követni Ládanyiláskor az kantárokat, akik vagy Falun, vagy akár hol is kantárokadtak fel-fel adni és a' ki tudná 's fel nem adná ugyan azon poenával, büntetessen az Társaság — a' mellyet ha tagadna is, a: Kuntsatjából¹ ki tetszik. Hogy ha pedig magát menteni kívánná, tehát azon időtől, melly Kuntsatjából kitetző Testimoniummal bizonyítsa meg — mellyet ha megbizonyít, nem lészen szabad meg büntetni, ha pedig meg nem bizonyíthatja, büntetődik Rf. 3.

Tizenharmadik Tzikkely. Ezen Articulusnál fogva tudtára adattik 's egyszersmint szoros kötelességévé tétetik minden betsületes Ifiúnak, hogy butsu hetet mondani Innen előtt két héttel, nem különben innep után két héttel, valamint szintén sokadalom² előtt két héttel, úgy szintén sokadalom után is két héttel nem lészen szabad, mivel Gazdájának terhes maradása lenne ezekben — tehát valamely Mester Legény ezen fen említett Articulus tartása ellen vétne, 3 Rf. büntetődjék.

Tizennegyedik Tzikkely. Minden három holnapokban tartozik az Nemes Társaság az Articulust felolvasatni, mivel ha a' Nemes Társaságban ollyas találatnának lenni, a' kik az Nemes Társaságnak köz edgyezésből hozatott Articulusait nem hallották volna, noha hibájáért büntetődneek engedelemmel, ha az dolog nem volna terhes -- mivel az vándorlot Legény minden városokon hallott Articulusokat, 's annál fogva a' szép rendett, tehát e' szerént az ilyen Ifiu büntetődik 1 Rf., hozzá értvén az ollyan ifiakat is, a kik városunk kebléből szabadultak fel és Articulusokat még nem hallott, de mind azon által a' mig kántor lenne, tartozzik a' Notarius felolvasni az 1-o és 8-k Articulusokat és ha ezt nem tselekedné, a' Dékány eő kegyelme büntetődjék Flor. 1.

Tizenötödik Tzikkely. Minthogy minden holnapban fel tételes béjárást tart az Nemes ifuság, tehát egy fel tétel négy krajtzár, egy kántor lészen hat krajtzár, mellyet minden betsületes Legény tartozzon le tenni,

¹ Kuntsat = Kundschaft. ² sokadalom = vásár.

mivel minden Cehalis városokban meg vagyón, melyet ha valamely ifiu nem tselekedne, az olyan ifiu büntetődik 1 Rf.

Tizenhatodik Tzikkely. Ez a szép szokás is tudtára légyen minden betsületes Legénynek, hogy mikor mindnyájan szép rendel bé gyűljenek az Atya Mester Ur Házában a Társaság az Dékány által ki szabott órára, tehát ilyenkor köteles az utolsó ifiu,¹ hogy az Ládát szépen megtörölje és tisztán helyére fel tégye, és az Székeket is a' magok helyekre tenni tartozik, mivel az utolsó mindenkor egy fertály órával elébb kell hogy megjelenjen, a' melyet ha nem tselekedne, az utolsó büntetődik 3 Fral, — nem különben, mikor az Társaság el bomol, akkor ismét a' Ládát viszsza tégye, a' melyet ha nem tselekedne, az fennebb irt pocnával lakoljon.

Tizenhetedik Tzikkely. Mikor az Dékány fel ál az Láda előtt és az kotsal megkopogtattya az Ládát, akkor minden betsületes ifiu fel álljon és ki-ki magában az Istennek tiszta szivből imádkozon, és az után a' Dékány a maga kötelességét vigye végben, és mikor az Dékány a maga kötelességét végben vinné, akkor követvén a' Dékányt, minden az Dékánytól ki mutatott hellére üljön, az utolsó pedig az ajtón álván, az keze a' kilintsen, vagyis a záron álljon, hogy ha valami idegeny jönne, tehát utolsónak meg mondván, jelentse meg az utolsó annak, a' kívül baja vagyón, ha ezt nem tselekedné, az utolsó büntetődik Fr. 12.

Tizennyolczadik Tzikkely. Hogyha valamely szabadult Inas a' Nemes Társaságban bé akar keövetzeni, az Dékány tartozik egy érdemes Legényt hozzája ki küldeni, és ottan megtanítani keövetzen bé — melly ez legelsőbbben az Atya Mesterel fogjon kezét, az után az bójárókkal, azután az Dékánnyal, így menvén mind végig az utolsóig, melyet széppen meg oldván, mindnyájan — az Dékány felválthattya a' más utoldot velle — és azt helyére ültetvén, melyet ha nem tselekednék, Dékány éő kegyelme büntetődik 1 Rf.

Tizenkilentzedik Tzikkely. Ez is tudtára légyen a' betsületes Társaságnak, hogy minden három holnapokban Tiszteket válaszszon, a' kik mindenekre alkalmasok légyenek és minden három holnapokban számoljanak az Atya Mester és a' bé járók előtt, melly számadást a' Perceptumbol hogy mennyi erogáltatott 's mire külön és tisztán vigyék, ne hogy az által a' számadás hibáson mennyen, azt is hozzá tévén, hogy az Társaságnak a' Tisztjei tetzeni fognak, tehát továbbra is megmaradhatnak, a' kiknek számodásokra különös gondja légyen, a' Társa-

¹ Nem kor, hanem a társaságba állást illetőleg legfiatalabb.

ságnak, — közölvén azt az Atya Mester és a' Bójárokkal edgyütt, 's ezen számadást a' Dékány, Vitze Dékány és a Notárius eő kegyelmek vigyék, a' mellyet ha nem tselekednének, abban az esetben 3 Rfal büntetődjenek.

Husadik Tzikkely. Ha valamely Legény Dékányának szavát nem fogadná, vagy szembe állana vélle, patvarkodnék és az után, vagy akár hollot is nem tsak a' Társaság Házában, mellyet fel adván, a' Dékány büntetődik 3 Rflor.

Huszanegyedik Tzikkely. Az utolsónak különös gondja légyen a' Társaságban való tsendességre, susogás, discourálás, és egyébb helytelen nevetések, haszontalan tréfák, mellyek az Társaság házában és egyébbüt sem illenék, az utolso tartozik fel keövetni, nem nézván atyafiságot, barátságot, hanem csak a' szép rendtartás és a' tisztességes fiuhoz való betsülettel tartozik az utolso fel keövetni, nem külömben más is fel keövetheti, mellyet ha nem tselekednék az utolso és az, aki látja, az büntetődik 12 kr. nem külömben a' másfél is 12 kr. t. i: a' ki discourál vagy má sokat botránkoztat maga viseletével.

Huszanekettödik Tzikkely. Tudtára légyen az is minden betsületes Legénynek, hogy az Ura Házán kívül ne merészeljen hir nélkül hálni, mertha valaki hir nélkül Gazdája Házán kívül hálna, az olyan ifju büntetődik 1 Rf.

Huszanharmadik Tzikkely. Meg engedtetik az is a' Nemes Társaságnak, hogy Esztendőnként egy szép és tisztességes mulatságot tartván, hozzá tévén azt ha tehetsége vagyon, ez pedig akkor légyen, mikor az Ur Isten meg engedné mindnyájoknak az Ujj Esztendőt érni — és akkor az Atya Mesternek egy tisztességes ajándékkal bé köszönnén az Nemes Társaság a' midőn meg áldván az Ujj Esztendőt — az Atya Mester pedig szívesen fogadván a' Nemes Társaság ajándékát, mind szép renddel, a Dékány a' bé jároinkkal edgyüt tisztességesen acceptálván onnan hasonló tisztelettel eljönni 's ki, ki, maga szállására el menni. Továbbá szabad tettzésébe hagyatik az Atya Mesternek, hogy a' Társaság tehetségéhez képest mulat az a' mivel tettzik, megajándékozhattya mivel jól tudja minden betsületes Legény, hogy sok alkalmatlanságot szenved Esztendőn által az Atya Mester, tehát megérdemel minden Esztendőben egy tisztességes ajándékot, mellyet remél, hogy meg nyér az Nemes Társaságtól.

Huszannegyedik Tzikkely. Mikor már az Nemes Társaság mulatságot tsinálna tehetségeket látván, a Nemes Céhnek hírül adni el ne mulassa, nehogy valami olyas dolog adná magát elé, hogy a Nemes Céh is

pártfogója lehessen az Társaságnak, mivel a' Nemes Céh is valamivel fel segíti. A' melly Articulust a' Dékány nem tselekedni büntetetik 3 Rf.

Huszanötödik Tzikkely. Az utolsók, mikor a' Társaság mulat, minden szónélkül az Dékány parancsolattját tselekedjék, poharat hordozzanak — sültet, süteményt a' mi tsak elé adja magát, mint a' mást egyformán kínálják, kivéven a hivatatlanokat, azt tsak akkor, mikor vagy Mester Ember tselédje, vagy más betsületes Uri Ember parantsolná — maga fejétől pedig edgyet sem, mert a' ki ezen pont ellen tselekszik hír nélkül, büntetődik 24 kr.-ig.

Huszanhatodik Articulus. Tartozzik az Notarius minden a' mi a' mulatságban esik, azt annak utánna feladni, akár mitsoda színü tárgy legyen is az, mivel a' helytelenségért minden ifu meg büntetődik, ha öedig a' Notárius fel nem adná és az Atya Mester, vagy a' bé járok adnék fel, akkor duplán büntetetik a' Notarius ugymint 2 Rf.-tal.

Huszanhetedik Articulus. Mikor az Mester Emberek Haza akarnak menni, akkor az Dékány kötelességében ál, hogy a' Legényeket rendeljen, a' kik az Mester Embereket Haza el kísérik tisztességesen, és nem tsak az Mester Embereket, hanem még az idegenyeket is, valamint mikor fel kísérték az mulato Házhoz, mellyet ha elmulatna Dékány Uram eő kegyelme büntetődik 28 kr.-ig.

Huszannyolczadik Tzikkely. Az is tudtára adatik az Nemes Társaságnak, hogy ha az Ur Isten valami ostort Hazánkra, vagy Városunkra a' melly nem örömet való mulatságot, hanem inkább szomorúságot okozna, a' mellyről az Ur Isten Hazánkat és Városunkat őrizzen és oltalmazzon meg, mellyet mindnyájon ohajtunk — abban az esetben el zárattatik a mulatság és a' Társaság Ládájában ben rekesztetik, mellyből hír nélkül nem léssen szabad semmire költeni, mert ha hír nélkül hozzá nyulnának büntetődik az indito 7 Rf.-tól a többi pedig Rf. 3.

Huszonkilentzedik Articulus. Meg engedtetik az Nemes Társaságnak, hogy Kántorkor pénzek bőven lévén; tehát egy veder bort el költhetnek tisztességesen. Vagy ha valamely Legény Társ Poharat adna azt is egymást köz az ifjuság elköltheti tisztességesen az Atya Mester házánál, és olyankor ha valami lárma vagy egymás közt illetlen szó esnék történned abban az esetben az olyan büntetődik 7 Rf.

Harmintzadik Tzikkely. Az is tudtára és egyszersmind szoros kötelességévé tétetik ezen pontnál fogva minden jó érzésü ifiunak, hogy a' melly tárgyak vagy dolgok az Nemes Társaság Házában történtek, azeket publikálni másoknak ne merészelje, mivel az olyan ifu 3 Rf.-ig büntetődik.

Harmintzedgyedik Tzikkely. Minden betsületes Legény magát úgy viselje, hogy Gazdája Háza körül állásait a' midőn onnan más műhelyben által tétetnék, azt ne gyaláza és ne otsárolja, valamint szintén ott laktában, mert az ilyen ifiúnak *vakmerősége és szemtelensége* ki tudódnék, *nem pénzelt, hanem testi büntetéssel fog megbüntettetni* a' Társaság és Béjárók hozott a' dolog mekkoraságához képest való Itéletek által fog megbüntettetni, vagy pedig az 8-ik Articulusban kiszabott határozást fogják az olyan ifiúval éreztetni.

Harmintzkettődik Tzikkely. Ha valamely ifiú Legény közüllünk szöλλő pásztorságra ki menne, és műhelyben állani célja volna, tehát az olyan Legény, mint a' ki a' Társasági kart bé piszkolta, tartozik társ pohárt adni, — a' mellyet ha nem tselekedne, abban az esetben kétszeresze büntetődjék, t. i. 2 Rf.-tal.

Harmintzharmadik Tzikkely. Tudtára légyen minden betsületes Ifiúnak az, hogy minden napra kiadatott Gazdája által való szakmányt tökéletesen bé végezze, annál is inkább Szombaton, ellenkező esetben: korhelysége miatt azt el nem végezhetné, és az által a' Gazdáját munkája előmenetelében hátráltatná és mortificolná, hollott elvégezhetne volna, az ilyen ifiú, aki ezen pont tartása ellent viselkedne, annak egy heti bérel a' kár mennyi légyen, az büntetődjék, a' melly büntetést minden zugólódás nélkül el szenvedjen, mert különben a' reája háramlott büntetés kétszereztetni fog.

Harmintznegyedik Tzikkely. Ha valamely ifiú a' ki szabott órára meg jelenni nem akarna, az olyan ifiú büntetődik 3 kr.-al. Ha pedig a' Dékány meg nem jelenne és a Társaság várakozna, tehát a' Dékány 1 Rf.-tal büntetődik a' midőn a Társaságban meg nem jelenne 2 kr.

Harmintzötödik Tzikkely. Hogyha valamely Mester Ember Legényt hozott más városrol, tehát az olyan Mester Ember tartozik vagy Céh Mester subscriptioja mellett, vagy pedig Atya Mester subscriptioja mellett Levelet küldeni, és az Legény el jöven megmaradhat gazdájánál, mivel a' Céh hírével hozattatott.

Harmintzhatodik Tzikkely. Minden betsületes, Csizmadia mester legénynek tudtára adatik és kötelességévé tétetik, a nemes Czéh által meghatározott Szokmánya egy pár csizma minden képen készen adni köteles. 2-o ha pedig fodozva két párra le szabjon azt sinornzva készítve tisztességesen minden hiba nélkül le dolgozni. 3-tio Ha pedig sarkazni ad a gazda bőr sarkat hat párt, ha pedig maga faragja a Szeget* 4: pár.

* A szükséges apró fa szegecskéket az erdőről hozott mogyorófából a segéd és inas faragta; boltban még akkor nem árulták.

4-o Ha magas sarkat ad a gazda, köteles a legény két pár tisztességesen készen adni. 5-o Ha pedig a gazda fodozni ad a legénynek, tartozik négy pár Uj Szárat be . . . (?) és bé todozni, betsületesen.

Ezen fen irt Articulusok meg erősítetek az Czéh akaratjából mi általunk és Czéhünk petsétje erőségével ki adatik.

Déván, 1825-ben deczember hónapja 17-ik napján.

Zára Péter m. p.

Czéhmaster.

(P. H.)

Nagy Beniamin m. p.

Atya Mester.

Pap Mihály m. p.

Látómester.

Harmintzhetedik Tzikkely. Ha valamely Betsületes Ifju aki a Munkálkodó időt Maga hejtelen Cselekedetivel kívánni fogja elpazérolni úgy mint korhelséggell blomont¹ tsinálássall, anyival is inkább, mivel az Mester Emberségnek nagyon nagy hátra maradást szokott okozni, tehát az olyan Ifju elhatározodik 1-ször 1 Magyar frtig, 2-szor 2 Magyar fig, 3-szor 3 Magyar for-ig. Viszont ha még anyiszor a menyiszer ezek ellenn Hibázni fog, anyi 3 Magyar forintig fog Büntetődni.

Pap Miháj m. p.

Főcéhmester.

(P. H.)

Lengyel Dániel m. p.

Atyamester.

Az 1856-dik Év Oktober 12-én tartott bėjárásunk és az egész társaság megegyezésével Határozta, hogy ez Időtől fogva, hogy Szent Miháj napjától fogva Szent György Napig nem köteleztetik Büntetés melet az Templomot Jární, hanem Szent György naptól fogva szoros büntetés melet ajánja magát az Templomot jární, 12 krajtzár egy Templom.²

Fekete Máté Atyamester.

Székej János Bėjáro.

Vitmajer Joseff Fő Dékány.

Fekete Ferencz jegyző.

Az 1864-ik Év November 20-ik napján tartott bejárásunk az egész társaság meg egyezésével Határozta, hogy e naptól fogva minden közön-séges Gyűléskor feltételt fizessenek 5 krajtzárt és Kántor Gyűléskor 15 krt azaz minden Kántorig 25 krt.

Gardó András Atyamester.

Dengel Fridrik Bėjáro.

Ávrám János Dékány.

Nagy Sándor jegyző.

(Eredetije a Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat levéltérában.)

¹ Blomont = blaumontag, heverőnap. ² Büntetés elmaradás esetén.

A dévai csizmadia és timár céh tagjainak névsora 1720. évtől.

Sorsz.	N É V	Év	Sorsz.	N É V	Év
1	Beregi Ferenc	1720.	40	Fábián Sándor	kb.
	Török István	"		András Péter	1730.
	Török László	"		Schoja András	1743.
	Török András	"		Oczet János	között
	Király István	"		Makay István	"
	Bácsota Péter	"		Oczet György	"
	Karaszto István	"		Máté István	"
	Timár Mihályatias V.	"		Csanády János	"
	Mosea Mihály	1724.		Szina János	"
10	Dobrán János	"		Muntyán Péter	"
	Buta Péter	"	50	Thulya János	"
	Gáll János	"		Szirbina György	"
	Gyurma Gábor	"		Dobreán Péter	"
	Göndör Gábrriel	"		Bulgár Péter	"
	Szombati János	"		Takács Péter	"
	Oncsa Mihály	"		Csáky Miklós	"
	Vlaskoj Gábor	"		Nagy József	"
	Miklye Miklós	"		Máris Istvan	"
	Forró István	"		Timár József	"
20	Volcsán János	"		Fejérváry János	"
	Ungur Pál	"	60	Szabó János	1743.
	Muntyán Demeter	"		Sebesán Ádám	1760.
	Csizmadia Dragán	"		Ungur István	között
	Mosea János	"		Ungur Sámuel	"
	Bacsota János	"		Zára Péter	"
	Nagyiday János	"		Török József	"
	Szombati Csizm. Sám.	"		Andra György	"
	Ns Zára János*	"		Czik József	"
	Horváth János	"		Hájk András	"
30	Vlaskoj József	kb.		Tasnádi György	"
	Csizmadia Akim	1730.	70	Buta Péter	"
	Polgár Mihály	1743.		Szirbina Mihály	"
	Zejk Tamás	kö-		Oczet György	"
	Buta Todor	zött		Moldován György	"
	Gondor János	"		Muntyán Josif	"
	Andrej János	"		Almási Péter	"
	Csizmadia Ignác	"		Szabó Péter	"
	Nagy Zsigmond	"		Muntyán Mihály	"
	Muntyán János	"		Sztojka István	"

* Nemes.

Sorsz.	N É V	Év	Sorsz.	N É V	Év
80	Székely Mózes	kb.		Tamás József	kb.
	Czeplédi Dániel	1760.		Kaskantin Afet	1790.
	Bulgár Máté	1770.		Berbentza János	1810.
	Moldován Ávrám	között		Gyik Josif	között
	Bacsota Josif	"		Várady Ferencz	"
	Czif Josif	"		Lovász József	"
	Timár Zaharie	"		Angyel Iszaila	"
	Moldován Mitru	kb.		Buta Péter	"
	Károlyi András	1770.		Nagy Sámuel	"
	Almási György	1790.	130	Lippay Mátyás	"
	Csáky György	között		Papp György	"
90	Lőrincz László	"		Nagy Benjamin	"
	Csizmás Mihály	"		Asztalos József	"
	Ancsa János	"		Abrugyán Josif	"
	Ibintsa István	"		Csanády Sámuel	"
	Andrea János	"		Rácz József	"
	Mikrulya János	"		Batkó György	"
	Lugosy Sámuel	"		Hegedűs András	"
	Nagy Zaharie	"		Jánó János	"
	Görög Mihály	"	140	Kiksa Nyiku(láj)	"
	Viu Simon	"		Berbenyicza Ádám	"
100	Husztly István	"		Zára Péter	1810.
	Várady Demeter	"		Olasz Péter	"
	Oczet János	"		Kertész József	1812.
	Csizmás Zaharie	"		Nyitray János	"
	Szabó Mihály	"		Nagy Mihály	1815.
	Irimie István	"		Ifj. Zára Péter	"
	Szirbina György	"		Bregyán Mihály	"
	Román Vaszi	"		Kis Ferencz	1819.
	Berbenicza Mihály	"	150	Szuszán Mihály	"
	Kosztá András	"		Duma György	"
110	Moldován György	"		Sztojka János	1823.
	Almási Péter	"		Jánosy Ferencz	"
	Pop János	"		Bende László	1824.
	Komlosy Sámuel	"		Muntyán Nikuláj	"
	Olosz György	"		Szabó György	"
	Bajmóczy Ferencz	"		Krisán Filip	1825.
	Lőrintz István	"		Szevesztrényi János	1827.
	Demeter László	"		Kilin József	"
	Szirbina Josif	"	160	Almásy Péter	1728.
	Bacsota Péter	kb.		Lengyel Dániel	"
120	Kertész Demeter	1790— 1810. k.		Muntyán Josif	"

Sorsz.	N É V	Év	Sorsz.	N É V	Év
	Buta Péter	1828.		Ifj. Kertész József	1842.
	Papp Péter	1829.		Berbenyicza Péter	"
	Csász Péter	1830.		Pozsonyi János	1843.
	Berbenyicza Péter	"		Hajek András	1844.
	Halmágyi Ádám	"		Lung Miklós	"
	Káskántin István	1832.		Vincze István	"
	Szerepy József	"		Muntyán Ádám	"
170	Mezey Sámuel	"	210	Moldován Péter	1845.
	Mán Ferencz	"		Balog Sándor	"
	Ancia József	"		Várady Ferencz	1846.
	Pap Sámuel	1833.		Bidta Ferencz	"
	Olasz György	"		Szabó István	"
	Kertész Demeter	"		Albisi Sándor	"
	Nagy Benjamin	"		Kiss Mózes	"
	Pap Mihály	"		Miklósy Károly	"
	Kertész József	"		Frics János	"
	Szuszán Mihály	"		Csifó István	"
180	Berbenyicza János	"	220	Vincze Mózes	"
	Duma György	"		Dengel Fridrik	1847.
	Szotomon Ferencz	"		Gujás János	"
	Pap Jakab	1834.		Székely János	"
	Ns. Benkő József *	1835.		Árvay Mátyás	1849.
	Csász Sámuel	"		Nánásy István	"
	Kertész József	1838.		Vincze István	"
	Nagy Dániel	"		Daróczy Sándor	1850.
	Tury Sámuel	"		Ávrám Miklós	"
	Pap György	"		Laskay Ferencz	1851.
190	Drágos Marián	"	230	Venczel Sándor	"
	Fekete János	"		Gardó András	"
	Muntyán Tyiriák	"		Kokeli Mihály	1852.
	Tóth N.	1839.		Csanády József	"
	Fekete Máté	"		Nagy József	"
	Csanády József	"		Rácz György	"
	Ábrahám Miklós	1840.		Nagy Bálint	1853.
	Berbenyicza János	"		Szántó Ferencz	"
	Káskántin József	"		Ács Elek	"
	Pap Mihály	1841.		Boldog András	"
200	Szabó János	"	240	Berbenyicza Jakab	"
	Soltész József	1842.		Ifj. Fekete Máté	"
	Csáky Zsigmond	"		Demeter József	1854.

* Nemes.

Sorsz.	N É V	Év	Sorsz.	N É V	Év
	Székely János	1854.		Gyila János	1863.
	Buta János	"		Csász Károly	"
	Pap Péter	"		Pap József	1864.
	Kertész József	"	270	Vura János	"
	Szántó Ferencz	1855.		Csász Elek	"
	Póka István	1856.		Kosztá József	1865.
	Vida József	"		Pávits József	"
250	Lengyel István	"		Ávrám János	"
	Kertész József	"		Farkas Péter	"
	Teitelbaum Lipót	1858.		Fekete Károly	"
	Berda János	"		Nagy Sándor	1866.
	Káskántin István	"		Duma Zsiga	1867.
	Ávrám Miklós	"		Furka Pál	1868.
	Petrisa Miklós	1859.	280	Farkas Lajos	"
	Kovács József	"		Szálmán András	"
	Zudor István	1860.		Gál Márton	"
	Pénteki József	"		Szentes Antal	"
260	Székely István	1861.		Dobrin István	1869.
	Fekete Ferenc	"		Székely László	1870.
	Szász Elek	"		Szántó Antal	"
	Farkas Péter	1862.		Dániel János	1871.
	Gyila Nikodin	"		Porzsolt József	"
	Vitmayer József	"	289	Kluka József	1872.
	Demeter József	"			

SZABÓ IMRE.

IRODALMI ÉRTESÍTŐ.

Hunyadvármegye részletes földtani fölvétele.

(Második közlemény.)

A Vajdahunyad környéki vasérc telepről fölöslegesnek tartom itt a bővebb megemlékezést.¹ E helyett néhány szóval rá kell mutatnom a fillitekre telepedő Vajdahunyad vidéki dolomitos mészkő korának megállapítása körül fölmerült nehézségekre.

Halaváts ugyanis a dolomitos mészkő réteget konkordánsan települve látta mindenütt, s miután ehhez még az érintkező felületen a mészkőnek a fillittel való váltakozását is szemlélhette, (különösen Gyaláron), e két képződményt összefüggőnek tartja.²

A réteget azonban mégsem fosztja meg önállóságától, hanem kérdőjellel *devon*korúnak mondja. Ezzel ellenkező véleményt mond Nopcsa, aki szerint Gyalárnál, Lelesznél és Runknál a két szóban levő réteg diszkordáns települése föltűnő. Ugyanő azt is tagadja, hogy a dolomitos mészkő és a fillit érintkezések helyén váltakoznának egymással.³ Nagy kerülővel hosszasan bizonyítja, hogy ez a dolomitos mészkő nem paleozoos, hanem mezozoos: legvalóbbszínűen *trias*korú.

Miután e kérdés máig tisztázva nincs s Halaváts munkáltaiban mindenütt *devon*(?)korúnak jelzi, ily cím alatt foglalkozunk velök.

¹ Annál is inkább, miután egy tagtársunk közelebről nagyobb, s igen érdekes értekezés keretében fogja ösmertetni Évkönyvünk lapjain.

² De nem esett abba a hibába, a melybe Stur, aki a meszet a kristályos palákkal együtt egy szinnel jelölte a térképen s így egyáltalán a fillitek tartozékának tekintette.

³ Saját megfigyeléseim alapján szintén megerősíthetem Nopcsa amaz részletét, hogy a fillitben található betelepült mészkő a szóban forgótól eltérő jellegű.

III. Dolomitos mészkő (devon?)

A vajdahunyadi vasgyárban hozag gyanánt fölhasznált mészkő — melyet a Zalasd patak mentén fejtenek — ebből kerül ki.¹ Így tehát nagy ipari fontosságra tett szert ez a réteg, amely Vajda-Hunyad,² Gyalár, Pojana-Rekiczeli, Buzdulenz és Boos közt van meg összefüggő nagy tömegben a fölszínen. Egy kisebb foltot képez továbbá Kérgestől Ny-ra, a honnét a Magura felé vonul, ennek csúcsát alkotva. E két előfordulásban jelentkező mészkövet azonban csak petrografiai hasonlóság alapján azonosította Halaváts, mert dacára a számos és kitünő föltárásnak, (Zalasd völgye, kőbányák, govasdiai alagútak) senkinek egyetlen kövületet sem sikerült benne találnia. (Ez az oka, hogy kora oly nehezen meghatározható.)

Jellemzi e mészkövet, mely vastagabb-vékonyabb rétegzettséget is tüntet föl, hogy 31—33 % CaO mellett 18—20 % Mg O-t tartalmaz, s különösen felső részében nagyon dolomitos már.

Tájképi szempontból alig képzelhetünk festőibbet, mint azokat a meredek, szakadozott falú, s mégis dús vegetációval borított szirteket és völgyeket, melyeket ebbe a mészkőbe vájtak az Egerügy, Zalasd, és Runk patakok s mellékvizeik. A mészkő természete hozza magával azt is, hogy nagy hajlandósága van barlang-képzésre.³

*

Ily kétséges korú, de az imént tárgyaltétól elütő szerkezetű paleozoos mészkő folt terül el a Ruszka É-i lejtőjén is.

IV. Permkorú képződmények.

Csak két kis foltként jelentkeznek a Maros bal partján; a V. Pattinán és ennek közvetlen közelében. Kicsiny elterjedésüknél fogva nincs nagyobb jelentőségük, annál kevésbbé, mert kövületek híján a kormeghatározás sem kétségtelen.

¹ A kaláni vasgyár A.-Telektől É-ra, az Egerügy partján fejtí a szükséges mészkövet.

² V.-Hunyad vára ezen a mészkövön, s jórészt belőle is épült.

³ Így a runki barlangról, — melynek állítólag szabadságharcunk idején is szerepe volt — hosszabb ismertetés is megjelent.

V. A jura kor rétegei.

Fő elterjedésük a Retyezát és a vele szembe fekvő határlánc közé esik. — Egy pillantás a geológiai térképre meggyőzhet bennünket arról, hogy e területen ugyancsak kemény dió a geológiai fölvétel.

A nehézség főként abban áll, hogy a rétegek rendkívül megvannak zavarva. Áttörések, redőbehajlások, sőt áttolódások is fordulnak itt elő. A tájékozást meg ezeken kívül a kövületek hiánya is igen megnehezíti.

A fölsorolt okok azt is megfoghatóvá teszik, hogy a szóban levő rétegek egy részének korát teljes pontossággal nem is lehetett megállapítani. Pedig geologusaink java foglalkozott e föladattal.¹ Így pl. Schafarzik 1898. évi jelentésében dogger korúnak mondta a Lapusnyik völgyének képződményeit, melyekről utóbb Nopcsa kimutatta, hogy liasz korúak.

Pontosan megállapítottnak tekinthető a Lapusnyik és Zsijecz patakok völgye, valamint az Oláh Zsil hosszú völgyének jobb oldali lejtője, mely vonulat a Párengig követhető.

E fölsorolt területeket Schafarzik és Hoffmann dolgozták föl, míg Halaváts sokkal nagyobb területén, csupán a Pojána-Ruszka lábánál, (Nándor és Kutyin közt) fordul elő júra korú mészkő.

Kövületet ebben sem sikerült ugyan találni, miután azonban a bánáti hegységekben hasonló, szarukövet tartalmazó mészkövek júra korúaknak bizonyultak: Halaváts ezeket is ily korúaknak mondja.

Míg tehát e legutóbb tárgyalt folton mindenütt sárgás, szaruköves mészkövet találunk, addig a Határ-hegység júra korú képleteinek uralkodó kőzete fénytelen, fekete, rendkívül kemény agyagpala, mely itt-ott fillitre emlékeztet. Ezzel szoros kapcsolatban sötét kvarcitos homokkőpadok lépnek föl, mint betelepülések. Mint a viszonylag legfiatalabb képződményt: a diabáztufát kell még fölsorolnunk, a mely az Oláh-Zsil menti liasz vonulatot kíséri majdnem egész hosszában.

¹ A magyarokat már fölsoroltam. Rajtok kívül főképp Lessmann. Mrazec, Tallatschek búvárkodtak itt. — A romániaiakat természetesen a legközelebből érintik a viszonyok.

VI. Kréta rétegek.

A kréta korszak egész lefolyásának vannak szóban levő területünkön jelentékeny s szerfölött tanulságos tanújelei. Ezek különböző szövetű mészkövek, melyek azonban — főként az alsóbb szintekben — csak nagyon ritkán foglalnak magukban kövületeket. E miatt a pontos meghatározások itt-ott nagy nehézségekbe ütköznek. Legfőképp pedig a legalsóbb mészkövek helyzete kétes, úgy hogy Nopcsa «*tithon-neocom mész*» címen külön fejezetben tárgyalja őket, s hangsúlyozza, hogy ezt a kétféle mészkövet, — habár szélső módosulataik alaposan különbözők — egymástól különválasztani korainak tartja: oly észrevétlenül mennek át egymásba.

S ámbár Halaváts is kijelenti, hogy az Új-Gredistye, Ponorics, Ohába-Ponor környéki mész kora pontosan meg nem határozható, «*neocom mészkő*» (alsó kréta) címen tárgyalja.¹

Az áttekinthetőséget tartva szem előtt, e helyen a következő fölosztást követem:

A) Alsó kréta.

B) Felső kréta. a) Mélyebben fekvő emeletek. b) Magasabb emeletek.

Ezzel véltem legjobban megoldhatónak a két szerző közt fönnálló valamelyes eltérés kiegyengetését.

*

A) Alsó kréta.

Területünkön két nagyobb összefüggő területet borít. — Az egyiknek² leírását Halaváts után a következőkben adjuk.

«... E tábla folytonosságát csak a mélyen bevágódó petroszi völgy szakítja meg. . . . Egyes elszakadt szirtjeivel Csoklovínánál is találkozunk. . . . Új-Gredistyénel pedig egy nagyobb (a Dosula Vertopilor) fensíkot alkot.»

«A mészkő világos sárgás, helyenként alárendelt világos rózsaszínű, tömör, fehér és rózsaszínű kalcit-erekkel átszőtt; általában tömeges, a rétegeesség teljes hijjával, csakis mélyebb, a kristályos palákkal határos részei mutatnak némi rétegeességet. — — —

¹ Összefoglalóan a «Hátszeg—Szászváros—Vajdahunyad körny. geol. alkotása» c. munkája 12. l.

² Az Új-Gredistye, Ponorics, O.-Ponor környékét értjük.

Az új-gredistyei D.-Vertopilor mesze vasércet is tartalmaz, melyre 1831-ben kutattak is, de a gyakorlati életre vonatkozólag eredménytelenül.»¹

Ezután megemlíti, hogy e mészkő fossziliákban szegény, miután mindössze néhány *korall* és *requiena* kövesedés nyomait fődözhetette föl. Kénytelen volt ennél fogva petrográfiai hasonlatosság alapján dönteni, olyformán, hogy e mész korát a júra és kréta határára teszi. Kiemeli végül, hogy e vidék föltűnő karszt jellegű: dolinákkal, búvó patakokkal.²

Ez a mészkő-vonulat, — mint már Partsch és Stur is megemlíti — a Zsil völgyébe is követhető, a hol több helyen egyes sziklákat alkot. Nagyobb tömegben a Sztenuletye hegyén fordul elő, melynek mészkövét Schafarzík írta le, aki szerint ez világos szürke, jól rétegzett. A Dreksán felé a mészkő sötétebbé válik. A Ptr. Jorgovanului közelében mindössze egy *Nerinea sp.*-t találtak kövülve.

Ez a második nagyobb tömeg, a melyen kívül az Oszleán, valamint Pestere, Zajkány és Ruszkabánya határában található kisebb töredékekben.

¹ Halaváts egész terjedelmében közli az új-gredistyei Építészeti Hivatal jegyzőkönyvében foglalt német nyelvű följegyzést.

² El nem mulaszthatom már itt is megjegyezni, hogy a Feredő-Gyógytól Ny. és ÉNy-ra elterülő mészkő hasonló korú s ugyancsak érdekesen mutatja a karszt típus kezdő stádiumát. Erről — egy séta az itteni erdőben — mindenkit meggyőzhet.

TÁRCA.

Levél a Szerkesztőhöz.*

Br. Nopcsa Elek dr. levele.

Hátszeg, 1906. szept. 22.

A Hunyadmegyei Tört. és Rég. Társ. Évkönyve XVI. köt. első füzet 63. lapján munkámról azt olvasom, hogy csak geologus elődjeim munkáira támaszkodom Hunyadmegye geológiájáról való közleményemben. Kérem »G. J.« urat, a »Földrajzi Közlemények« 1906. évfolyamában munkámról szóló cikke, úgymint a »Földtani Közlöny« 1904. évfolyamában Inkey Bélától írt cikke figyelemztetni. Bátorkodva külömben titkár urat arra figyelemztetni, hogy említett munkában 170 oldal — az irodalom-jegyzék összeállításán kívül — körülbelől 120 oldal egészen új tényeket és önálló megfigyeléseket tárgyal, maradok a titkár ur őszinte tisztelője:

BR. NOPCSA FERENC DR. S. K.

*

Teljes készséggel elismerem, hogy szóban levő cikkem inkriminált kifejezése helytelen, s így Nopcsa Ferenc br. dr. úr fölszólalása jogos. Azt hiszem azonban, hogy érthető magyarázatát tudom adni a dolognak a következőkben:

Cikkem megírása előtt csak röviddel kaptam meg Nopcsa báró úr munkáját, s így azt akkor alaposan át nem tanulmányozhattam. Ezt azonban — miután cikkem jóformán csak bevezetés volt — nem is tartottam okvetlenül szükségesnek. Hogy mégis véleményformát nyilvání-

* Évkönyvünk 1-ső füzetében megjelent »Hunyadvármegye részletes földtani fölvétele« c. közleményünkre egy levelet kaptunk, melyet Dr. Gaál István következő válaszával adjuk közre.

Szerkesztő.

tottam róla, azt saját munkájának bevezetése alapján tettem, amelyben a következő ítéletek fordulnak elő:

»Munkám . . . nem akar mint ama vidék monografiája szerepelni. *Föladatúl inkább azt tűztem magam elé*, hogy egy nem éppen kis területről, az *újabb álláspontnak megfelelő, egységes átnézetet* nyújtsak.«

Majd utóbb :

»Minthogy ez a térkép — a már mondottak szerint — *csak kis részben saját fötvételeim eredménye* . . .«

S mind ezeknek folyománya volt az a kitételem is, hogy e munkára nem helyezek különösebb súlyt; gondolva főként arra, hogy a legnagyobb területet Halaváts úr térképezte.

Most, Nopcsa báró úr munkájának alaposabb tanulmányozása folytán meggyőződtem arról, hogy az igenis legnagyobb részt önálló, s nagyon jó, csak a »Bevezetés« túl szerény, (hogy ne mondjuk: nem helyes!) S hogy mennyire jó hasznát veszem, mostani cikkem is tanúsítja. Sőt őszinten mondhatom, hogy épp ezért már ebben akartam ki mondani, hogy jóvá tegyem az én »Bevezetésem« helytelenségét,

Hanem valamit én is rossz néven veszek a levélírótól: azt, hogy jónak lát figyelmeztetni a »Földrajzi Közlemények«-ré és pláné a »Földtani Közlöny«-re!

Ezt azonban nem fogom oknak tekinteni arra, hogy ezentúl meg ne értsük egymást.

GAÁL ISTVÁN DR.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

A „Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat”
1906. évi január hó 24-én d. u. 5 órakor tartott igazgató választ-
mányi ülésének

J e g y z ő k ö n y v e.

Jelen voltak: Réthi Lajos min. osztálytanácsos, alelnök elnökle-
te alatt Dr. Apáthy Árpád, Beke Ferencz, Borostyáni Béla, Dr. Gaál István,
Göllner Károly, Hadik Béla, Kontz Domokos, Pogány Béla, Szabó Imre
vál. tagok, Barthos Indár titkár, Mailand Oszkár múzeum-igazgató, Kuzaila
Péter pénztáros, Dr. Leitner Mihály ügyész, Holicska Imre r. tag, Strausz
Nándor és B. Szabó István, mint vendégek és Bottyán József segéd-
titkár, jegyző.

1. Réthi Lajos alelnök üdvözölve a választmány tagjait, az ülést
megnyitja.

2. Elnök felkéri a titkárt, hogy a múlt 1905. évi nov. 11-én tar-
tott vál. ülés jegyzőkönyvét hitelesítés végett olvassa fel.

Az 1905. nov. 11-én tartott ig. vál. ülés jegyzőkönyve felolvastat-
ván, hitelesített azzal a módosítással, hogy a vármegye alispánja hiva-
talos átirattal keressék meg, hogy a vármegyei hivatalos lapban felhí-
vást tegyen közzé, melyben a közönséget és a hatóságokat a «Hunyad-
megyei Tört. és Rég. Társulat» anyagi és erkölcsi támogatására hívja fel.

3. Elnök felkéri a tisztségviselőket jelentésük megtételére.

4. Mailand Oszkár múzeum-igazgató jelenti, hogy 22 drb ezüstpénzt
vásárolt meg 13 kor. 20 fillér értékben; kéri ezen összeg kiutalását s a
vétel tudomásul vételét. A megvásárolt ezüst pénzek a múzeumba he-
lyeztettek el.

Az ig. vál. a 13 kor. 20 fillért kiutalványozza s a pénzek beszer-
zését tudomásul veszi.

5. Barthos Indár titkár jelenti, hogy a Társulat XV-ik Évkönyve (1905-ik évi folyam) Ballun Ernő volt ideiglenes titkár szerkesztésében megjelent, azt a tagoknak és a Társulatoknak szétküldötte. Több példányt egyes tagok azon megjegyzéssel küldöttek vissza, hogy ők tudtukkal a Társulatnak soha tagjai nem voltak s azt, mint tagilletményt nem fogadhatják el, pl.: özv. Gerey Lajosné, Löbl Salamon, Dr. Korber Endre, Zomor Antal, Schwenhauer István, Herlea Tivadar és Krämer Bonifác; javasolja, hogy nevezettek, mivel kijelentették, hogy a Társulatnak nem tagjai, a tagok sorából törölje a választmány. Jelenti továbbá a titkár, hogy a halál egyszerre több lelkes tagot ragadott ki a Társulat tagjai közül és pedig: Candrea Gerasimot, Franka Lajost, Török Bélát, Szóts Sándort és Koós Ferencet. Weiner Sándor r. tag lakóhelyét Nagyenyedre téven át, tagdíjhátralékát kiegyenlítve, a tagok sorából való kilépését jelenlette be.

Elnök kegyelettel emlékszik meg az elhunyt tagtársakról; özv. Gerey Lajosné, Löbl Salamont, Dr. Korber Endrét, Zomor Antalt, Schwenhauer Istvánt, Herlea Tivadart, Krämer Bonifácot és Weiner Sándort a tagok névsorából a választmány kitörölte s őket a tagdíj fizetése alól feloldotta; utasítja a pénztárost, hogy a tagok tagdíjhátralékát vizsgálja át s arról jelentést tegyen.

6. Titkár bejelenti az új tagajánlásokat, mely szerint ajánltatnak évdíjas rendes tagokul 1906-tól: Holicska Imre bányamérnök Alsóteleken (aj. Réthi Lajos alelnök), Lipták Máté megyei főlevéltáros Déván (aj. dr. Apáthy Árpád vál. tag), Gaál János vasúti mérnök Piskin (aj. Dr. Leitner Mihály ügyész).

Megválasztatnak.

7. Titkár kéri a választmány beleegyezését, hogy a XVI-ik Évkönyv szerkesztéséhez hozzákezdhessen s egyúttal indítványozza, hogy az Évkönyvet, mint azt már pár évvel ezelőtt tették, évnegyedes füzetekben (4 füzet) adhassa ki.

A választmány a XVI. Évkönyv szerkesztéséhez az engedélyt megadja s jóváhagyja a titkár azon indítványát, mely szerint az ezutáni Évkönyvek évnegyedes füzetben jelenjenek meg.

8. Titkár kéri a választmány beleegyezését ahhoz, hogy a Dr. Weress Endre által megindított «Hunyadmegye Nemes Családjai» c. családtörténeti értesítőt, melyből eddig 2 füzet jelent meg, tovább szerkeszthesse.

A választmány a titkár kérését jóváhagyólag tudomásul veszi.

9. Titkár bemutatja az időközben érkezett hivatalos iratokat:

a) a dévai kir. járásbiróság 300—33. sz. néhai Dr. Gróf Kuun Géza hagyatékáról szóló végzését, melyben a néhai a Társulatnak 3000 koronát hagyományoz.

Elnök megújítja kegyeletét az elhunyt elnök iránt, aki halálán is megemlékezett a Társulatról; egyúttal felkéri a pénztárost, hogy a hagyaték fölvétele ügyében járjon el.

b) Dr. Wertner Mór megküldi a Társulatnak: «Az ember geológiája» c. művét, a Máramarosmegyei Múzeumegyesület és a Hrvatsko Arheolosko drustva Évkönyveiket. A nevezett művek a könyvtárba helyeztettek.

Tudomásul szolgál.

10. Kuzaila Péter pénztáros megteszi jelentését a pénztár állapotáról:

Összes bevétel: . . . , . 12073·31 kor.

Összes kiadás: 9·12 kor.

Pénztári készlet: 67·77 kor.

Takarékpénztárba elhelyezve: . 11996·42 kor.

Összesen: 12073·31 kor.

Tudomásul szolgál.

11. Pénztáros továbbá a Társulat teljes vagyoni állapotát mutatja ki, mely szerint:

Takarékpénztárban 11996·42 kor.

Kézi pénztáron 67·77 kor.

M. kir. postatakarékban . . . 200·00 kor.

Összesen: 12264·19 kor.

E pontnál Göllner Károly vál. tag. ajánlja, hogy a Társulat pénzübeli vagyoni állapota a helyi lapokban az ülésekről szóló referadákban vagy havonként közöltessék, hogy a nagy közönség is tudomást szerezzen erről.

Az igazgató vál. Göllner Károly vál. tag indítványát elfogadja.

12. Pénztáros bemutatja Dr. Réthi Gyula volt társulati ügyész elszámolását a 100 kor. előlegről.

A választmány az elszámolást elfogadja s az okmányoka' az ügyésznek átadja s utasítja őt, hogy a vár átírását hajtsa végre.

13. Dr. Apáthy Árpád és Buda Imre vál. tagok megteszik jelentésüket a pénztár átvizsgálásáról, amelyet a legpéldásabb rendben találtak.

Tudomásul szolgál azzal a megjegyzéssel, hogy a pénztárosnak

jegyzőkönyvi köszönetet szavaz a választmány s buzgó munkásságát a közgyűlésnek is bejelenti.

14. *Holicska Imre* vál. tag felolvassa: »*Adalékok a »hunyadi vaskőtelep«, bányászatának történetéhez, különös tekintettel a »Kaláni bánya- és kohó részvénytársaság« alsó-teleki, vajdahunyad- és ploczkai bányáira*« című alapos tudással és széles szakismerettel megírt értekezését. (Lásd ezen Évkönyv 4-ik füzetében.)

A választmány köszönettel veszi tudomásul a becses értekezést s elhatározta, hogy azt az Évkönyvben kiadja.

15. *Pogány Béla* vál. tag indítványozza, hogy a folyó év végén s azután minden évben a Társulat a megye területén levő pénzügyintézetektől segílyt kérjen, midőn a pénzügyintézetek az osztalékok és nyereményekből különféle segélyezéseket eszközölnek.

A választmány az indítványt elfogadja s útastítja a titkárt és pénztárost, hogy annak idején ez irányban a kellő lépéseket tegyék meg.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést berekeszti.

Kelt mint fent.

Hitelesítettett az 1906. évi május hó 2-án tartott igazgató választmányi ülésén.

RÉTHI LAJOS s. k.
alnök.

BOTTYÁN JÓZSEF s. k.
segédtitkár, jegyző.

A „Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat“

1906. évi május hó 2-án délután 5 órakor tartott igazgató választmányi ülésének

J e g y z ő k ö n y v e.

Jelen voltak: Réthi Lajos miniszteri osztálytanácsos, alelnök elnökelete alatt Br. Jósika Lajos, Göllner Károly, Dr. Gaál István igazgató választmányi tagok, Barthos Indár titkár, ideigl. könyv- és levéltáros, Mailand Oszkár múzeumigazgató, Kuzaila Péter pénztáros, Dr. Leitner Mihály ügyész, Kenderessy Árpád r. tag, Korber Ernő áll. főreáliskolai tanár mint vendég és Bottyán József segédtitkár, jegyző.

1. Réthi Lajos alelnök az ülést megnyitja s fölhívja Bottyán József jegyzőt, hogy a f. évi január hó 24-én tartott igazgató választmányi ülés jegyzőkönyvét hitelesítés végett olvassa fel.

A folyó évi január hó 24-én tartott igazgató választmányi ülés jegyzőkönyve felolvasatván, némi módosítással hitelesített.

2. Réthi Lajos elnök a hallgató közönségre való tekintettel indítványozza, hogy a felolvasás ezután mindig a jegyzőkönyv hitelesítés után kerüljön sorra, hogy ne kelljen a hallgató közönségnek végighallgatni a hivatalos jelentéseket.

Tudomásúl szolgál; az igazgató választmány utasítja a titkárt, hogy az ezutáni ülések tárgysorozatát ilyen alakban állítsa össze.

3. Réthi Lajos elnök fölkéri Dr. Gaál István vál. tagot, hogy a tárgysorozat rendjétől eltérőleg »A rákosdi szarmát édesvízi csigákról« szóló értekezését olvassa fel.

Dr. Gaál István elnök felhívásának eleget tesz és megtartja önálló kutatáson alapuló felolvasását. Az igazgató választmány köszönettel veszi Dr. Gaál tanulságos felolvasását és kéri őt, hogy ez irányú kutatását továbbra is folytassa és értekezését az *Évkönyv* számára adja oda.

4. Barthos Indár titkár bemutatja az időközben érkezett hivatalos iratokat és pedig:

a) Zsakó István kolozsvári kir. táblabíró levelét, melyben ő néhai Benedikty Gábor utolsó magyar-bokaji birtokos iratai között talált XVIII. és XIX. századbeli okiratokat és egy pár imádságos könyvet a Társulatnak hagyományozott.

b) A »Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége« 59 — 1906. sz. alatt felszólítja a Társulatot, hogy az 1905. évi működéséről jelentést tegyen. A kívánt jelentésben a legaprólékosabban leíratott az elmúlt 1905. működése a Társulatnak.

c) A »Szepesmegyei Történelmi Társulat« megküldötte Divald Kornél: »Szepesmegye történelmi emlékei« c. mű 2-ik kötetét.

d) Pejtsik Károly budapesti fényképészeti cikk kereskedő kéri a Társulatot, hogy a 64 korona tartozását a megállapodás értelmében törlessze.

e) A »Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége« 108 — 1906. sz. alatt kelt leiratában bekéri az 1905-ik évre kiutalt államsegélyről szóló számadást. A kívánt terminusra a számadás elküldetett.

f) A »Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége« 109 — 1906. sz. alatt kelt leiratában bekéri az 1906-ik évre előirányozott költségvetést és az 1906. évi államsegélyért való folyamodást, a kívánt iratokat a megszabott terminusra elküldötte a Társulat.

Tudomásul vétetnek.*

g) A »Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége« 120 — 1906. sz. alatt kelt leirata mellett a Társulat számadás könyveit visszaküldi azzal a megjegyzéssel, hogy a számadás könyvekben észlelt szabálytalan elkönyvelések miatt s azokban előforduló hibák miatt az 1898—1904. évekig élvezett államsegélyekről egybefoglaló elszámolás terjesztessék föl.

Az igazgató választmány megbízza Kuzaila Péter pénztárost és főkéri Szöllősy Lajos volt társulati pénztárost, hogy a jövő vál. ülésig lehetőleg állítsák össze a Főfelügyelőség által kívánt számadást s erről tegyen a pénztáros jelentést.

h) Holicska Imre r. tag levelét mutatja be továbbá a titkár, melyben ő ajánlatot tesz a Társulatnak, hogy az *alsóteleki római vasolvasztó telepen ásatásokat eszközöltesen.*

Az ig. vál. megbízza Mailand Oszkár múzeum-igazgatót, hogy Alsótelekre szálljon ki és ott az ásatásról tájékozást szerezzen.

i) A »Múzeumok és Könyvtárak Országos Főfelügyelősége« 151 — 1906. sz. alatt kelt leiratában tudomására hozza a Társulatnak, hogy a

kereskedelemügyi miniszter ő excellentiája m. évi november hó 13-án 70404—1905. VII. sz. alatt kelt magas rendelete értelmében a régiségleletek portómentesen szállítandók, ha azok a Főfelügyelőséghez, hatóságokhoz és múzeumokhoz küldetnek; további utasítást ad, hogy a küldemények a vonatkozó rendelet számával s a «Közszolgálati ügyben portómentes, Régiséglelet» záradékkal lesznek ellátandók.

j) A szászvárosi ev. ref. collegium Előljárósága néhai Gróf Kuun Gézának emlékezetére halálának évfordulóján, 1906. évi április hó 10-én, Szászvároson, a kell. tornacsarnokában rendezendő gyászünnepélyre hívja meg a Társulatot.

Tudomásúl vétetnek.

k) Karácsonyi Jenő budapesti köz- és váltóügyvéd felhívja a Társulatot, hogy néhai Gróf Kuun Géza hagyatékát (3000 kor.) 300 korona illeték díj visszatartásával vegye át szabályszerűen kiállított nyugtatvány ellenében.

Az ig. vál. utasítja a pénztárost, hogy az összeget vegye fel. Egyúttal az életben levő kegymes asszonynak jeleztetik az átvétel hálás köszönet kifejezése mellett.

l) A «Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa» 402—1906. sz. alatt kelt leiratában a Társulatot meghívja a f. évi május hó 24-én Budapesten tartandó «M. és K. Országos Szövetségi» közgyűlésre.

Az ig. választmány megbizza Barthos Indár titkárt, hogy a Szövetségi közgyűlésen jelenjen meg a Társulat képviselőjében s egyúttal elhatározza, hogy a alkalommal felmerülendő költségeit utólagosan megtéríti.

m) Dr. Karácsonyi Jenő budapesti ügyvéd elküldi a 2700 kor., mint néhai gróf Kuun Géza hagyatékát s egyúttal értesíti a Társulatot, hogy 300 kor. illeték fejében visszatartott, addig, amig igazoltatik, hogy a fent nevezett hagyaték illetékmentes.

Az igazgató választmány Dr. Karácsonyi Jenő levelét átadja Dr. Leitner Mihály ügyésznek s felkéri őt, hogy járjon el ez ügyben s igazolja a hagyaték illetékmentességét.

n) A »Székely Nemzeti Múzeum« 15—1906. sz. alatt kelt átirata mellett megküldi 1905. évi működéséről szóló jelentését s kéri a Társulat Elnökségét, hogy a csereviszony létesítése céljából küldje meg a kiadásában megjelent könyveket és nyomtatványokat.

Az igazgató választmány kimondja a csereviszony létesítését s utasítja a könyvtárost, hogy az eddig megjelent könyveket és nyomtatványokat küldje el.

o) Jelenti továbbá a titkár, hogy a XVI. Évkönyv nyomatását megkezdette.

Tudomásul szolgál.

p) A könyvtár ideiglenes vezetésével megbízott titkár jelenti, hogy Réthi Lajos alelnök 391 drb gyászjelentést adományozott a Társulat könyvtárának, jelenti továbbá, hogy Fáy Béla cs. és kir. kamarás, társ. elnök is ajándékozott 45 drb különböző szakbeli művet.

Az igazgató vál. a nemes adakozóknak hálás köszönetét fejezi ki.

5. Mailand Oszkár múzeumigazgató bemutatja Szabó Imre vál. tag elszámolását a néprajzi segély felhasználásáról. Szabó Imre 44 tétel alatt 142 tárgyat szerzett be 280 kor. értékben, melyek a Múzeumba elhelyeztettek.

Tudomásul szolgál.

6. Múzeumigazgató azzal a kéréssel járul az igazgató választmányhoz, hogy a Múzeum számára egy dolgozó asztal elkészíttetését engedélyezze.

Az igazgató választmány múzeumigazgatónak a kérését jóváhagyólag tudomásul veszi s a dolgozó asztal elkészíttetését engedélyezi.

7. Kuzaila Péter pénztáros jelentést tesz a Társulat pénztárának 1906. évi május hó 2-iki lezárással, mely szerint:

Brutto bevétel	15430·81 kor.
Kiadás :	588·24 kor.
Kézpénz :	14842·57 kor.
Ebből takarékbetét:	14696·42 kor.
Kézi pénztáron:	146·15 kor.
Összesen :	14842·57 kor.

A jelentés tudomásul vétetvén, a jegyzőkönyvhöz csatoltatik.

8. Pénztáros jelentést tesz a 3 tagú tagvizsgáló bizottságnak a működéséről és pedig:

Az alapító tagok száma a főkönyv szerint 94, akik közül 49 élő és 34 halott, korábbi határozattal töröltetett 9 alapító tag; töröltetni véleményeztetnek Puy Zsigmond, gr. Korniss Berta, mint akik elhaltak, ezen adatok szerint az *élő alapító tagok száma 49.*

Rendes tag a főkönyben 317 van beírva, ebből élő rendes tag 162, elhaltak és korábbi határozattal töröltettek 140-en, töröltetni véleményeztetnek 10-en, tiszteleti tag lett 2, alapító taggá lépett át 3.

Az igazgató választmány a tagvizsgáló bizottság jelentését tudomásul

veszi s a törlésre véleményezetteket a társulati tagok sorából egyhangú határozattal törli.

9. Réthi Lajos elnök javasolja, hogy a tisztviselők nyugtatványaikra ezutánra a kiutalványozás gyorsítása végett a következő záradékot vezessék rá: »Kifizethető..... igazgató választmányi ülés határozata alapján.«

Az igazgató választmány elnök javaslatát tudomásul veszi s utasítja a tisztviselőket, hogy a fizetések alkalmával nyugtáik kiállításánál figyelemmel legyenek jelen határozatra.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést berekeszti.

Kelt mint fent.

Hitelesítettett az 1906. évi június hó 23-án tartott igazgató választmányi ülésen.

RÉTHI LAJOS s. k.
alelnök.

BOTTYÁN JÓZSEF s. k.
segédtitkár, jegyző.

A „Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat“

1906. évi junius hó 23-án d. u. 5 órakor tartott igazgató választmányi ülésének

J e g y z ő k ö n y v e.

Jelen voltak; Réthi Lajos miniszteri osztálytanácsos, alelnök elnöklete alatt Borostyáni Béla, Beke Ferenc, Szabó Imre, Péterfi Márton vál. tagok, Dr. Gaál István r. tag, Barthos Indár titkár, Mailand Oszkár múzeum-igazgató és Bottyán József segédtitkár, jegyző.

1. Réthi Lajos alelnök a választmány tudomására hozza, hogy Fáy Béla elnök akadályoztatása miatt nem lehet jelen az ülésen, miért is elfoglalva az elnöki széket, a vál. tagokat üdvözli és a vál. ülést megnyitja.

2. Az 1906. évi május 2-án tartott rendes vál. gyűlés jegyzőkönyve felolvastatván, némi módosítással hitelesítettik.

3. Péterfi Márton vál. tag felolvassa *«Jellemző vonások Déva florájában»* c. értekezését.

A választmány az érdekes és önálló kutatáson alapuló felolvasásért a szerzőnek köszönetet mondva, az értekezést az Évkönyv számára is elkéri. Egyúttal arra hívja fel az értekezőt, hogy ily irányban megkezdett munkásságát és kutatásait terjessze ki egész Hunyadmegye területére, sőt idővel Erdélyre is. Ennélfogva a választmány elhatározza, hogy Péterfi Márton kutatásainál anyagi segélyben fogja részesíteni.

4. Titkár bejelenti az új tag ajánlásokat, mely szerint ajánlatsnak évdíjas rendes tagokul 1906-tól: Dr. Reisz Béla ügyvéd, Sárkány Balázs albiró, Riebel Armin ügyvédjelölt, Dr. Strausz Árpád ügyvéd, Neumann Manó ügyvédjelölt Vajdahunyadon (aj. Nagy Lajos vál. tag) Dénes Károly Hunyadvármegye kir. tanfelügyelője Déván (aj. Barthos Indár titkár.)

Megválasztatnak.

5. Titkár bemutatja Péterfi Márton vál. tagnak folyamodványát, melyben a Biharhegység moháinak és megyénk északi része növényvilágának tanulmányozása céljából a Társulattól segélyt kér.

A választmány Péterfi Mártonnak a fentnevezett tudományos kutatásokra 100 (száz) korona segélyt szavaz meg, s kéri Péterfit, hogy a Társulat érdekeit szem előtt tartva, a szerzett növényeket kidolgozva, a múzeum számára átengedje.

6. Titkár megteszi jelentését; bemutatja az időközben érkezett hivatalos iratokat; Fülöp György, Schwenhauer István mérnök, Muguet Claude mérnök, Rouveure Charles mérnök nevére küldött Évkönyvek visszaérkeztek, mivel címzettek eddigi lakóhelyükön ismeretlenek.

A cs. kir. hadilevéltár a 16-ik Évkönyv első füzetét megköszönve, kéri a 14. és 15. Évkönyvet is. — Elküldettek.

Dr. Karácsonyi Jenő ügyvéd a Kuun Géza gróf hagyatékából levont 300 korona illeték díját küldi. — Átvétetett.

A K. u. K. Hotbibliothek a XVI. Évkönyv I. füzetét megkapva, kéri a XV-iket is. — Megküldetett.

A Székely Nemzeti Múzeum köszöni a csereviszony létesítését, kéri a IV, V, VI, VIII, IX, X, XII. Évkönyveket, melyeket a VI. kivételével könyvtáros elküldött.

A Boszniai Múzeum cserepéldányként megküldi 1905. évi kiadványát. — Könyvtárba helyeztetett.

Az E. M. K. E. XXII. évi rendes közgyűlésére meghívást küld. — A Társulatot Dr. Márki Sándor egyetemi tanár, tiszteleti tag képviselte.

A «Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Főfelügyelősége» 470. sz. alatt megküldi az 1905. évi működéséről szóló jelentését. Könyvtárba helyeztetett.

A «Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Tanácsa» 460. sz. alatt megküldi 1904—905. évi jelentését és az Orsz. Szövetségnek 1905. évi közgyűlési jegyzőkönyvét 2—2 példányban; a könyvtárba helyeztettek.

Az Erdélyi Múzeum Egylet marosvásárhelyi vándorgyűlésére meghívja a Társulatot, melyet Dr. Gaál István vál. tag képviselt. A vál. midőn ezt megköszöni, 26 kor. 30 fill. utiköltség kiutalványozását mondja ki, egyúttal magáévá teszi Dr. Gaál István azon javaslatát, mely szerint az Erdélyi Múzeum Egylet egyik vándorgyűlése Dévára hívassék meg.

Fáy Béla elnök arról értesít, hogy néhai neje gr. Kuun Irma végakarata szerint néhai gr. Kuun Géza 1000 koronát rendelt kifizetni a Társulatnak; a végrendelkezés egy hiteles másolatát is mellékeli.

A választmány az értesítést köszönettel veszi, de tisztelettel kérdést intéz mlts elnökéhez az iránt, vajjon ezen 1000 kor. újabb adomány nem foglaltatik-e a 3000 kor. régebbi adományban?

Tudomásúl szolgálnak.

7. Titkár pénztáros távollétében bemutatja a pénztári jelentést folyó évi június 21-iki lezárással, mely szerint:

Brutto bevétel: 15740·81 kor.

Összes kiadás: 742·23 kor.

Maradvány: 14998·53 kor.

Ebből takarékpénztáron: . . . 14696·42 kor.

Készpénzben: 302·16 kor.

Összesen: 14998·53 kor.

A vál. tudomásul veszi a jelentést, melyet a jegyzőkönyhöz csatol.

8. Múzeumigazgató jelenti, hogy a nyár folyamán Alsó-Telekre ki fog szállani, hogy ott a Holicska Imre vál. tag által tervbe vett ásatásokról információt szerezzen.

Jelenti továbbá azt, hogy a Múzeum számára szükséges asztalt elkészíttette.

Jelenti, hogy Holicska Imre v. tag 10 drb rézpénzt, 1 drb amuletet, 1 drb ezüstpénzt, Szabó József, Reisz Miksa, Pallio Antal, Müller Alber, Springer István összesen 43 drb ezüst- és rézpénzt ajándékoztak a társulati múzeumnak. Az ajándékok a múzeumba helyeztetek el.

A jelentést az igazgató választmány tudomásul veszi, a nemes szívű adakozóknak jegyzőkönyvi köszönetét fejezi ki.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

K. m. f.

Hitelesítettett az 1906. évi szept. hó 22-én tartott ig. vál. ülésen.

FAY BÉLA s. k.
elnök.

BOTTYÁN JÓZSEF s. k.
segédtitkár, jegyző.

Társulatunk eddigi kiadványai:

- I. Évkönyv. Szerkesztette *Kun* Róbert (Budapest, 1882.) 190 l. 4 tábl.
 - II. » » » » (Arad, 1884.) 125 l. —
 - III. » » » » (» 1886.) 107 l. —
 - IV. » » » » (Budapest, 1888.) 132 l. —
 - V. » » » » (» 1889.) 164 l. —
 - VI. » » *Mailand* Oszkár (Kolozsvár, 1891.) 145 l. 2 tábl.
 - VII. » » » » (» 1893.) 129 l. 3 rajz-
zal és 1 melléklettel.
 - VIII. Évkönyv. Szerkesztette *Kun* Róbert és *Téglás* Gábor (Kolozsvár, 1897.) 152 lap, 1 rajzzal és 1 melléklettel.
 - IX. Évkönyv. Szerkesztette dr. *Veress* Endre (Kolozsvár, 1898.) 195 l., 33 rajzzal és 1 melléklettel.
 - X. Évkönyv. Szerkesztette » » (Déva, 1899.) 168 lap, 5 képpel és 1 hasonmással.
 - XI. Évkönyv. Szerkesztette » » (Déva, 1900.) 187 lap, 2 képpel és 1 hasonmással.
 - XII. Évkönyv. Szerkesztette » » (Déva, 1901.) 172 lap, 2 képpel és egy aláírással.
 - XIII. Évkönyv. Szerkesztette » » (Déva, 1902.) — lap.
 - XIV. » » *Kolumbán* Samú (Déva, 1904.) — »
 - XV. » » *Ballun* Ernő (Déva, 1905.) 129 »
 - XVI. Évkönyv I—III füz. Szerk. *Barthos* Indár (Déva, 1906.) 105 »
- Hunyadmegye nemes családjai.* (Családtörténet és életrajzok.) Szerkeszti dr. *Veress* Endre, I. köt. 1. sz. Hunyadmegye kihalt családjairól. *Kövény* Lászlótól. — Hunyadmegye legrégibb tisztikara. Dr. *Wertner* Mórtól. Ára 40 fillér. — 2. sz. A Hunyadiak. Dr. *Wertner* Mórtól. Ára 1 korona.
- Dobai István* »Tisztesség oszlopa« vagyis Hunyadmegye leírása 1736-ból. Kiadta *König* Pál (Déva, 1885.) 18 lap.
- Benkő József Hunyadmegyéről.* (Megyénk első monográfiája 1780-ból.) Szerző kiadatlan latin művéből fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Koncz* József.) 71 lap. Ára 1 korona.
- Rövid kalauz társulatunk múzeumának látogatói számára. Összeállította *Téglás* Gábor, múzeum-igazgató. (Déva, 1890.) 15 lap.
- Dr. gróf *Kunn* Géza: A Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat előzményei és előjelei. (Déva, 1899.) 22 lap.
- Ez utóbbi hármat *tagjaink* 20 – 20 filléren, Évkönyveinket pedig (a VI. kivételével, mely teljesen elfogyott) 2 koronáért rendelhetik meg *Kuzaila* Péter társulati pénztárosnál, a pénz előleges beküldésével.

KÉRELEM.

Társulatunk a megyénkre vonatkozó, de egyúttal az egész erdélyi honismertetés körébe tartozó *régészeti, történelmi, földrajzi, néprajzi, közgazdasági* munkákból is a tagok használatára szakkönyvtárt óhajt összeállítani. Tisztelettel felkérjük e helyen is tagtársainkat s az ügy iránt érdeklődőket, hogy úgy saját (Erdélyre vonatkozó) munkáikkal, mint e körbe tartozó egyéb műveikkel, térképekkel, s bármiféle megyei nyomtatvánnyal (ideszámítva a halotti jelentéseket, esküvői meghívókat, takarékpénztári zárszámadásokat, naptárokat stb.) **Erdélyi könyvtárunk** gyarapításához hozzájárulni szíveskedjenek.

Ismételten felkérjük a t. tagtársakat, szíveskedjenek Társulatunk teljesen kifogyott *VI. Évkönyvét* (Mailand Oszkár szerkesztésében jelent meg) abban az esetben, ha azt nem hajlandók továbbra megőrizni, könyvtárunknak ajándékozni; esetleg a példányokat *pénzen is készséggel megváltjuk*. Kérjük azokat Ballun Ernő áll. főreáliskolai tanár, társulati könyvtáros címére küldeni.

Felhívás taggyűjtésre!

Társulatunk a kezdet nehézségein átesett s megérte fennállásának negyedszázados évfordulóját. Sokat tett ezen idő alatt a magyar tudományosság érdekében, mert megyénk történeti múltjának felderítése körüli munkája oly nagy, hogy hazánk és a külföld történettudósainak az elismerését nyerte meg.

Társulatunk azonban csak úgy maradhat meg ezen a színvonalon, ha a tagjai lelkes bűzgósággal támogatják nemes törekvéseit.

T. cimedet tagjaink között van szerencsénk tisztelni s mivel így híve tudományos és kulturális célokat szolgáló Társulatunknak, kérjük, szíveskedjék ismerősei köréből mennél több új tagot ajánlani Társulatunknak, hogy számban is erősödve, annál inkább megfelelhessen hazafias és tudományos feladatának.

Fáy Béla, s. k.
elnök.

Barthos Indár, s. k.
titkár.

Reg. 422

A HUNYADMEGYEI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI TÁRSULAT
TIZENHATODIK
ÉVKÖNYVE

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGY FÜZETBEN

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

BARTHOS INDÁR

TÁRSULATI TITKÁR

Az 1906. évi folyam 4. füzete

DÉVA
NYOMATOTT HIRSCH ADOLF KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
1906

TARTALOM

	Lap
Adalékok a »hunyadi vaskötelep« bányászatának történetéhez, különös tekintettel a „Kaláni bánya- és kohórészvénytársaság“ alsóteleki, vajdahunyadi és plockai bányáira: <i>Hollósvári Imre</i>	211

Irodalmi értesítő:

Hunyadmegye részletes földtani felvétele. Harmadik közlemény. Ismerteti: *G. I.* 246

Hivatalos értesítő.

Az 1906 szept. hó 22., 1906 október 28-iki választmányi ülések jegyzőkönyvei	252
Társulati névkönyv	261

 Kérjük tagtársainkat, hogy a Társulatot vagy Évkönyvünket illető bármilyen ügyben a titkárhoz szíveskedjenek fordulni.

Fizetési felhívás.

Tisztelettel értesítem a vidéken lakó t. tagtársainkat, hogy a zavarok és félreértések elkerülése végett a tagdíjakat *postai befizetési lapok* útján szedjük be, a befizetési lapok kellő időben szétküldetnek s azokon szíveskedjenek a fizetést eszközölni.

Kuzaila Péter
társ. pénztáros.

A »Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat« tagja lehet minden hazarészünk iránt érdeklődő és ügyünket támogató hazafi, honleány vagy testület. Az alapító tagok egyszersmindenkorra 100 koronát fizetnek. Rendes tagok évdíja 6 korona, melyért mindkét rendű tagjaink díszes kiállítású évnegyedes folyóiratunkat ingyen kapják. * * * * *Szíves tagajánlások a titkárhoz küldendők*

A lakásváltozásokat kérjük a titkárral közölni, nehogy a folyóirat szétküldésében fennakadás legyen.

A d a l é k o k

a „hunyadi vaskötelep“ bányászatának történetéhez, különös tekintettel a „Kaláni bánya és kohó részvénytársaság“ alsó-teleki-, vajdahunyd- és plockai bányáira.*

A címben előforduló, most először fölvetett »hunyadi vaselep« elnevezés teljesen ismeretlen lévén úgy a közhasználatban, mint az irodalomban egyaránt: mielőtt értekezésem tulajdonképpeni tárgyára áttérnék, legyen szabad egy pár szóval okadatolnom, hogy miért és mire alkalmazom ezt a megjelölést.

Ismert dolog, hogy Hunyadvármegye délnyugoti szögletén, Hunyad- és Krassószörényvármegye határán emelkedő Ruszka-Pojána hegység felette gazdag érc tartalomban. Ezüst, réz, ólom és kevés aranyon kívül különösen sok vasércet, főleg barnavas-követ rejt méhében, elszórva, kiterjedésének majdnem minden irányában. A leggazdagabb és legismertebb vastartalmú érctelepek mégis inkább annak délkeleti nyúlványain és azon négyszögben fordulnak elő, mely a hegycsoportnak, az említett két vármegye határán emelkedő 1359 méter magas »Ruszka« csúcsa, a Krassószörényvármegyei Vándorhegy, a hunyadvármegyei Hátszeg és Vajdahunyd városok között terül el.

Ilyenekül említhetők fel: az aranyosi, lindzsina, a gróf Lónyaiak tulajdonát képező vaspataki, a kincstár tulajdonát képező »Stermisorai« és végül még azon hatalmas vaskötelep, mely a hunyadvármegyei Alsó-Telek községtől, Vajdahunyd, Felső-Telek, Plocka, Gyalár, Ruda, Alum, Szohodol, Felső-Nyiresfalva, Vádu-Dobrin át, tehát majdnem egyenesen kelet-nyugoti irányban végig húzódik a krassó-szörénymegyei Ruszbica községig.

* Felolvastatott Déván, a »Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat« 1906. év január hó 24-én tartott választmányi ülésén.

Az előbbieket, mint hatalmas tömzsök egymástól teljesen elkülönítve, szigetszerűen vannak beágyazva, ellenben az utóbbi, a két végpont között, többé-kevésbé folytonosan összefüggő, 40 kilométer hosszú az egész hosszban átlagosan 100—150 mt. vastagsággal bíró telérszerű telepet képez, melyet impozáns méreteinél, a benne felhalmozott ércgazdagságnál és a rajta lévő nagyszabású bányaműveléseknél fogva, egész bátran hazánk legnagyobb és leggazdagabb barnavaskő telepének mondhatunk.

Ez az elsőrendű érctelep még nem is oly régen a »pojána-ruszkai« vaskőtelep elnevezés alatt volt ismeretes. Tekintettel azonban azon előbb említett körülményre, hogy a »pojána-ruszkai« hegycsoport délkeleti nyúlványaiban még más, ez idő szerint is elég számottevő és bányáiparilag hova-tovább előre fejlődő barnavaskő beágyazások fordulnak elő: az előbbiektől való megkülönböztetésül ezt az érctelepet »Hunyadi vastelep«-nek neveztem el, mert Ruszkicát kivéve egész 40 kilométer hosszában Vajdahunyad felé gravitál nem csak földrajzilag, hanem közlekedés- és kereskedelmileg is egyaránt; csapási irányában egy nagyobb hosszban egyenesen Vajdahunyad város területéhez tartozó úgynevezett város erdői részén húzódik keresztül, jóformán itt éri el legvégső keleti határát; az általa táplált vasipar Vajdahunyadot találta fel gőcpontúl most és már jó egy pár századdal ezelőtt is, annyira, hogy az erdélyi részek német lakossága a vele folytatott élénk vaskereskedelménél fogva külön »Eisenmarkt« német névvel jeölték és végül ha a historiai alapot vesszük számításba, akkor az egyenesen ráutal bennünket arra, hogy a »Hunyadi vaskőtelep« elnevezést alkalmazzuk reá, annál is inkább, mert a mi dicső emlékü Hunyadi házunk páratlan fényét és rettegett hatalmát éppen a hunyadi vastelep érceiből, a vajdahunyadi hámorokban készült fegyverekkel és harci készségekkel vívta ki.

Mindezen okok együttevén bírtak engem tehát arra, hogy e gazdag vaskőtelepet, az amúgy is helytelen »pojána-ruszkai« elnevezését, a »hunyadi vaskőtelep« névvel cseréljem fel és mondhatom, felette örvendének, ha a »Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat«, mint e tekintetben elsőrendű tényező ezt magáévá téve felkarolná és segítene abban, hogy ez az elnevezés mennél szélesebb körben találjon elterjedésre.

Ezen okadatolás előre bocsátása után most már bátor vagyok áttérni tulajdonképeni mondanivalóimra.

Hatalmas terjedelmének és óriási ércgazdagságának megfelelőleg, a *hunyadi vaskőtelep* állandó érdeklődés tárgyát képezte a kutató, a bányászkodó embernek. És amennyiben a fenmaradt leletekből, emlékekből, régi okmányok és szájhagyományokból következtethetünk, ércei, az ó-kortól le napjainkig, tehát immár körülbelül 2000—2500 éven keresztül, leszámítva egyes hosszabb, rövidebb ideig tartó szüneteléseket: mondhatni állandó fejtés alatt állottak.

A mostani nagyszabású bányászkodás azonban alig egy 50 évvel ezelőtt vette kezdetét; a legutolsó 10 év alatt pedig oly rohamos fejlődésnek indult, hogy a nem régen Zalatnán, a bányakapitányságnál tett látogatásom alkalmával, a bányahatósági nyilvántartási könyvekben szerzett betekintés után egész bizonyossággal mondhatom, hogy a 40 kilométer hosszban, körülbelül 120,000.000 m² területre kiterjedő vasércvonulatnak nincs immár egy talpalattnyi olyan területe sem, mely bányászatilag számbavehető, hogy lefoglalva ne volna bányajogosítványokkal, vagy előjogokat biztosító zártkutatmányokkal.

Ez az impozáns bányaterület ez idő szerint csak négy bánya és iparvállalat közt oszlik meg. Ugymint:

1. A magyar királyi bányakincstár;
2. A nadrági vasipar társaság;
3. A gróf Lónyai-féle bányaművek és végül
4. A Kaláni bánya és kohó részvénytársaság között, melyeknek elhelyezkedése a következő:

A legtekintélyesebb a magyar királyi bányakincstár a telepnek derekán, tehát Gyalár, Ruda, Álum és Szohodolon bányászódik. Főszomszédja keleten azaz Plocka bányán és nyugaton Álum, Ruda és Szohodol körül a nadrági vasipar társaság. Szohodolon túl, tehát ugyancsak nyugaton, Vádu-Dobrin és a Krivínán vannak a gróf Lónyai-féle bányák. Míg a telep két szárnyát, nevezetesen a nyugotit Ruszkica körül, a keletit Alsó-Telek, Vajdahunyd, Felső-Telek és Plocka határában a *Kaláni bánya és kohó részvénytársaság* tartja megszállva. Ez utóbbi társulatnak azonban ezenkívül zártkutatmányokkal roppant terjedelmű foglaltásai vannak a telepnek még nem is olyan régen az előbbi vállalatok

latok által szabadon hagyott területein, jelesen Vajdahunyd, Gyalár, Ruda, Álum, Szohodol, Lelesz, Vádu-Dobri és Felső-Nyiresfalva községek határain.

Mindezen bányaműveket már nagyon régen kora ifjuságomtól, mondhatnám gyermekkorom óta ismerem. Így például a telekieket már 1874-ben, a gyaláriakat 1884-ben mint dévai reáliskolai tanuló, a lelkes tanári kar által akkoriban rendezni szokott iskolai kirándulás alkalmából ismertem meg és még ugyancsak a 80-as években kerestem fel a többi bányatelepet is.

Utóbbiakról nem is szólva, engemet még a teleki bányaművek sem leptek meg. Kissé kezdetlegeseeknek és kis szerűeknek találtam valamennyit annál is inkább, mert mint hazulról is bányászgyereknek, szemem nagyobb stilusu művelésekhez volt hozzászokva.

Ellenben, annál inkább el voltam ragadtatva a gyaláriak által, a hol a telepek szabályossága, az érctümegek óriási nagysága, az erősen lüktető pezsgő bányauzem, a komplikált volta mellett is egyöntetű simán lebonyolódó nagyszabású anyagszállítás annyira megragadták ifjú lelkemet és oly mély nyomokat hagytak emlékezetemben, hogy azokat elenyésztetni az immár lezajlott hosszú idő sem volt képes.

Azóta persze a teleki mű is a többivel együtt szintén nagyra nőtt, kifejlődött. Időközönként, hogy életpályámúl magam is a bányászmesterséget választottam, nem egyszer volt alkalmam újra és ismét megfordulni azon a vidéken, hol hivatalosan, hol pediglen egyszerű kedvtelésből geologizálva: és így mondhatnám lépésről-lépésre figyelhettem meg az egyes üzemek izmosodását. Mindazon által, a Gyaláron annak idején szerzett impressiók nem egyszer kerültek előtérbe, mi által önkénytelenül is kutatni kezdtem azon okokat, melyek a telek—vajdahunyadi bányászat fejlődését háttérbe szorították, holott minden tényezőjük meg volt, hogy jóval előbbre kerüljenek. Mert hiszen a telek—vajdahunyadi bányák valamennyinél közelebb fekszenek a közlekedési főútvonalokhoz, az ércek minősége kifogástalan, itt-ott még a gyaláriakat is túlszárnyalják; szövettani szerkezetüknel fogva, miként az több bányarészben látható annyira puha, porhanyó, hogy a hajdani primitiv eszközökkel is könnyen boldogulhattak volna elődeink; a mi pedig az érckészletek nagyságát illeti, a mióta sikeresen befejeztettek a Szabó József bányagondnok által még

1897-ben megkezdett kutatási és feltárási munkálatok, tudjuk, hogy azok oly mennyiséget képviselnek, melyek a mű fennmaradását másfél századra is biztosítják.

Ezen érdeklődés közepette azonban annyi és oly sokféle anyag gyűlt össze, hogy abból immár nemcsak a kiinduló kérdéseimre várt feleletek, hanem magának az egész bányaműnek története kezdett kibontakozni, igaz, hogy csak igen nagy vonásokban, mindazonáltal olyan mértékben, hogy azokból a főbb keretek megállapíthatók úgy, hogy a további kutatások már csak a még meglévő hézagok pótlására szorítkozhatnak.

De, hogy sorrendet tartsak, lássuk az összegyűlt anyagot magát.

Mint említém, a bányaműnek ez időszakbeli érdemes vezetője, Szabó József bányagondnok, az üzem jövője és életképessége felett támadt nézetek tisztázása céljából már ezelőtt 9 évvel, az egész bányabirtokra kiterjedő kutatási munkálatokat indított meg tisztán elméleti alapon. Szem előtt tartván, hogy a telek, hunyad, plocka, gyalár, ruda, álum, nyiresfalva, vádudobri és ruszkcikai vasércbeágyazások nem önálló előjövetelek, hanem csak részei lehetnek a most elnevezett összefüggő hunyadi barnavaskő telepnek, mindenek előtt kitűzte ez előtt két és fél évvel ennek főcsapási, fővonulási irányát, hogy a kutatási munkahelyek rendszeresen kijelölhetők legyenek.

Kitűzésüket megelőzőtt terepszemle alkalmával azonban feltűnt, hogy a feltételezett vastelep vonulási irányában számos süppedés sorakozik egymás után. Ezen süppedések már az előtt is ismeretesek voltak ugyan; de miután nagyon sekélyek, aránylag csak kis terjedelműek és sűrű, idős, 80—100 éves tölgyessel voltak benőve, hát egyszerűen figyelmen kívül hagytak. Most azonban, hogy abba a sávba kerültek, a melyben a vasérc keresetett, már nem mellőztettek többé, hanem, miután azokat hajdani művelések horpadásaink vélték, az első munkálatokat éppen azokon indították meg. És csakugyan, miután valamennyi újra megnyitott és ki lett üresítve, takarítva: mindenütt régi művelések kerültek elő és velük együtt a soká keresett gazdag vastelep.

Ilyen régi művelés 8 volt összesen. És pedig: kettő a plockai bányarészben, egy a Dumbráva hegyen, öt pedig Vajdahunyad

határában; annak úgynevezett város erdei részében. Utólag még arról értesültem, hogy a jelenlegi hatalmas kiterjedésű »Grenzenstein« fejtés, mely ugyancsak a város erdői részben van, szintén egy ilyen régi művelésnek köszöni keletkezését.

Az újranýtás és kitakarítás után és az újból fölfedett vas-telepen napjainkig fenmaradt jellegzetes barázdák és hornyolások alapján minden kétséget kizárólag az volt megállapítható, hogy a felemlített 8 régi munkahely valamennyi kivétel nélkül napi művelés volt, melyet pusztán kalapács és véső munkával mélyítettek le aknaszerűleg, csakis a puhább vasércen magán haladva, érintetlenül hagyva a keményebb érces részeket, mint bányagyámokat és a szilárd mellékkőzetet, miáltal kikerülhették a kivájásoknak fával való kikötését, biztosítását, mely föltevést azon okból is hiszem, mivel az omladékok között semminemű ácsolat fa sem fordult elő.

Az újra megvilágított üregekből minden nehézség nélkül meg lehetett állapítani eredeti méreteiket, melyek a következők:

I. a plockai határban

1. a manasztiri oldalon levő fejtés mélysége	8 mt.	
a szelvény hossza	5 »	
a » szélessége	3 »	
kőbirtalma		120 m ³
2. a govasdiai lejtőn levő fejtés mélysége	4 mt.	
a szelvény hossza	6 »	
a » szélessége	4 »	
kőbirtalma		96 m ³

II. a Dumbráva hegyen levő fejtés

3. mélysége	5 mt.	
a szelvény hossza	7 »	
a » szélessége	3 »	
kőbirtalma		105 m ³

III. a Vajdahunyad városi erdőben levő

4. Szent-István fejtés mélysége	8 mt.	
a szelvény hossza	13 »	
a » szélessége	5 »	
kőbirtalma		520 m ³
5. a Grenzenstein fejtés mélysége	11 mt.	
a szelvény hossza	20 »	

a szelvény szélessége	7 mt.
kőbtartalma	1540 m ³
Végül még 4 apró művelés az előbbi kettő szomszédságában	
mélysége	2 mt.
a szelvény hossza	3 »
a » szélessége	2 »
mind a 4 köbtartalma	48 m ³
<u>Összes köbtartalom</u>	<u>2429 m³</u>

1 m³ vasérc súlyát 30 q-val számítva, az egész kibányászott vasérc súlya volna összesen 72870 q.

Felírásos emlék, eszköz vagy pénz egyik művelésben sem találtatott.

Éppen csak a manasztirai oldalon lévő plockai lejtős aknából került elő múlt év október havában egy 25 cm. magos, alapjánál 8 cm., közepén 15 cm. és a szájánál mérve 10 cm. átmérővel bíró, fülek nélküli, urnaszerű fazék, teljesen összezúzott állapotban. Az egész felette kezdetleges, esetlen munka, búzaszem nagyságú kvarc szemekkel kevert, úgy látszik iszapolatlan agyagból készítve. Külső felülete sárgás barna és mi sem árulja el, hogy tűzhelyen használták volna. Belseje azonban teljesen ki van égve, felületéről elszenesedett pikkelyek vállanak le, annak bizonyosságául, hogy benne eleven szenet tarthattak kézmelegítés céljára. És ez annál valószínűbb, mert, ha feltételezzük, a mi több, mint bizonyos, hogy a bányamunka akkor is, éppen úgy, mint napjainkban, nemcsak nyáron, hanem a téli időszakban is egyformán folyt és ha meggondoljuk, hogy annak a szegény bányásznak olyankor is egész nap munkában kellett szorongatnia jéghideg vésőjét, hogy a kiszabott ércmennyiséget kivághassa vele: bizony egy cseppet sem fogunk csodálkozni, de sőt természetesnek fogjuk találni, ha a nyitott aknában lévő munkahelyére némi parazsat, eleven szenet is bevitt magával egy-egy fazékban, hogy annál aztán olykor felengesztelje a hidegtől megdermedt ujjait, éppen úgy, miként azt a mostani bányász is megcselekszi.

Bélyegnyom, felírás ezen egyedüli leleten sincs és így a fejteések korára nézve mi bizonyosat sem mondhatunk, hacsak nem fogadjuk el tájékozássul azon nyomokat, melyeket működése által

maga a természet tartott fenn részünkre. Ugyanis előbb említém, hogy a kutatások előtt a süppedések 80—100 éves, a gyökérzetből ítélve sarjából keletkezett tölgyfákkal voltak benőve. E szerint, ha csak kétszeri vágást tételezünk is fel, az első tenyészet korát már 300 évvel kell visszafelé keresnünk. Ha még hozzávesszük, hogy a művelések tartamára egy másfél emberöltőt kell számítanunk, a felhagyott művelések teljes összeomlására és kitöltésére csak 150 évet, ettől pedig az első tenyészet befogadására szükséges televény keletkezésére 200 évi időt engedünk, akkor a fejtesek megindítási idejét 650—700 évvel előbbre, vagyis időszámításunk szerint az 1200—1250 évek közötti időkre kell tennünk, a mikor éppen a rettentő tatárdúlás söpörte végig országunkat; tehát olyan korba, amely semmi esetre sem volt alkalmas, békésebb állapotokat feltételező vállalkozások keletkezésére. Így tehát azoknak keletkezési idejét korábbi időkben kell keresnünk. A leírt napi fejteseken kívül még három régi belművelésről is van tudomásunk. — Ezek, kivétel nélkül, mind a bányaműnek a Csernapatak jobb oldalán, Alsótelek község határában lévő Almás-dűlő, Doszu-márului részben fordultak elő, ott, ahol a jelenlegi hatalmas napi fejtesek mozognak.

A múlt század 70-es éveinek végén akadtak rá az elsőre, mely egy 6 mt. hosszú, 4,5 mt. széles és 3 mt. magas, tehát 81 űrköbmétert kitevő tagosító fejtes volt, a mostani első művelési szinten 25 mtr távolban, keletre attól a helytől, a hol jelenleg a bányagondnoki irodaépület emelkedik és tisztán csákány és véső munkával kivájva. A hozzávezető behatoló vágatot azonban csak 1904. év őszén találták meg. — Tárna szájnyílása közvetlenül a Cserna partján lehetett telepítve és onnan haladt délről északi irányban 1,5 mt. magas és 0,65 mt. széles tárna szelvény méretekkel. Ebben az üregben találtattak azon kőfejtő csákányok, melyeket Bauholczer Károly akkori bányanagy ajándékából mai nap is láthatunk a »*Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat*« múzeumában.

A második belművelés a Juliánna bányamezőben nyitott meg 1905. év nyarán, a második fejtesi szint legkeletibb részén előhaladó fejtesekkel. A régi művelés először aknaszerűleg haladt a külről lefelé, tisztán függőlegesen 9 méterre, 1 m. széles és 1,5 m. hosszú akna szelvénnel. Ebben a mélységben aztán tárna-

szerűleg haladtak tovább egyenesen nyugotra 11 m. hosszban, 7 m. magas és 2 m. széles tárna szelvénnel, a lehető legporhanyosabb és legpompásabb vaskőben.

Az ugyancsak csákány és véső munkával kivájt üreg összes térfogata a levehető méretek szerint: 167.5 m^3 ; melyet a »Kopács« dűlőről lefelé folydogáló u. n. »Pereu tirgului« egészen telehordott és színültig kitöltött iszappal és a szomszédos mediterrán üledékekből származó kavicscsal. Ezen törmelék kihordása alkalmával egy régi, esetlenül kidolgozott 1.5 m. hosszú feszítő vagy rángató vasrúd került napfényre, mely a mostaniaktól abban is eltér, hogy nem kör, hanem 2—2 cm. hosszú-széles négyzet szelvénnel birt és lapjain még tisztán kivehetők voltak a kalapáccsal való kidolgozás nyomai.

Nagy részét teljesen átrágta a rozsdá, úgy, hogy abból éppen csak egy 0.35 m. hosszú rész volt megmenthető. A törési felületen anyagja igen-igen finom szemcséjű acélt mutatott.

Kár, hogy időközben, a mint tudomásomra jutott, ezen kis emlékmaradvány is elkallódott.

A Károlina bányamező II. szintjének nyugoti részében bontották fel 1905. év november havában a 3. és utolsó belművelést, mely tárnaszerűleg, de befelé való 5^a lejtősséggel haladt a külről 16 m-re az u. n. 3. teléren 3 m. magas és 3 m. szélességgel bíró szelvénnel ugyancsak puha és a legpompásabb barnavaskőben, tisztán kalapács és véső munkálattal, mely mellett 144 m^3 vasat bányásztak ki. Azon oknál fogva, hogy lejtése befelé volt, az Almás dűlőről leszakadt törmelék azt is annyira kitöltötte, hogy felbontása alkalmával már csak 0.5 m-re volt még szabadon a főte alatt. — Ebből a művelésből, sajnos, nem került elő semmiféle emlék sem.

Összegezve a belművelések úrköbmétereit, összesen 392.5 úrköbmétert tesz ki; egy köbméter vasérc súlyát 30 q-val véve, a belművelések által lefejtett vasérc súlyát 11775 q-ra tehetjük.

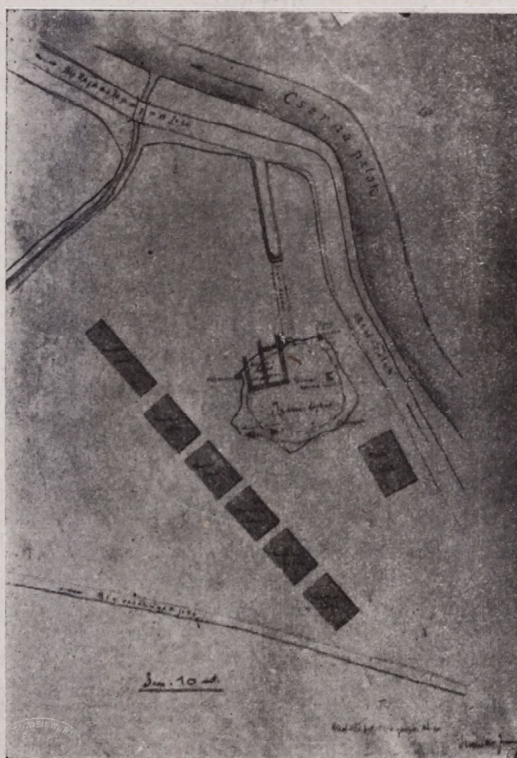
E szerint a napi fejtésekkel és belművelésekkel az egész bányaműből hajdan kibányászott összes vasérc mennyisége volna:

72870 q. a külfejtésekből,
11775 q. a belművelésekből.

Összesen: 84645 q.

Tekintettel arra, hogy a vasérc itt-ott kihasasodásokat mutat, a termelést nagyobbra tehetjük, mondjuk kereken 100.000 q-ra.

A jelenlegi egy évi 600.000 q. vaskőtermeléshez képest bizony csekély mennyiség; de ha figyelembe vesszük, hogy az egész tömeg véső munkával fejtetett: óriásinak mondható, habár termelése legalább 50—60 évi időt vett igénybe.

AZ ÚJ MUNKÁSTELEP ÉS A RÓMAI SALAKHÁNYO- ÉS VASIPARTELEP
HELYSZINRAJZA.

A leírt bányaműveléseken kívül még 4 salakhányót fedeztek fel, melyek arra vallanak, hogy a kibányászott érceket ugyancsak ott dolgozták fel.

Ezek közül az egyik a plockai hegyen van a manastri felé vezető úthoz közel; kettő a Vajdahunyad városi erdőben, egy pe-

dig azon hatalmas tereplépcsőn, mely Vajdahunyad és Alsótelek határán is ott van, a hol a mesés szépségű Hunyad-Teleki Csernaszoros hirtelen kiszélesedni kezd, hogy átmenjen az alsóteleki bájos hegykatlanba.

Az első három kis területmű, s alig 100—150 q. salakból áll, közvetlenül a vasérc termelési helyeinek tőzsomszédságában. Úgy látszik, a vasércet kis, hordozható buckó kemencékben, a helyszínén olvasztották ki, 5—10 klg. vascipókat termelve. Unger János plockai felőr 1904. év őszén talált is egy körülbelül 3 klgmra becsült vascipócskát, a manasztiri salakbányában; de, sajnos, ő annak oly csekély értéket tulajdonított, hogy utóbb azt megint elhárnyta és egyelőre még nem lehetett ismét föllelni, a legszorgosabb kutatások dacára sem.

Nagy kiterjedésével és óriási salaktömegével egyenesen meglepő az utolsó, mely a teleki szoros bejáratánál lévő 8 m. magas tereplépcsőn van. Hossza 240 m., szélessége kereken 100 m., kiterjedése tehát 24000 m. Hosszirányban részben emberi munka által 2 m. szintkülömbiséggel két terrasra osztva, melyek közül a felső, a hegy felőli 15 m.; az alsó, mely egészen a Cserna-patak széléig tart, 85 m. széles és minden jel, minden körülmény arra vall, hogy csakis ott kellett lennie ama hatalmas ipartelepnek, ahol a környék bányáiban termelt vasércet kiolvasztották, feldolgozták, annál is inkább, mert hiszen egyrészt a vízhez való közelségével, másrészt a rengeteg erdő szélén és a vasbányák tőzsomszédságában feküdve: hivogatólag kínálkozhatott vállalkozó bányász és kohász elődeinknek a letelepedésre, annyira alkalmas voltával, hogy sok századdal utóbb, midőn 1897-ben a jelenlegi bányászcodó *Kaláni bánya és kohó részvénytársaság* új munkás gyarmatát építette, mint arra legalkalmasabbat, megint csak azt választotta ki. Mikor a tervezett új munkás és tisztii lakások alapjait ásták, én éppen azon a vidéken tartózkodván, bámulva szemléltem a minden felől előkerülő salakot.

Az alapozási munkálatok által nyert adatokkal egész pontosan meg lehetett állapítani, hogy a salakhányó hossza 120 mtr, szélessége 50 mtr, a salakréteg vastagsága 0.60 mtr. E szerint felületének kiterjedése 6000 m², a salakréteg köbtartalma 3600 m³. Miután pedig 1 m³ ilyen szerkezetű salaknak súlya 30 q. volna, az egész salaktömeg súlya 108.000 q., tehát oly mennyiség, mely

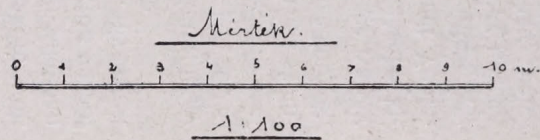
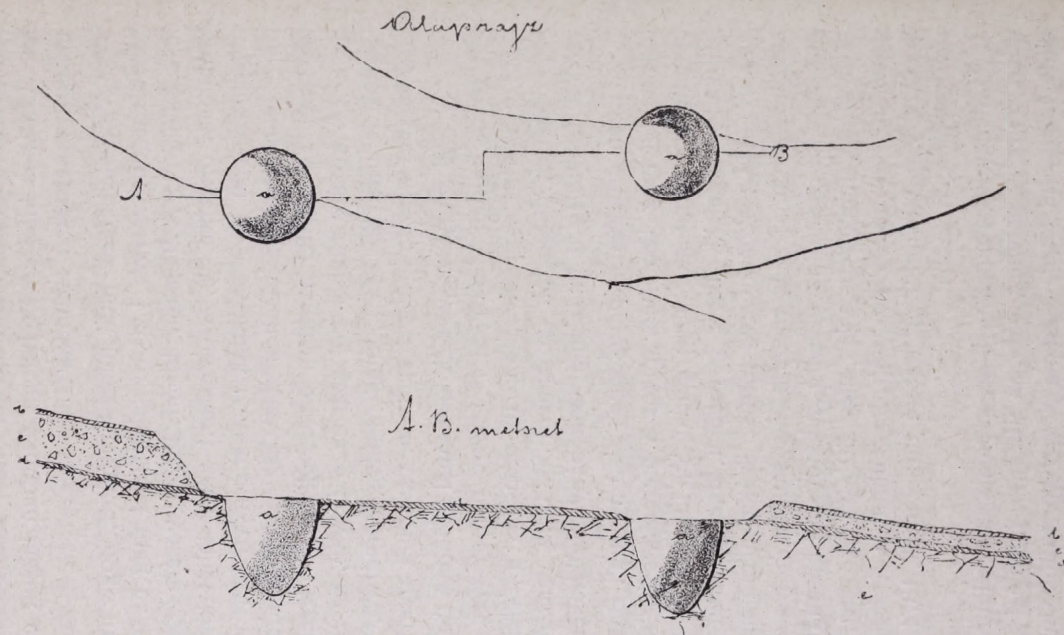
azt bizonyítja, hogy azon a helyen egykor tényleg egy nagyszabású vasipar telepeknek kellett lennie, melyben, tekintve a hajdani primitív berendezéseket, aránylag óriási vasérc-tömeget dolgoztak fel. Általános kifejezések helyett azonban lássuk csak, mily eredményre vezetnek a számítások.

Vegyelemzések által megállapított, hogy minden métermázsa olvasztott vasnak 1.20 q. salak felel meg az olvasztó telepen lévő salakból. A Teleken kibányászott vasérc 60—66 % vasat tartalmaz, melyből 50 % olvasztott vasat lehet kihozni. E szerint a salakhányon lévő salaknak 90.000 q. olvasztott vastermelés felel meg, melynek előállításához 180.000 q. elsőrendű vaskőre volt szükség. Tekintettel azonban arra, hogy a gárcsőben lévő salakban igen sok kovács tűzhelyből származó is van, az olvasztott vasból üssünk le még 25.000 q., még mindég maradt 75.000 q. olvasztott vas, melyet még mindég 150.000 q. vaskőből nyerhettek.

A régi bányaművelések leírásánál azonban úgy találtuk, hogy az összes hajdan kibányászott vasérc mennyisége csak 100.000 q. volt; e szerint a vasolvasztókban nemcsak a Teleken termelt összes vasércet dolgozták fel, hanem 50.000 q. vaskövet még a szomszédos, hihetőleg a lindzsinai vaskőbányákból kellett beszállítaniok.

Ezen érdekes ősipartelepnek első nyomait Bauholczér Károly fedezte fel még 1850-ben, mikor a bányakincstár megbízásából kiépítette a Cserna-szorosban elhúzóódó, jelenleg is használt Vajdahunyad—alsóteleki, illetve govasdiai kincstári utat. Az úttest építése céljából a szóban lévő terrász szélén alkalmazott bevágás elkészítésekor több száz métermázsa salakot bolygatott meg, melynek egy kis részét az úttestre fedőanyagul használt fel, de miután konstátálta, hogy régi salak még 30—35 % vasat tartalmaz, 500 q. az útvonal elkészülte után beszállított Govasdiára, és később körülbelül ugyanannyit a brassói társulatnak, 1871-ben megindított olvasztójába, Kalánba.

Megemlítésre méltó, hogy a salaktömeg elhordása alkalmával közel ahoz a helyhez, ahol az úttest, a jelenlegi új munkástelep előtt emelkedni kezd, a salakból egy roppant primitív, közönséges agyagos földbe vájt kis buckó kemencét ástott ki, a fészében még benmaradt 5 kg. súlyú finoman kiolvasztott vascípóval, melyet még annak idején a govasdiai kohónak adott át.

»KÚPVERMEK.« a) Kúpvermek. b) Újkori televény. c) Salak réteg. d) Osi televény. e) Agyag réteg.

A jelenleg folyó fejtési miveletek alkalmával három, paraboloidszerűleg kiképezett kúp-verem ürittetett ki. Alapjuk 2 mtr átmérővel bíró kör; mélységük is egyenként 2,0 - 2,0 méter. Elhelyezésük az olvasztó telep helyzetrajzából vehető ki. Oldalfaluk szép síma, égetés nyoma felületükön nem látható, s a kiásáskor üregük salakkal volt kitöltve, éppen ezért rendeltetésükre nézve még kombinációkba sem merek bocsátkozni. De, hogy bizonyos rendeltetésük, céljuk lehetett, az a feltűnő szabályos alakból ítélve, minden kétséget kizár.

Ezen kívül az olvasztó telep déli részén a salak alól, közel egymás mellett, 4 nyitott tűzhely nyoma került elő. Alakjuk négyszögű 0,8—0,8 m. hossz és szélességi méretekkel; keleti, déli és nyugati oldaluk 0,8 m. hosszú, 0,05 m. vastag és 0,15 m. magasan kiálló csillám pala lemezekkel voltak szegélyezve, míg az északi oldal teljesen nyitottan állott. A tűzhelyben magában az agyagos föld 0,15 m. vastagságra téglaszerűleg ki volt égve.

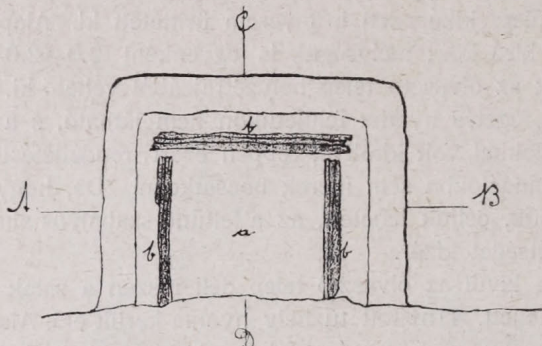
Hogy vajjon ezen tűzhelyek, melyek valószínűleg nagyobb számban is meglehettek, csak egyszerű lefűző helyek, vagy pedig len kovács tűzhelyek gyanánt szolgáltak: további és rendszeres kutatás nélkül most eldönteni nagyon bajos. Én a magam részéről inkább az utóbbi rendeltetés mellett nyilatkoznék, tekintettel azon nagyobb mennyiségű kovács tűzhelyből származó salakra, mely közvetlen közelükben előfordúl.

Föl kell végül még említenem, hogy a salaktömegben fészesen itt-ott feltűnő sok, 5—6 milliméter vastag cserép-edény töredék van elszorva. Az elpusztult edények azonban aligha szerepelhettek az olvasztásnál, mivel felületükön olvasztás vagy elszene-sedés nyomai sem láthatók.

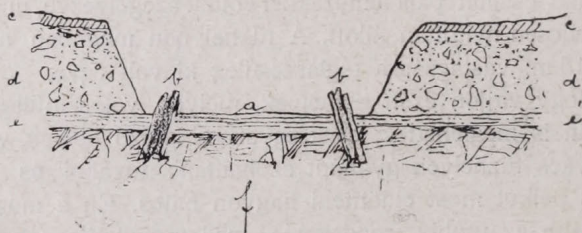
Hogy mindez melyik korból származott és hogy mikor virágzott ama hatalmas ipar, melynek maradványait máig is csodálattal szemléljük: azt hiszem, örökre homály fedte volna és csakis a bizonytalan kombinációk egész raját idézte volna elő, ha egy szerencsés véletlen nem hoz vala olyan leleteket felszínre, melyek minden kétséget, minden homályt eloszlatnak.

Történt ugyanis, hogy az említett új munkástelep építéskor kútat is ástak. De alig metszették át a 0,20 mtr-es felső televény réteget követő 1,50 m. vastag salak feltöltés alatt lévő, alig 2 métert meghaladó alsó agyagos televényföldet, egész váratlanul

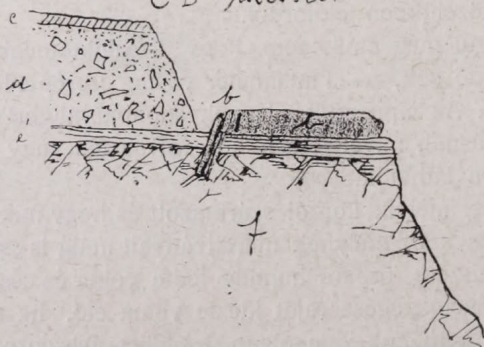
Alaprajz

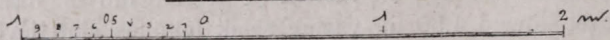
A B metszet

C D metszet

Mérték

1:25

»TÜZHELYEK.« a) A tüzhely kiégett talpa. b) Szegélyző pala lapok. c) Újkori televény réteg. d) Salak réteg. e) Osi televény réteg. f) Agyag réteg.

vaskőre bukkantak, mely tapasztalat szerint vizet nem vezet. Így hát a további vizkeresésről lemondottak. Miután azonban bebizonyosodott, hogy a feltárt vasérc a legjobb minőségű anyag és hogy tulajdonképpen belesik az utóbb kitűzött vasérc romlatba: elhatároztattott annak további feltárása, esetleg lefejtése is.

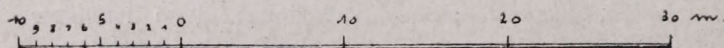
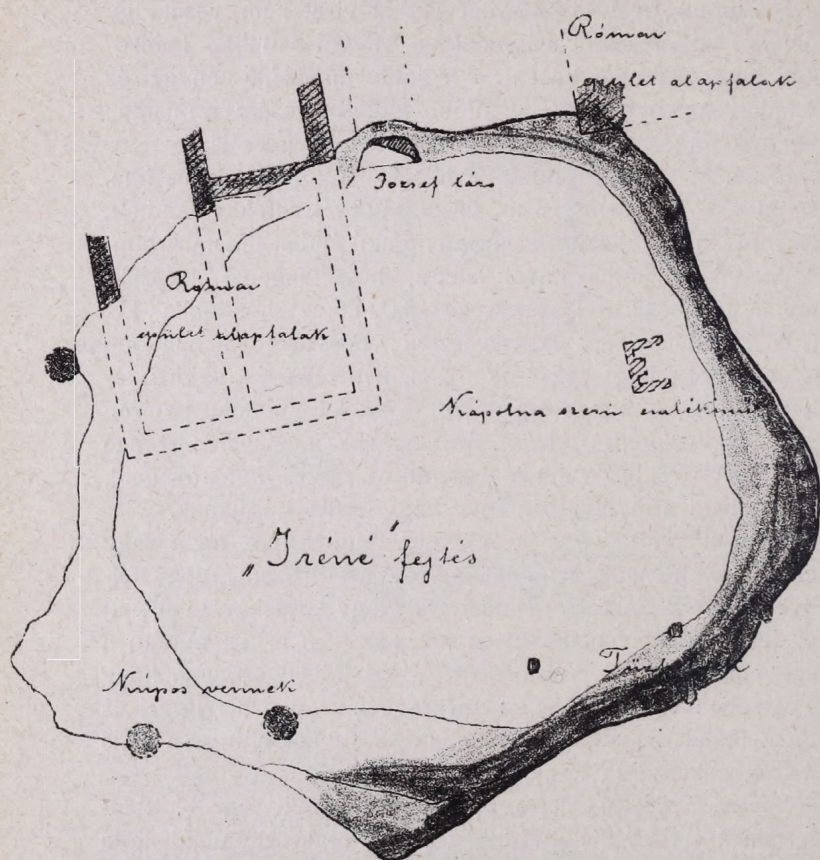
Ezen célból megindítottak a lefedési munkálatok, és íme, mindjárt az első hetekben 0.6 m. vastagságú falazatokra akadtak, melyekből lassan egy hatalmas, téglány alakú épület alapfalai bontakoztak ki, mely homlokzatával keletre, hossz tengelyével észak-déli irányba volt beállítva; szélessége 18.0 m., egy hosszfallal, két 7.50 m. és 8 m. belvilágú részre osztva; hossza jóval nagyobb lehetett, de ebből eddig még csak 22 m. ismeretes és, sajnos, további lefedése egyelőre beszünttetett, mivel a vasvonalat határán kívül esik. Nagy méretük dacára, az alapfalak meglehetősen gyenge kivitelűek: kis kövekből vannak összerakva, kevés kötőanyaggal. Úgy látszik, nem arra hívta, hogy nagy terhet hordjanak.

Ezért és a miatt, hogy közelükben faltörmelék, téglá vagy fedélcserép maradványok nem találhatók, azt hiszem, hogy felépítménye fából készült és zsindelylyel vagy deszkával lehetett befedve. Jelentőségéből azonban ez mit sem von le, és miután a telep legexponáltabb helyén emelkedett, azt következtetem, hogy homlok részében valószínűleg az intézőség hivatalos helyiségei és lakosztálya foglalt helyet, míg ellenben az épület hátulsó vagyis nyugati fele, a készáruk leraktározására szolgálhatott.

Öt méter távolban keletre, ezen épület északi vége előtt állott egy másik épület, melyből eddig annak csak délnyugati sarka került napfényre; nagysága, berendezése, rendeltetése felől csakis a további ásatásokkal lehetne tájékozást szerezni.

Mint különös körülményt, föl kell említenem még azon megfigyelést, hogy a mennyiben annak idején az alapárkok ásásával még csak egy jó félméterrel lejjebb mennek, szintén megütik a vasércet és akkor az által, hogy a vaskő bányának az olvasztó telephelynek a kellős közepébe kerül, a vállalkozás olyan lendületet nyerhetett volna, melyet persze most kiszámítani sem lehet. Annyi azonban biztos, hogy nem következett volna be az, hogy érceket még más szomszédos bányákból is beszállítsanak a központi olvasztóba.

Dehát hiába, csak ilyen szeszélyes volt és olyannak marad

Újpesti Tervek 1906. évi január hó 7. napján

Hollósvári I.

A RÓMAI VASIPARTELEP RÉSZLETES RAJZA AZ »IRENE« FEJTÉSSEL.

az a még most is sokat emlegetett, a dalba is foglalt bányász szerencse.

Az előbb említett üzemi, mondjuk intézőségi épület előtti térség közepén, a főfal tengelyétől számítva, 15 m. keletre, állott egy harmadik, nagyon kicsiny, 2.0 m. széles és 2.0 m. hosszú belvilággal, alapzatából ítélve 0.25–0.25 m. falvastagsággal, de csak 3 oldalfallal bíró fülkeszerű épületecske, talán, azt hiszem emlékmű, mely keletfelé egészen nyitott volt és más rendeltetése aligha lehetett, minthogy védelmül szolgáljon a romjai között eltemetve talált halalmas, felírasos emlékoszlopnak.

A felfedett csekély faltörmeléből pedig arra lehet következtetni, hogy a 3 oldalfal közül is legfeljebb csak a nyugati, tehát a hátsó volt kellő magasságra kiépítve, míg ellenben a déli és északi két oldalfal legfeljebb mellmagasságig emelkedhetett.

Az emlékoszlop különben egy 1.0 m. széles és 1.0 m. hosszú erős kőfal pilléren állott, hátlapjával teljesen beépítve az emlékmű nyugati falába.

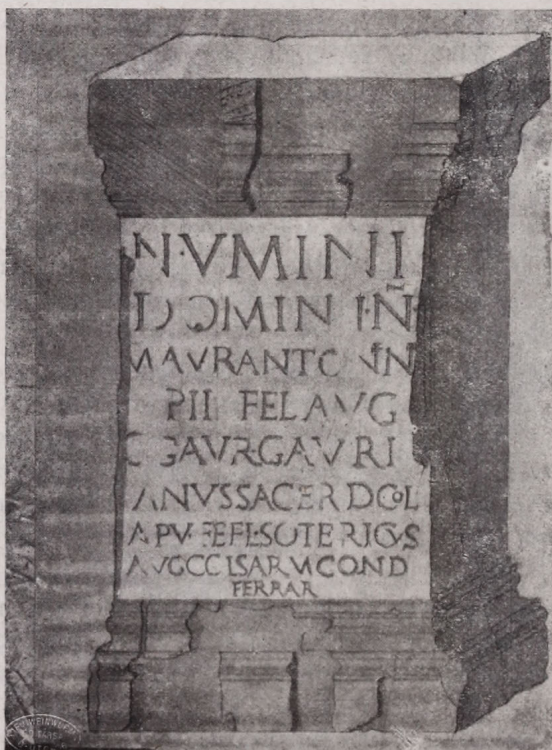
Egyébként az egész emlékmű építésének minősége, kivitele ennél sem volt éppen elsőrendű. Mert, bár az építő köveket már jobban kiválogatták és a habarcsal sem takarékoskodtak annyira, mégis, tekintve, hogy kőből emelték, a 0.25 méterre szabott falvastagság gyenge volt és több, mint valószínű, hogy gondozóinak elmenekülése, elszéledése után csakhamar összeroskadt, maga alá temetve a felette érdekes és értékes emlékoszlopot.

De talán éppen ennek is lehet ám köszönni azt, hogy 1904 év augusztus havában történt kiasása alkalmával még egészen ép, érintetlen állapotban került a felszínre. Csahogy, sajnos, a mit a századok viszontagságai megkimélték, avval egy pár, hozzá nem értő olasz munkás, rövid negyed óra alatt végzett: a lefedési munka alkalmával széjjel törték és darabjait a gárcéterre kilökték.

Valóban örök szerencse, hogy az ellenörködő Szabó József bányagondnok rendes szemléje alkalmával éppen akkor került arra felé, ki felismervén az értékes töredékeket, a legfőbbekből 16 darabot még hamarosan meg tudott menteni, melyekből egy megfelelő betonból készült ágy alkalmazásával sikerült az egész emlékoszlopot ismét rekonstruálnom, összeállítanom, melyet tudomásom szerint a kaláni bánya- és kohóvállalat igazgatósága a *Hu-*

nyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat dévai múzeumának szándékozik beküldeni.

Utóbb kitudódott, hogy az alig 4.0 m² területű emlékmű alapjából 19 drb érmet és pénzdarabot is szedtek ki a munkások, melyek közül 1 bronz amulettet, 1 ezüst és 12 drb bronz és vörös rézpénzt nagy utánjárással sikerült kifürkésznem és Szabó József

A RÓMAI FELÍRÁSOS EMLÉKOSZLOP RAJZA.

bányagondnok, Müller Albert társulati raktáros, Tullio Antal vállalkozó és Reisz Miksa Társulati vendéglős szívességével megszerezni és beszolgáltatni társulatunk múzeumának.

A beszolgáltatott érme legnagyobb része, sajnos, annyira kopott, deformált és oxidált állapotban került elő, hogy azoknak

meghatározása külön tanulmányt igényel; a meghatározhatók részint Hadrianus (117—138 Kr. u.), Septimius Severus (193—198 Kr. u.), Marcus Aurelius Antoninus (Caracalla 211—217 Kr. u.) római császárok idejéből származnak. A többi nyomtalanul eltűnt.

Rendszeresen vezetett ásatásoknál azonban nincs kizárva, hogy további érnek, esetleg egyéb értékes leletek is kerülnének felszínre. A restaurált emlékoszlop valóságos kolosszus. Teljes magassága 1.25 m., 0.70 m. hosszú, 0.50 m. széles és 0.25 m. magas, 7 sor tagozatú párkányzattal bíró talapon nyugszik, és ugyancsak 0.70 m. széles, 0.50 m. hosszú és 0.26 m. magas, 8 soros párkányzatú oszlop fejben végződik, melynek 0.09 m. széles befejező felső szegély lapjainak közepén elhelyezett kis triángulumban sikerült akhantus levéldisztítés látható.

Törzse egy egyszerű hasáb 0.74 m. magassággal, 0.60 mtr hosszúsággal és 0.45 mtr szélességgel.

Ép állapotban körülbelül 10 métermázsa súlylyal bírhatott.

Anyagja az Alsótelek környékén tömegesen előforduló fehér és szürke sávós, dűrva szemcséjű, sűrűn tagozott kristályos mész, melynek lapjai közé alig észrevehetően vékony csillám palaréteg ékelődött be, miáltal megmunkálása roppant nehézségeket okoz és nagy figyelmet igényel. Ennek dacára, mégis igen sikerültnek mondható a kidolgozása, mely azonban annak csak homlok- és két oldalfelületére terjedt ki; ellenben hátulsó lapja teljesen érintetlen, nyers állapotban maradt, melylyel a kápolnaszerű emlékmű falába volt befalazva.

A falból 0.35 m., illetve 0.40 méterre kiálló oldallapok, leszámítva a basis és kapitell párkányzatos és ákhantus díszítését, üresen maradtak; ellenben a 0.74 mtr magas és 0.60 mtr széles homloklapon a következő 9 soros felírás van bevésve:

N V M I N I
D O M I N I . N .
M A V R A N T G N . N .
P I I . F E L . A V G .
C G A V R . G A V R I .
A N V S S A C E R D C o L
A P V . F E . F L . S O T E R I C S
A V G . C O L S A R W C O N D
F E R R A R .

melynek kivitele korántsem oly sikerült, mint magának az oszlopnak a kidolgozása. Mestere jobb faragó, mint vésnök, kinek e téren való járatlanságát nemcsak a betűk alakja, mint inkább a betűk nagyságának és a rendelkezésére álló felület ügyetlen felhasználásában nyilvánult, a mennyiben a kezdő sorok betűit kelleténél nagyobbra szabván, annyira jutott, hogy az utolsó sor részére már alig maradt hely, a hová beerőszakolhassa.

E mellett a rövidítéseknél ki-ki hagyogatja a kipontozásokat, szavakat egymásba forraszt, miáltal az értelemnek megfelelő olvasást megnehezíti. Talán ez volt az oka annak, hogy tartalma oly hosszú időn keresztül megfejtetlenül maradt. Lehet azonban, hogy az eredeti szöveg sem volt egészen kifogástalan.

Igy nem egészen világos az 5. sor.

Ugyanott nem egészen tiszta az első betű sem és így nem határozható meg biztosan, hogy vajjon O (octavius), C (Cajus), Q (uintus)-nak kelljen-e azt olvasnunk.

Eppen úgy bizonytalan az is, hogy vajjon a 7-ik sor második rövidítése tényleg FE és nem-e ET (és)?

Ennek elbírálását azonban mellőznöm kell, amúgy sem lévén más célom, minthogy felhívjam az érdeklődő körök figyelmét az értékes leltre. — Magam pedig csak annyiban foglalkozom vele, a mennyiben az az ősi bányászatot érdekli.

Egyébként a kiegészített szöveg, melyből a 3-ik és 8-ik sor helyes olvasását jeles régészünk és történészünk, Dr. Cserni Béla, alsófehérmegyei múzeumőr szívességének köszönhetek, így hangzanék:

Numini
Domini N (ostri)
M (arci) AUR (elii) AMTONN (Antonini)
PII FEL (icis) AVG (usti)
O (ctavius) [vagy] C (aius) [vagy] Q (uititus) GAVR (ius)
GAVRI ANVS SACERD (os) COL (oniae)
APV (leusis) ET FL (avius) SOTERICVS
AVG (ustalis) COL (oniae) SARM (izegetusae) COND (uctores)
FERRAR (iarum)

Magyar értelme pedig, hogy:

Octavius, vagy Caius, vagy Quintus Gaurius Gaurianus,

Apulum Colonia papja és Flavius Satericus, Sarmisegetusa Colonia augustalisa (vagyis a felszabadított rabszolgák bírása, elöljárója) a vasművek (vasbányák) nagybérleti emlékkövet szentelnek kegyes és fenséges uruknak, Marcus Aurelius Antoninus (Caracalla) Császárnak.

Már magában véve azon körülmény, hogy ezen felírás két olyan tekintélyes római polgár nevét őrizte meg, kikről eddig tudomásunk nem volt, holott részint Sarmizegetusa, részint Apulum városok municipalis életében előkelő méltóságokat viseltek: az emlékoszlopot történelmileg értékesnek mondhatjuk.

De kétszeresen értékesnek mondhatjuk azonban azt a teleki bányaművekre nézve, mivel éppen ezen két előkelő polgárnak, Gaurius Gaurianus és Flavius Sotericusnak köszönhetjük biztos tudását annak, a mit eddig csak sejtettünk, hogy ama kiterjedt bányaművelés, mely javarészen éppen Vajdahunyad város erdeiben folyt, melynek összeomlott aknáit fölébe tölgyerdők hajtottak ki, tárnait pedig a Pereu Tírgului és az Almás-dűlőről lemosott hordalék teljesen betemetett; a jelentékeny vasipar, melyből tanúságtételül eddig csakis a salakhányók maradtak reánk, azok is immár gazdag televénynyel ellepve, és egy néhány bányászszerszám, melyekre inkább rossz szokásból, de jóhiszeműleg ráfoglunk a római korból való eredetüket: azok tényleg mind a római kultúra és a vele karöltve járt hatalmas közgazdasági tevékenység maradványai, mely tevékenység valószínűleg mindjárt Dácia tartományának, Trajánus császár D. Terentius Scaurianus legátusa által, Kr. u. 110-ben, befejezett teljes okkupálása után veszi kezdetét. És ez annál hihetőbb, mert mint Király Pálnak: »Dacia provincia augusti« című jeles művében olvassuk, Trajánus, a genális császár, Dácia bányakincseit még előbb megvizsgáltatta; a tartomány meghódítása után pedig kitűnő szakembereket küld ki, hogy újabb kutatásokat végezzenek.

De valódi föllendülése, megízmosodása, talán esetleg éppen újjászervezése Gaurius Gaurianussal és Flavius Soteriussal éri el Caracalla császár egyeduradalma alatt, 211 és 227 év között Kr. u., kinek kegyességeért hálából, valószínűleg a kedvező üzletekért, emlékoszlopot szentelnek a szerencsés vállalkozó conductoresek, kik, tekintettel magas és előkelő társadalmi állásukra, bizonyára

nem hivatalnokai, hanem csakis bérloíi lehettek a teleki bánya- és vasműveknek.

És evvel eljutottam oda, hogy rámutassak arra, miszerint ez az emlékoszlop, felírás, egyszersmind igen fontos dokumentumául szolgál a Dáciafém, de főleg vasbányászatának bányajogi viszonyaira nézve is.

Messze menő volna, hogy e helyen a római bányászkodást szabályozó jogszokásokkal részletesebben foglalkozzam. Tájékozásul mindazonáltal legyen szabad annyit megemlítenem, Ulpianus följegyzései nyomán, hogy míg a földalatti termékeket kezdetben bárki is szabadon kiaknázhatta, a római kapzsi államhatalom erőszakoskodásaival és jogfosztásaival fokozatosan oda és annyira vitte, hogy már Tiberius császár korában a szabad bányászkodásnak nyoma sincs többé és minden a fiscus kezébe került.

Mikor aztán Trajanus Daciat meghódította, a bányászatot a kincstár foglalja le.

De, úgylátszik, inkább csak az aranybányászat maradt kizárólagosan állami kezelésben. Idővel azonban, amint Téglás Gábor »Tanúlmányok a rómaiak daciai aranybányászatáról« című művében olvashatjuk, ez a kizárólagosság, mondhatjuk szigorúság, nemzetgazdasági okokból még az aranybányászatnál is engedett, miáltal magán bányászatok is létesülhettek a császáriak mellett.

A többi bányászatról annyi feljegyzés maradt, hogy a sóbányászat, bár szintén állami tulajdon volt, örökbérleti rendszerben kezeltetett.

A kőbányászatot, miután az a telek tartozékát képezte, mi sem korlátozta és a fiscuson kívül magánosok is korlátlanul gyakorolták és tényleg nagymértékben űzték is.

A vasbányászatról és vasiparról azonban nagyon keveset tudunk eddig.

Keveset, mert a Daciabeli fennmaradt tengersok felírással emlékek közül csak egyedül egy van, mely a daciai vasbányászattal foglalkozik. Sajnos azonban, ez is roppant hiányos töredékben maradt ránk így:

NUMINI ET VIRTVTIBV (s terae Daciae et genio loci)
 NATO VBIFERRUMEXOP (pribus Leg. XIII. gem. effoditor)
 NATURAE BONIEVEN (tuset numini imp. Caes. T Ael. Hadri)
 ANI ANTONINI AV (gusti pii pat. max. tr. p. (?) cos (?) p. p.)
 TARENTIV (s gentianus leg. Aug. pr. pr.)

de a szerencsés kiegészítésből mindazonáltal megtudhatunk annyit, hogy már Hadrianus császár idejében (113—138. Kr. u.) a Leg. XIII. Gemina vasszükségletét maga termelte, maga fedezte, úgyszólván házilag, ami csakis úgy érthető, hogy a vasbányák állami tulajdont képeztek.

Király Pál a Leg. XIII. Gem. vasbányászatúl Gyalárt említi, a mely nézetet én is elfogadok, annál is inkább, mivel csak rendszer és a telekinek megfelelő üzemet is feltételezve, a szinte másfél századig tartott Dáciabeli római malom alatt legalább is 4-szer, 5-ször annyi vasat kellett termelniök, mint a mennyit a teleki bányákból, a köbözések által minden kétséget kizárólag pontosan összeállított kimutatásban kitüntetett mennyiséget tényleg lefejtettek.

Felírásos kövünkön azonban a hálásan visszaemlékező két idegen, úgy látszik, talán görög származású vállalkozó, mint a bányá- és vasművek nagybérloje szerepel.

Ez igen fontos adat.

Ez egészen új világot vet a római vasbányászat bányajogi viszonyaira, melyeket a következőkben összegezhetek.

A gyalári vasbányaművek állami tulajdonként házilag kezeltettek, éppen úgy, mint az napjainkban is történik.

Állami tulajdont képezett azonban az egész, a geniális mérnökök által gondosan felkutatott és feltárt egész hunyadi vasérctelep is; de annak keleti szárnya, tehát éppen az, amely véletlenül napjainkban is magánházban van és a Kaláni bányá- és kohó-résztvénytársaság bír üzemben, bérbe, talán átörökölheto, bérbe adatott a szerencsés Gaurius Gaurianus és Flavius Sotericusnak Caracalla idejében, kik a császárnak talán éppen ezen kegyessége és jóindulata emlékére, hálából szentelték a hatalmas emlékkövet.

Hogy mennyire érdekes és fontos emlék ez a Dáciabeli római vasbányászati jogviszonyokra, kitünik abból is, hogy ez az egyedüli nagyobb bányabérlet, melyről Dáciában tudomással bírunk és mely a fiscus és magánosok között létrejött; de még inkább abból, hogy a római birodalomban is egyedül Noricumban, részint kombinálva Noricum, Pannonia és Dalmatiában ismeretesek még ilyen vasbánya nagybérletek, de máshol nem.

Hogy vajjon ezen bérleti rendszert személyes jóindulat, közgazdasági vagy éppen tisztán pénzügyi okok idézték elő: azt egész bizonyossággal még most, egyelőre megállapítani nem lehet.

Nincs kizárva azonban, hogy valamennyi, de különösen az utóbbi ok közreműködhetett leginkább, mert hiszen tudott dolog, hogy a bányabérletek a fiscusnak óriási jövedelmet hajtottak, — mindazonáltal én ezeken kívül főleg katonai és hadászati körülményekre is vezethetem leginkább vissza a bérlet létrejöttét, annál is inkább, mert a birodalom keleti limeseinek megvédésére a góthok ellen éppen Caracalla császárnak kellett először mozgósítani a római legiókat, melyeknek felszerelése hirtelen oly igényeket támaszthatott az állami vasbányákkal és vasművekkel szemben, hogy a szükségletek kielégítésére egyenesen rá voltak utalva a magánvállalkozó igénybe vételére.

E szerint a teleki bánya és vasmű tisztán spekulációra alapított magánvállalkozás volt, melyet ha egyéb nem, hát magának a telepnek egyszerű, — ha összehasonlítom a boicai és karábiai állami aranybánya telepekkel, — szinte mondhatnám, szegényes volta is elárul.

Erre vall legalább azon körülmény is, hogy az egész telepen összesen csak két alapozott épületnek lehetett a nyomait felfedni, holott az ott foglalatосkodó munkás és felvigyázó személyzet létszámát, mely a vasérc termelésével, felaprózásával, válogatásával, leszállításával, az erdők letarolásával, a fa szenelésével, a szén lehordásával, az olvasztók kezelésével és a kovács műhelyekben volt elfoglalva, legalább is 250–300 főre tehetjük, melynek valószínűleg egyszerű faházakban, faviskókban kellett meghúzódnia, mely házak több, mint valószínű, ugyanazon kis terep szakaszon állhattak, a hol a jelenlegi munkás lakások is elhelyezést találtak.

Egyébként azt hiszem, hogy a telep nem birt semmiféle közigazgatási szervezettel, még az egyszerű községi rangig sem emeltetett, hanem mint egyszerű bánya- és ipartelep, valószínűleg közvetlenül Apulumból és Sarmizegetusából administrálták, a telepen tartózkodó művezető által.

Az érceket a bányából az olvasztó és ipartelepre kétségkívül a mai napig is használatban levő, felette primitív úton szállíthatták le kosarakban emberi vagy állati erővel.

A beszállított ércek tekintettel azok tiszta voltára és jó minőségére, minden előzetes pörkölés nélkül egyenesen az olvasztó vermekbe, a bucza kemencékbe kerültek, a hol mindjárt kovácsvasat és további tisztítással acélt is termeltek.

Hogy egynél több olvasztó kemence állott üzemben, ahhoz szó sem férhet, ha tekintetbe vesszük az alig egy félszázadra terjedő időtartam alatt feldolgozott óriási ércmennyiséget, nemkülönben azt, hogy buckó kemencék mellett állandó üzem el sem képzelhető tartalék kemencék nélkül.

Az ipartelep műszaki elrendezésére nézve mér biztosabb támpontjaink vannak.

Bauholzner Károly lelete nyomán kétségtelenül tudjuk, hogy a buckó kemencék a telep keleti részében, közvetlenül a Csernapatak partján, illetve a telep fensíkjának szélén találtak elhelyezést.

Az újabb lefedések alapján pedig konstatálhattuk, hogy azok megett a második sorban, de körülbelül a telep közepén, a kovácsműhelyek sorakoztak amazokkal párhuzamosan, és ezeken túl, nyugatra, a harmadik sorban, ugyancsak párhuzamosan az előbbiekkal, voltak a kúpvermek, melyeknek rendeltetését el sem tudom képzelni, ha ugyan nem használták víztartó medencékül az edzéshez szükséges víz számára.

Gazdagabb leletek hiányában most nehéz volna felsorolni mindazt, a mit az ipartelepen készítettek.

Hogy a pompás ércekből kitűnő minőségű kovácsvasat és acélt tudtak előállítani, az bizonyos.

Kétségkívül az előkerült bányász eszközöket is ott gyártották.

De hihetőleg számos más iparcikket és talán a háborús időket tekintetbe véve, különösen sok katonai felszerelés is készíthetett, mert különben el sem lehet képzelni, hogy mit keresett ott az a sok kovácsműhely és honnan került volna elő a sok kovácsalak az olvasztó- és ipartelepre?!

De bármi készült legyen is, úgy látszik, a gyártott cikkek oly mérvű kelendőségnek örvendhettek, hogy a tulajdon bányaművek nem is győzték a telepet kellő mennyiségű érccel ellátni, annyira, hogy kényszerítve voltak érceket oda más, szomszédos bányaművekből beszállítani, holott a teleki bányaművek egyébként bányászatilag véve, ritka szakértelemmel és céltudatossággal műveltettek.

A szépen felvirágzott vasipar azonban nem volt hosszú életű. Ugyanis a körülbelül ugyanazon időtájt, a keleti tenger partjain feltűnt góthok déli irányban való vonulásuk közben, 200-ban Kr. u., már a Pontus környékére jutván, olyan fenyegető állást foglalnak el, hogy Kr. u. 215-ben, Caracalla császárnak már fegyveresen

kell ellenük fellépnie, azonban oly kevés credménnyel, hogy az alánokkal és carpokkal is egyesült góthok a folytonos belvillongásokkal és polgárháborúkkal küzdő római birodalom keleti lime-seit Daciában lépésről-lépésre annyira szűkre szorították, hogy azokat Valerianus császár már képtelen megvédeni a túlnyomó erővel küzdő barbárok ellen.

A tartományi rend felbomlik, a polgári lakosság hanyat-homlok menekül és bár a légiók még vitézül harcolnak, a veszély oly nagy, hogy 256-ban Kr. u. beszüntetik Apulumban a pénzverdét is és Király Pál szerint talán még ugyanazon évben a város erődítményeire a barbárok tűzik zászlóikat a római sasok helyébe.

Eme végveszélyben Gaurianus és Sotericus vasgyáraiban is megszűnik az üzem; a munkásnép hamarosan összeszedi elmozdítható holmiját, a kemencék tüzeit kioltja — amint látjuk örökre — és a római sasok védelme alatt valószínűleg a biztosabb Moesiába vándorol.

A védtelenül hagyott tartományon aztán végig söpör a fékevesztett góth áradat és olyan borzasztó rombolást visz véghez, hogy a beköltözködő magyarok az egykor fényes Sarmisegetusa Ulpia Trajana, Dacia tartomány székhelyén immár csak egy fel-dult »Várhelyet« (lásd Téglás Gábor: Hunyadvármegye kalauza), emitt *Gaurianus és Sotericus vasgyára helyén pedig csak egy kiet-len »Telepet« vagy »Telcket« találtak.*

A góthok nyomán még 600 évig keresztül hömpölygött nép-vándorlás alatt a telek—hunyadi aknák teljesen összeomolhattak, sőt talán már a moha is belephette törmelékeit, a tárnákat meg lassan teletölthette a leszakadt, lemosott hordalék. A hunyadi vas-telepen pedig egykor magasra nőtt vasipar összezsugorodva, a rengeteg erdőségek mélyében elrejtett Gyalárra húzódik vissza, ahol a fejlődő ifjú magyar birodalom védelme alatt éledni, majd ismét erősödni kezd, úgy, hogy a királyföldre telepített szász-német nép-ség szükségletét a vasipar gócpontjává vált Vajdahunyadon szerzi be és vele oly élénk kereskedést folytat, hogy idővel még külön Eisenmarkt névvel is látja el.

A teleki, illetve hunyadi bányaművek ugyanakkor lassan-las-san teljes feledésbe mennek.

És bár a népvándorlás, majd a kún és tatár dúlások által

lakatlanná vált völgyek ismét népesülni kezdenek egyrészt a Balkánról, fokenként beszivárgó »vlach«¹ elemek által délről, másrészt északról a Maros völgyéből az Egregy a mostani Cserna völgyén fölfelé terjeszkedő és határ védelemre rendelt magyar elemek által: a bányászat még sem indul meg. Nem pedig azért, mert míg előbbieik a pásztorkodáson kívül mihez sem értve, érzéketlenül szemlélnek a Cserna partján kibúvott vasércceket, addig a magyar elem a folytonos harcokban merül ki. Azt hiszem, a valóságot mondom, amikor azt állítom, hogy a római uralom után teljesen parlagon maradtak a hunyad—teleki bányaművek, 1850-ig, amikor felőlük már a bányahatósági könyvekben is feltűnni kezdenek az első hivatalos följegyzések. Állíthatom pedig ezt annál nyugodtabban, mert a régi művelések köbözésénél azt találtuk, hogy az összes régi művésekkel még annyi ércet sem szedtek ki, hogy az a római olvasztó szükségletét fedezhette volna, holott ha a fejtések tovább tartanak, a termelt érc mennyisége a régi fölhasználást biztosan jóval túlszárnyalja. De ez nem történt.

A mellett régi okmányaink sem igen emlegetik ezen bányaműveket, az egész tengernyi időközből.

Egyetlen egy okmány az, mely velök foglalkozik.

Ez Apaffy Mihály erdélyi fejedelemnek 1685. évi május hó 1-én kelt adománylevele, melyben Barcsay Ábrahám zalasdi földbirtokos családját feljogosítja, hogy házi szükségletének fedeztetésére a vaskövet a gyalári és teleki bányákban fejthesse.

De erről Weisz Tádé, zalatnai bányakapitány, mint erre legilletékesebb, »Az erdélyrészi bányászat rövid ismertetése« című művében azt mondja, hogy e jog mikénti gyakorlatáról a teleki vaskőbányákban mi sem tudatik.

E mellett valóban nemcsak bányászatilag, hanem históriailag is érdekes és fontos azon körülmény, hogy mennyire megváltozott az új kor szakembereinek geológiai nézete, felfogása, melyet a »hunyadi vaskőtelep« természetére és alakjára nézve tápláltak.

Mi egyenesen egy hatalmas telepnek tekintjük, megállapítható csapással, dőléssel és vastagsággal.

A régi művelések szerint azt kell gondolnunk, hogy ugyanezt vallották felőle a római mérnökök, szakértők is.

Ezzel szemben a 18. és különösen a 19-ik század első felében

¹ vlach = oláh.

működött geologusok már csak tömzsszerű beágyazásról beszélnek, vagyis olyanról, melynek nagyon korlátolt csapás és dőlésbeli kiterjedése van.

Maradt egy régi térkép 1778. évből, mely csak a gyalári tömzsöt ismeri és képzelt alakja miatt Ostereinek nevezi.

Grium János, a 18-ik század végén és a 19-ik század elején hírneves bányász, főbányatanácsos és geologus a gyalári tömzsön kívül a telekiről is megemlékezik, de csak annyiban, hogy létezéséről tudomással bír.

1856—1860. között geologiai felvételek céljából Erdélyben járt Hauer G. udvari tanácsos és Dr. Partsch J. geologusok sem mondanak ennél többet a településre nézve.

Följegyzéseik azonban már annyiban érdekesek, hogy Teleken kutatásokat találtak a Cserna mindkét partján, az út mellett kibúvott vastömzs fölkeresése céljából.

Szóval mindég csak az a szerencsétlen tömzs elmélet kísért. Pedig e nélkül, azt hiszem, a »hunyadi vaskőtelep« mai napig is egész 40 klm. hosszában a bányakincstár kezében marad. Nem kerül javarészből idegen kézre, mint a hogyan idegen kézre kerültek az érchegység aranybányái és az úgynevezett lokál sediment, vagyis helyi üledék elmélete miatt, mely azt tanította, hogy a helyi üledék kivágással, elmetszéssel fenyegeti a mélység felé az összes érchegységi telér hálókat.

A Hauer G. által, 1845—60. körül, Teleken látott kutatási munkálatok, a bányahatósági feljegyzések szerint a bányakincstáréi voltak. Miután azonban keletkezési idejük, megindításuk stbre nézve részletesebb adatokat másfelől beszerezni sem sikerült, a 82 éves Bauholczer Károly, nyugalmazott bányaanyaghoz fordultam felvilágosításokért, aki immár 70 éve ismeri a hunyadi vaskőtelep bányászatát és jóformán ő volt az, ki a telek—hunyadi vaskőbányászatot, közel 2000 éves szunnyadásából új életre ébresztette. — A tőle nyert információk valóban értékesek, amennyiben nemcsak a hunyadi—teleki, hanem az egész hunyadi telep vaskőbányászatára és a Vajdahunyadi körül, a Cserna és Zalasd völgyében 1848-ig üzőtt virágzó vasiparra is vonatkoznak. — Ez a virágzó vasipar kiterjedt az akkori szükségleteknek megfelelő összes vastárgyak készítésére. Volt ezen kívül azonban egy specialis ága is, még pedig állítólag a Hunyadiak korából fenmaradt kard

gyártás. 1848-ban és az előző korokban, a magyar csapatok túlnyomó részét Vajdahunyadon gyártott kardokkal szerelték föl, melyeknek minősége páratlan volt. Minőségi próbájuk abból állott, hogy a várba vezető magas hid második pillérje előtt kiálló sziklára ejtették, hegyükkel lefelé, és ha el nem törtek, megnyugvással bízták a magyar katona kezére.

Mindezt a szép ipart a múlt század 50-es éveiben agyonfojtották, úgy, hogy romjaiból alig kezd mostanában megint új életre ébredni.

A mi magát a telek—hunyadi bányászatot illeti, tényleg megerősíti azt, hogy 1848-ig Alsótelek—Vajdahunyadon szó sem volt még bányászatról, olyannak létezéséről nem is emlékeztek.

Különben abban az időben maga Telek is nagyon elhanyagolt állapotban volt. Lakosainak száma alig haladta meg a 200-at, kik jobbára földműveléssel, meg állattenyésztéssel foglalkoztak. A bányászathoz pedig nem értettek.

Az Almás-dűlőnek azon részét, ahol a »Kaláni bánya- és kohó-részcsevegársaság« legnagyobb külfejtései mozognak, a Cserna jobb partján: a legszebb gyümölcsösök, szőlős- és kukoricás-területek el, Vajdahunyad város erdejét, mint szép tölgyest ismerték. Szóval bányaiparról akkor még csak nem is álmodtak Alsóteleken.

És bár Vajdahunyadtól mindössze csak 5 kilométer távolban feküdt, közlekedési utak hiányában, a szó igaz értelmében, el volt zárva a világtól.

Egyébként e tekintetben az egész Cserna-völgye sem állott jobban. Vajdahunyad Alsótelekkel Hosdát felé a kopácsi fensíkon tartott fenn némi összeköttetést egy majdnem járatlan úton. Felsőtelektől Govasdia felé pedig minden névvel nevezhető közlekedési vonal hiányzott. Toplica, Gyalár, Govasdia Zalasdon keresztül érintkezett Vajdahunyaddal. Govasdiáról Toplicáig Gyaláron át vezetett az út. És mégis ezen felette meredek útiránytól csak a legvégső esetben tértek el és választották a kerülőt Vajdahunyad felé, mert egy rendes kocsirakománynak Govasdiától Toplicáig való vonszoltatásához a szó igaz értelmében 6 ökrös fogatra volt szükség.

Midőn aztán 1837-ben leégett a toplicai nagyolvasztó, éppen ezen miserábilis közlekedési viszonyok miatt mondott le a kincstár

annak újból való felépítéséről. — E helyett az üzemet a govasdiai völgybe összpontosították és elhatározták, hogy Vajdahunyd—Govasdia között rendes utat létesítenek a Cserna völgyében.

Kivitele azonban a közbejött 1848—49-iki események miatt az 1850. évre maradt.

Az útépitéssel a bányakincstár éppen Bauholzert bízta meg és mindjárt az első évben elkészítette a máig is használt Vajdahunyd—alsóteleki szakaszt, míg a Felsőtelek—govasdiai rész kiépítését 1851-ben fejezte be.

Ezen munkálatok alkalmával fedezte fel a római nagy salakhányót és ugyanakkor tárta fel nagyobb mértékben azon vaskibúvást, melyet Grium János is ismert és amelyet mai napig is látni lehet Vajdahunyd—Alsótelek határán, közvetlenül az odavezető út szélén.

Ezen feltárássra aztán a kincstár még ugyanazon évben két kutató tárnát telepített a Cserna jobb partján a Doszuharului dűlőn és miután a vasércet csakhamar megütötte, már 1851. évben két kis határt adományoztatott »Anna« és »József« védnevek alatt.

Ennél aztán nemcsak hogy többet nem tett, de elképzelhetetlen okok miatt eltűrte a »Brassói bánya- és kohó-részvényegylet« kutatásait és végül még a két adományozott határát is átengedte annak.

A »Brassói bánya- és kohó-részvényegylet« »Brassói társulat« név alatt előbb csak a Zsil-völgyi gazdag széntelepek felkutatására és kihasználására alakult. Majd észrevevén a pojána-ruszkai hegység mérhetetlen vasérc kincseit, figyelmét a vasiparra is kiterjesztette és mindjárt, még 1857-ben, megbízta a petrosenyi feltárásokkal elfoglalt Bauholzert, hogy Alsóteleken vasércre kutasson.

A brassói társulat 1858. évben egyesülvén a bánsági, erdélyi vasműtársulattal, mely a kincstár által létesített, utóbb a Hoffmann és Maderspach családoknak átengedett, ezek által páratlan virágzásra emelt ruszkicai és ruszkabányai műveket bírta, felvette a »Brassói bánya- és kohó-részvényegylet« címet és mint ilyen teljes erővel megindította a munkálatokat, nemcsak Alsóteleken, hanem a székelýföldön, Udvarhely megyében: Magyarhermányon, Fülén, Lövétén és Szentkeresztbányán; sőt vállalkozását a Csikmegyében lévő »Csikszentdomokosi«, illetve »kalánbányai« gazdag rézbányák kiaknázására és kiterjesztette.

Első és legfőbb tevékenysége még is az Alsótelek—Vajdahunyad—plockai részek feltárására irányult.

Az 1857. évben bevezetett kutatásokra már 1858-ban a teleki bányarészben adományoztatta a »Károlyina«, 1861-ben Plockán a »Rudolf« és »Stefánia«, 1862-ben Vajdahunyad város erdői határában a »Grencenstein« és »Károly«, 1864-ben pedig a »Bauholczer«, »Juliana« és »Glück auf« védnevű, összesen 8, egyenként 4 vájna mértékből álló bányatelket két határközzel.

Ezen előkészítő és feltárási munkálatokkal biztosítva lévén a bányavállalat jövője, 1864-ben elhatározottat a kohómű felépítése Pusztakalánban, az ércek oda szállítására pedig egy 18 kilométer hosszú, két siklóval kombinált lóvasút kiépítése Alsótelektől Alsó- és Felsőnádasd határán át Pusztakalánig.

1871. évre mindkét mű annyira elkészült, hogy miután 1866-ban az adományozott határok számát az »Iréne« védnevűvel szaporították és időközben a kincstártól is átvették az »Anna« és »József« védnevű két kis bányatelket, a fejtéseket pedig évi 250.000 q. termelésre végre berendezték, 1871. év nyarán megindították Pusztakalánban az első vasolvasztót, mely napi 300 q. nyersvas termelésére volt előirányozva.

Ilyen termelési igényekre a helybeli munkások pontatlansága, de főleg a bányászati munkálatokban való járatlansága miatt alkalmasak nem lévén, kényszerülve volt a vállalat idegen munkások felfogadására, kiknek elhelyezésére, 1871—73-ban, egy 15 lakásból álló munkás-gyarmatot létesített Alsóteleken, melybe — igaz dicséretére legyen mondva — 1874-ben körülbelül 200 főt számláló 50 székely családot telepített, részint Balánbányáról, főleg azonban a Magyarhermány, Lövete, Füle és szentkeresztbányai telepekről.

A szép lendületet vett ifjú bányaipar azonban — sajnos — további fejlődésében, a közbejött orosz-török háború miatt kedvezőtlenül alakult vasárak következtében annyit szenvedett, hogy végre, 1878-ban, kénytelen volt a bányaüzemet teljesen beszüntetni és az összes munkásokat szélnek eresztetni.

Tizennégy hónapi szünetelés után a munkát ismét fölvevették, de a székely munkások, kik időközben az Érchegeység aranybányaiban és a petrosenyvidéki szénbányákban biztosabb és állandóbb keresetre tettek szert, már vissza nem jöttek, mintha csak

megsejtették volna a bekövetkező újabb válságot, mely 10 hónapi üzem után, 1880-ban, beállott.

A kedvezőtlen vásarakhoz azonban most üzemi zavarok is társultak, úgy, hogy az üzemet teljes hét évre beszüntették.

És bár a »Brassói bánya- és kohó-részvénytársaság« 1887-ben újra felvette a küzdelmet, többi vállalatánál is szenvedett veszteségek miatt, végre mégis csak belefáradván, — feloszlását határozta el.

Vállalatait egymás után értékesítette, úgy, hogy végre 1898-ban, a teleki és ruszkicai vasbányáit is eladta, a hozzájuk tartozó kaláni, nándorhegyi, ruszkicai és ruszkabányai vasgyárakkal együtt az ezen célra külön alakult »*Kaláni bánya- és kohó-részvénytársaságnak*«, mely az olvasztóknak és vasgyáraknak korszerű átalakításán kívül terjedelmes befektetéseket létesített a vasbányáknál is, hogy összhangba hozhassa az előirányzott 600.000 q. évi termeléssel.

Ezen célból a fokozott fejtésekkel termelt érc elszállításának lebonyolíthatására a plockai bányarészben három siklót és onnan Alsótelekig hat kilométer hosszú lóvonatú vaspályát építtetett, míg Alsótelek és Pusztakalán között a régen fennállott, siklókkel kombinált pálya mellőzésével, 22 kilométer gőzmozdonyú iparvasutat létesített. — A megnövekedett munkás létszám részére a római olvasztótelepen, 22 család befogadására, 5 munkás- és egy altiszti lakot emelt. Építtetett egy gondnoki lakást, vendéglő- és kaszinóhelyiséget; állami támogatás mellett gyermek-menhelyet; 6 osztályú magyar tannyelvű, elemi iskolát; Plockán tiszt- és munkáslakást; a hívők részére pedig Alsóteleken róm. kath. templomot, melynek adminisztrálását a vajdahunyadi Szt-Ferenc-rendi szerzetesekre bízta a társaság évi rendes támogatása mellett.

Szóval minden jel arra mutatott, hogy egy jobb kor fog köszönteni erre a jobb sorsra tényleg érdemes vasipari vállalatra. Azonban a külföldről importált mérnökök rossz gazdálkodásukkal és felületes ismereteikkel csakhamar, sajnos, olyan válságba sodorták, hogy 1900-ban kénytelenek voltak a munkálatokat az egész vonalon újból felhagyni.

Két és fél évet tartott ez újabbi, de talán utolsó válság.

Miután a szükséges pénzügyi műveletek rendeztetek és a technikai vezetés ismét hazai erőkre bízott, 1902. év nyarán a

tevékenység újból megindult. Eleinte ugyancsak mérsékelt üzemmel, a javulás, emelkedés, erősödés szemmel látható, habár megfeszített harcot kell folytatnia a folyton fenyegető vaskartellel szemben.

Ebben a legújabb érában a bányabirtok ismét két bányatelekkel szaporodott. És pedig: 1900-ban Plockán az »Alajos« és 1903-ban az »Iréne« védnevűvel; ebben kezdette és fejezte be Szabó József bányagondnok a múlt év folyamán ama nagyszabású kutatási és feltárási munkálatait, melyekkel a bánya jövője ismét igen hosszú időre biztosítva lett és ez alatt emelkedett az érctermeles a bányában ismét évi 600.000 q-ra.

Amint láthattuk tehát, a telek—hunyadi bányaműveknek fejlődésükben roppant hullámzásokat, roppant küzdelmeket kellett kiállaniok.

De mi sem mutatja, mi sem bizonyítja jobban életképességüket, mint azon körülmény, hogy a még 1856-ban teljesen parlagon hevert, szőlőkertekkel, szántóföldekkel borított vastelep felett éppen kerek 50 év alatt, immár egy olyan bányamű keletkezett, melynek bányabirtoka harminc bányamértékkel és két határközzel 1.386,816 m²-re és 84 zárt kutatmányra terjed ki, 600.000 q. vasérc szükségletet a kohó részére a legnagyobb könnyedséggel termelheti; az ércszállítást a bányából a kohóig 15 kilomtr lóüzemű és 22 kilomtr mozdonyüzemű vasúton három gőzmozdonnyal bonyolítja le; 650 állandó munkásával 20—25.000 embernek biztosít megélhetést. Gyermekek-menhelyében is ez idő szerint ugyan még csak egy, de még ugyancsak ez év folyamán Semlitsch Alajos, a hazafias gondolkozású vezérigazgató áldozatkészségével, 3 tanerőre kiegészítendő, magyar tannyelvű iskolájában gondoskodva az ifjú nemzedék hazafias és magyaros neveltetéséről élénk illusztrálásúl szolgál ama megdönthetetlen igazságnak, hogy Gaurianus és Sotericus kora óta az egyedüli államalkotó és civilizáló nemzet ezen a területen, ezen a földön — csakis a magyar!

HOLLÓSVÁRI IMRE.

IRODALMI ÉRTESITŐ.

Hunyadvármegye részletes földtani fölvétele.

(Harmadik közlemény.)

B) Felső kréta.

Miként előző közleményemben körvonaloztam, területünk felső krétájában az emeletek egyik csoportja (cenomani, turoni(?), alsó-senoni) — mint *mélyebb* — szembe állítható egy *magasabban* fekvő (câmpani, dániai) csoporttal. Erre Nopcsát azon megfigyelése indította, hogy míg egyrészt »úgy az első, mint a második csoportban a rétegek fokozatosan mennek át egymásba«, másrészt e két csoport közt valóságos hézag van¹: t. i. a santoni emelet hiányzik. S ha hozzávesszük azt a körülményt is, hogy a »hézag« idejében történt tömeg-mozgás okozta a puji völgynek mai kialakulását, valamint a Szászsebesi hegységnek végleges kiemelkedését, szóval a mai viszonyok létrejöttét, — teljesen megokoltnak vehetjük Nopcsa fölosztását.

a) Mélyebben fekvő emeletek.

Miután a »mélyebb felsőkréta« több lelőhelyét külön-külön részletesen leírták, a fontosabbakat sorra veszem.

1. *Déva környékén* két nagy foltot tesz ki a térképen: az egyik Déva—Százszalmás—Kérges, a másik Ohába—Lesnyek—Szakamás közt terül el.

¹ »Az erdélyrészi kréta képződménynek ezt a hézagát — írja Nopcsa — mely a *santoni* emeletet magába foglalja, már Papp fejezte ki . . . fontossága azonban — úgy látszik — elkerülte a szerző figyelmét, mert a szövegben egy szóval sem említi.«

A legszebb föltárás Kérges közelében van, ahol több *acteonella*, *nerinea*, *cerithium*-fajt, *ammonitest* (egyetlen példányban), stb. gyűjtött Halaváts. Úgy e faunából, mint az üledék minőségéből az is megállapítható, hogy itt volt a tenger partja.

»A kérgesi lelőhelyen kívül még csak Déván,¹ még pedig a márga betelepülésben gyakoriabbak a fossziliák.« (Halaváts). S e lelőhelyre főként az jellemző, hogy *tengeri puhatestűek* kövületei mellett *növény-lenyomatokra* is akadunk. Úgy a fauna,² mint a flóra³ határozottan cenoman korra mutatnak.

E vidék cenoman korú rétegei többféleképp meg vannak zavarva: gyűrődéseket s vetődéseket mutatnak. Ez utóbbiakat különösen Déva környékén észlelte Halaváts, »hol a repedéseken túl föl az amfibol-andezit, mely négy különálló foltképen jelenik meg a térképen, melyeket a kréta üledéke vesz körül.«

*

A Déva vidéki krétának mintegy elszakadt darabjául tekinthető a Pojana-Ruszka hegység lábánál, Nándor és Kutyin közt elterülő kis folt, melyet a benne található *acteonellás*-pad kövületei folytán szintén cenománnak jelez Halaváts.

2. *Rekettyefalva*—*Styej*. Rekettyefalvától É-ra látható, »hogy a felső csoportbeli gneisznemű palák gránátos csillámpalába mennek át és hogy benne — nem messze a falutól — erősen kristályos, halvány piros vagy fehér mészkövek hatalmas padjai mutatkoznak, melyek egy a völgyben fakadó forrás mésztufa lerakódásának anyagát szolgáltatják. . . . A falu fölött egy sárgásbarna, meredek állású konglomerátpad látszik« . . . Ennek fedőjében »flysch természetű szürke márga« van. »A szürke csillámos kőzet réteglapjain számos *féregnyom* látható, de szerves maradványok vajmi ritkák lehetnek benne, mert eddig csak egy *tengeri sünn* (echinida) meghatározhatatlan töredékét találták.« (Nopcsa)

Styejtől Ny-ra szintén flysch természetű márgákra bukkanunk. Ebben sikerült is Nopcsának két *inoceramust* találnia; s ezzel e rétegek f.-kréta korát kétségtelenül bebizonyította.

¹ A lelőhely a Csengő-völgy közepe táján, a Szárhegy D-i tövében van.

² Jellemzőbb fajai: *Lytocerus* sp. *Turritiles costatus*, *Baculites*, *baculoides* *Inoceramus labiatus*, *Anomia papyracea*, stb.

³ Stür szerint: *Pecopteris linearis*, *Geinitzia cretacea*, *Salvertia transsylvanica*, stb.

3. *Puj—Hátszeg—Ohába-Ponor.* E környéken a már előbb¹ tárgyalt alsó-kréta mészkőre hatalmas homokkő rétegösszlet települt. O.-Ponor—Fegyver táján a mészkővel való érintkezése helyén néhány méternyi kemény sötétvörös agyagot² talált Halaváts, melyet ő a homokkő komplexus legalsó tagjának tekint, mert az átmenet a fölötte levő homokkőbe teljesen kézzelfogható.

E rétegösszletben márga³ és homokkőpadok váltakoznak, jellemző faunával. Kiemelendő különösen a fajokban gazdag *acanthoceras* nem, a *Nerinea incavata*, s a gyermekfej nagyságú *Acteonella gigantea*.

A »mélyebb f.-kréta« legfiatalabb rétegét Puj környékén találhatjuk, a hol jellemző fauna bizonyít a senon kor mellett.

A hátszegi cenomanról — mely meddő — éppen csak fölemlítjük, hogy szorosan a tárgyalt területhez tartozó. Érdekesebb azonban a Csoklovinánál elvetve jelentkező darab. E helyütt u. i. a látszat szerint az előbb tárgyalttal megegyező homokkő (tehát f.-kréta) idősebbnek látszik az alsó-kréta korú mészkőnél.⁴

Új-Gredistyénél is megvannak a cenoman homokkővek.

Hangsúlyoznom kell, hogy a puj—hátszeg—o.-ponori cenoman terület egyike a legtanulságosabbaknak, miután hatalmas rétegösszletet s ebben elég gazdag faunát tanulmányozhatunk. Miután azonban a település igen zavart,⁵ nem csodálhatjuk, ha egyik-másik réteg relativ helyzete vita tárgyát is képezte.

*

Megjegyzés. — Bizonytalán föltűnt, hogy a cenoman és senon közé eső turoni emeletről nem szólnak a szerzők. De — bár meddő és gyöngye kifejlődésű — mégis megvan, ami a cenoman és senon közt folyamatosan kifejlődött rétegsorozatból következik.

De tekintsük át a felső kréta második csoportját.

¹ L. f. é. Évkönyvünk 3. füz. 195. l.

² Ebben az amúgy is vastartalmú agyagban sörét-, egész ököl-nagyságú *limonit* (barna vasérc) gömbök vannak beágyazva. A közelben heverő salakból Halaváts arra következtet, hogy régebben vasgyártásra is fölhasználták.

Fölvívom erre megýénk archeologusainak figyelmét!!

³ Ezt a márgát vizálló cement gyártására használták föl még nemrégiben is.

⁴ Stúrt 1860-ban félre is vezette ez a látszat. Tévedését Halaváts mutatta ki.

⁵ Halaváts Ponornál, O.-Ponornál és Fegyernél észlelt föltűnő vetődéseket.

b) Magosabb emeletek.

Mint már jeleztem, Nopcsa a campani s az erre következő dániai emeleteket sorozza ide.¹

A campani megyénk D-i felében Puj—Ponor—Nagybár közt van meg nagyobb területen, míg az alvinczi ily korú réteg éppen csak hogy benyúlik Benczencznél.² Ez utóbbiról tehát nem is szólok.³

Sajátságosnak s eléggé bonyolultnak mondja a szerző a Puj vidéki campani üledéket, a mely konglomerat, agyag, homokkő, márga stb. rétegekből áll. Ezek tanulmányozását főkép a Sztrigyparti föltárások könnyítik meg. Itt látható (a 23. sz. őrháztól É-ra) egy szürkés-kék agyagréteg, melybe homokkő tömbök vannak beágyazva; s míg ez utóbbiak kövület tartalmúak, az agyagból csak egy *inoceramus* töredék s egy *ammonites* kis darabja került elő.

E kövületek világos bizonyítékai annak, hogy ebben a korban még tenger borította e tájat. Azonban a megindult általános talajemelkedés következtében a hátszegi öböl elveszté a tengerrel való kapcsolatát, s a dániai korban előbb brakk- (félig sós), majd édesvízű tóvá alakúl, míg a kréta korszak végén teljesen ki is szárad.

A dániai emelet tehát egész területünkön mint édesvízi üledék szerepel, melyet Halaváts »szentpéterfalvi rétegek«⁴ címen tárgyal. Ez üledék legjobban kifejlődve a hátszegi medencében látható; vastagsága — Nopcsa számítása szerint — legalább 2000 métert tesz ki. Itteni fölszíni elterjedésének területe a Várallja—Kraguis—Valiora—Pojeny—V.-Dilzsi—Csopea—Várallja községeket összekapcsoló sokszögű idom; leggazdagabb lelőhelyei: Szentpéterfalva és Valiora.⁵

Nagy sajnálatomra terem itt szűk az eredeti munka e részének (20 oldal) alapos ismertetésére, így csak röviden az eredmények összegezésére szorítkozom.

¹ Meg kell jegyezmem, hogy itt csaknem teljesen Nopcsát követem, mint a ki kiváló gondnal és alapossgal foglalkozott különösen a legelső krétával. Ily korú szerencsés leletei nagy föltűnést keltettek.

² Nopcsa térképén — melyet a már idézett munkájához csatolt — Ruszka-bánya vidéke a harmadik hely, a hol a campani emelet a fölszínen van. Ez azonban nem éri el megyénk határát.

³ Az alvinczi kréta területéről l. *Pálffy*: »Alvincz környékének f.-kréta korú képződményei.« Földt. Int. Évk. 1902.

⁴ Ez elnevezésről Nopcsa i. m. 91. l. ezt írja: »A helyi elnevezést „szentpéterfalvi homokkő,” melyet addig használtam, míg a rétegek sztratigrafiai állása nem volt kiderítve, jövődben mellőzendőnek tartom.«

⁵ Ezeken kívül Nopcsa még Boldogfalvánál, Szacsalnál és Demsusnál is találta dinosaurus csontot

Az itteni dániai képződményeknek kétféle helyi módosulatát (faciest) lehet megkülönböztetni, u. m. a tavi és tufás üledéket. A tavi facies főleg szürkés homok, — (melyben kékes agyagfoltok és mészgumók találhatók), — továbbá tarka agyag és konglomerát rétegekből áll, melyek főképp Puj és Galacz körül, valamint a hátszegi medencében vannak elterjedve. A tufás helyi módosulat — mely Demsus — Kis-Csula — Reketyefalva és Styey közt terül el — főleg vastag konglomerát padokból, vulkáni tufából, s lefelszerű vulkáni kiömlésekből áll.

A madár-lábú gyíkok (dinosauria) s egyéb gerincesek fölötté érdekes maradványairól — melyeket az agyagos rétegekben talált — Nopcsa 1902-ben értekezett legbővebben.¹ — A csont töredékek helyzetéből azt az érdekes következtetést vonta le, hogy azokon a helyeken krokodilus-féle állatok evőhelyei voltak, s így halmozódtak föl a maradványok, mintegy fészkeket alkotva.

A szentpéterfalvi lelőhelyről növénylenyomatokon kívül a következő gerinces állatok maradványai kerültek elő:

Telmatosaurus transsylvanicus, Nopcsa

Mochlodon Suessi, Bunzel sp.

Mochlodon robustum, Nopcsa

Titanosaurus sp.

Emys cfr. *Neumayeri*, Seeley

Ezekon kívül *sauropoda* (óriási növényevő krokodilus félék), *stegosauria* (tüske-páncélos óriás hüllők), *crocodilia* (krokodilusok), *pterosauria* (röpülő gyíkok), *colurida* (2.—3 méteres gyíkok) *megalosaurida* (kétlábbon járó elefánt nagyságú ragadozó hüllők) és édesvízi *teknősök* közelebből meg nem határozható csont-töredékei, valamint két *csiga* faj képezik az érdekes lelőhely faunáját.

A dániai emelet ilyenén kifejlődése nemcsak hogy hazánkban páratlan, hanem egész Európában igen jelentékeny.

A hátszegi medencén kívül Galacztól Dk-re Botaniig (a Sztrigy és Banicza felső völgyeiben), valamint Nuksorától Ny-ra Zajkány — Bukováig követhetjük a dániai lerakódások egy-egy keskeny pásztáját. Ezekon kívül a ruszka bányai tufás facies üledéknek Ék-i nyúlványa lépi át Nyiresfalvánál megyénk határát.

S bár térképünkön csak eltűnő kicsiny foltok, mégis meg-

¹ L. Zeitschrift d. Deutsch. geol. Gesellschaft. 1902.

említendők a Kudzsír, valamint a Szárazalmás melletti dániai homokkövek is.

*

A mezozóos kor végére jutottunk.

Területünk ezután jó ideig, — az oligocénig, — szárazon marad, s csak az oligocén végén tör be (DNy. felől?)¹ a tenger, — félig sós vizű fjordot alkotva.

Ismerteti: G. I.

¹ Talán a romániai Bahna felől.

HIVATALOS ÉRTESÍTŐ.

A „Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat“

1906. évi szeptember hó 22-én d. u. 5 órakor tartott igazgató választmányi ülésének

J e g y z ő k ö n y v e.

Jelen voltak: Fáy Béla cs. és kir. kamarás, elnök elnöklete alatt Dr. Apáthy Árpád, Beke Ferenc, Buda Imre, br. Jósika Lajos, Göllner Károly, Pogány Béla, Szabó Imre vál. tagok, Barthos Indár titkár, Ballun Ernő ideigl. könyvtáros, Kuzaila Péter könyvtáros, Hajduczky József várbizottsági elnök és Bottyán József segédtitkár-jegyző. — Mailand Oszkár múzeumigazgató családi okból távol volt.

1. Fáy Béla elnök kegyelettel emlékezik meg a Társulatnak volt tiszteleti alelnökéről, néhai Dr. Sólyom-Fekete Ferencről, aki a Régészeti Társulatnak alapvető munkásai közé tartozott. Néhai tisztt. alelnök különösen szerencsés történeti kutatásaival, mély tudásával Társulatnak tudományos színvonalát emelte, annak dísze volt.

2. Ezután elnök a tagokat üdvözölve, a gyűlést megnyitja.

3. Az 1906. évi június hó 23-án tartott választmányi ülés jegyzőkönyve felolvastatván, hitelesítettik azon módosítással, hogy néhai Gróf Kuun Géza által a Társulatnak hagyományozott 3000 koronában befoglaltatik azon 1000 korona is, melyet Fáy Béláné szül. Gróf Kuun Irma emlékezetére néhai Gróf Kuun Géza végrendelezésekor tett.

4. Titkár bejelent egy új tagajánlást, mely szerint ajánltatik évdíjas rendes tagúl Laufer Vilmos könyvnyomdatulajdonos Déván. (aj. Barthos Indár titkár.)

Megválasztatik s erről hivatalos átiratban értesítetik.

5. Elnök a vál. tudomására hozza, hogy Réthi Lajos alelnök Hunyadmegye területéről történt eltávozásával az alelnöki állás megürülvén,

az az alapszabályok értelmében ideiglenesen betöltendő; tudtúl adja továbbá azt is, hogy az egy év óta üresedésben levő könyv- és levéltárosi állás is betöltendő ideiglenesen a f. évi közgyűlésig.

A vál. egyhangú határozattal az id. alelnöki teendők végzésével Pogány Béla vál. tagot, és a könyvtárosi teendők végzésével Ballun Ernő rendes tagot bízta meg.

6. Elnök felhívja a választmányt, hogy a f. évi közgyűlés programját állapítsa meg és idejét tűzze ki.

A választmány elhatározza, hogy a f. évi közgyűlést f. évi október hó 28-án d. u. 5 órára tűzi ki s azt a főrealiskola fizikai tantermében tartja meg. A közgyűlés programja a következő:

1. *Elnöki megnyitó.* Tartja: Fáy Béla elnök.

2. a) *»Dévai csángó karácsonyi szokások,«*

b) *»A gainai leányvásárról,«* Felolvassa Szabó Imre vál. tag, vetített képekkel kíséri a felolvasást Korber Ernő áll. főrealiskolai tanár.

3. *Alelnök, könyv- és levéltáros választása.*

4. A kilépő vál. tagok egyharmadának helyébe új választmányi tagok választása.

5. *Titkári jelentés* a Társulat 1906. évi működéséről. Előterjeszti Barthos Indár titkár.

6. *Múzeumigazgatói jelentés* a múzeum állapotáról. Előterjeszti Mailand Oszkár múzeumigazgató.

7. *Könyv- és levéltárosi jelentés.* Előterjeszti Ballun Ernő könyv- és levéltáros.

8. *A pénztár és a számadások megvizsgálásáról szóló jelentés.* Előterjesztik Dr. Apáthy Árpád és Buda Imre vál. tagok.

9. *Az 1907. évi költségelőirányzati javaslat.* Előterjeszti Kuzaila Péter pénztáros.

10. *Indítványok tárgyalása,* melyek 24 órával előbb az elnök-nél írásban beadandók.

7. Titkár megteszi jelentését: Jelenti, hogy az *»Évkönyv«* II. füzetje megjelent.

Tudomásul szolgál.

Bemutatja Dr. Márki Sándor tiszteleti tag levelét, melyben arról értesít, hogy a kolozsvári új színház megnyitó ünnepélyén a Társulatot Dr. Veress Endre tiszt. taggal képviselték.

Tudomásul szolgál.

A *»Múz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelősége«* 540—1906. sz. le-

iratában közli a Társulattal Dr. Ferenczi Zoltánnak a Főfelügyelőség körébe tartozó könyvtárak, az építkezések ügyeinek ellátására pedig Petz Samúnak megbízását.

Tudomásúl szolgál.

»Múz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelősége« 659—1906. sz. alatt megadja a haladékot az 1898—1904-ig terjedő államsegély elszámolására, egyben közli azt, hogy a f. évre 300 kor. régészeti és 400 kor. néprajzi államsegélyt hozott javaslatba.

Tudomásúl szolgál azzal a megjegyzéssel, hogy Mailand Oszkár és Szabó Imre előirányzata az államsegély felhasználatáról már fölterjesztetett a Főfelügyelőséghez.

A cs. és kir. hadilevéltár 596—1906. sz. átirattal köszöni a XIV. és XV. Évkönyvet.

»Múz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelősége« 713—1906. sz. alatt Dr. Solyom-Fekete Ferenc halála alkalmával részvétiratot küld.

Tudomásúl szolgál.

Réthy Lajos alelnök kéri a választmányt, hogy távolléte miatt ideigl. alelnököt bízson meg a közgyűlésig.

Az ig. vál. Pogány Béla vál. tagot bízza meg az alelnöki teendők végzésével.

»Múz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelősége« 571—1906. sz. a. megküldi a »Magyar Nemzeti Múzeum« 1905. évi jelentését.

»Múz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelősége« 978—1906. sz. alatt megküldi a V. K. M. ajándékaként »Szepesmegye művészeti emlékei« c. mű II-ik kötetét.

»Múz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelősége« 582—1906. sz. alatt megküldi Dr. Bátky Zsigmond: »Útmutató a néprajzi múzeumok részére« c. művet.

A belügyminiszterium megküldi Magyarország közegészség ügyéről szóló 1904. évi jelentését.

Könyvtárba helyeztetek.

A titkár jelentését a vál. tudomásúl vette.

8. Titkár bemutatja Kolumbán Samú alapító tag bírálatát Ballun Ernőnek a »Hunyadmegyei Tört. és Régészeti Társulat 25 éves történelét« tárgyaló kéziratban lévő művéről.

Az ig. vál. a beérkezendő többi bírálatokat is bevárja és csak azután határoz a mű kiadásáról.

9. Titkár a választmány elé terjeszti Mailand Oszkár múzeumigazgató beadványát, melyben az 1904. évi tiszteletdíjának kiutalását kéri.

A vál. az 1904. évi múzeumigazgatói tiszteletdíját Mailand Oszkár-nak kiutalja.

10. Titkár múzeumigazgató távolléte miatt felolvassa a múz. igazgató jelentését: múz. igazgató jelenti, hogy az alsóteleki római bányatelepre kiszállott, tájékozást szerzett az ásatásokról, de ott az ásatások csak szakértő munkásokkal fogatosíthatók, mivel az épületmaradványok nagymennyiségű törmelékkel vannak fedve. Indítványozza, hogy kerestessék meg a »*Kaláni bánya- és kohórészvénytársaság*« ez ügyben.

Az ig. vál. hivatalos átiratban felkéri a részvénytársaságot a szak-
erők segítségül adására.

11. Múz. igazgató jelenti, hogy Szabó Imre vál. tag a következő tárgyakat adományozta a múzeumnak:

1. A dévai csizmadia céh ládája,
2. » » » hirdetési táblája,
3. » » » névsorát feltüntető tábla,
4. » » » száraz bélyegzője,
5. » » » újabb bélyegzője,
6. » » » pénztárcája,
7. 1 drb Havasi kürt,
8. 1 » Faragott bot.

Az ig. vál. Szabó Imre vál. tagnak jegyzőkönyvi köszönetet mond s az ajándékozott tárgyakat a múzeumba helyezi.

Múzeumigazgató a múzeumban nagyobb tisztogatási munkákat akar a jövőben végeztetni, ezért 24—30 K költségelőirányzatot terjeszt elő.

Az 1907. évi költségvetésbe a tisztogatási költség bevétezik.

Múzeumigazgató kéri a választmányt, hogy 80—90 koronába kerülő több fiókos szekrény költségét szavazza meg, mivel a nyílt polcokon heverő apróbb régiségi tárgyakat a por belepi.

A vál. a kívánt 80—90 kor. megszavazza és a múzeumigazgató jelentését teljes terjedelmében tudomásul veszi.

12. A könyvtáros betérjeszti jelentését; a következő adományokat vette át:

*Cserni Emil*nétől: Johann Hübners: Vollständige Geografie 1 kt., Specimen Juris publici Austriaci 1 kt., Közönséges énekeskönyv 1776-ból, 1 kötet.

*Szabó Imre*től: A dévai csizmadia céh oklevele, számadásai, lajstroma és egyéb iratai.

*Dévai Nagy László*tól: »Hunyad« XIX, XXV. évf., »Hunyad-

vármegye« I. évf., »Erdély« V—VIII. évf., »Természettudományi Köz-
löny« I. évf., 30 kötet különböző mű, »Athenaeum« és »Lidérc« naptár
40 kötet, »Vasárnapi Ujság« 1903—905. évf., »Ellenzék« 1906. aug.
hóig, 8 drb történettárgyú kép, »Tolnay Világ Lapja« 1905. évf.

Réthi Lajostól: Dévai daloskör 1886-iki képe berámázva

A vál. a könyvtáros jelentését tudomásul veszi s az ajándékozó-
nak külön-külön köszönetet szavaz; az ajándékokat pedig a könyvtárba
helyezteti.

13. Pénztáros bemutatja számadását 1906 szept. 22-iki lezárással:

Brutto bevétel	16071.45 kor.
Kiadás	1153.48 »
Maradék	14917.97 kor.
Szövetkezeti betét . . .	14703.06 »
Készpénz	154.61 kor.
Összesen	14917.97 kor.
Postatakarékban	224.46 »
Tiszta vagyon	15142.43 kor.

A jelentés tudomásul vétetik.

14. Pénztáros kéri a választmányt, hogy Dr. Sólyom-Fekete Ferenc
halála alkalmával felmerült költségeket a bemutatott számlák mellett utó-
lagosan hagyja jóvá.

A vál. az előzetes költségek kiutalását tudomásul veszi.

15. Pénztáros a Múz. és Könyvt. Orsz. Főfelügyelőségének átirata
folytán elszámolja a Társulatnak kiutalt 1898—1904-ig terjedő államse-
gélyt olyan mértékben, a mennyire azt a pénztári törzskönyvek feltüntetik.

A) Bevételek.

1898 okt. 16. államsegély	—	—	—	—	600 kor.
1899 »	—	—	—	—	»
1900 julius 13. »	—	—	—	—	600 »
1901 aug. 13. »	—	—	—	—	600 »
1902 »	—	—	—	—	»
1903 »	—	—	—	—	»
1904 aug. 22. »	—	—	—	—	800 »

Összesen 2600 kor.

B) Kiadások.

1898 okt. 30. XIX. közgyűlés előkészítő költségei	— —	711.—	kor.
1900 nov. 1. Évkönyv nyomás költségei	— — —	212.50	»
1900 dec. 24. Ásatás és rég. tárgyak vétele	— — —	246.—	»
1902 jan. 9. Évkönyv nyomás költs. (1901-re)	— —	622.06	»
1903 szept. 4. Javítási munkák a múzeumban	— —	76.50	»
1904 márc. 4. Dániel János-féle telek vásárlása	— —	420.—	»
» april 27. Két szekrény a múzeumban	— — —	184.—	»
» május 7. Fabódé kőfal alapon	— — —	184.—	»
» junius 15. Bethlen-kapú kővének elhelyezése	— —	10.80	»
» julius 3. Néprajzi tanútmányok a Páringon	— —	60.—	»
» aug. 17. Félster a Bethlen-kapú kővei számára	— —	80.—	»
» aug. 20. Néprajzi gyűjtésre	— — —	298.74	»
» aug. 27. Könyvallvány	— — —	42.40	»
» julius 4. Takarítás és javítás a múzeumban	—	22.22	»
» szept. 29. Évkönyv nyomása	— — —	487.—	»
» szept. 29. Régészeti múzeum tárgyainak determinálása	— — —	100.—	»
» október 24. Könyvtárrendezés	— — —	20.—	»
Összesen:		3477.22	kor.

Államsegély — — — — 2600.— kor.

Társulatnak — — — — 1177.22 kor.

Az ig. vál. pénztáros kimutatását a Főfelügyelőséghez felterjeszti.

16. A vársétány-bizottság elnöke kéri a választmányt, hogy a hozzá befolyó pénzek kezelésére bizzon meg egy alkalmas egyént a tagok közül.

A választmány felkéri Kuzaila Péter társ. pénztárost, hogy a vársétány javára befolyó összegekről külön könyvet vezessen s az előforduló kiadásokat a vársétány bizottság elnökének aláírására utalványozhassa.

17. Ballun Ernő könyvtáros azt az eszmét veti fel, hogy Hunyadi Jánosnak Déván szobor emeltessék.

Többeknek hozzászólása után a választmány elhatározza, hogy mielőtt az akciót megindítaná, az elnökség útján a magas kormánynál pihatóldozdik az iránt, vajjon milyen fogadtatásban részesül ott az eszme s csak azután kívánja esetleg az országos gyűjtést megindítani.

18. Buda Imre vál. tag indítványozza, az alapszabályokra való hivatkozással, hogy ezután a könyv- és levéltáros, segédtitkár-jegyző is részesíttessenek valami díjazásban. Ajánlja, hogy a két tisztviselő részére

a jövő évi költségvetés terhére 100—100 korona jutalomdíj irányoztassék elő.

A választmány az indítványt magáévá teszi, a könyvtáros és jegyzőnek (segédtitkár) évi 100—100 korona tiszteletdíjat fog a jövő évi költségvetésben előírányozni.

19. Mailand Oszkár múzeumigazgató indítványozza, hogy a f. évi közgyűlésen *Gróf Apponyi Albert kultuszminister*, v. b. t. t. *tiszteleti tagnak* választassék meg.

Az ig. vál. *Gróf Apponyi Albert* kultuszminiszternek tiszteleti taggá való megválasztását a f. évi közgyűlésen indítványozni fogja.

20. Szabó Imre vál. tag indítványozza, hogy a munkásabb társulati tagoknak, akik évenként legalább egy ívnyi terjedelmű dolgozatokat és értekezéseket irnak, adjon a választmány egyelőre különlenyomatot és tagsági díjuk engedtessék el.

A választmány az indítványt egész terjedelmében elfogadja.

21. Elnök indítványozza, hogy néhai Dr. Sólyom-Fekete Ferenc társ. tisz. alelnök felett emlékbeszéd tartassék.

A választmány felkéri Fáy Béla elnököt, hogy az emlékbeszéd megtartására vonatkozó intézkedéseket saját belátása szerint tehesse meg, esetleg Réthi Lajos alelnököt kérje föl.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

Kelt mint fent.

Hitelesített az 1906. évi november hó 24-én tartott igazgató választmányi ülésen.

POGÁNY BÉLA s. k.
alelnök.

BOTTYÁN JÓZSEF s. k.
segédtitkár-jegyző.

A „Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat“

1906. évi október hó 28-án d. u. 5 órakor tartott igazgató választmányi ülésének

J e g y z ő k ö n y v e.

Jelen voltak: Fáy Béla cs. és kir. kamarás, elnök elnöklete alatt Br. Jósika Lajos, Buda Imre, Mallász József, Szabó Imre vál. tagok, Barthos Indár titkár, Ballun Ernő könyv- és levéltáros, Mailand Oszkár múzeumigazgató, Kuzaila Péter pénztáros és Bottyán József segédtitkár-jegyző.

1. Elnök a tagokat üdvözölve, az ülést megnyitja.

2. Elnök az alapszabály értelmében indítványozza, hogy a közgyűlési jegyzőkönyvnek öttagú hitelesítő bizottságába a közgyűlésen: Buda Imre, Beke Ferenc, Kuzaila Péter, Mailand Oszkár és Szabó Imre vál. tagok jétöltessenek.

A választmány Buda Imre, Beke Ferenc, Kuzaila Péter, Mailand Oszkár, Szabó Imre jelölését az öttagú hitelesítő bizottsági tagságra indítványozni fogja.

3. Br. Jósika Lajos vál. tag a közgyűlésen indítványt fog tenni, hogy *Gróf Apponyi Albert* kultuszminiszter tiszteleti tagnak, *Réthy* Lajos tiszteleti alelnöknek választassanak meg.

4. Mailand Oszkár múzeumigazgató indítványozza, hogy a választmány a »*Magna Curia*«-nak a Társulat céljaira való átadását sürgesse meg a Pénzügyminiszternél. — Egy 3 tagú bizottság küldendő ki, amely tájékoztatást szerezne afelől, hogy a »*Magna Curia*«-t mikor engedné át a Pénzügyminiszter a Társulatnak, hogy a választmány idejekorán a berendezkedésre vonatkozó előzetes és szükséges intézkedéseket megtehesse.

A választmány felkéri Pogány Béla alelnököt, Göllner Károly vál. tagot és Mailand Oszkár múzeumigazgatót, hogy a »*Magna Curia*« átadásának lefolyása iránt érdeklődjenek.

5. Pénztáros jelenti, hogy a »Bethlen-kapú alap« a Társulat vagyonát feltüntető takarékpénztári könyvben van bevezetve ; kéri a választmány engedélyét arra, hogy a fenti alapot a Társulat vagyonától elkülönítve, új takarékpénztári könyvben kezelhesse.

A vál. pénztáros jelentését jóváhagyólag tudomásul veszi.

Több tárgy nem lévén, elnök az ülést bezárja.

Kelt mint fent.

Hitelesített az 1906. évi november hó 24-én tartott igazgató választmányi ülésen.

POGÁNY BÉLA s. k.
alelnök.

BOTTYÁN JÓZSEF s. k.
segédtitkár-jegyző.

TÁRSULATI NÉVKÖNYV.

1906. év végén.

Tisztikar.

ELNÖK:

FÁY BÉLA r. és vál. tag, cs. és kir. kamarás, nagybirtokos. Lakóhelye: Dédács, up. Piski.

ALELNÖK:

POGÁNY BÉLA r. és vál. tag, Hunyadvármegye alispánja. Lakóhelye: Déva, Vármegyeház.

TITKÁR:

BARTHOS INDÁR r. és vál. tag, állami főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva, Felszeg-utca.

SEGÉD-TITKÁR:

BOTTYÁN JÓZSEF r. és vál. tag, állami főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva, Székely-utca.

PÉNZTÁROS:

KUZAILA PÉTER r. és vál. tag, áll. tanítóképző-intézeti tanár. Lakóhelye: Déva, Bethlen-utca.

MÚZEUMIGAZGATÓ:

MAILAND OSZKÁR r. és vál. tag, áll. főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva, Felszeg-utca.

KÖNYV- ÉS LEVÉLTÁROS:

BALLUN ERNŐ r. és vál. tag, áll. főreáliskolai tanár. Lakóhelye: Déva, Dobolyi-utca.

VÁRBIZOTTSÁGI ELNÖK:

HAJDUCZKY JÓZSEF r. és vál. tag, ny. áll. főreáliskolai tanár, a Dévai Takarékpénztár igazgatója. Lakóhelye: Déva, Felszeg-utca.

ÜGYÉSZ:

Dr. LEITNER MIHÁLY r. és vál. tag, köz- és váltóügyvéd, a »Déva és Vidéke« szerkesztője. Lakóhelye: Déva, Csík-utca.

Igazgató-választmány.

Dévaiak: Dr. *Apáthy* Árpád vm. főügyész, *Balázs* Béla állami tanítóképző-intézeti tanár, *Beke* Ferenc ny. törvzs. irodaigazgató, *Balog* Gyula magánzó, *Benkő* András s. tanfelügyelő, *Boga* Károly áll. tanítóképző-int. igazgató, *Buda* Imre takarékpénztári pénztáros, *Borostyány* Béla áll. főreáliskolai tanár, *Borostyány* Béláné áll. polg. leányiskolai igazgatónő, *Csulay* Lajos vm. főjegyző, *Dénes* Károly kir. tanfelügyelő, Dr. *Gaál* István áll. főreáliskolai tanár, *Göllner* Károly áll. főreáliskolai igazgató, *Hadik* Béla áll. főreáliskolai tanár, *Kenderessy* Árpád nagybirtokos, *Kontz* Domokos polgármester, *Lipták* Máté vm. főlevéltáros, *Makray* Aladár vm. árvászéki ülnök, *Pais* Elek áll. főreáliskolai tanár, Dr. *Pap* Domokos kir. törvényszéki elnök, *Szabó* Imre pénzügyi szám-tiszt, *Szirtes* Henrik áll. főreáliskolai tanár.

Nem dévaiak: Dr. *Amlacher* Albert ág. evang. lelkész, Romosz (up. Szászváros), *Buda* Ádám földbirtokos, *Rea* (up. Hátszeg), Dr. *Görög* Ferenc ev. ref. főgimn. tanár Szászváros, Br. *Jósika* Lajos nagybirtokos Branyicska, Br. *Kemény* József nagybirtokos Marosnémeti, Dr. *Krenner* Miklós áll. főreáliskolai tanár Arad, Dr. *Kristóf* György ev. ref. főgimn. tanár Szászváros, *Mallász* József járási számvevő Szászváros, *Mara* László nagybirtokos Budapest (Veress Pálné-utca 16), *Nagy* Lajos kir. járásbíró Vajdahunyad, *Steinhausz* Gyula bányatanácsos Nagyág, *Schalát* József főbányatanácsos Vajdahunyad, Dr. *Veress* Endre tanár Kolozsvár (Malom-utca 5), Gróf *Wass* Ármin cs. és kir. konzul Guraszáda.

Tiszteleti tagok:

TISZTELETI ALELNÖK: *Réthy* Lajos miniszteri oszt. tanácsos (1906*) Budapest.

TISZTELETI MŰZEUMIGAZGATÓ: *Téglás* Gábor c. főigazgató, Budapest. Dr. *Amlacher* Albert ág. ev. lelkész (1894) Romosz.

Gróf *Apponyi* Albert v. b. t. t., vallás- és közoktatásügyi miniszter (1906) Budapest.

5 Dr. *Benndorf* Ottó egyetemi tanár (1883) Bécs.

Dr. *Berzeviczy* Albert Magy. Tud. Akadémia elnöke (1905) Bpest, Gróf *Csáky* Albin főasztalnokmester (1891) Szepesmindszent.

Dr. *Csánki* Dezső orsz. levéltáros (1887) Budapest.

Fraknoi Vilmos arbei vál. püspök (1831) Budapest, Róma.

10 Dr. *Hampel* József egyetemi tanár (1883) Budapest.

* A zárójelben közölt év jelzi a közgyűlést, melyen az illető megválasztott.

Dr. *Jung* Gyula egyetemi tanár (1891) Prága.

Dr. *Keller* Ottó egyetemi tanár (1897) Prága.

Dr. *Kőváry* László történetíró (1899) Kolozsvár.

Gróf *Mailáth* Gusztáv Károly erd. róm. kath. püspök (1897) Gyulafehérvár.

15 Dr. *Márki* Sándor egyetemi tanár (1895) Kolozsvár.

Dr. *Moldován* Gergely egyetemi tanár (1897) Kolozsvár.

Szalay Imre Nemz. Múz. Igazgató (1905) Budapest.

Dr. *Szádeczky* Lajos egyetemi tanár (1895) Kolozsvár.

Dr. *Veress* Endre tanár, történetíró (1905) Kolozsvár.

20 Dr. *Wertner* Mór orvos, történetíró (1905) Muzsla.

Dr. *Wlassics* Gyula v. b. t. t., Közigazgatási bíróság elnöke (1897) Budapest.

Dr. *Zimmermann* Ferenc városi levéltáros (1897) Nagyszeben.

Dr. *Zsilinszky* Mihály ny. államtitkár (1897) Budapest.

Összesen : 23.

Elhalálozott tiszteleti tagok :

Dr. Arányi Lajos egyetemi tanár † Budapest.

Barabás Miklós festőművész † Budapest.

Baritiu György történetíró † Nagyszeben.

Dr. Császka György kalocsai érsek † Kalocsa.

5 Deák Farkas történetíró † Marosvásárhely.

Dr. Finály Henrik egyetemi tanár † Kolozsvár.

Dr. Haynald Lajos kalocsai érsek † Kalocsa.

Dr. Henszlmann Imre egyetemi tanár † Budapest.

Ipolyi Arnold róm. kath. püspök † Nagyvárad.

10 Lönhart Ferenc erd. róm. kath. püspök † Gyulafehérvár.

Ormos Zsigmond ny. főispán † Temesvár.

Dr. Pauler Gyula orsz. levéltári igazgató, történetíró † Budapest.

Pogány György ny. főispán † Déva.

Dr. Pulszky Ferenc Nemz. Múz. igazgató † Budapest.

15 Pulszky Károly műtörténetíró † Ausztráliában.

Rómer Flóris egyetemi tanár † Nagyvárad.

Salamon Ferenc egyetemi tanár † Budapest.

Dr. Sólyom-Fekete Ferenc ny. törv. elnök, történetíró † Déva.

Szabó Károly egyetemi tanár † Kolozsvár.

- 20 Gr. Szécsen Antal történetíró † Bécs.
 Dr. Szilágyi Sándor történetíró † Budapest.
 Dr. Teutsch Gy. Dániel ág. ev. püspök † Nagyszeben.
 Dr. Torma Károly egyetemi tanár † Porto d'Anzio.
 Dr. Torma Zsófia író † Szászváros.
- 25 Trefort Ágoston vallás- és közokt. miniszter † Budapest.

Összesen : 25.

Alapító tagok.

	Ő Felsége I. Ferencz József, dicső királyunk	1887	200	kor. b.*
	Bágya Farkas földbirtokos Lőcse	1880	100	» k.
	Bágya Zsigmond ny. főszolgabíró Nagyenyed	1880	100	» b.
	Barcsay Béla nagybirtokos Déva	1880	100	» b.
5	Beke Ferenc ny. törvysz. irodaigazgató Déva	1895	100	» b.
	Benedikty József földbirtokos Vajdahunyad .	1880	100	» b.
	Benedikty József » Guraszáda	1895	100	» k.
	Br. Bornemisza Tivadarné Marosillye	1891	100	» b.
	Buda Ádám földbirtokos Rea, up. Hátszeg .	1880	100	» k.
10	Dévai Előlegezési Szövetkezet	1885	100	» b.
	Dévai Nemzeti Casino	1885	100	» b.
	Emich Gusztáv kir. asztalnok Budapest . . .	1883	100	» k.
	Gergelyfi Tamás magánzó Déva	1880	100	» b.
	Lécfalvi Gyárfás Ferenc kuriai bíró Budapest	1880	100	» b.
15	Hátszeg város képviselőtestülete	1902	100	» b.
	Hollaki Imre földbirtokos	1880	100	» k.
	Br. Horváth Ödönné Alvinc	1883	100	» b.
	Gr. Horváth Tholdy Lajosné Ádámos (Kiskü- köllőmegye)	1885	100	» k.
	Hunyadmegyei Első Takarékpénztár Hátszeg	1880	100	» b.
20	Inkey Béla földbirtokos Óraljaboldogfalva .	1886	100	» k.
	Br. Jósika Lajosné Kolozsvár	1886	100	» b.
	Br. Jósika Lajos Branyicska	1880	100	» b.
	Br. Jósika Samú Kolozsvár	1880	100	» b.
	Br. Kemény József Marosnémeti	1902	100	» b.
25	Kolozsvári nemzeti Casino	1885	100	» b.

* A név utáni évszám a belépés évét, az azutáni szám az alapítvány összegét, a »b« betű a befizetést, a »k« betű az alapítvány kamatjának fizetését jelzi.

	Kolumbán Samú tanítónőképző-int. tanár Budapest	1905	100	kor. b.
	Kóváry László történetíró Kolozsvár	1899	100	» b.
	Dr. Krenner Miklós áll. főreálisk. tanár Arad	1901	100	» b.
	Gr. Kuun Gézané Marosnémeti	1885	100	» b.
30	Cs. Lázár László nagybirtokos Lapusnyak	1880	100	» b.
	Gr. Lónyai Gábor Dereglyő	1885	100	» b.
	Gr. Mailáth Gusztáv Károly erd. róm. kath. püspök Gyulafehérvár	1897	200	» b.
	Br. Nopcsa Elek Hátszeg	1880	100	» b.
	Petrosény és Livazény községek	1886	100	» k.
35	Pogány Károly ny. főispán Lugos	1880	100	» b.
	Rudai 12 Apostol Bányatársaság Brád	1880	100	» b.
	Salgótarjáni Kőszénbányatársaság Petrosény	1880	100	» b.
	Br. Szentkereszty György Hosszuaszó	1892	100	» k.
	Szereday Aladár földbirtokos Szentmihály, up. Kolozsvár	1880	100	» k.
40	Téglás Gábor c. főigazgató Budapest	1885	100	» b.
	Gr. Teleki Samú Sáromberke	1883	100	» b.
	Török Árpád főszolgabíró Puj	1880	100	» k.
	Gr. Wass Ármin cs. és kir. konzul Guraszáda	1905	100	» b.
	Gr. Wass Ottilia Kolozsvár	1883	100	» b.
45	Br. Wesselényi Istvánné	1887	100	» b.

Összesen : 45.

Elhalálozott alapító tagok.

	Alsó Elekné Déva	1883	100	kor. b.
	Dr. Arányi Lajos főorvos Budapest	1887	100	» b.
	Bágya Károly Fehérviz	1880	100	» k.
	Özv. Barcsay Lászlóné Déva	1883	100	» b.
5	Bernád Miklós kir. közjegyző Hátszeg	1880	100	» b.
	Gr. Bethlen Miklós főispán Nagybecskerek	1898	200	» b.
	Csongrády Kálmánné Vessződ, up. Nagyselyk	1898	100	» b.
	Dr. Haynald Lajos kalocsai érsek	1883	200	» b.
	Gr. Horváth Tholdy Lajos Ádamos	1880	100	» b.
10	Br. Jósika Géza Branyicska	1880	100	» b.
	Br. Jósika János Lemberg	1884	100	» b.
	id. Br. Jósika Lajos Kolozsvár	1880	100	» b.

	Br. Jósika Leó Zsibó	1880	100	kor. b.
	Br. Jósika Fanni Branyicska	1885	100	» b.
15	Kendeffy Sámuel Kernyesd	1880	100	» b.
	Kenderessy Ernő Déva	1885	100	» b.
	Gr. Kún Kocsárd Algyógy	1880	200	» b.
	Kun Róbert főreálisk. tanár Déva	1889	100	» b.
	Lázár Pál Oszkár Lapusnyak	1880	100	» b.
20	Gr. Lónyai Menyhértne Budapest	1883	100	» b.
	Lőnhart Ferenc erd. róm. kath. püspök	1884	200	» b.
	Maderspach Viktor Iszkrony	1880	100	» b.
	Moldován Demeter Nagyszeben	1880	100	» b.
	Nemes János Kolozsvár	1891	100	» b.
25	Pogány Ádám Déva	1880	100	» b.
	Pogány György főispán	1880	100	» b.
	Puy Zsigmond Puj	1880	100	» b.
	Br. Radák Ádámné Mikeszásza	1885	100	» b.
	Dr. Súlyom-Fekete Ferenc ny. tvsz. elnök Déva	1880	100	» b.
30	Szentiványi Gáborné Marossolymos	1880	100	» b.
	Gr. Teleki Domokosné Kolozsvár	1893	100	» b.
	Dr. Torma Zsófia író Szászváros	1880	100	» b.

Összesen : 32.

Évdijas rendes tagok :

Dr. Apáthy Árpád megyei fő- ügyész, Déva 98*	Dr. Balog Pál Hunyadvármegye tisztí főorvosa, Déva 80.
Apáthy László kir. táblabíró, Bu- dapest 80	Barcsay Gábor földbirt. Csóra 83.
Állami leányiskola, Déva 905	10 Barcsay Lajos földbirt., Déva 80.
Állami leányiskola Igazgatósága Szászváros	Barna Bertalan m.kir. kereskede- lemügyi min. mérnök, Bpest 901
5 Balázs Árpád m. kir. államvasúti főellenőr, Piski 901.	Bartha Árpád kórházi gondnok, Kőrösbánya 99.
Balog Gyula kereskedő, Déva 87.	Bartha Győző kir. törvényszéki bíró, Gyulafehérvár 80
Balog József kir. járásbíró, Szász- város 80.	Ludányi Bay Ilona, »A Magyar Tört. Társulat« alapító tagja,

* A név utáni rövidített évszám azt az évet jelenti, melyben az illető Társulatunkba lépett, illetve felvétetett.

- Csarada (Beregvármegye) 1900.
- 15 Bezsán Mihály kir. közjegyző, Lugos 98.
- Beck Mosin, Déva 907.
- Blum Zsigmond magánzó, Déva 901.
- Boga Károly tanítóképző-intézeti igazgató, Déva.
- Borbátviz (megyei) község 95.
- 20 Borostyány Béla főreálisk. tanár, Déva 87.
- Borostyány Béláné, dévai polg. leányisk. igazgatónő, Déva 90.
- ifj. Brády Albert földbirtokos, Brád 92.
- Brády Árpád földbirt. Brád 92.
- Brády Lipót földbirt., Brád 80
- 25 ifj. Brassován Ferencz bányatulajdonos, Hondol 95.
- Brázovay Elekné, Brázova 85.
- Buda Imre takarékpénztári pénztáros, Déva 98.
- Buda Károly főszolgabíró, Petrosény 80.
- Buda Lajos földbirtokos, Petrosény 905.
- 30 Benkő András kir. s. tanfelügyelő Déva 905.
- Balázs Béla tanítóképző-intézeti tanár, Déva 906.
- Bratán János m. alleltartó, Déva 906.
- Brunowszky Rezső tanítóképző-intézeti igazgató, Losonc 906.
- Dr. Biró Kálmán törvsz. bíró, Torda 1899.
- 35 Csernovits Mihály földbirtokos, Zám 95.
- Csulay Lajos m. főzö, Déva 900
- Csűrös Antal városi főjegyző, Déva 1898.
- Demián Bazil gör. kel. esperes, orsz. gyűl. képviselő, Brád 83.
- Dévai áll. főreáliskola tanári-könyvtára 97.
- 40 Dévai áll. főreáliskola »Salamon Ferenc« ifj. önképzőköre 97.
- Diósi Sámuel főrabbi, Déva 97.
- Dózsa Dénes ny. ref. koll. tanár, Szászváros 80.
- Dénes Károly kir. tanfelügyelő, Déva 906.
- Englisch Béla vendéglős, Temesvár 902.
- 45 Eperjessy István szolgabíró, Kőrösbánya 98
- Dr. Erdélyi István orvos, Szászváros 99.
- Gróf Esterházy Miguel, Kolozsvár 80.
- Dr. Farkas Béla kir. közjegyző Déva 97.
- Dr. Finály Gábor VII. ker. áll. főgimn. tanár, Budapest 905.
- 50 Fodor Gyula főszolgabíró, Szászváros 96.
- Fekete Károly főszolgabíró, Algyógy 99.
- Friedmann Liviusz körjegyző, Alkenyér 96.
- Göllner Károly áll. főreáliskolai igazgató, Déva 903.
- Dr. Gaál István áll. főreáliskolai tanár, Déva 902.
- 55 Gerbert Guidó bányatulajdonos, Petrosény 99.

- Dr. Görög Ferenc ev. ref. gimn. tanár, Szászváros 905.
- Dr. Gonda József áll. főgimn. tanár, Makó 906.
- Gaál János mérnök, Orosháza 80 906.
- Hadik Béla áll. főreálisk. tanár Szeged 901.
- 60 Hahn Károly, Alsótelek 96.
- Halaváts Gyula orsz. főgeologus, Budapest 99.
- Dr. Hodinka Antal jogakadémiai tanár, Pozsony 901.
- Hollaki Arthur, Budapest 80.
- Hondol (megyei) község 95.
- 65 Heves György tan. kép. tanár, Déva 906.
- Hajtman Pál gyak. isk. tanító, Déva 906.
- Holicska Imre mérnök, 906.
- Dr. Hermann Antal egyetemi m. tanár, Bpest (Paedagogium).
- Hirsch Adolf könyvkereskedő és könyvnyomda tulajdonos, Déva 90 1880.
- 70 Jakab János áll. főreálisk. tanár, Déva, 1907.
- Br. Jósika Samuné, Kolozsvár 81
- Dr. Koczander József bányaeorvos, Lupény 98.
- Kassián Sándor körjegyző, Királybányatoplicza 93.
- Kenderessy Árpád földbirtokos, 95 Déva 905.
- 75 Kiss Sándor olajgyártulajdonos, Kolozsvár 99.
- Kohn Jónás kereskedő, Marosillye 80.
- Kontz Domokos polgármester, Déva 99.
- Kovordányi János vasúti főmérnök, Kőrösbánya 99.
- Kozma Mihály körjegyző, Risculicza 99.
- Körmendy Gyula orvos, Brád 80.
- Krasznay Olivér főszolgabíró, Brád 92.
- Dr. Kristóf György ev. ref. kol. tanár, Szászváros 905.
- Kroll Gyula könyv- és papirkereskedő, könyvnyomdatulajdonos Déva, 906.
- László Zsigmond ev. ref. lelkész, Kisbarcsa 80.
- 85 ifj. Lázár Farkas főszolgabíró, Kőrösbánya 90.
- Lipták Máté vármegyei főleveltáros, Déva 906.
- Laufer Vilmos könyvnyomdatulajdonos, Déva 906.
- Lészay János földbirt., Puj 95.
- Lupényi áll. népiskola 98.
- 90 Makay Jenő tan. kép. tanár, Déva, 906.
- Makray Aladár megyei árvasz. ülnök, Déva 98.
- Makray László földbirtokos, Felpestes 83.
- Mallász József járási számvevő, Szászváros 904.
- Mara László nagybirt. Bpest 99.
- Marosvásárhelyi ev. ref. collegium könyvtára 98.
- Dr. Mende Manó orvos, Déva 907
- Mátyássovsky József körjegyző Vulkán 95.
- Mezőlivádia (megyei) község 95
- Dr. Mihu János ügyvéd Szászváros 80.

- 100 Mikanesd (megyei) község 95.
 Miksa Imre földbirtokos, Had-
 rév 80.
 Muguet Claude mérnök, Lupény
 1898.
 Nábráczky Gyula ügyvéd, Kőrös-
 bánya 99.
 Nagy István földbirtokos, Rá-
 kosd 1880.
 105 Nagy Lajos kir. járásbíró, Vaj-
 dahunyd 900.
 Dévai Nagy László ny. m. árva-
 széki ülnök, Déva 98.
 Naláczy Ákos földbirtokos, Na-
 lácsvád (up. Hátszeg) 82.
 Nehéz János kir. tanfelügyelő,
 Nagyenyed 1904.
 Neumann Manó ügyvédjelölt,
 Vajdahunyd 1906.
 110 Dr. Oprisa Pál gimn. igazgató,
 Brád 99.
 Orbán Lajos ev. ref. főgimn. ta-
 nár, Szászváros 906.
 Paikert Henrik földbirtokos, Sep-
 rős (Aradmegye) 905.
 Pais Elek áll. főreáliskolai tanár,
 Déva 95.
 Pap Adolf földbirtokos, Maros-
 solymos 99.
 115 Dr. Pap Domokos kir. törv. sz.
 elnök, Déva 90.
 Pataky László, Borberek (up.
 Alvincz) 97.
 Péterfi Márton áll. tanító, Ko-
 loszvár, Monostoriút 111. 904.
 Piskii állami népiskola 98.
 Piskii tisztviselői olvasóköri 82.
 120 Pietsch József körjegyző, Fehér-
 víz 98.
 Pietsch Lajos földbirtokos, Fe-
 hérvíz 97.
 Pietsch Sándor határrendőrkapi-
 tány, Brassó 95.
 Peidl Imre áll. főreálisk. tanár,
 Déva 1907.
 Petri Mór kir. tanfelügyelő, Bu-
 dapest 98.
 125 Ponory Sándor, Budapest 80.
 Dr. Réthi Gyula ügyvéd, Buda-
 pest 98.
 Ribel Ármin ügyvédjelölt, Vajda-
 hunyd 906.
 Dr. Reisz Béla ügyvéd, Vajda-
 hunyd 906.
 Rouveure Charles mérnök, Lu-
 pény 98.
 130 Sax Sándor áll. főreálisk. tanár,
 Déva 902.
 Sárkány Balázs kir. albíró, Vaj-
 dahunyd 906.
 Dr. Strauss Árpád ügyvéd, Vaj-
 dahunyd 906.
 Schalat József főbányatanácsos,
 Vajdahunyd 98.
 Steinhausz Gyula bányatanácsos,
 Nagyág 904.
 135 Szabó Antal, Királybányatopli-
 cza 95.
 Szabó Imre p.-ü. számtiszt, Déva
 1904.
 Szabó József bányagondnok,
 Alsótelek 80.
 Szabó Lajos körjegyző, Brád 95.
 Dr. Szabó Márton ev. ref. fő-
 gimn. tanár, Debreczen 901.
 140 Szacs vay Sándor földbirtokos,
 Hidalmás 80.
 Dr. Szász Iván kir. törv. elnök,
 Torda 90.

- Szászvárosi ág. ev. egyház felsőbb népiskolája 98.
 Szászvárosi ág. ev. leányiskola 98.
 Szászvárosi ev. ref. Kún-collegium könyvtára 98.
 145 Szászvárosi takarékpénztár 80.
 Székely Mózes erdőfelügyelő, Déva 906.
 Szeles Henrik áll. főreáliskolai tanár, Déva 1907.
 Szirtes Henrik áll. főreáliskolai tanár, Déva 900.
 Sztroinyi Román bányatanácsos, Diósgyőr 904.
 150 Gr. Teleki Györgyné, Nalácsvád 81.
 Gr. Teleki Károly, Kolozsvár 80.
 Téglás István kir. tanfelügyelő, Torda 85.
 Tolnai János ügyvéd, Déva 87.
 Gr. Thoroczky Miklós orszgy. képviselő, Kernyesd 86.
 155 Thoroczky Venczel földbirtokos, Guraszáda 95.
 Dr. Török Albert ny. főispán, Székelyudvarhely 99.
 Váně Ferenc bányamérnök, Zalatna 92.
 Várady Bertalan ny. főszolgabíró, Bácsi (up. Piski) 80.
 Wenter Gerő ügyvéd, Arad 85.
 160 Dr. Wilt György kir. tanfelügyelő, Nyíregyháza 98.
 Winkler Jakab szállodatulajdonos, Déva 1907.
 Zám (megyei) község 95.
 Br. Zeyk József földbirtokos, Marosgombás (up. N.-Enyed) 83.

Összesen: 163.

Á t n é z e t:

Tiszteleti tag	. . . 23
Alapító tag	. . . 43
Évdijas rendes tag	. . 163
Összesen:	229

Társulatunk eddigi kiadványai:

- I. Évkönyv. Szerkesztette *Kun Róbert* (Budapest, 1882.) 190 l. 4 tábl.
 - II. » » » » (Arad, 1884.) 125 l. —
 - III. » » » » (» 1886.) 107 l. —
 - IV. » » » » (Budapest, 1888.) 132 l. —
 - V. » » » » (» 1889.) 164 l. —
 - VI. » » *Mailand Oszkár* (Kolozsvár, 1891.) 145 l. 2 tábl.
 - VII. » » » » (» 1893.) 129 l. 3 rajz-
zal és 1 melléklettel.
 - VIII. Évkönyv. Szerkesztette *Kun Róbert* és *Téglás Gábor* (Kolozsvár, 1897.) 152 lap, 1 rajzzal és 1 melléklettel.
 - IX. Évkönyv. Szerkesztette dr. *Veress Endre* (Kolozsvár, 1898.) 195 l.,
33 rajzzal és 1 melléklettel.
 - X. Évkönyv. Szerkesztette » » (Déva, 1899.) 168 lap, 5
képpel és 1 hasonmással.
 - XI. Évkönyv. Szerkesztette » » (Déva, 1900.) 187 lap, 2
képpel és 1 hasonmással.
 - XII. Évkönyv. Szerkesztette » » (Déva, 1901) 172 lap, 2
képpel és egy aláírással.
 - XIII. Évkönyv. Szerkesztette » » (Déva, 1902.) — lap.
 - XIV. » » *Kolumbán Samú* (Déva, 1904.) — »
 - XV. » » *Ballun Ernő* (Déva, 1905) 129 »
 - XVI. Évkönyv Szerk. *Barthos Indár* (Déva, 1906.) 270 »
- Hunyadmegye nemes családjai.* (Családtörténet és életrajzok.) Szerkeszti dr. *Veress Endre*, I. köt. 1. sz. Hunyadmegye kihalt családjairól. *Kőváry Lászlótól*. — Hunyadmegye legrégibb tisztikara. Dr. *Wertner Mórtól*. Ára 40 fillér. — 2. sz. A Hunyadiak. Dr. *Wertner Mórtól*. Ára 1 korona.
- Dobai István* »Tisztesség oszlopa« vagyis Hunyadmegye leírása 1736-ból. Kiadta *König Pál* (Déva, 1885.) 18 lap.
- Benkő József Hunyadmegyéről.* (Megyénk első monográfiája 1780-ból.) Szerző kiadatlan latin művéből fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta *Koncz József.* 71 lap. Ára 1 korona.
- Rövid kalauz társulatunk múzeumának látogatói számára. Összeállította *Téglás Gábor*, múzeum-igazgató. (Déva, 1890.) 15 lap.
- Dr. gróf *Kun Géza*: A Hunyadmegyei történelmi és régészeti társulat előzményei és előjelei. (Déva, 1899.) 22 lap.
- Ez utóbbi hármat *tagjaink* 20—20 filléren, Évkönyveinket pedig (a VI. kivételével, mely teljesen elfogyott) 2 koronáért rendelhetik meg *Kuzaila Péter* társulati pénztárosnál, a pénz előleges beküldésével.

KÉRELEM.

Társulatunk a megyénkre vonatkozó, de egyúttal az egész erdélyi honismertetés körébe tartozó *régészeti, történelmi, földrajzi, néprajzi, közgazdasági* munkákból is a tagok használatára szakkönyvtárt óhajt összeállítani. Tisztelettel felkérjük e helyen is tagtársainkat s az ügy iránt érdeklődőket, hogy úgy saját (Erdélyre vonatkozó) munkáikkal, mint e körbe tartozó egyéb műveikkel, térképeikkel, s bármiféle megyei nyomtatvánnyal (ideszámítva a halotti jelentéseket, esküvői meghívókat, takarékpénztári zárszámadásokat, naptárokat stb.) **Erdélyi könyvtárunk** gyarapításához hozzájárulni szíveskedjenek.

Felhívás taggyűjtésre!

Társulatunk a kezdet nehézségein átesett s megérte fennállásának negyedszázados évfordulóját. Sokat tett ezen idő alatt a magyar tudományosság érdekében, mert megyénk történeti múltjának felderítése körüli munkája oly nagy, hogy hazánk és a külföld történettudósainak az elismerését nyerte meg.

Társulatunk azonban csak úgy maradhat meg ezen a színvonalon, ha a tagjai lelkes buzgósággal támogatják nemes törekvéseit.

T. cimedet tagjaink között van szerencsénk tisztelni s mivel így híve tudományos és kulturális célokat szolgáló Társulatunknak, kérjük, szíveskedjék ismerősei köréből mennél több új tagot ajánlani Társulatunknak, hogy számban is erősödve, annál inkább megfelelhessen hazafias és tudományos feladatának.

Jelen »Évkönyvünk« 4-ik füzeté mellé tagajánlólapot mellékelünk, s azon szíveskedjék az ajánlást megtenni.

Déván, 1906. december havában.

Hazafias üdvözléttel:

Fáy Béla, s. k.
elnök.

Barthos Indár, s. k.
titkár.